

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

01. Σχόλια για τα μικρά αναγνώσματα (01. Khuddakapāṭha-
aṭṭhakathā)

1. Τα τρία καταφύγια (1. Saraṇattayaṃ)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

01. Σχόλια για τα μικρά αναγνώσματα

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Khuddakapāṭha-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi;
Dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi;
Saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmīti.

Ayaṃ saraṇagamananiddeso khuddakānaṃ ādi.

Imassa dāni atthaṃ paramatthajotikāya khuddakaṭṭhakathāya vivaritaṃ vibhajitaṃ
uttānīkātaṃ idaṃ vuccati -

Uttamaṃ vandaneyyānaṃ, vanditvā ratanattayaṃ;
Khuddakānaṃ karissāmi, kesañci atthavaṇṇanaṃ.

Khuddakānaṃ gambhīrattā, kiñcāpi atidukkarā;
Vaṇṇanā mādisenesā, abodhantena sāsanaṃ.

Ajjāpi tu abbocchinno, pubbācariyanicchayo;
Tattheva ca ṭhitaṃ yasmā, navaṅgaṃ satthusāsanaṃ.

Tasmāhaṃ kātumicchāmi, atthasaṃvaṇṇanaṃ imaṃ;
Sāsanañceva nissāya, porāṇaṅca vinicchayaṃ.

Saddhammabahumānena, nāttukkaṃsanakamyatā;
Nāññesaṃ vambhanatthāya, taṃ suṇātha samāhitāti.

Khuddakavavatthānaṃ

Tattha “khuddakānaṃ karissāmi, kesañci atthavaṇṇana”nti vuttattā khuddakāni tāva
vavatthapetvā pacchā atthavaṇṇanaṃ karissāmi. Khuddakāni nāma
khuddakanikāyassa ekadeso, khuddakanikāyo nāma pañcannaṃ nikāyānaṃ ekadeso.
Pañca nikāyā nāma -

Dīghamajjhimaṣaṃyutta, aṅguttarikakhuddakā;
Nikāyā pañca gambhīrā, dhammato atthato cime.

Tattha brahmajālasuttādīni catuttiṃsa suttāni dīghanikāyo. Mūlapariyāyasuttādīni
diyaḍḍhasataṃ dve ca suttāni majjhimanikāyo. Oghataraṇasuttādīni satta
suttasahassāni satta ca suttasatāni dvāsaṭṭhi ca suttāni saṃyuttanikāyo.

Cittapariyādānasuttādīni nava suttasahassāni pañca ca suttasatāni sattapaññāsañca suttāni aṅguttaranikāyo. Khuddakapāṭho, dhammapadam, udānam, itivuttakam, suttanipāto, vimānavatthu, petavatthu, theragāthā, therīgāthā, jātakam, niddeso, paṭisambhidā, apadānam, buddhavaṃso, cariyāpiṭakam, vinayābhidhammapiṭakāni, ṭhapetvā vā cattāro nikāye avasesam buddhavacanam khuddakanikāyo.

Kasmā panesa khuddakanikāyoti vuccati? Bahūnam khuddakānam dhammakhandhānam samūhato nivāsato ca. Samūhanivāsā hi “nikāyo”ti vuccanti. “Nāham, bhikkhave, aññaṃ ekanikāyampi samanupassāmi evaṃ cittaṃ, yathayidaṃ, bhikkhave, tiracchānagatā pāṇā. Poṇikanikāyo, cikkhallikanikāyo”ti evamādinī cettha sādhakāni sāsano lokato ca. Ayamassa khuddakanikāyassa ekadeso. Imāni suttantapiṭakapariyāpannāni atthato vivaritaṃ vibhajitaṃ uttānīkātuñca adhippetāni khuddakāni, tesampi khuddakānam saraṇasikkhāpadadvattiṃsākārakumārappañhamaṅgalasuttaratanasuttatirokuṭṭhanidhikaṇḍamettasuttānam vasena navappabhedo khuddakapāṭho ādi ācariyaparamparāya vācanāmaggaṃ āropitavasena na bhagavatā vuttavasena. Bhagavatā hi vuttavasena -

“Anekajātisaṃsāram, sandhāvissaṃ anibbisaṃ;
Gahakāram gavesanto, dukkhā jāti punappunam.

“Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi;
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatam;
Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānam khayamajjhagā”ti. -

Idaṃ gāthādvayaṃ sabbassāpi buddhavacanassa ādi. Tañca manasāva vuttavasena, na vacībhedaṃ katvā vuttavasena. Vacībhedaṃ pana katvā vuttavasena -

“Yadā have pātubhavanti dhammā,
Ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;
Athassa kaṅkhā vapayanti sabbā,
Yato pajānāti sahetudhamma”nti. -

Ayaṃ gāthā ādi. Tasmā yvāyaṃ navappabhedo khuddakapāṭho imesaṃ khuddakānam ādi, tassa ādito pabhuti atthasaṃvaṇṇanam ārabhissāmi.

Nidānasodhanam

Tassa cāyamādi “buddhaṃ saraṇam gacchāmi, dhammaṃ saraṇam gacchāmi, saṅghaṃ saraṇam gacchāmi”ti. Tassāyaṃ atthavaṇṇanāya mātikā -

“Kena kattha kadā kasmā, bhāsitaṃ saraṇattayaṃ;
Kasmā cidhādito vutta, mavuttamapi ādito.

“Nidānasodhanam katvā, evamettha tato param;
Buddhaṃ saraṇagamaṇam, gamakañca vibhāvaye.

“Bhedābhedaṃ phalañcāpi, gamanīyañca dīpaye;
Dhammaṃ saraṇamiccādi, dvayepesa nayo mato.

“Anupubbavavatthāne, kāraṇaṃ viniddise;
Saraṇattayametañca, upamāhi pakāsaye”ti.

Tattha paṭhamagāthāya tāva idaṃ saraṇattayaṃ kena bhāsitaṃ, kattha bhāsitaṃ, kadā bhāsitaṃ, kasmā bhāsitaṃ avuttamapicādito tathāgatena kasmā idhādito vuttanti pañca pañhā.

Tesaṃ vissajjanā kena bhāsitanti bhagavatā bhāsitaṃ, na sāvakehi, na isihi, na devatāhi. Katthāti bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye. Kadāti āyasmante yase saddhiṃ saḥāyakehi arahattaṃ patte ekasaṭṭhiyā arahantesu bahujaṇahitāya loke dhammadesanaṃ karontesu. Kasmāti pabbajjatthañca upasampadatthañca. Yathāha -

“Evañca pana, bhikkhave, pabbājetabbo upasampādetabbo. Paṭhamaṃ kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādāpetvā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ kārāpetvā bhikkhūnaṃ pāde vandāpetvā ukkuṭikaṃ nisīdāpetvā añjaliṃ paggaṇhāpetvā ‘evaṃ vadehī’ti vattabbo ‘buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi’”ti.

Kasmā cidhādito vuttanti idaṃ navaṅgaṃ satthusāsanaṃ tīhi piṭakehi saṅgaṇhitvā vācanāmaggaṃ āropentehi pubbācariyehi yasmā iminā maggena devamanussā upāsakabhāvena vā pabbajitabhāvena vā sāsanaṃ otaranti, tasmā sāsanaṭṭarassa maggabhūtattā idha khuddakapāṭhe ādito vuttanti ñātappaṃ.

Kataṃ nidānasodhanaṃ.

1. Saraṇattayaṇṇanā

Buddhavibhāvanā

Idāni yaṃ vuttaṃ “buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ, gamakañca vibhāvaye”ti, tattha sabbadhammesu appaṭihataññāṇanimittānuttaravimokkhādhigamaparibhāviṭaṃ khandhasantānamupādāya, paññattito sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānaṃ vā saccābhisambodhimupādāya paññattito sattaviseso buddho. Yathāha -

“Buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto, balesu ca vasībhāva”nti.

Ayaṃ tāva atthato buddhavibhāvanā.

Byañjanato pana “bujjhitāti buddho, bodhetāti buddho”ti evamādinā nayena veditabbo. Vuttañcetaṃ -

“Buddhoti kenaṭṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya buddho, sabbadassāvitāya buddho, anaññaneyyatāya buddho, vikasitāya buddho, khīṇāsavaśaṅkhātena buddho, nirupakkilesasaṅkhātena buddho, ekantavītarāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho, ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihataṭṭā buddhipaṭilābhā buddho. Buddhoti netāṃ nāmaṃ mātaraṃ kataṃ, na pīṭaraṃ kataṃ, na bhātaraṃ kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmacchehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ, vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ buddho”ti.

Ettha ca yathā loke avagantā avagatoti vuccati, evaṃ bujjihitā saccānīti buddho. Yathā paṇṇasosā vātā paṇṇasusāti vuccanti, evaṃ bodhetā pajāyāti buddho. Sabbaññutāya buddhoti sabbadhammabujjhanasamatthāya buddhiyā buddhoti vuttaṃ hoti. Sabbadassāvitāya buddhoti sabbadhammabodhanasamatthāya buddhiyā buddhoti vuttaṃ hoti. Anaññaneyyatāya buddhoti aññena abodhito sayameva buddhattā buddhoti vuttaṃ hoti. Vikasitāya buddhoti nānāguṇavikasanato padumamiva vikasanaṭṭhena buddhoti vuttaṃ hoti. Khīṇāsavaśaṅkhātena buddhoti evamādihi cittasaṅkokakaradhammapahānato niddākkhayavibuddho puriso viya sabbakilesaniddākkhayavibuddhattā buddhoti vuttaṃ hoti. Ekāyanamaggaṃ gatoti buddhoti buddhiyatthānaṃ gamanattapariyāyato yathā maggaṃ gatopi puriso gatoti vuccati, evaṃ ekāyanamaggaṃ gatattāpi buddhoti vuccatīti dassetuṃ vuttaṃ. Eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddhoti na parehi buddhattā buddho, kintu sayameva anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhattā buddhoti vuttaṃ hoti. Abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā buddhoti buddhi buddhaṃ bodhoti pariyāyavacanametam. Tattha yathā nīlarattaguṇayogato “nīlo paṭo, ratto paṭo”ti vuccati, evaṃ buddhiguṇayogato buddhoti ñāpetuṃ vuttaṃ hoti. Tato paraṃ buddhoti netaṃ nāmanti evamādi atthamanugatā ayaṃ paññattīti bodhanattham vuttanti evarūpena nayena sabbesaṃ padānaṃ buddhasaddassa sādhanasamattho attho veditabbo.

Ayaṃ byañjanatopi buddhavibhāvanā.

Saraṇagamanagamakavibhāvanā

Idāni saraṇagamanādīsu hiṃsatīti saraṇaṃ, saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiṃ parikkilesaṃ hiṃsati vidhamati nīharati nirodhetīti attho. Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsatīti buddho, bhavakantārā uttaraṇena assāśādānena ca dhammo, appakānampi kārānaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena taṃ ratanattayaṃ saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihataviddhamṣitakilesaṃ tapparāyaṇatākārappavatto aparappaccayo vā cittuppādo saraṇagamanam. Taṃsamaṅgī satto taṃ saraṇaṃ gacchati, vuttappakārena cittuppādena “esa me saraṇaṃ, esa me parāyaṇa”nti evametaṃ upetīti attho. Upento ca “ete mayaṃ, bhante, bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāma, dhammañca, upāsake no bhagavā dhāretū”ti tapussabhallikādayo viya samādānena vā, “satthā me, bhante, bhagavā, sāvako hamasmī”ti mahākassapādayo viya sissabhāvūpagamanena vā, “evaṃ vutte brahmāyu brāhmaṇo uttāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā yena bhagavā tenaṅjaliṃ paṇāmetvā tikkhattuṃ udānaṃ udānesi ‘namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa. Namō tassa...pe... sammāsambuddhassā’”ti brahmāyūdayo viya tapponattena vā, kammaṭṭhānānuyogino viya attasanniyyātanena vā, ariyapuggalā viya saraṇagamanupakkilesasamucchedena vāti anekappakāraṃ visayato kiccato ca upeti.

Ayaṃ saraṇagamanassa gamakassa ca vibhāvanā.

Bhedābheda phalaḍḍipāṇā

Idāni “bhedaḍḍi phalaḍḍi, gamanīyañca dīpaye”ti vuttānaṃ bhedaḍḍi phalaḍḍi ayaṃ dīpanā, evaṃ saraṇagatassa puggalassa duvidho saraṇagamanabhedo - sāvajjo ca anavajjo ca. Anavajjo kālākiriyaṃ, sāvajjo aññasatthari vuttappakārappavattiyā, tasmīñca vuttappakāraviparītappavattiyā. So duvidhopi

puthujjanānameva. Buddhagūṇesu aññāṇasaṃsayamicchāññāppavattiyā anādarādippavattiyā ca tesam saraṇam saṃkiliṭṭham hoti. Ariyapuggalā pana abhinnasaraṇā ceva asaṃkiliṭṭhasaraṇā ca honti. Yathāha “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo aññaṃ satthāraṃ uddiseyyā”ti. Puthujjanā tu yāvadeva saraṇabhedaṃ na pāpuṇanti, tāvadeva abhinnasaraṇā. Sāvajjo nesaṃ saraṇabhedo, saṃkilesa ca aniṭṭhaphalado hoti. Anavajjo avipākattā aphalo, abhedo pana phalato iṭṭhameva phalaṃ deti.

Yathāha -

“Yekeci buddham saraṇam gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
Pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressantī”ti.

Tatra ca ye saraṇagamanupakkilesasamucchedena saraṇam gatā, te apāyaṃ na gamissanti. Itare pana saraṇagamanena na gamissantīti evaṃ gāthāya adhippāyo veditabbo.

Ayaṃ tāva bhedābhedaphaladīpanā.

Gamanīyadīpanā

Gamanīyadīpanāyaṃ codako āha - “buddham saraṇam gacchāmi”ti ettha yo buddham saraṇam gacchati, esa buddham vā gaccheyya saraṇam vā, ubhayathāpi ca ekassa vacanaṃ niratthakaṃ. Kasmā? Gamanakiriyāya kammadvayābhāvato. Na hettha “ajaṃ gāmaṃ neti”tiādīsu viya dvikammakattaṃ akkharacintakā icchanti.

“Gacchateva pubbaṃ disaṃ, gacchati pacchimaṃ disa”ntiādīsu viya sātthakamevāti ce? Na, buddhasaraṇānaṃ samānādhikaraṇabhāvassānadhippetato. Etesaṃhi samānādhikaraṇabhāve adhippete paṭihatacittopi buddham upasaṅkamanto buddham saraṇam gato siyā. Yaṃhi taṃ buddhoti visesitaṃ saraṇam, tamevesa gatoti. “Etaṃ kho saraṇam khemaṃ, etaṃ saraṇamuttama”nti vacanato samānādhikaraṇattamevāti ce? Na, tattheva tabbhāvato. Tattheva hi gāthāpade etaṃ buddhadiratanattayaṃ saraṇagatānaṃ bhayaharaṇattasaṅkhāte saraṇabhāve abyabhicaraṇato “khemamuttamañca saraṇa”nti ayaṃ samānādhikaraṇabhāvo adhippeto, aññattha tu gamisambandhe sati saraṇagamanassa appasiddhito anadhippetoti asādhakametaṃ. “Etaṃ saraṇamāgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti ettha gamisambandhepi saraṇagamanapasiddhito samānādhikaraṇattamevāti ce? Na pubbe vuttadosappasaṅgato. Tatrāpi hi samānādhikaraṇabhāve sati etaṃ buddhadhammasaṅghasaraṇam paṭihatacittopi āgamma sabbadukkhā pamucceyyāti evaṃ pubbe vuttadosappasaṅgo eva siyā, na ca no dosena atthi atthoti asādhakametaṃ. Yathā “mamañhi, ānanda, kalyāṇamittaṃ āgamma jātidhammā sattā jātiyā parimuccantī”ti ettha bhagavato kalyāṇamittassa ānubhāvena parimuccamānā sattā “kalyāṇamittaṃ āgamma parimuccantī”ti vuttā. Evamidhāpi buddhadhammasaṅghassa saraṇassānubhāvena muccamāno “etaṃ saraṇamāgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti vuttoti evamettha adhippāyo veditabbo.

Evaṃ sabbathāpi na buddhassa gamanīyattaṃ yujjati, na saraṇassa, na ubhayesaṃ, icchitabbañca gacchāmīti niddiṭṭhassa gamakassa gamanīyaṃ, tato vattabbā ettha yuttīti. Vuccate -

Buddhoyevettha gamanīyo, gamanākāradassanattaṃ tu taṃ saraṇavacanaṃ,

buddhaṃ saraṇanti gacchāmi. Esa me saraṇaṃ, esa me parāyaṇaṃ, aghassa, tātā, hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena etaṃ gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gatiattho buddhipi tesaṃ atthoti. Iti-saddassa appayogā ayuttamiti ce? Taṃ na. Tattha siyā - yadi cettha evamattho bhavēyya, tato “aniccaṃ rūpaṃ aniccaṃ rūpanti yathābhūtaṃ pajānātī”ti evamādīsu viya iti-saddo payutto siyā, na ca payutto, tasmā ayuttametanti. Tañca na, kasmā? Tadattasambhavā. “Yo ca buddhañca dhammañca saṅghañca saraṇaṃ gato”ti evamādīsu viya idhāpi iti-saddassa attho sambhavati, na ca vijjamānatthasambhavā iti-saddā sabbattha payujjanti, appayuttassāpettha payuttassa viya iti-saddassa attho viññātabbo aññesu ca evaṃjātikesu, tasmā adoso eva soti. “Anujānāmi, bhikkhave, tihi saraṇagamanehi pabbajja”ntiādīsu saraṇasseva gamanīyato yaṃ vuttaṃ “gamanākāradassanattaṃ tu saraṇavacana”nti, taṃ na yuttamiti ce. Taṃ nāyuttaṃ. Kasmā? Tadattasambhavā eva. Tatrāpi hi tassa attho sambhavati, yato pubbasadisameva appayuttopi payutto viya veditabbo. Itarathā hi pubbe vuttadosappasaṅgo eva siyā, tasmā yathānusiṭṭhameva gahetabbaṃ.

Ayaṃ gamanīyadīpanā.

Dhammasaṅghasaraṇavibhāvanā

Idāni yaṃ vuttaṃ “dhammaṃ saraṇamiccādi, dvayepesa nayo mato”ti ettha vuccate - yvāyaṃ “buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti ettha atthavaṇṇanānayo vutto, “dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti etasmimpi padadvaye esova veditabbo. Tatrāpi hi dhammasaṅghānaṃ atthato byañjanato ca vibhāvanamattameva asadisāṃ, sesaṃ vuttasadisameva. Yato yadevettha asadisāṃ, taṃ vuccate - maggaphalanibbānāni dhammoti eke. Bhāvitamaggānaṃ sacchikataniibbānānañca apāyesu apatanabhāvena dhāraṇato paramassāsavidhānato ca maggavirāgā eva imasmiṃ atthe dhammoti amhākaṃ khanti, aggappasādasuttañceva sādhaṃ. Vuttañcettha “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesaṃ aggamakkhāyatī”ti evamādi.

Catubbidhaariyamaggasamaṅgīnaṃ

catusāmaññaphalasamadhivāsitaṃ handhasantānānañca puggalānaṃ samūho diṭṭhisīlasaṅghātena saṃhatattā saṅgho. Vuttañcetaṃ bhagavatā -

“Taṃ kiṃ maññasi, ānanda, ye vo mayā dhammā abhiññā desitā, seyyathidaṃ, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, passasi no tvaṃ, ānanda, imesu dhammesu dvepi bhikkhū nānāvāde”ti.

Ayañhi paramatthasaṅgho saraṇanti gamanīyo. Sutte ca “āhuneyyo pāhuneyyo dakkhiṇeyyo añjalikaraṇīyo anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassā”ti vutto. Etaṃ pana saraṇaṃ gatassa aññasmimpi bhikkhusaṅghe vā bhikkhunisaṅghe vā buddhappamukhe vā saṅghe sammutisaṅghe vā catuvaggādibhede ekapuggalepi vā bhagavantaṃ uddissa pabbajite vandanādikiriyāya saraṇagamanāṃ neva bhijjati na saṃkilissati, ayamettha viseso. Vuttāvasesantu imassa dutiyassa ca saraṇagamanassa bhedābhedādividhānaṃ pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ tāva “dhammaṃ saraṇamiccādi, dvayepesa nayo mato”ti etassa vaṇṇanā.

Anupubbavavatthānakāraṇaniddeso

Idāni anupubbavavatthāne, kāraṇaṇca viniddiseti ettha etesu ca tīsu saraṇavacanesu sabbasattānaṃ aggoti katvā paṭhamam buddho, tappabhavato tadupadesitato ca anantaram dhammo, tassa dhammassa ādhārakato tadāsevanato ca ante saṅgho. Sabbasattānaṃ vā hite niyojakoti katvā paṭhamam buddho, tappabhavato sabbasattahitattā anantaram dhammo, hitādhigamāya paṭipanno adhigatahito cāti katvā ante saṅgho saraṇabhāvena vavatthapetvā pakāsitoti evaṃ anupubbavavatthāne kāraṇaṇca viniddise.

Upamāpakāsanā

Idāni yampi vuttaṃ “saraṇattayametaṇca, upamāhi pakāsaye”ti, tampi vuccate - ettha pana puṇṇacando viya buddho, candakiraṇanikaro viya tena desito dhammo, puṇṇacandakiraṇasamuppāditapīṇito loko viya saṅgho. Bālasūriyo viya buddho, tassa rasmijālamiva vuttappakāro dhammo, tena vihatandhakāro loko viya saṅgho. Vanadāhakupuriso viya buddho, vanadahanaggi viya kilesavanadahano dhammo, daḍḍhavanattā khettabhūto viya bhūmibhāgo daḍḍhakilesattā puññakkhettabhūto saṅgho. Mahāmegho viya buddho, salilavuṭṭhi viya dhammo, vuṭṭhinipātūpasamitareṇu viya janapado upasamitakilesareṇu saṅgho. Susārathi viya buddho, assājānīyavinayūpāyo viya dhammo, suvinītassājānīyasamūho viya saṅgho. Sabbadiṭṭhisalluddharaṇato sallakatto viya buddho, salluddharaṇūpāyo viya dhammo, samuddhaṭṭasallo viya jano samuddhaṭṭadiṭṭhisallo saṅgho. Mohapaṭālasamuppātanato vā sālākiyo viya buddho, paṭālasamuppātanupāyo viya dhammo, samuppāṭitapaṭālo vippasannalocano viya jano samuppāṭitamohapaṭālo vippasannaññalocano saṅgho. Sānusayakilesabyādhiharaṇasamatthatāya vā kusalo vejjo viya buddho, sammā payuttabhesajjamiva dhammo, bhesajjapayogena samupasantabyādhi viya janasamudāyo samupasantakilesabyādhānusayo saṅgho.

Atha vā sudesako viya buddho, sumaggo viya khemantabhūmi viya ca dhammo, maggappaṭipanno khemantabhūmippatto viya saṅgho. Sunāviko viya buddho, nāvā viya dhammo, pārappatto sampattiko viya jano saṅgho. Himavā viya buddho, tappabhavosadhamiva dhammo, osadhūpabhogena nirāmāyo viya jano saṅgho. Dhanado viya buddho, dhanam viya dhammo, yathādhippāyam laddhadhano viya jano sammāladdhaariyadhano saṅgho. Nidhidassanako viya buddho, nidhi viya dhammo, nidhippatto viya jano saṅgho.

Apica abhayado viya vīrapuriso buddho, abhayamiva dhammo, sampattābhayo viya jano accantasabbabhayo saṅgho. Assāsako viya buddho, assāso viya dhammo, assatthajano viya saṅgho. Sumitto viya buddho, hitūpadeso viya dhammo, hitūpayogena pattasadattho viya jano saṅgho. Dhanākaro viya buddho, dhanasāro viya dhammo, dhanasārūpabhogo viya jano saṅgho. Rājakumāranhāpako viya buddho, sīsanhānasalilaṃ viya dhammo, sunhātarājakumāravaggo viya saddhammasalilasunhāto saṅgho. Alaṅkārakārako viya buddho, alaṅkāro viya dhammo, alaṅkatarājaputtagaṇo viya saddhammālaṅkato saṅgho. Candanarukkho viya buddho, tappabhavagandho viya dhammo, candanupabhogena santapariḷāho viya jano saddhammūpabhogena santapariḷāho saṅgho. Dāyajjasampadānako viya pitā buddho, dāyajjam viya dhammo, dāyajjaharo puttavaggo viya saddhammadāyajjaharo saṅgho. Vikasitapadumaṃ viya buddho, tappabhavamadhu viya dhammo, tadupabhogībhamaragaṇo viya saṅgho. Evaṃ saraṇattayametaṇca, upamāhi pakāsaye.

Ettāvatā ca yā pubbe “kena kattha kadā kasmā, bhāsitaṃ saraṇattaya”ntiādīhi catūhi gāthāhi atthavaṇṇanāya mātikā nikkhittā, sā atthato pakāsītā hotīti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Saraṇattayavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sikkhāpadavaṇṇanā

Sikkhāpadapāṭhamātikā

Evaṃ saraṇagamanehi sāsanoṭāraṃ dassetvā sāsanaṃ otiṇṇena upāsakena vā pabbajitena vā yesu sikkhāpadesu paṭhamaṃ sikkhitabbaṃ, tāni dassetuṃ nikkhittassa sikkhāpadapāṭhassa idāni vaṇṇanatthaṃ ayaṃ mātikā -

“Yena yattha yadā yasmā, vuttānetāni taṃ nayaṃ;
Vatvā katvā vavatthānaṃ, sādhāraṇavisesato.

“Pakatiyā ca yaṃ vajjaṃ, vajjaṃ paṇṇattiyā ca yaṃ;
Vavatthapetvā taṃ katvā, padānaṃ byañjanatthato.

“Sādhāraṇānaṃ sabbesaṃ, sādhāraṇavibhāvanaṃ;
Atha pañcasu pubbesu, visesatthappakāsato.

“Pāṇātipātāpabhuti-hekatānānatādito;
Āramaṇādānabhedā, mahāsāvajjato tathā.

“Payogaṅgasamuṭṭhānā, vedanāmūlakammato;
Viramato ca phalato, viññātabbo vinicchayo.

“Yojetabbaṃ tato yuttaṃ, pacchimesvapi pañcasu;
Āveṇikaṇca vattabbaṃ, ñeyyā hīnādītāpi cā”ti.

Tattha etāni pāṇātipātāveramaṇītiādīni dasa sikkhāpadāni bhagavatā eva vuttāni, na sāvakādīhi. Tāni ca sāvattiyaṃ vuttāni jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme āyasmantaṃ rāhulaṃ pabbājetvā kapilavatthuto sāvattiṃ anuppattena sāmaṇerānaṃ sikkhāpadavavatthāpanatthaṃ. Vuttaṃ hetuṃ -

“Atha kho bhagavā kapilavatthusmiṃ yathābhirantaṃ viharitvā yena sāvatti tena cārikaṃ pakkāmi. Anupubbena cārikaṃ caramāno yena sāvatti tadavasari. Tatra sudaṃ bhagavā sāvattiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena ...pe... atha kho sāmaṇerānaṃ etadahosi - ‘kati nu kho amhākaṃ sikkhāpadāni, kattha ca amhehi sikkhitabba’”nti. Bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ - “anujānāmi, bhikkhave, sāmaṇerānaṃ dasa sikkhāpadāni, tesu ca sāmaṇerehi sikkhituṃ, pāṇātipātāveramaṇī...pe... jātarūparajatapaṭiggahaṇā veramaṇī”ti.

Tānetāni “samādāya sikkhati sikkhāpadesū”ti suttānusārena saraṇagamanesu ca dassitapāṭhānusārena “pāṇātipātā veramaṇisikkhāpadaṃ samādiyāmī”ti evaṃ vācanāmaggaṃ āropitānīti veditabbāni. Evaṃ tāva “yena yattha yadā yasmā, vuttānetāni taṃ nayaṃ vatvā”ti so nayo daṭṭhabbo.

Sādhāraṇavisesavavatthānaṃ

Ettha ca ādito dve catutthapañcamāni upāsakānaṃ sāmaṇerānañca sādhāraṇāni niccasīlavasena. Uposathasīlavasena pana upāsakānaṃ sattamaṭṭhamam ceḷam aṅgam katvā sabbapacchimavajjāni sabbānipi sāmaṇerehi sādhāraṇāni, pacchimaṃ pana sāmaṇerānameva visesabhūtanti evaṃ sādhāraṇavisesato vavatthānaṃ kātabbaṃ. Purimāni cettha pañca ekantaakusalacittasamuṭṭhānattā pāṇātipātādīnaṃ pakativajjato veramaṇiyā, sesāni paṇṇattivajjatoti evaṃ pakatiyā ca yaṃ vajjaṃ, vajjaṃ paṇṇattiyā ca yaṃ, taṃ vavatthapetaḥḥaṃ.

Sādhāraṇavibhāvanā

Yasmā cettha “veramaṇisikkhāpadaṃ samādiyāmi”ti etāni sabbasādhāraṇāni padāni, tasmā etesaṃ padānaṃ byañjanato ca atthato ca ayaṃ sādhāraṇavibhāvanā veditabbā -

Tattha byañjanato tāva veraṃ maṇatīti veramaṇī, veraṃ pajahati, vinodeti, byantīkaroti, anabhāvaṃ gametīti attho. Viramati vā etāya karaṇabhūtāya veramaṇā puggaloti, vikārassa vekāraṃ katvā veramaṇī. Teneva cettha “veramaṇisikkhāpadaṃ viramaṇisikkhāpada”nti dvidhā sajjhāyaṃ karonti. Sikkhitabbāti sikkhā, pajjate anenāti padaṃ. Sikkhāya padaṃ sikkhāpadaṃ, sikkhāya adhigamūpāyoti attho. Atha vā mūlaṃ nissayo patitṭhāti vuttaṃ hoti. Veramaṇī eva sikkhāpadaṃ veramaṇisikkhāpadaṃ, viramaṇisikkhāpadaṃ vā dutiyena nayena. Sammā ādiyāmi samādiyāmi, avītikkaṃanādhippāyena akhaṇḍakāritāya acchiddakāritāya asabalakāritāya ca ādiyāmi vuttaṃ hoti.

Atthato pana veramaṇīti kāmāvacarakusalacittasampayuttā virati, sā pāṇātipātā viramantassa “yā tasmim samaye pāṇātipātā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo setughāto”ti evamādinā nayena vibhaṅge vuttā. Kāmañcesā veramaṇī nāma lokuttarāpi atthi, idha pana samādiyāmi vuttattā samādānavasena pavattārahā, tasmā sā na hotīti kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratīti vuttā.

Sikkhāti tisso sikkhā adhisīlasikkhā, adhicitasikkhā, adhipaññāsikkhāti. Imasmim panatthe sampattaviratisīlaṃ lokikā vipassanā rūpārūpajhānāni ariyamaggo ca sikkhāti adhippetā. Yathāha -

“Katame dhammā sikkhā? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti, somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ...pe... tasmim samaye phasso hoti...pe... avikkhepo hoti, ime dhammā sikkhā.

“Katame dhammā sikkhā? Yasmiṃ samaye rūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ...pe... pañcamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati...pe... avikkhepo hoti, ime dhammā sikkhā.

“Katame dhammā sikkhā? Yasmiṃ samaye arūpūpapattiyā...pe... nevasaññānāsaññāyatanasahagataṃ...pe... avikkhepo hoti, ime dhammā sikkhā.

“Katame dhammā sikkhā? Yasmiṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti niyyānikaṃ...pe... avikkhepo hoti, ime dhammā sikkhā”ti.

Etāsu sikkhāsu yāya kāyaci sikkhāya padaṃ adhigamūpāyo, atha vā mūlaṃ nissayo patitṭhāti sikkhāpadaṃ. Vuttañhetam - “sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya satta bojjhaṅge bhāvento bahulīkaronto”ti evamādi. Evamettha sādhāraṇānaṃ padānaṃ sādhāraṇā

byañjanato atthato ca vibhāvanā kātabbā.

Purimapañcasikkhāpadavaṇṇanā

Idāni yaṃ vuttaṃ - “atha pañcasu pubbesu, visesatthappakāsato...pe... viññātabbo vinicchayo”ti, tatthetaṃ vuccati - pāṇātipātoti ettha tāva pāṇoti jīvitindriyappaṭibaddhā khandhasantati, taṃ vā upādāya paññatto satto. Tasmiṃ pana pāṇe pāṇasaññino tassa pāṇassa jīvitindriyupacchedakaupakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. Adinnādānanti ettha adinnanti parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti, tasmiṃ parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyakaupakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā eva theyyacetanā adinnādānaṃ. Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyaṃ, dvayaṃdvayasamāpattimethunappaṭisevanā kāyadvārappavattā asaddhammappaṭisevanaṭṭhānavītikamacetanā abrahmacariyaṃ. Musāvādoti ettha musāti visaṃvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo kāyapayogo vā, visaṃvādanādhippāyena panassa paravisaṃvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānameva aññataradvārappavattā micchācetanā musāvādo. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānanti ettha pana surāti pañca surā - piṭṭhasurā, pūvasurā, odanasurā, kiṇṇapakkhittā, sambhārasaṃyuttā cāti. Merayampi pupphāsavo, phalāsavo, guḷāsavo, madhvāsavo, sambhārasaṃyutto cāti pañcavidhaṃ. Majjanti tadubhayameva madaniyaṭṭhena majjaṃ, yaṃ vā panaññampi kiñci atthi madaniyaṃ, yena pītena matto hoti pamatto, idaṃ vuccati majjaṃ. Pamādaṭṭhānanti yāya cetanāya taṃ pivati ajjhoharati, sā cetanā madappamādahetuto pamādaṭṭhānanti vuccati, yato ajjhoharaṇādhippāyena kāyadvārappavattā surāmerayamajjānaṃ ajjhoharaṇacetanā “surāmerayamajjapamādaṭṭhāna”nti veditabbā. Evaṃ tāvettha pāṇātipātappabhutīhi viññātabbo vinicchayo.

Ekatānānatādivinicchayaṃ

Ekatānānatāditoti ettha āha - kiṃ pana vajjhavadhakappayogacetanādīnaṃ ekatāya pāṇātipātassa aññassa vā adinnādānādino ekattaṃ, nānatāya nānattaṃ hoti, udāhu notī. Kasmā panetaṃ vuccati? Yadi tāva ekatāya ekattaṃ, atha yadā ekaṃ vajjhaṃ bahū vadhakā vadhenti, eko vā vadhako bahuke vajjhe vadheti, ekena vā sāhatthikādīnā payogena bahū vajjhā vadhīyanti, ekā vā cetanā bahūnaṃ vajjhānaṃ jīvitindriyupacchedakapayogaṃ samuṭṭhāpeti, tadā ekena pāṇātipātena bhavitabbaṃ. Yadi pana nānatāya nānattaṃ. Atha yadā eko vadhako ekassatthāya ekaṃ payogaṃ karonto bahū vajjhe vadheti, bahū vā vadhakā devadattayaññadattasomadattādīnaṃ bahūnamatthāya bahū payoge karontā ekameva devadattaṃ yaññadattaṃ somadattaṃ vā vadhenti, bahūhi vā sāhatthikādīhi payogehi eko vajjho vadhīyati. Bahū vā cetanā ekasseva vajjhassa jīvitindriyupacchedakapayogaṃ samuṭṭhāpenti, tadā bahūhi pāṇātipātehi bhavitabbaṃ. Ubhayampi cetamayuttaṃ. Atha neva etesaṃ vajjhādīnaṃ ekatāya ekattaṃ, nānatāya nānattaṃ, aññatheva tu ekattaṃ nānattañca hoti, taṃ vattabbaṃ pāṇātipātassa, evaṃ sesānampīti.

Vuccate - tattha tāva pāṇātipātassa na vajjhavadhakādīnaṃ paccekamekatāya ekatā, nānatāya nānatā, kintu vajjhavadhakādīnaṃ yuganandhamekatāya ekatā, dvinnampi tu tesāṃ, tato aññatarassa vā nānatāya nānatā. Tathā hi bahūsu vadhakesu bahūhi

sarakkhepādīhi ekena vā opātakhaṇanādinā payogena bahū vajjhe vadhentesupi bahū pāṇātipātā honti. Ekasmiṃ vadhake ekena, bahūhi vā payogehi tappayogasamuṭṭhāpikāya ca ekāya, bahūhi vā cetanāhi bahū vajjhe vadhentepi bahū pāṇātipātā honti, bahūsu ca vadhakesu yathāvuttappakārehi bahūhi, ekena vā payogena ekaṃ vajjhaṃ vadhentesupi bahū pāṇātipātā honti. Esa nayo adinnādānādīsūpīti. Evamettha ekatānānatādītopi viññātabbo vinicchayo.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto cettha jīvitindriyārammaṇo.

Adinnādānaabrahmacariyasurāmerayamajjapamādaṭṭhānāni rūpadhammesu rūpāyatanādiāññatarasaṅkhārārammaṇāni. Musāvādo yassa musā bhaṇāti, tamārabhivā pavattanato sattārammaṇo. Abrahmacariyampi sattārammaṇanti eke. Adinnādānañca yadā satto haritabbo hoti, tadā sattārammaṇanti. Api cettha saṅkhāraseneva sattārammaṇaṃ, na paṇṇattivāsenāti. Evamettha ārammaṇatopi viññātabbo vinicchayo.

Ādānatoti pāṇātipātāveramaṇisikkhāpadādīni cetāni sāmaṇerena bhikkhusantike samādinneva samādinnaṇi honti, upāsakena pana attanā samādiyantenāpi samādinnaṇi honti, parassa santike samādiyantenāpi. Ekajjhaṃ samādinnaṇipi samādinnaṇi honti, paccekaṃ samādinnaṇipi. Kintu nānaṃ ekajjhaṃ samādiyato ekāyeva virati, ekāva cetanā hoti, kiccavasena panetāsaṃ pañcavidhantaṃ viññāyati. Paccekaṃ samādiyato pana pañceva viratiyo, pañca ca cetanā hontīti veditabbā. Evamettha ādānatopi viññātabbo vinicchayo.

Bhedatoti sāmaṇerānañcettha ekasmiṃ bhinne sabbānipi bhinnāni honti. Pārājikaṭṭhāniyāni hi tāni tesam, yaṃ taṃ vītikkantaṃ hoti, teneva kammabaddho. Gahaṭṭhānaṃ pana ekasmiṃ bhinne ekameva bhinnaṃ hoti, yato tesam taṃsamādāneneva puna pañcaṅgikattaṃ sīlassa sampajjati. Apare panāhu - “visuṃ visuṃ samādinnesu ekasmiṃ bhinne ekameva bhinnaṃ hoti, ‘pañcaṅgasamannāgataṃ sīlaṃ samādiyāmi’ti evaṃ pana ekato samādinnesu ekasmiṃ bhinne sesānipi sabbāni bhinnāni honti. Kasmā? Samādinnessa abhinnattā, yaṃ taṃ vītikkantaṃ, teneva kammabaddho”ti. Evamettha bhedatopi viññātabbo vinicchayo.

Mahāsāvajjatoti guṇavirahitesu tiracchānagatādīsū pāṇesu khuddake pāṇe pāṇātipāto appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu pana manussādīsū appaguṇe pāṇātipāto appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānantu samabhāve sati kilesānaṃ upakkamānañca mudutāya appasāvajjatā, tibbatāya mahāsāvajjatā ca veditabbā. Esa nayo sesesupi. Api cettha surāmerayamajjapamādaṭṭhānameva mahāsāvajjaṃ, na tathā pāṇātipātādayo. Kasmā? Manussabhūtasāpi ummattakabhāvasaṃvattanena ariyadhammantarāyakaraṇatoti. Evamettha mahāsāvajjatopi viññātabbo vinicchayo.

Payogatoti ettha ca pāṇātipātassa sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti chappayogā. Tattha kāyena vā kāyappaṭibaddhena vā paharaṇaṃ sāhatthiko payogo, so uddissānuddissabhedato duvidho hoti. Tattha uddissake yaṃ uddissa paharati, tasseva maraṇena kammunā bajjhati. “Yo koci maratū”ti evaṃ anuddissake pahārapaccayā yassa kassaci maraṇena. Ubhayathāpi ca paharitamatte vā maratu, pacchā vā teneva rogena, paharitakkhaṇe eva kammunā bajjhati. Maraṇādhippāyena ca pahāraṃ datvā tena amatassa puna

aññena cittaena pahāre dinne pacchāpi yadi paṭhamapahāreneva marati, tadā eva kammunā baddho hoti. Atha dutiyapahārena, natthi pāṇātipāto. Ubhayehi matepi paṭhamapahāreneva kammunā baddho, ubhayehipi amate nevatthi pāṇātipāto. Esa nayo bahukehipi ekassa pahāre dinne. Tatrāpi hi yassa pahārena marati, tasseva kammabaddho hoti.

Adhiṭṭhahitvā pana āṇāpanaṃ āṇattiko payogo. Tatthapi sāhatthike payoge vuttanayeneva kammabaddho anussaritabbo. Chabbidho cettha niyamo veditabbo -

“Vatthu kālo ca okāso, āvudhaṃ iriyāpatho;
Kiriyaṇisoti ime, cha āṇattiniyāmakā”ti.

Tattha vatthūti māretabbo pāṇo. Kāloti pubbaṇhasāyanhādikālo ca, yobbanathāvariyaḍikālo ca. Okāsoti gāmo vā nigamo vā vanaṃ vā racchā vā siṅghāṭakaṃ vāti evamādi. Āvudhanti asi vā usu vā satti vāti evamādi. Iriyāpathoti māretabbassa mārakassa ca ṭhānaṃ vā nisajjā vāti evamādi.

Kiriyaṇisoti vijjhaṇaṃ vā chedanaṃ vā bhedaṇaṃ vā saṅkhamuṇḍikaṃ vāti evamādi. Yadi hi vatthum viṣaṃvādetvā “yaṃ mārehī”ti āṇatto, tato aññaṃ māreti, āṇāpakassa natthi kammabaddho. Atha vatthum aṇṇaṃvādetvā māreti, āṇāpakassa āṇattikkhaṇe āṇattassa māraṇakkhaṇeti ubhayesampi kammabaddho. Esa nayo kālādīsūpi.

Māraṇatthantu kāyena vā kāyappaṭibaddhena vā paharaṇanissajjanaṃ nissaggiyo payogo. Sopi uddissānuddissabhedato duvidho eva, kammabaddho cettha pubbe vuttanayeneva veditabbo.

Māraṇatthameva opātakhaṇaṇaṃ, apassenaupanikkhipanaṃ, bhesajjavisaṇṇaṇṇaṃ vā thāvaro payogo. Sopi uddissānuddissabhedato duvidho, yato tatthapi pubbe vuttanayeneva kammabaddho veditabbo. Ayantu viseso - mūlaṭṭhena opātādīsū paresaṃ mūlena vā mudhā vā dinnesūpi yadi tappaccayā koci marati, mūlaṭṭhasseva kammabaddho. Yadi ca tena aññaṇa vā tattha opāte vināsetvā bhūmisame katepi paṃsudhovakā vā paṃsum gaṇhantā, mūlakhaṇakā vā mūlāni khaṇantā āvāṭaṃ karonti, deve vā vassante kaddamo jāyati, tattha ca koci otarivā vā laggivā vā marati, mūlaṭṭhasseva kammabaddho. Yadi pana yena laddhaṃ, so añño vā taṃ vitthaṭataraṃ gambhīrataraṃ vā karoti, tappaccayāva koci marati, ubhayesampi kammabaddho. Yathā tu mūlāni mūlehi saṃsandanti, tathā tatra thale kate muccati. Evaṃ apassenādīsūpi yāva tesam pavatti, tāva yathāsambhavaṃ kammabaddho veditabbo.

Māraṇatthaṃ pana vijjāparijappanaṃ vijjāmayo payogo. Dāṭhāvudhādīnaṃ dāṭhākoṭānādimiva māraṇatthaṃ kammavipākajiddhivikāraṇaṃ iddhimayo payogoti. Adinnādānassa tu theyyapasayhapaṭicchannaparikkappakusāvaḥāravasappavattā sāhatthikāṇattikādayo payogā, tesampi vuttānusāreneva pabhedo veditabbo. Abrahmacariyādīnaṃ tiṇṇampi sāhatthiko eva payogo labbhatīti. Evamettha payogatopi viññātabbo vinicchayo.

Aṅgatoti ettha ca pāṇātipātassa pañca aṅgāni bhavanti - pāṇo ca hoti, pāṇasaññī ca, vadhakacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, vāyamati, tena ca maratīti. Adinnādānassāpi pañceva - parapariggahitañca hoti, parapariggahitasaññī ca, theyyacittañca

paccupaṭṭhitaṃ hoti, vāyamati, tena ca ādātabbaṃ ādānaṃ gacchatīti.

Abrahmacariyassa pana cattāri aṅgāni bhavanti - ajjhācariyavatthu ca hoti, tattha ca sevanacittaṃ paccupaṭṭhitaṃ hoti, sevanapaccayā payogañca samāpajjati, sādiyati cāti, tathā paresaṃ dvinnampi. Tattha musāvādassa tāva musā ca hoti taṃ vatthu, viṣaṃvādanacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, tajjo ca vāyāmo, paraviṣaṃvādanañca viññāpayamānā viññatti pavattatīti cattāri aṅgāni veditabbāni.

Surāmerayamajjapamādaṭṭhānassa pana surādīnañca aññataraṃ hoti madaniyapātukamyatācittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, tajjañca vāyāmaṃ āpajjati, pīte ca pavisaṭīti imāni cattāri aṅgānīti. Evamettha aṅgatopi viññātabbo vinicchayo.

Samuṭṭhānatoti pāṇātipātaadinnādānamusāvādā cettha kāyacittato, vācācittato, kāyavācācittato cāti tisamuṭṭhānā honti. Abrahmacariyaṃ kāyacittavasena ekasamuṭṭhānameva. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ kāyato ca, kāyacittato cāti dvisamuṭṭhānanti. Evamettha samuṭṭhānatopi viññātabbo vinicchayo.

Vedanātoti ettha ca pāṇātipāto dukkhavedanāsampayuttova. Adinnādānaṃ tīsu vedanāsu aññataravedanāsampayuttaṃ, tathā musāvādo. Itarāni dve sukhāya vā adukkhamasukhāya vā vedanāya sampayuttānīti. Evamettha vedanātopi viññātabbo vinicchayo.

Mūlatoti pāṇātipāto cettha dosamohamūlo. Adinnādānamusāvādā lobhamohamūlā vā dosamohamūlā vā. Itarāni dve lobhamohamūlānīti. Evamettha mūlatopi viññātabbo vinicchayo.

Kammatoti pāṇātipātaadinnādānaabrahmacariyāni cettha kāyakammameva kammaṭṭhappattāneva ca, musāvādo vacīkammameva. Yo pana atthabhañjako, so kammaṭṭhappatto. Itaro kammameva. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ kāyakammamevāti. Evamettha kammatopi viññātabbo vinicchayo.

Viramatoti ettha āha “pāṇātipātādīhi viramanto kuto viramatī”ti? Vuccate - samādānavasena tāva viramanto attano vā paresaṃ vā pāṇātipātādiakusalato viramati. Kimārabhitvā? Yato viramati, tadeva. Sampattavasenāpi viramanto vuttappakārākusalatova. Kimārabhitvā? Pāṇātipātādīnaṃ vuttārammaṇāneva. Keci pana bhaṇanti “surāmerayamajjasaṅkhāte saṅkhāre ārabhitvā surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramati, sattaṣaṅkhāresu yaṃ pana avaharitaṃ bhaṇṇitabbañca, taṃ ārabhitvā adinnādānā musāvādā ca, satteyevārabhitvā pāṇātipātā abrahmacariyā cā”ti. Tadaññe “evaṃ sante ‘aññaṃ cintento aññaṃ kareyya, yañca pajahati, taṃ na jāneyyā’ti evaṃdiṭṭhikā hutvā anicchamānā yadeva pajahati, taṃ attano pāṇātipātādiakusalamevārabhitvā viramatī”ti vadanti. Tadayuttaṃ. Kasmā? Tassa paccuppannābhāvato bahiddhābhāvato ca. Sikkhāpadānañhi vibhaṅgapāṭhe “pañcannaṃ sikkhāpadānaṃ kati kusalā...pe... kati araṇā”ti pucchitvā “kusalāyeva, siyā sukhāya vedanāya sampayuttā”ti evaṃ pavattamāne vissajjane “paccuppannārammaṇā”ti ca “bahiddhārammaṇā”ti ca evaṃ paccuppannabahiddhārammaṇattaṃ vuttaṃ, taṃ attano pāṇātipātādiakusalaṃ ārabhitvā viramantassa na yujjati. Yaṃ pana vuttaṃ - “aññaṃ cintento aññaṃ kareyya, yañca pajahati, taṃ na jāneyyā”ti. Tattha vuccate - na kiccasādhanaṃ pavattento aññaṃ cintento aññaṃ karotīti vā, yañca pajahati, taṃ na jānātīti vā vuccati.

“Ārabhitvāna amataṃ, jahanto sabbapāpake;
Nidassanañcettha bhava, maggaṭṭhoriyapuggalo”ti.

Evamettha viramatopi viññātabbo vinicchayo.

Phalatoti sabbe eva cete pāṇātipātādayo duggatiphalanibbattakā honti, sugatiyañca aniṭṭhākantāmanāpavipākanibbattakā honti, samparāye diṭṭhadhamme eva ca avesārajjādiphalanibbattakā. Apica “yo sabbalahuso pāṇātipātassa vipāko manussabhūtaṃ appāyukasamvattaniko hoti”ti evamādinā nāyenettha phalatopi viññātabbo vinicchayo.

Api cettha pāṇātipātādiveramaṇīnampi samuṭṭhānavedanāmūlakammaphalato viññātabbo vinicchayo. Tatthāyaṃ viññāpanā - sabbā eva cetā veramaṇiyo catūhi samuṭṭhahanti kāyato, kāyacittato, vācācittato, kāyavācācittato cāti. Sabbā eva ca sukhavedanāsampayuttā vā, adukkhamasukhavedanāsampayuttā vā, alobhādosamūlā vā alobhādosā mohamūlā vā. Catassopi cettha kāyakammaṃ, musāvādāveramaṇi vacīkammaṃ, maggakkhaṇe ca cīttatova samuṭṭhahanti, sabbāpi manokammaṃ.

Pāṇātipātā veramaṇiyā cettha aṅgapaccaṅgasampannatā ārohapariṇāhasampattitā jvasampattitā suppatiṭṭhitapādatā cārutā mudutā sucitā sūratā mahabbalatā vissatthavacanatā lokapiyatā nelatā abhejjaparisaṭṭā acchambhitā duppadhamṣitā parūpakkamena amaraṇatā anantaparivāratā surūpatā susaṇṭhānatā appābādhatā asokitā piyehi manāpehi saddhiṃ avippayogatā dīghāyukatāti evamādīni phalāni.

Adinnādānā veramaṇiyā mahaddhanatā pahūtadhanadhaññatā anantabhogatā anuppannabhoguppattitā uppannabhogathāvaratā icchitānaṃ bhogaṇaṃ khippappaṭilābhītā rājacorudakaggiappiyadāyādehi asādhāraṇabhogatā asādhāraṇadhanappaṭilābhītā lokuttamatā natthikabhāvassa ajānanatā sukhavihāritāti evamādīni.

Abrahmacariyā veramaṇiyā vigatapaccatthikatā sabbajanapiyatā annapānavatthasayanādīnaṃ lābhītā sukhāsayanatā sukhappaṭibujjhanatā apāyabhayavinimuttatā itthibhāvappaṭilābhassa vā napuṃsakabhāvappaṭilābhassa vā abhabbatā akkodhanatā paccakkhakaritā apatitakkhandhatā anadhomukhatā itthipurisānaṃ aññamaññapiyatā paripuṇṇindriyatā paripuṇṇalakkaṇatā nirāsaṅkatā appossukkatā sukhavihāritā akutobhayatā piyavippayogābhāvatāti evamādīni.

Musāvādā veramaṇiyā vipasannindriyatā viṣaṭṭhamadhurabhāṇitā samasitasuddhadantatā nātithūlatā nātikisatā nātirassatā nātidiḥhatā sukhasamphassatā uppalagandhamukhatā sussūsakaparijanatā ādeyyavacanatā kamaluppallasadisamudulohitatanujivhatā anuddhatatā acapalatāti evamādīni.

Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā veramaṇiyā atītānāgatapaccuppannesu sabbakiccakaraṇiyesu khippaṃ paṭijānanatā sadā upaṭṭhitasatitā anumattakātā ñāṇavantatā analasatā ajaḷatā anelaṃugātā amattatā appamattatā asammohatā acchambhitā asārambhītā anussaṅkitā saccavāditā apisuṇāpharusāsamphapalāpavāditā rattindivamatanditatā kataññutā kataveditā amaccharitā cāgavantatā sīlavantatā ujutā akkodhanatā hirimanatā ottappitā ujudiṭṭhikatā mahāpaññatā medhāvitā paṇḍitatā atthānatthakusalatāti evamādīni phalāni. Evamettha pāṇātipātādiveramaṇīnaṃ samuṭṭhānavedanāmūlakammaphalatopi viññātabbo vinicchayo.

Pacchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā

Idāni yaṃ vuttaṃ -

“Yojetabbaṃ tato yuttaṃ, pacchimesvapi pañcasu;
Āveṇikañca vattabbaṃ, ñeyyā hīnāditāpi cā”ti.

Tassāyaṃ atthavaṇṇanā - etissā purimapañcasikkhāpadavaṇṇanāya yaṃ yujjati, taṃ tato gahetvā pacchimesvapi pañcasu sikkhāpadesu yojetabbaṃ. Tatthāyaṃ yojanā - yatheva hi purimasikkhāpadesu ārammaṇato ca surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ rūpāyatanādiaññatarasaṅkhārārammaṇaṃ, tathā idha vikālabhojanaṃ. Etena nayena sabbesaṃ ārammaṇabhedo veditabbo. Ādānato ca yathā purimāni sāmaṇerena vā upāsakena vā samādiyantena samādinnaṇi honti, tathā etānipi. Aṅgatopi yathā tattha pañātipātādīnaṃ aṅgabhedo vutto, evamidhāpi vikālabhojanassa cattāri aṅgāni - vikālo, yāvakālikaṃ, ajjhoharaṇaṃ, anumattakatāti. Etenānusārena sesānampi aṅgavibhāgo veditabbo. Yathā ca tattha samuṭṭhānato surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ kāyato ca kāyacittato cāti dvisamuṭṭhānaṃ, evamidha vikālabhojanaṃ. Etena nayena sabbesaṃ samuṭṭhānaṃ veditabbaṃ. Yathā ca tattha vedanāto adinnādānaṃ tīsu vedanāsu aññataravedanāsampayuttaṃ, tathā idha vikālabhojanaṃ. Etena nayena sabbesaṃ vedanāsampayogo veditabbo. Yathā ca tattha abrahmacariyaṃ lobhamohamūlaṃ, evamidha vikālabhojanaṃ. Aparāni ca dve etena nayena sabbesaṃ mūlabhedo veditabbo. Yathā ca tattha pañātipātādayo kāyakammaṃ, evamidhāpi vikālabhojanādīni. Jātarūparajatappaṭiggahaṇaṃ pana kāyakammaṃ vā siyā vacīkammaṃ vā kāyadvārādīhi pavattisabbhāvapariyāyena, na kammaṭṭhāvasena. Viramatoti yathā ca tattha viramanto attano vā paresaṃ vā pañātipātādiakusalato viramati, evamidhāpi vikālabhojanādiakusalato, kusalatopi vā ekato. Yathā ca purimā pañca veramaṇiyo catusamuṭṭhānā kāyato, kāyacittato, vācācittato, kāyavācācittato cāti, sabbā sukhavedanāsampayuttā vā adukkhamasukhavedanāsampayuttā vā, alobhādosamūlā vā alobhādosāmohamūlā vā, sabbā ca nānappakāraiṭṭhaphalanibbattakā, tathā idhāpīti.

“Yojetabbaṃ tato yuttaṃ, pacchimesvapi pañcasu;
Āveṇikañca vattabbaṃ, ñeyyā hīnāditāpi cā”ti. -

Ettha pana vikālabhojananti majjhanhikavītikkame bhojanaṃ. Etañhi anuññātakāle vītikkante bhojanaṃ, tasmā “vikālabhojana”nti vuccati, tato vikālabhojanā. Naccagītavāditavisūkadassananti ettha naccaṃ nāma yaṃkiñci naccaṃ, gītanti yaṃkiñci gītaṃ, vāditanti yaṃkiñci vāditaṃ. Visūkadassananti kilesuppatipaccayato kusalapakkhabhīndanena visūkānaṃ dassanaṃ, visūkabhūtaṃ vā dassanaṃ visūkadassanaṃ. Naccā ca gītā ca vādītā ca visūkadassanā ca naccagītavāditavisūkadassanā. Visūkadassanañcettha brahmajāle vuttanayeneva gahetabbaṃ. Vuttañhi tattha -

“Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanamanuyuttā viharanti, seyyathidaṃ, naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pañissaraṃ vetālaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahimsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā, iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato samaṇo gotamo”ti.

Atha vā yathāvuttenatthena naccagītavāditāni eva visūkāni naccagītavāditavisūkāni, tesam dassanam naccagītavāditavisūkadassanam, tasmā naccagītavāditavisūkadassanā. “Dassanasavanā”ti vattabbe yathā “so ca hoti micchādīṭṭhiko viparītadassano”ti evamādīsu acakkhudvārappavattampi visayaggahaṇam “dassana”nti vuccati, evam savanampi “dassana”ntveva vuttaṃ. Dassanakamyatāya upasaṅkamtivā passato eva cettha vītikkamo hoti. Ṭhitanisinnasayanokāse pana āgataṃ gacchantassa vā āpāthagataṃ passato siyā saṃkilesa, na vītikkamo. Dhammūpasamhitampi cettha gītaṃ na vaṭṭati, gītūpasamhito pana dhammo vaṭṭatīti veditabbo.

Mālādīni dhāraṇādīhi yathāsaṅkhyam yojetabbāni. Tattha mālāti yaṃkiñci pupphajātaṃ. Vilepananti yaṃkiñci vilepanatthaṃ pīṣitvā paṭiyattaṃ. Avasesam sabbampi vāsacuṇṇadhūpanādikaṃ gandhajātaṃ gandho. Taṃ sabbampi maṇḍanavibhūsanatthaṃ na vaṭṭati, bhesajjatthantu vaṭṭati, pūjanatthañca abhihaṭaṃ sādīyato na kenaci pariyāyena na vaṭṭati. Uccāsayananti pamāṇātikkantaṃ vuccati. Mahāsayananti akappiyasayanaṃ akappiyattharaṇaṃ. Tadubhayampi sādīyato na kenaci pariyāyena vaṭṭati. Jātarūpanti suvaṇṇam. Rajatanti kahāpaṇa, lohamāsakadārumāsakajatumāsakādi yaṃ yaṃ tattha tattha vohāraṃ gacchati, tadubhayampi jātarūparajataṃ. Tassa yena kenaci pakārena sādīyanaṃ paṭiggaho nāma, so na yena kenaci pariyāyena vaṭṭatīti evam āveṇikaṃ vattabbaṃ.

Dasapi cetāni sikkhāpadāni hīnena chandena cittavīriyavīmaṃsāhi vā samādinnaṃ hīnāni, majjhimehi majjhimāni, paṇītehi paṇītāni. Taṇhādīṭṭhimānehi vā upakkiliṭṭhāni hīnāni, anupakkiliṭṭhāni majjhimāni, tattha tattha paññāya anuggahitāni paṇītāni. Ñāṇavippayuttana vā kusalacittena samādinnaṃ hīnāni, asaṅkhārikāññasampayuttana majjhimāni, asaṅkhārikaṇa paṇītāni evam ñeyyā hīnādīti cāti.

Ettāvatā ca yā pubbe “yena yattha yadā yasmā”tiādīhi chahi gāthāhi sikkhāpadapāṭhassa vaṇṇanatthaṃ mātīkā nikkhittā, sā atthato pakāsītā hotīti.

Paramatthajotikāya Khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Sikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dvattiṃsākāravaṇṇanā

Padasambandhavaṇṇanā

Idāni yadidaṃ evaṃ dasahi sikkhāpadehi parisuddhapayogassa sīle patīṭṭhitassa kulaputtassa āsayaparisuddhatthaṃ cittabhāvanatthañca aññatra buddhuppādā appavattapubbaṃ sabbatitthiyānaṃ avisayabhūtaṃ tesu tesu suttantesu -

“Ekadhammo, bhikkhave, bhāvito bahuḷīkato mahato saṃvegāya saṃvattati. Mahato atthāya saṃvattati. Mahato yogakkhemāya saṃvattati. Mahato satisampajaññāya saṃvattati. Ñāṇadassanappaṭilābhāya saṃvattati. Diṭṭhadhammasukhavihārāya saṃvattati. Vijjāvimutti phalasacchikiriyāya saṃvattati. Katamo ekadhammo? Kāyagatā sati. Amataṃ te, bhikkhave, na paribhuñjanti, ye kāyagatāsatiṃ na

paribhuñjanti. Amataṃ te, bhikkhave, paribhuñjanti, ye kāyagatāsatiṃ paribhuñjanti. Amataṃ tesam, bhikkhave, aparibhuttaṃ paribhuttaṃ, parihīnaṃ aparihīnaṃ, viraddhaṃ āraddhaṃ, yesaṃ kāyagatā sati āraddhā”ti. -

Evaṃ bhagavatā anekākārena pasamsivā -

“Kathaṃ bhāvitā, bhikkhave, kāyagatāsati kathaṃ bahulīkatā mahabbalā hoti mahānisamsā? Idha, bhikkhave, bhikkhu araññaḡato vā”ti -

Ādinā nayaena ānāpānapabbaṃ iriyāpathapabbaṃ catusampajaññaḡapabbaṃ paṭikūlamanasikārapabbaṃ dhātumanasikārapabbaṃ nava sivathikapabbānīti imesaṃ cuddasannaṃ pabbānaṃ vasena kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ niddiṭṭhaṃ. Tassa bhāvanāniddeso anuppatto. Tattha yasmā iriyāpathapabbaṃ catusampajaññaḡapabbaṃ dhātumanasikārapabbanti imāni tīṇi vipassanāvasena vuttāni. Nava sivathikapabbāni vipassanāññesuyeva ādinavānupassanāvasena vuttāni. Yāpi cettha uddhumātakādīsu samādhībhāvanā iccheyya, sā visuddhimagge vitthārato asubhabhāvanāniddese pakāsītā eva. Ānāpānapabbaṃ pana paṭikūlamanasikārapabbañceti imānettha dve samādhivasena vuttāni. Tesu ānāpānapabbaṃ ānāpānassativasena visuṃ kammaṭṭhānaṃyeva. Yaṃ panetaṃ -

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu imameva kāyaṃ uddhaṃ pādatalā adho kesamatthakā tacapariyantaṃ pūraṃ nānappakārassa asucino paccavekkhati ‘atthi imasmiṃ kāye kesā, lomā...pe... mutta”nti.

Evaṃ tattha tattha matthaluṅgaṃ aṭṭhimiñjena saṅgahetvā desitaṃ kāyagatāsati koṭṭhāsabhāvanāpariyāyaṃ dvattiṃsākārakammaṭṭhānaṃ āraddhaṃ, tassāyaṃ atthavaṇṇanā -

Tattha atthīti saṃvijjanti. Imasminti yvāyaṃ uddhaṃ pādatalā adho kesamatthakā tacapariyanto pūro nānappakārassa asucinoti vuccati, tasmīṃ. Kāyeti sarīre. Sarīrañhi asucisañcayato, kucchitānaṃ vā kesādīnañceva cakkhurogādīnañca rogasatānaṃ āyabhūtato kāyoti vuccati. Kesā...pe... muttanti ete kesādayo dvattiṃsākārā, tattha “atthi imasmiṃ kāye kesā atthi lomā”ti evaṃ sambandho veditabbo. Tena kiṃ kathaṃ hoti? Imasmiṃ pādatalā paṭṭhāya upari, kesamatthakā paṭṭhāya heṭṭhā, tacato paṭṭhāya paritoti ettake byāmamatte kaḡevare sabbākārenāpi vicinanto na koci kiñci muttaṃ vā maṇiṃ vā veḡuriyaṃ vā agaruṃ vā candanaṃ vā kuṅkumaṃ vā kappūraṃ vā vāsacuṇṇādiṃ vā aṇumattampi sucibhāvaṃ passati, atha kho paramaduggandhajegucchaṃ assirikadassanaṃ nānappakāraṃ kesalomādibhedhaṃ asucimeva passatīti.

Ayaṃ tāvettha padasambandhato vaṇṇanā.

Asubhabhāvanā

Asubhabhāvanāvasena panassa evaṃ vaṇṇanā veditabbā - evametasmīṃ paṇātipātāveramaṇisikkhāpadādibhede sīle patiṭṭhitena payogasuddhena ādikammikena kulaputtena āsayasuddhiyā adhigamanatthaṃ dvattiṃsākārakammaṭṭhānabhāvanānuyogamanuyuñjitukāmena paṭṭhamaṃ tāvassa āvāsakulalābhagaṇakammaddhānañātigantharogaiddhipalibodhena kittipalibodhena vā saha dasa palibodhā honti. Athānena āvāsakulalābhagaṇañātikittīsu saṅgappahānena, kammaddhānaganthesu abyāpārena, rogassa tikicchāyāti evaṃ te dasa palibodhā upacchinditabbā, athānena upacchinnaḡalibodhena

anupacchinnanekkhammābhilāsenā koṭippattasallekhavuttitaṃ pariggahetvā
khuddānukhuddakampi vinayācāraṃ appajahantena āgamādhigamasamannāgato
tato aññataraṅgasamannāgato vā kammaṭṭhānadāyako ācariyo vinayānurūpena
vidhinā upagantabbo, vattasampadāya ca ārādhita-cittassa tassa attano adhippāyo
nivedetabbo. Tena tassa nimittajjhāsayacariyādhimuttibhedam ṇatvā yadi etaṃ
kammaṭṭhānamanurūpaṃ, atha yasmiṃ vihāre attanā vasati, yadi tasmīṃyeva sopi
vasitukāmo hoti, tato saṅkhepato kammaṭṭhānaṃ dātabbaṃ. Atha aññatra
vasitukāmo hoti, tato pahātabbapariggahetabbādikathanavasena sapurekkhāraṃ
rāgacaritānukulādikathanavasena sappabhedaṃ vitthārena kathetabbaṃ. Tena taṃ
sapurekkhāraṃ sappabhedaṃ kammaṭṭhānaṃ uggahetvā ācariyaṃ āpucchitvā yāni
tāni -

“Mahāvāsaṃ navāvāsaṃ, jarāvāsañca panthaniṃ;
Soṇḍiṃ paṇṇaṇca pupphaṇca, phalaṃ patthitameva ca.

“Nagaraṃ dārunā khettaṃ, visabhāgena paṭṭanaṃ;
Paccantasīmāsappāyaṃ, yattha mitto na labbhati.

“Aṭṭhāresetāni ṭhānāni, iti viññāya paṇḍito;
Ārakā parivajjeyya, maggaṃ sappaṭibhayaṃ yathā”ti. -

Evaṃ aṭṭhārasa senāsanāni parivajjetabbānīti vuccanti. Tāni vajjetvā, yaṃ taṃ -

“Kathaṇca, bhikkhave, senāsaṇaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti? Idha, bhikkhave,
senāsaṇaṃ nātidūraṃ hoti, naccāsannaṃ, gamanāgamanasampannaṃ, divā
appākiṇṇaṃ, rattiṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ
appaḍaṃsamakasavātātapasaṇisāpasamphassaṃ. Tasmīṃ kho pana senāsane
viharantassa appakasirena uppajjanti
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā. Tasmīṃ kho pana
senāsane therā bhikkhū viharanti bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā
mātikādharā, te kālena kālaṃ upasaṅkamitvā paripucchati paripaṇḥati ‘idaṃ, bhante,
kathaṃ, imassa ko attho’ti? Tassa, te āyasmanto avivaṭaṇceva vivaranti,
anuttānīkataṇca uttāniṃ karonti, anekavihitesu ca kaṅkhāṭṭhāniyesu dhammesu
kaṅkhaṃ paṭivinodenti. Evaṃ kho, bhikkhave, senāsaṇaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ
hoti”ti. -

Evaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ senāsaṇaṃ vuttaṃ. Tathārūpaṃ senāsaṇaṃ
upagamma katasabbakiccena kāmesu ādīnavaṃ, nekkhamme ca ānisaṃsaṃ
paccavekkhitvā buddhasubuddhatāya dhammasudhammatāya
saṅhasuppaṭipannatāya ca anussaraṇena cittaṃ pasādetvā yaṃ taṃ -

“Vacasā manasā ceva, vaṇṇasaṇṭhānato disā;
Okāsato paricchedā, sattadhuggahaṇaṃ vidū”ti. -

Evaṃ sattavidhaṃ uggahakosallaṃ; anupubbato, nātisīghato, nātisaṇikato,
vikkheppaṭṭibāhanato, paṇṇattisamatikkamato, anupubbamuñcanato, appanāto,
tayo ca suttantāti evaṃ dasavidhaṃ manasikāra-kosallaṇca vuttaṃ. Taṃ
apariccajantena dvattiṃsākārabhāvanā ārabhitabbā. Evañhi ārabhato sabbākārena
dvattiṃsākārabhāvanā sampajjati no aññathā.

Tattha āditova tacapañcakaṃ tāva gahetvā api tepiṭakena “kesā lomā”tiādinā nayena anulomato, tasmim̐ paguṇibhūte “taco dantā”ti evamādinā nayena paṭilomato, tasmimpi paguṇibhūte tadubhayanayeneva anulomappaṭilomato bahi visaṭavittakavicchedanattamaṃ pāḷipaguṇibhāvatthañca vacasā koṭṭhāsasabhāvapariggahattamaṃ manasā ca addhamāsaṃ bhāvetabbaṃ. Vacasā hissa bhāvanā bahi visaṭavittakke vicchinditvā manasā bhāvanāya pāḷipaguṇatāya ca paccayo hoti, manasā bhāvanā asubhavaṇṇalakkhaṇānaṃ aññataravasena pariggahassa, atha teneva nayena vakkapañcakaṃ addhamāsaṃ, tato tadubhayamaddhamāsaṃ, tato papphāsapañcakamaddhamāsaṃ, tato taṃ pañcakattayampi addhamāsaṃ, atha ante avuttampi matthaluṅgaṃ pathaviḍhātuākārehi saddhim̐ ekato bhāvanattamaṃ idha pakkhipitvā matthaluṅgapañcakaṃ addhamāsaṃ, tato pañcakacattukkampi addhamāsaṃ, atha medachakkamaddhamāsaṃ, tato medachakkena saha pañcakacattukkampi addhamāsaṃ, atha muttachakkamaddhamāsaṃ, tato sabbameva dvattiṃsākāramaddhamāsanti evaṃ cha māse vaṇṇasaṇṭhānadisokāsaparicchedato vavatthapentena bhāvetabbaṃ. Etaṃ majjhimapaññaṃ puggalaṃ sandhāya vuttaṃ. Mandapaññaṃ tu yāvajīvaṃ bhāvetabbaṃ tikkhapaññaṃ na cireneva bhāvanā sampajjatīti.

Etthāha - “kathaṃ pañāyamimaṃ dvattiṃsākāraṃ vaṇṇādito vavatthapeti”ti? Ayañhi “atthi imasmim̐ kāye kesā”ti evamādinā nayena tacapañcakādivibhāgato dvattiṃsākāraṃ bhāvento kesā tāva vaṇṇato kālakāti vavatthapeti, yādisakā vānena diṭṭhā honti. Saṇṭhānato dīghavaṭṭalikaṃ tulādaṇḍamivāti vavatthapeti. Disato pana yasmā imasmim̐ kāye nābhito uddham̐ uparimā disā adho heṭṭhimāti vuccati, tasmā imassa kāyassa uparimāya disāya jātāti vavatthapeti. Okāsato nalāṭantakaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchinne sīsacamme jātāti. Tattha yathā vammikamatthake jātāni kuṇṭhatiṇāni na jānanti “mayaṃ vammikamatthake jātānī”ti; napi vammikamatthako jānāti “mayi kuṇṭhatiṇāni jātānī”ti; evameva na kesā jānanti “mayaṃ sīsacamme jātā”ti, napi sīsacammaṃ jānāti “mayi kesā jātā”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā acetanā abyākatā suñña paramaduggandhajegucchappaṭikūlā, na satto na puggaloti vavatthapeti. Paricchedatoti duvidho paricchedo sabhāgavisabhāgavasena. Tattha kesā heṭṭhā patiṭṭhitacammatalena tattha vīhaggamattaṃ pavisitvā patiṭṭhitena attano mūlatalena ca upari ākāseṇa tiriyaṃ aññaṃaññaṃ paricchinnāti evaṃ sabhāgaparicchedato, kesā na avasesaekattiṃsākārā. Avasesā ekattiṃsā na kesāti evaṃ visabhāgaparicchedato ca vavatthapeti. Evaṃ tāva kese vaṇṇādito vavatthapeti.

Avasesesu lomā vaṇṇato yebhuyyena nīlavaṇṇāti vavatthapeti, yādisakā vānena diṭṭhā honti. Saṇṭhānato oṇatacāpasanṭhānā, upari vaṇkatālahīrasanṭhānā vā, disato dvīsu disāsu jātā, okāsato hatthatalapādatale ṭhapetvā yebhuyyena avasesasarīracamme jātāti.

Tattha yathā purāṇagāmatṭhāne jātāni dabbatiṇāni na jānanti “mayaṃ purāṇagāmatṭhāne jātānī”ti, na ca purāṇagāmatṭhānaṃ jānāti “mayi dabbatiṇāni jātānī”ti, evameva na lomā jānanti “mayaṃ sarīracamme jātā”ti, napi sarīracammaṃ jānāti “mayi lomā jātā”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā acetanā abyākatā suñña paramaduggandhajegucchappaṭikūlā, na satto na puggaloti vavatthapeti. Paricchedato heṭṭhā patiṭṭhitacammatalena tattha likkhāmatṭaṃ

pavisitvā patitṭhitena attano mūlena ca upari ākāsena tiriyaṃ aññamaññaena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametesam sabbhāgaparicchedo, visabbhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ lome vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param nakhā yassa paripuṇṇā, tassa vīsati. Te sabbepi vaṇṇato maṃsavinimuttokāse setā, maṃsasambandhe tambavaṇṇāti vavatthapeti. Saṇṭhānato yathāsakapatiṭṭhitokāsasaṇṭhānā, yebhuyyena madhukaphalaṭṭhikasaṇṭhānā, macchasakalikaṇṭhānā vāti vavatthapeti. Disato dvīsu disāsu jātā, okāsato aṅgulīnaṃ aggesu patitṭhitāti.

Tattha yathā nāma gāmadārakehi daṇḍakaggesu madhukaphalaṭṭhikā ṭhapitā na jānanti “mayam daṇḍakaggesu ṭhapitā”ti, napi daṇḍakā jānanti “amhesu madhukaphalaṭṭhikā ṭhapitā”ti; evameva nakhā na jānanti “mayam aṅgulīnaṃ aggesu patitṭhitā”ti, napi aṅguliyo jānanti “amhākaṃ aggesu nakhā patitṭhitā”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā acetanā...pe... na puggaloti vavatthapeti. Paricchedato heṭṭhā mūle ca aṅgulimaṃsena, tattha patitṭhitatalena vā upari agge ca ākāsena, ubhatopassesu aṅgulīnaṃ ubhatokoṭīcammena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametesam sabbhāgaparicchedo, visabbhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ nakhe vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param dantā yassa paripuṇṇā, tassa dvattiṃsa. Te sabbepi vaṇṇato setavaṇṇāti vavatthapeti. Yassa samasaṇṭhitā honti, tassa kharapattacchinnasankhapaṭalamiva samaganthitasetakusumamakuḷamālā viya ca khāyanti. Yassa visamasaṇṭhitā, tassa jiṇṇaāsanasālāpīṭhakapaṭipāṭi viya nānāsaṇṭhānāti saṇṭhānato vavatthapeti. Tesañhi ubhayadantapantipariyosānesu heṭṭhato uparito ca dve dve katvā aṭṭha dantā catukoṭikā catumūlikā āsandikasaṇṭhānā, tesam orato teneva kamena sanniviṭṭhā aṭṭha dantā tikoṭikā timūlikā siṅghātakasaṇṭhānā. Tesampi orato teneva kamena heṭṭhato uparito ca ekamekaṃ katvā cattāro dantā dvikoṭikā dvimūlikā yānakūpatthambhinīsaṇṭhānā. Tesampi orato teneva kamena sanniviṭṭhā cattāro dāṭhādantā ekakoṭikā ekamūlikā mallikāmakulasāṇṭhānā. Tato ubhayadantapantivemajjhe heṭṭhā cattāro upari cattāro katvā aṭṭha dantā ekakoṭikā ekamūlikā tumbabījasaṇṭhānā. Disato uparimāya disāya jātā. Okāsato uparimā uparimahanukaṭṭhike adhokoṭikā, heṭṭhimā heṭṭhimahanukaṭṭhike uddhamkoṭikā hutvā patitṭhitāti.

Tattha yathā navakammikapurisenā heṭṭhā silātale patitṭhāpitā uparimatale pavesitā thambhā na jānanti “mayam heṭṭhāsilātale patitṭhāpitā, uparimatale pavesitā”ti, na heṭṭhāsilātalaṃ jānāti “mayi thambhā patitṭhāpitā”ti, na uparimatalaṃ jānāti “mayi thambhā pavitṭhā”ti; evameva dantā na jānanti “mayam heṭṭhāhanukaṭṭhike patitṭhitā, uparimahanukaṭṭhike pavitṭhā”ti, napi heṭṭhāhanukaṭṭhikaṃ jānāti “mayi dantā patitṭhitā”ti, na uparimahanukaṭṭhikaṃ jānāti “mayi dantā pavitṭhā”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato heṭṭhā hanukaṭṭhikūpena hanukaṭṭhikaṃ pavisitvā patitṭhitena attano mūlatalena ca upari ākāsena tiriyaṃ aññamaññaena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametesam sabbhāgaparicchedo, visabbhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ dante vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param antosarīre nānakuṇapasañcayappaṭicchādakaṃ taco vaṇṇato setoti vavatthapeti. So hi yadipi chavirāgarañjitattā kālakodātādivaṇṇavasena nānāvaṇṇo viya dissati, tathāpi sabbhāgavaṇṇena seto eva. So panassa setabhāvo

aggijālābhighātapaḥaraṇapahārādīhi viddhaṃsitāya chaviyā pākaṭo hoti. Saṇṭhānato saṅkhepena kañcukasaṇṭhāno, vitthārena nānāsaṇṭhānoti. Tathā hi pādaṅgulittaco kosakārakakosasaṇṭhāno, piṭṭhipādattaco puṭabaddhūpāhanasaṇṭhāno, jaṅghattaco bhattapuṭakatālapaṇṇasaṇṭhāno, ūruttaco taṇḍulabharitadīghatthavikasaṇṭhāno, ānisadattaco udakapūritapaṭaparissāvanasaṇṭhāno, piṭṭhittaco phalakonaddhacammaṇṭhāno, kucchittaco vīṇādoṇikonaddhacammaṇṭhāno, urattaco yebhuyyena caturassasaṇṭhāno, dvibāhuttaco tūṇironaddhacammaṇṭhāno, piṭṭhihatthattaco khurakosasaṇṭhāno phaṇakatthavikasaṇṭhāno vā, hatthaṅgulittaco kuñcikākosasaṇṭhāno, gīvattaco galakañcukasaṇṭhāno, mukhattaco chiddāvachiddakimikulāvakasaṇṭhāno, sīsattaco pattatthavikasaṇṭhānoti.

Tacapariggaṇhakena ca yogāvacarena uttarotṭhato paṭṭhāya tacassa maṃsassa ca antarena cittaṃ pesentena paṭhamam tāva mukhattaco vavatthapetabbo, tato sīsattaco, atha bahigīvattaco, tato anulomena paṭilomena ca dakkhiṇahatthattaco. Atha teneva kamena vāmahatthattaco, tato piṭṭhittaco, atha ānisadattaco, tato anulomena paṭilomena ca dakkhiṇapādattaco, atha vāmapādattaco, tato vatthiudarahadayaabbhantaragīvattaco, tato heṭṭhimahanukattaco, atha adharotṭhattaco. Evaṃ yāva puna upari oṭṭhattacoti. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato sakalasarīraṃ pariyonandhitvā ṭhitoti.

Tattha yathā allacammaṇṭhāya peḷāya na allacammaṃ jānāti “mayā peḷā pariyonaddhā”ti, napi peḷā jānāti “ahaṃ allacammena pariyonaddhā”ti; evameva na tato jānāti “mayā idaṃ cātumahābhūtikaṃ sarīraṃ onaddha”nti, napi idaṃ cātumahābhūtikaṃ sarīraṃ jānāti “ahaṃ tacena onaddha”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Kevalaṃ tu -

“Allacammaṇṭhāya, navadvāro mahāvaṇo;
Samantato paggharati, asucipūtigandhiyo”ti.

Paricchedato heṭṭhā maṃsena tattha patitṭhitatalena vā upari chaviyā paricchinnoti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ taṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre navapesisatappabhedam maṃsam vaṇṇato rattam pālibhaddakapupphasannibhanti vavatthapeti. Saṇṭhānato nānāsaṇṭhānanti. Tathā hi tattha jaṅghamaṃsam tālapattapuṭabhattasaṇṭhānam, avikasitaketakīmaṇḍasaṇṭhānantipi keci. Ūrumaṃsam sudhāpisananisaḍapotaṇṭhānam, ānisadamāṃsam uddhanakoṭisaṇṭhānam, piṭṭhimāṃsam tālaguḷapaṭalaṇṭhānam, phāsukadvayamaṃsam vaṃsamayaḷakucchipadesamhi tanumattikālepaṇṭhānam, thanamaṃsam vaṭṭetvā avakkhittaddhamattikāpiṇḍasaṇṭhānam, dvebāhumāṃsam naṅguṭṭhasīsapāde chetvā niccammaṃ katvā ṭhapitamahāmūsikaṇṭhānam, maṃsasūnakaṇṭhānantipi eke. Gaṇḍamaṃsam gaṇḍappadesa ṭhapitakaraṇjabījaṇṭhānam, maṇḍūkaṇṭhānantipi eke. Jivhāmaṃsam nuhīpattasaṇṭhānam, nāsāmaṃsam omukhanikkhattapaṇṇakosasaṇṭhānam, O.akkhikūpamaṃsam addhapakkaudumbaraṇṭhānam, sīsamaṃsam pattapacanakaṭāhanulepaṇṭhānanti. Maṃsapariggaṇhakena ca yogāvacarena

etāneva oḷārikamaṃsāni saṇṭhānato vavatthapetabbāni. Evañhi vavatthāpayato sukhumāni maṃsāni ñāṇassa āpāthaṃ āgacchantīti. Disato dvīsu disāsu jātāṃ. Okāsato sādhikāni tīṇi aṭṭhisatāni anulimpitvā ṭhitanti.

Tattha yathā thūlamattikānulittāya bhittiyā na thūlamattikā jānāti “mayā bhitti anulittā”ti, napi bhitti jānāti “ahaṃ thūlamattikāya anulittā”ti, evamevaṃ na navapesisatappabhedāṃ maṃsaṃ jānāti “mayā aṭṭhisatattayaṃ anulitta”nti, napi aṭṭhisatattayaṃ jānāti “ahaṃ navapesisatappabhedena maṃsena anulitta”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Kevalaṃ tu -

“Navapesisatā maṃsā, anulittā kaḷevaram;
Nānākimikulākiṇṇaṃ, mīḷhaṭṭhānaṃva pūtika”nti.

Paricchedato heṭṭhā aṭṭhisāṅghāṭeṇa tattha patitṭhitatalena vā upari tacena tiriyaṃ aññamaññaṇa paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ maṃsaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre navasatappabhedā nhārū vaṇṇato setāti vavatthapeti, madhuvaṇṇatīpi eke. Saṇṭhānato nānāsaṇṭhānāti. Tathā hi tattha mahantā mahantā nhārū kandalamakuḷasaṇṭhānā, tato sukhumatarā sūkaravāgurarajjusaṇṭhānā, tato aṇukatarā pūtilatāsaṇṭhānā, tato aṇukatarā sīhaḷamahāvīṇātantisāṇṭhānā, tato aṇukatarā thūlasuttakasaṇṭhānā, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhīsu nhārū sakuṇapādasaṇṭhānā, sīse nhārū gāmadārakānaṃ sīse ṭhapitaviraḷataradukūlasaṇṭhānā, piṭṭhiyā nhārū temetvā ātape pasāritamacchajālasaṇṭhānā, avasesā imasmiṃ sarīre taṃtaṃaṅgapaccaṅgānugatā nhārū sarīre paṭimukkajālakañcukasaṇṭhānāti. Disato dvīsu disāsu jātā. Tesu ca dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya pañca kaṇḍaranāmakā mahānhārū purato ca pacchato ca vinandhamānā vāmapassaṃ gatā, vāmakaṇṇacūlikato paṭṭhāya pañca purato ca pacchato ca vinandhamānā dakkhiṇapassaṃ gatā, dakkhiṇagalavāṭakato paṭṭhāya pañca purato ca pacchato ca vinandhamānā vāmapassaṃ gatā, vāmagalavāṭakato paṭṭhāya pañca purato ca pacchato ca vinandhamānā dakkhiṇapassaṃ gatā, dakkhiṇahatthaṃ vinandhamānā purato ca pacchato ca pañca pañcāti dasa kaṇḍaranāmakā eva mahānhārū āruḷhā. Tathā vāmahatthaṃ, dakkhiṇapādaṃ, vāmapādañcāti evamete saṭṭhi mahānhārū sarīradhārakā sarīranīyāmakātīpi vavatthapeti. Okāsato sakalasarīre aṭṭhicammānaṃ aṭṭhimaṃsānañca antare aṭṭhīni ābandhamānā ṭhitāti.

Tattha yathā vallisantānabaddhesu kuṭṭadārūsu na vallisantānā jānanti “amhehi kuṭṭadārūni ābaddhānī”ti, napi kuṭṭadārūni jānanti “mayaṃ vallisantānehi ābaddhānī”ti; evameva na nhārū jānanti “amhehi tīṇi aṭṭhisatāni ābaddhānī”ti, napi tīṇi aṭṭhisatāni jānanti “mayaṃ nhārūhi ābaddhānī”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Kevalaṃ tu -

“Navanhārusatā honti, byāmamatte kaḷevare;
Bandhanti aṭṭhisāṅghāṭaṃ, agāramiva valliyo”ti.

Paricchedato heṭṭhā tīhi aṭṭhisatehi tattha patitṭhitatalehi vā upari tacamaṃsehi tiriyaṃ aññamaññaṇa paricchinnāti vavatthapeti. Ayametesāṃ sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ nhārū vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre dvattiṃsadantaṭṭhikānaṃ viṣuṃ gahitattā sesāni catusaṭṭhi
 hatthaṭṭhikāni catusaṭṭhi pādaṭṭhikāni catusaṭṭhi mudukaṭṭhikāni maṃsanissitāni dve
 paṇhikaṭṭhīni ekekasmim pāde dve dve gopphakaṭṭhikāni dve jaṅghaṭṭhikāni ekaṃ
 jaṇṇukaṭṭhi ekaṃ ūruṭṭhi dve kaṭṭhīni aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakaṭṭhīni catuvīsati
 phāsukaṭṭhīni cuddasa uraṭṭhīni ekaṃ hadayaṭṭhi dve akkhakaṭṭhīni dve
 piṭṭhibāhaṭṭhīni dve bāhaṭṭhīni dve dve aggabāhaṭṭhīni satta gīvaṭṭhīni dve
 hanukaṭṭhīni ekaṃ nāsikaṭṭhi dve akkhiṭṭhīni dve kaṇṇaṭṭhīni ekaṃ nalāṭaṭṭhi ekaṃ
 muddhaṭṭhi nava sīsakapālaṭṭhīnīti evamādinā nayena vuttappabhedāni aṭṭhīni
 sabbāneva vaṇṇato setānīti vavatthapeti.

Sanṭhānato nānāsanṭhānāni. Tathā hi tattha aggapādaṅguliyaṭṭhīni
 katakabījasaṭṭhānāni, tadanantarāni aṅgulīnaṃ majjhapaṭṭhānīni
 aparipuṇṇapanasaṭṭhisanaṭṭhānāni, mūlapaṭṭhānīni paṇavasanaṭṭhānāni,
 morasakalisaṭṭhānānītipi eke. Piṭṭhipādaṭṭhīni koṭṭitakandalakandarāsisaṭṭhānāni
 paṇhikaṭṭhīni ekaṭṭhitālaphalabījasaṭṭhānāni, gopphakaṭṭhīni
 ekatobaddhakīlāgoḷakasaṭṭhānāni, jaṅghaṭṭhikesu khuddakaṃ
 dhanudaṇḍasaṭṭhānaṃ, mahantaṃ khuppipāsāmilātadhamanipiṭṭhisanaṭṭhānaṃ,
 jaṅghaṭṭhikassa gopphakaṭṭhikesu patiṭṭhitatṭhānaṃ
 apanītatacakhajjūrīkalīrasanaṭṭhānaṃ, jaṅghaṭṭhikassa jaṇṇukaṭṭhike patiṭṭhitatṭhānaṃ
 mudiṅgamatthakasaṭṭhānaṃ jaṇṇukaṭṭhi ekapassato ghaṭṭitaphenaṭṭhānaṃ,
 ūruṭṭhīni duttacchitavāsipharasudaṇḍasaṭṭhānāni, ūruṭṭhikassa kaṭaṭṭhike
 patiṭṭhitatṭhānaṃ suvaṇṇakārānaṃ aggijālanakasalākābundisaṭṭhānaṃ,
 tappatiṭṭhitokāso aggacchinnaṇṇagaphalasaṭṭhāno, kaṭṭhīni dvepi ekābaddhāni
 hutvā kumbhakārehi katacullisaṭṭhānāni, tāpasabhisikāsaṭṭhānānītipi eke.
 Ānisaṭṭhīni heṭṭhāmukhaṭṭhāpitasappaphaṇasaṭṭhānāni, sattaṭṭhaṭṭhānesu
 chiddāvachiddāni aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakaṭṭhīni abbhantarato uparūpari
 ṭṭhāpitasīsakapaṭṭaveṭṭhakasaṭṭhānāni, bāhirato vaṭṭanāvalisaṭṭhānāni, tesam
 antaranāraṇā kakacadantasadisāni dve tīṇi kaṇṭakāni honti, catuvīsatiyā phāsukaṭṭhīsu
 paripuṇṇāni paripuṇṇasīhaḷadāṭṭasaṭṭhānāni, aparipuṇṇāni
 aparipuṇṇasīhaḷadāṭṭasaṭṭhānāni, sabbāneva odātakukkuṭassa
 pasāritapakkhadvayasaṭṭhānānītipi eke. Cuddasa uraṭṭhīni
 jiṇṇasandamānikaphalakapantisaṭṭhānāni, hadayaṭṭhi dabbiphaṇasaṭṭhānaṃ,
 akkhakaṭṭhīni khuddakalohavāsidaṇḍasaṭṭhānāni, tesam heṭṭhā aṭṭhi
 addhaṇḍasaṭṭhānaṃ, piṭṭhibāhaṭṭhīni pharasuphaṇasaṭṭhānāni,
 upaḍḍhaṇḍasaṭṭhānānītipi eke. Bāhaṭṭhīni ādāsadaṇḍasaṭṭhānāni,
 mahāvāsidaṇḍasaṭṭhānānītipi eke. Aggabāhaṭṭhīni yamakatālakandaṇḍasaṭṭhānāni,
 maṇibandhaṭṭhīni ekato alliyāpetvā ṭṭhāpitasīsakapaṭṭaveṭṭhakasaṭṭhānāni,
 piṭṭhihatthaṭṭhīni koṭṭitakandalakandarāsisaṭṭhānāni, hatthaṅgulimūlapaṭṭhānīni
 paṇavasanaṭṭhānāni, majjhapaṭṭhānīni aparipuṇṇapanasaṭṭhisanaṭṭhānāni,
 aggapaṭṭhānīni katakabījasaṭṭhānāni, satta gīvaṭṭhīni daṇḍe vijjhivā paṭipāṭiyā
 ṭṭhāpitaṇṇasakalīrakhaṇḍasaṭṭhānāni, heṭṭhimahanukaṭṭhi kammārānaṃ
 ayokūṭayottakasaṭṭhānaṃ, uparimahanukaṭṭhi avalekhanasatthakasaṭṭhānaṃ,
 akkhināsakūpaṭṭhīni apanītamiṇṇajataruṇṇatālaṭṭhisanaṭṭhānāni, nalāṭaṭṭhi
 adhomukhaṭṭhāpitaḥṇasaṅkhakapālasanaṭṭhānaṃ, kaṇṇacūlikatṭhīni
 nhāpitakhurakosanaṭṭhānāni, nalāṭakaṇṇacūlikānaṃ upari paṭṭabandhanokāse
 aṭṭhibahalaḥṇaṭṭhāpitaṇṇapaṭṭapilotikakhaṇḍasaṭṭhānaṃ, muddhanaṭṭhi
 mukhaṇṇaṇṇavāṇṇakāṇṇalīkeraṇṇasaṭṭhānaṃ, sīsāṭṭhīni sibbetvā
 ṭṭhāpitaḥṇaṇṇarālābukaṭṭhāṇasaṭṭhānānīti. Disato dvīsu disāsu jātāni.

Okāsato avisesena sakalasarīre t̥hitāni, visesena tu sīsatt̥hīni gīvatt̥hikesu patit̥t̥hitāni, gīvatt̥hīni pit̥t̥hikaṇṭakat̥t̥hīsu patit̥t̥hitāni, pit̥t̥hikaṇṭakat̥t̥hīni kaṭit̥t̥hīsu patit̥t̥hitāni, kaṭit̥t̥hīni ūrut̥t̥hikesu patit̥t̥hitāni, urut̥t̥hīni jaṇṇukat̥t̥hikesu, jaṇṇukat̥t̥hīni jaṇṇhatt̥hikesu, jaṇṇhatt̥hīni gopphakat̥t̥hikesu, gopphakat̥t̥hīni pit̥t̥hipādat̥t̥hikesu patit̥t̥hitāni, pit̥t̥hipādat̥t̥hikāni ca gopphakat̥t̥hīni ukkhipitvā t̥hitāni, gopphakat̥t̥hīni jaṇṇhatt̥hīni...pe... gīvatt̥hīni sīsatt̥hīni ukkhipitvā t̥hitānīti etenānusārena avasesānīpi att̥hīni veditabbāni.

Tattha yathā it̥t̥hakagopānasicayādīsu na uparimā it̥t̥hakādayo jānanti “mayam het̥t̥himesu patit̥t̥hitā”ti, napi het̥t̥himā jānanti “mayam uparimāni ukkhipitvā t̥hitā”ti; evameva na sīsatt̥hikāni jānanti “mayam gīvatt̥hikesu patit̥t̥hitānī”ti...pe... na gopphakat̥t̥hikāni jānanti “mayam pit̥t̥hipādat̥t̥hikesu patit̥t̥hitānī”ti, napi pit̥t̥hipādat̥t̥hikāni jānanti “mayam gopphakat̥t̥hīni ukkhipitvā t̥hitānī”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Kevalam tu imāni sād̥hikāni tīpi att̥hisatāni navahi nhārusatehi navahi ca maṃsapesisatehi ābaddhānūlittāni, ekaghanacammaṃpariyonaddhāni, sattarasaharaṇīsahassānugatasinehasinehitāni, navanavutilomakūpasahassaparissavamānasedajallikāni asīt̥ikimikulāni, kāyotveva saṅkhyam gatāni, yam sabhāvato upaparikkhanto yogāvacaro na kiñci gayhūpagaṃ passati, kevalam tu nhārusambandham nānākuṇapasaṅkiṇṇam att̥hisāṅghāṭameva passati. Yam disvā dasabalassa puttābhāvam upeti. Yathāha -

“Paṭipāṭiyatt̥hīni t̥hitāni koṭiyā,
Anekasandhiyamito na kehici;
Baddho nahārūhi jarāya codito,
Acetano kaṭṭhakaliṅgarūpamo.

“Kuṇapaṃ kuṇape jātam, asucimhi ca pūṭini;
Duggandhe cāpi duggandham, bhedanamhi ca vayadhammaṃ.

“Att̥hipuṭe att̥hipuṭo, nibbatto pūṭini pūṭikāyamhi;
Tamhi ca vinetha chandam, hessatha puttā dasabalassā”ti ca.

Paricchedato anto att̥himiñjēna uparito maṃsena agge mūle ca aññamaññēna paricchinnānīti vavatthapeti. Ayametesam sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evam att̥hīni vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre yathāvuttappabhedānam att̥hīnam abbhantaragataṃ att̥himiñjam vaṇṇato setanti vavatthapeti. Saṇṭhānato attano okāsasaṇṭhānanti. Seyyathidaṃ - mahantamahantānam att̥hīnam abbhantaragataṃ sedetvā vaṭṭetvā mahantesu vaṃsanaḷakapabbesu pakkhittamahāvettaṅkurasāṇṭhānam, khuddānukhuddakānam abbhantaragataṃ sedetvā vaṭṭetvā khuddānukhuddakesu vaṃsanaḷakapabbesu pakkhittatanuvettaṅkurasāṇṭhānanti. Disato dvīsu disāsu jātam. Okāsato att̥hīnam abbhantare patit̥t̥hitanti.

Tattha yathā veḷunaḷakādīnam antogatāni dadhiphāṇitāni na jānanti “mayam veḷunaḷakādīnam antogatānī”ti, napi veḷunaḷakādayo jānanti “dadhiphāṇitāni amhākaṃ antogatānī”ti; evameva na att̥himiñjam jānāti “aham att̥hīnam antogata”nti, napi att̥hīni jānanti “att̥himiñjam amhākaṃ antogata”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato

aṭṭhīnaṃ abbhantaratalehi aṭṭhimiñjabhāgena ca paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ aṭṭhimiñjaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīrassa abbhantare dvigoḷakappabhedam vakkam vaṇṇato mandarattam pāḷibhaddakattivaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato gāmadārakānaṃ sutāvutakīlāgoḷakasaṇṭhānaṃ, ekavaṇṭasahakāradvayasaṇṭhānantipi eke. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato galavāṭakā vinikkhantena ekamūlena thokaṃ gantvā dvidhā bhinnena thūlanhārunā vinibaddham hutvā hadayamaṃsaṃ parikkhipitvā tṭhanti.

Tattha yathā vaṇṭūpanibaddham sahakāradvayaṃ na jānāti “ahaṃ vaṇṭena upanibaddha”nti, napi vaṇṭam jānāti “mayā sahakāradvayaṃ upanibaddha”nti; evameva na vakkam jānāti “ahaṃ thūlanhārunā upanibaddha”nti, napi thūlanhāru jānāti “mayā vakkam upanibaddha”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedata vakkam vakkabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ vakkam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīrassa abbhantare hadayaṃ vaṇṇato rattam rattapadumapattapiṭṭhivaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato bāhirapattāni apanetvā adhomukhaṭhapitapadumamakuḷasaṇṭhānaṃ, tañca aggacchinnapunnāgaphalamiva vivaṭekapassam bahi maṭṭham anto kosātakīphalassa abbhantarasadisaṃ. Paññābahulānaṃ thokaṃ vikasitam, mandapaññānaṃ makulītameva. Yaṃ rūpaṃ nissāya manodhātu ca manoviññādhātu ca pavattanti, tam apanetvā avasesamaṃsapiṇḍasaṅkhātahadayaabbhantare addhapasatamattam lohitaṃ saṇṭhāti, tam rāgacaritassa rattam, dosacaritassa kāḷakaṃ, mohacaritassa maṃsadhovanodakasadisam, vitakkacaritassa kulatthayūsavaṇṇam, saddhācaritassa kaṇikārapupphavaṇṇam, paññācaritassa acchaṃ vipasannamanāvilam, niddhotajātimaṇi viya jutimantaṃ khāyati. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato sarīrabbhantare dvinnam thanānaṃ majjhe patiṭṭhanti.

Tattha yathā dvinnam vātapānakavāṭakānaṃ majjhe tṭhito aggaḷatthambhako na jānāti “ahaṃ dvinnam vātapānakavāṭakānaṃ majjhe tṭhito”ti, napi vātapānakavāṭakāni jānanti “amhākaṃ majjhe aggaḷatthambhako tṭhito”ti; evamevaṃ na hadayaṃ jānāti “ahaṃ dvinnam thanānaṃ majjhe tṭhita”nti, napi thanāni jānanti “hadayaṃ amhākaṃ majjhe tṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedata hadayaṃ hadayabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ hadayaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīrassa abbhantare yakanasaññitam yamakamaṃsapiṇḍam vaṇṇato rattam rattakumudabāhirapattapiṭṭhivaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato ekamūlam hutvā agge yamakaṃ koviḷārapattasaṇṭhānaṃ, tañca dandhānaṃ ekaṃyeva hoti mahantaṃ, paññavantānaṃ dve vā tīṇi vā khuddakānīti. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato dvinnam thanānaṃ abbhantare dakkhiṇapassam nissāya tṭhanti.

Tattha yathā piṭṭharakapasse laggā maṃsapesi na jānāti “ahaṃ piṭṭharakapasse laggā”ti, napi piṭṭharakapassam jānāti “mayi maṃsapesi laggā”ti; evameva na yakanam jānāti “ahaṃ dvinnam thanānaṃ abbhantare dakkhiṇapassam nissāya tṭhita”nti, napi thanānaṃ abbhantare dakkhiṇapassam jānāti “maṃ nissāya yakanam

ṭhita''nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato pana yakanam yakanabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evam yakanam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre paṭicchannāpaṭicchannabhedato duvidham kilomakam vaṇṇato setam dukūlapilotikavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato attano okāsasaṇṭhānam. Disato dvīsu disāsu jātam. Okāsato paṭicchannakilomakam hadayañca vakkañca parivāretvā, appaṭicchannakilomakam sakalasarīre cammassa heṭṭhato maṃsam pariyanandhitvā ṭhitanti.

Tattha yathā pilotikāya paliveṭhite maṃse na pilotikā jānāti ''mayā maṃsam paliveṭhita''nti, napi maṃsam jānāti ''aham pilotikāya paliveṭhita''nti; evameva na kilomakam jānāti ''mayā hadayavakkāni sakalasarīre ca cammassa heṭṭhato maṃsam paliveṭhita''nti. Napi hadayavakkāni sakalasarīre ca maṃsam jānāti ''aham kilomakena paliveṭhita''nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato heṭṭhā maṃsena upari cammena tiriyaṃ kilomakabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evam kilomakam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīrassa abbhantare pihakam vaṇṇato nīlam mīlātanigguṇḍipupphavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato yebhuyyena sattaṅgulappamānam abandhanam kāḷavacchakajivhāsaṇṭhānam. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato hadayassa vāmapasse udarapaṭalassa matthakapassam nissāya ṭhitam, yamhi paharaṇapahārena bahi nikkhante sattānam jīvitakkhayo hotīti.

Tattha yathā koṭṭhakamatthakapassam nissāya ṭhitā na gomayapiṇḍi jānāti ''aham koṭṭhakamatthakapassam nissāya ṭhitā''ti, napi koṭṭhakamatthakapassam jānāti ''gomayapiṇḍi maṃ nissāya ṭhitā''ti; evameva na pihakam jānāti ''aham udarapaṭalassa matthakapassam nissāya ṭhita''nti, napi udarapaṭalassa matthakapassam jānāti ''pihakam maṃ nissāya ṭhita''nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato pihakam pihakabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evam pihakam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīrassa abbhantare dvattiṃsamamsakhaṇḍappabhedam papphāsam vaṇṇato rattam nātiparipakkaudumbaravaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato visamacchinnapūvasaṇṭhānam, chadaniṭṭhakakhaṇḍapuñjasaṇṭhānantipi eke. Tadetam abbhantare asitapītādīnam abhāve uggatena kammajatejusmanā abbhāhatattā saṅkhāditapalālapīṇḍamiva nirasam niromaṃ hoti. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato sarīrabbhantare dvinnam thanānam abbhantare hadayañca yakanañca upari chādetvā olambantaṃ ṭhitanti.

Tattha yathā jiṇṇakoṭṭhabbhantare lambamāno sakuṇakulāvako na jānāti ''aham jiṇṇakoṭṭhabbhantare lambamāno ṭhito''ti, napi jiṇṇakoṭṭhabbhantaram jānāti ''sakuṇakulāvako mayi lambamāno ṭhito''ti; evameva na papphāsam jānāti ''aham sarīrabbhantare dvinnam thanānam antare lambamānam ṭhita''nti, napi sarīrabbhantare dvinnam thanānam antaram jānāti ''mayi papphāsam lambamānam ṭhita''nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti.

Paricchedato papphāsaṃ papphāsabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ papphāsaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ antosarīre purisassa dvattiṃsahatthaṃ, itthiyā aṭṭhavīsatihatthaṃ, ekavīsatiyā ṭhānesu obhaggaṃ antaṃ vaṇṇato setaṃ sakkharasudhāvaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato sīsaṃ chinditvā lohitadoṇiyaṃ saṃvelletvā ṭhapitadhammanisaṇṭhānaṃ. Disato dvīsu disāsu jātaṃ. Okāsato upari galavāṭake heṭṭhā ca karīsamagge vinibandhattā galavāṭakakarīsamaggapariyante sarīrabbhantare ṭhitanti.

Tattha yathā lohitadoṇiyaṃ ṭhapitaṃ chinnaśīsaṃ dhammanikaḷevaraṃ na jānāti “ahaṃ lohitadoṇiyaṃ ṭhita”nti, napi lohitadoṇi jānāti “mayi chinnaśīsaṃ dhammanikaḷevaraṃ ṭhita”nti; evameva na antaṃ jānāti “ahaṃ sarīrabbhantare ṭhita”nti, napi sarīrabbhantaraṃ jānāti “mayi antaṃ ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato antaṃ antabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ antaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ antosarīre antantare antaṅgaṃ vaṇṇato setaṃ dakasītalikamūlavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato dakasītalikamūlasaṇṭhānamevāti, gomuttasaṇṭhānantipi eke. Disato dvīsu disāsu jātaṃ. Okāsato kudālaparasukammādīni karontānaṃ yantākaḍḍhanakāle yantasuttakamiva yantaphalakāni antabhoge ekato aggaḷante ābandhitvā pādapuñchanarajjumaṇḍalakassa antarā taṃ sibbitvā ṭhitarajjukā viya ekavīsatiyā antabhogaṇaṃ antarā ṭhitanti.

Tattha yathā pādapuñchanarajjumaṇḍalakaṃ sibbitvā ṭhitarajjukā na jānāti “mayā pādapuñchanarajjumaṇḍalakaṃ sibbita”nti, napi pādapuñchanarajjumaṇḍalakaṃ jānāti “rajjukā maṃ sibbitvā ṭhitā”ti, evameva antaṅgaṃ na jānāti “ahaṃ antaṃ ekavīsatiḥhogabbhantare ābandhitvā ṭhita”nti, napi antaṃ jānāti “antaṅgaṃ maṃ ābandhitvā ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato antaṅgaṃ antaṅgabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ antaṅgaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ antosarīre udariyaṃ vaṇṇato ajjhohaṭṭhāhāraṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato parissāvane sithilabaddhataṇḍulasāṇṭhānaṃ. Disato uparimāya disāya jātaṃ. Okāsato udare ṭhitanti. Udaraṃ nāma ubhato nippīliyamānassa allasāṭakassa majjhe sañjātaphoṭakasadisāṃ antapaṭalaṃ, bahi maṭṭhaṃ, anto maṃsakasambupaliveṭhitaṃ, kiliṭṭhapāvārapupphasadisāṃ, kuthitapanasaphalassa abbhantarasadisantipi eke. Tattha takkolakā gaṇḍuppadakātālahīrakāsūcimukhakāpaṭatantusuttakāti evamādidvattiṃsakulappabhedā kimayo ākulabyākulā saṇḍasaṇḍacārino hutvā nivasanti, ye pānabhojanādīmhi avijjamāne ullaṅghitvā viravantā hadayamaṃsaṃ abhitudanti pānabhojanādīni ajjhoharaṇavelāyañca uddhammukhā hutvā paṭhamajjhohaṭṭhe dve tayo ālope turitaturitā vilumpanti. Yaṃ etesaṃ kimīnaṃ pasūtigharaṃ vaccakuṭi gilānasālā susānañca hoti, yattha seyyathāpi nāma caṇḍālagāmadvāre candanikāya saradasamaye thūlaphusitake deve vassante udakena āvūḷhaṃ

muttakarīsacammaṭṭhinhārukhaṇḍakheḷasiṅghāṇikālohitappabhutinānākuṇapajātaṃ
nipatitvā kaddamodakāluḷitaṃ sañjātakimikulākulaṃ hutvā dvīhatīhaccayena
sūriyātapasantāpavegakuthitaṃ upari pheṇapupphulaḷake muñcantāṃ abhinīlavanṇaṃ
paramaduggandhajegucchaṃ upagantaṃ vā daṭṭhuṃ vā anaraharūpaṃ āpajjitvā
tiṭṭhati, pageva ghāyitaṃ vā sāyitaṃ vā; evameva nānappakārapānabhojanādi
dantamusalasamcuṇṇitaṃ jivhāhatthasamparivattitaṃ kheḷalālāpalibuddhaṃ
taṅkhaṇavigatavaṇṇagandharasādisampadaṃ koliyakhalisuvānavamathusadisāṃ
nipatitvā pittasemhavātapalivethitaṃ hutvā udaraggisantāpavegakuthitaṃ
kimikulākulaṃ uparūpari pheṇapupphulākāni muñcantāṃ
paramakasambuduggandhajegucchabhāvamāpajjitvā tiṭṭhati. Yaṃ sutvāpi
pānabhojanādīsu amanuññatā saṅṭhāti, pageva paññācakkhunā oloketvā. Yattha ca
patitaṃ pānabhojanādi pañcadhā vivekaṃ gacchati, ekaṃ bhāgaṃ pāṇakā khādanti,
ekaṃ bhāgaṃ udaraggi jhāpeti, eko bhāgo muttaṃ hoti, eko bhāgo karīsaṃ hoti, eko
bhāgo rasabhāvaṃ āpajjitvā soṇitamamsādīni upabrūhayatīti.

Tattha yathā paramajegucchāya suvānadoṇiyā ṭhito suvānavamathu na jānāti “ahaṃ
suvānadoṇiyā ṭhito”ti; napi suvānadoṇi jānāti “mayi suvānavamathu ṭhito”ti.
Evameva na udariyaṃ jānāti “ahaṃ imasmiṃ paramaduggandhajegucche udare
ṭhita”nti; napi udaraṃ jānāti “mayi udariyaṃ ṭhita”nti.
Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato
udariyaṃ udariyabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa
sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ udariyaṃ
vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ antosaṇṇe karīsaṃ vaṇṇato yebhuyyena ajjhohaṭṭhāhāraṇṇanti
vavatthapeti. Saṅṭhānato okāsasaṅṭhānaṃ, disato heṭṭhimāya disāya jātaṃ, okāsato
pakkāsāye ṭhitanti. Pakkāsāyo nāma heṭṭhā nābhipiṭṭhikaṇṭakamūlānaṃ antare
antāvasāne ubbedhena aṭṭhaṅgulamatto vaṃsanaḷakabbhantarasadiso padeso,
yattha seyyathāpi nāma uparibhūmibhāge patitaṃ vassodakaṃ ogaḷitvā
heṭṭhābhūmibhāgaṃ pūretvā tiṭṭhati, evameva yaṃkiñci āmāsāye patitaṃ
pānabhojanādikaṃ udaragginā pheṇuddehakaṃ pakkaṃ pakkaṃ saṇhakaraṇiyā
piṭṭhamiva saṇhabhāvaṃ āpajjitvā antabilena ogaḷitvā omadditvā vaṃsanaḷake
pakkhittapaṇḍumattikā viya sannicitaṃ hutvā tiṭṭhati.

Tattha yathā vaṃsanaḷake omadditvā pakkhittapaṇḍumattikā na jānāti “ahaṃ
vaṃsanaḷake ṭhitā”ti, napi vaṃsanaḷako jānāti “mayi paṇḍumattikā ṭhitā”ti; evameva
na karīsaṃ jānāti “ahaṃ pakkāsāye ṭhita”nti, napi pakkāsāyo jānāti “mayi karīsaṃ
ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti.
Paricchedato karīsaṃ karīsabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa
sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ karīsaṃ
vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre sīsakaṭṭhābbhantare matthaluṅgaṃ vaṇṇato setaṃ
ahichattakapiṇḍivaṇṇanti vavatthapeti. Pakkuthitaduddhavaṇṇanti eke. Saṅṭhānato
okāsasaṅṭhānaṃ. Disato uparimāya disāya jātaṃ. Okāsato sīsakaṭṭhassa abbhantare
cattāro sibbinimagge nissāya samodhāya ṭhapitā cattāro piṭṭhapiṇḍikā viya
samohitaṃ catumatthaluṅgapīṇḍappabhedaṃ hutvā ṭhitanti.

Tattha yathā purāṇalābukaṭāhe pakkhittapiṭṭhapiṇḍi pakkuthitaduddham vā na jānāti “aham purāṇalābukaṭāhe ṭhita”nti, napi purāṇalābukaṭāham jānāti “mayi piṭṭhapiṇḍi pakkuthitaduddham vā ṭhita”nti; evameva na matthaluṅgam jānāti “aham sīsakaṭāhabbhantare ṭhita”nti, napi sīsakaṭāhabbhantaram jānāti “mayi matthaluṅgam ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato matthaluṅgam matthaluṅgabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ matthaluṅgam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre baddhābaddhabhedato duvidhampi pittaṃ vaṇṇato bahalamadhukatelavaṇṇanti vavatthapeti. Abaddhapittaṃ milātabakulapupphavaṇṇantipi eke. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānam. Disato dvīsu disāsu jātam. Okāsato abaddhapittaṃ kesalomanakhadantānam maṃsavinimuttaṭṭhānam thaddhasukkhacammañca vajjetvā udakamiva telabindu avasesasarīram byāpetvā ṭhitaṃ, yamhi kupite akkhīni pītakāni honti bhamanti, gattaṃ kampati kaṇḍūyati. Baddhapittaṃ hadayapapphāsānamantare yakanamaṃsaṃ nissāya patiṭṭhite mahākosātakikosakasadiṣe pittakosake ṭhitaṃ, yamhi kupite sattā ummattakā honti, vipallatthacittā hirottappaṃ chaḍḍetvā akattabbaṃ karonti, abhāsitaṭṭhaṃ bhāsanti, acintitaṭṭhaṃ cintenti.

Tattha yathā udakaṃ byāpetvā ṭhitaṃ telaṃ na jānāti “aham udakaṃ byāpetvā ṭhita”nti, napi udakaṃ jānāti “telaṃ maṃ byāpetvā ṭhita”nti; evameva na abaddhapittaṃ jānāti “aham sarīram byāpetvā ṭhita”nti, napi sarīram jānāti “abaddhapittaṃ maṃ byāpetvā ṭhita”nti. Yathā ca kosātakikosake ṭhitaṃ vassodakaṃ na jānāti “aham kosātakikosake ṭhita”nti, napi kosātakikosako jānāti “mayi vassodakaṃ ṭhita”nti; evameva na baddhapittaṃ jānāti “aham pittakosake ṭhita”nti, napi pittakosako jānāti “mayi baddhapittaṃ ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato pittaṃ pittaḥbhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ pittaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīrabbhantare ekapattapūrappamāṇaṃ semhaṃ vaṇṇato setaṃ kacchakapaṇṇarasavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānam. Disato uparimāya disāya jātam. Okāsato udarapaṭale ṭhitanti. Yaṃ pānabhojanādiajjhoharaṇakāle seyyathāpi nāma udae sevālapaṇakaṃ kaṭṭhe vā kathale vā patante chijjivā dvidhā hutvā puna ajjhottharivā tiṭṭhati, evameva pānabhojanādimhi nipatante chijjivā dvidhā hutvā puna ajjhottharivā tiṭṭhati, yamhi ca mandībhūte pakkamiva gaṇḍaṃ pūtikamiva kukkuṭaṇḍaṃ udarapaṭalaṃ paramajegucchakuṇapagandhaṃ hoti. Tato uggatena ca gandhena uggāropi mukhampi duggandhaṃ pūtikūṇapasadisam hoti, so ca puriso “apehi duggandhaṃ vāyasī”ti vattabbaṃ āpajjati, yañca abhivaḍḍhitaṃ bahalattamāpannaṃ paṭikujjanaphalakamiva vaccakuṭiyā udarapaṭalabbhantare eva kuṇapagandhaṃ sannirumbhitvā tiṭṭhati.

Tattha yathā candanikāya uparipheṇapaṭalaṃ na jānāti “aham candanikāya ṭhita”nti, napi candanikā jānāti “mayi pheṇapaṭalaṃ ṭhita”nti; evameva na semhaṃ jānāti “aham udarapaṭale ṭhita”nti, napi udarapaṭalaṃ jānāti “mayi semhaṃ ṭhitanti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato semhaṃ semhabhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ semhaṃ

vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre pubbo vaṇṇato paṇḍupalāsavaṇṇoti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato pubbassa okāso nāma nibaddho natthi. Yattha pubbo sannicito tiṭṭheyya, yatra yatra khāṇukaṇṭakappaharaṇaggijālādīhi abhigate sarīrappadesa lohitam saṇṭhahitvā paccati, gaṇḍapiḷakādayo vā uppajjanti, tatra tatra tiṭṭhati.

Tattha yathā rukkhassa tattha tattha pharasudhārādīhi pahatappadesa avagaḷitvā ṭhito niyyāso na jānāti “ahaṃ rukkhassa pahatappadesa ṭhito”ti, napi rukkhassa pahatappadeso jānāti “mayi niyyāso ṭhito”ti; evameva na pubbo jānāti “ahaṃ sarīrassa tattha tattha khāṇukaṇṭakādīhi abhihatappadesa gaṇḍapiḷakādīnam uṭṭhitappadesa vā ṭhito”ti, napi sarīrappadeso jānāti “mayi pubbo ṭhito”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato pubbo pubbhāgena paricchinnoti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ pubbam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre sannicalohitam saṃsaraṇalohitanti evaṃ duvidhe lohite sannicalohitam tāva vaṇṇato bahalakuthitalākhārasavaṇṇanti vavatthapeti, saṃsaraṇalohitam acchalākhārasavaṇṇanti. Saṇṭhānato sabbampi attano okāsasaṇṭhānam. Disato sannicalohitam uparimāya disāya jātam, saṃsaraṇalohitam dvīsupīti. Okāsato saṃsaraṇalohitam kesalomanakhadantānam maṃsaviniṃuttatṭhānañceva thaddhasukkhacammañca vajjetvā dhamanijālānusārena sabbam upādinnaḥkasaṃsāram pharitvā ṭhitam. Sannicalohitam yakanassa heṭṭhābhāgam pūretvā ekapattapūraṇamattaṃ vakkahadayapapphāsānam upari thokaṃ thokaṃ bindum pātentaṃ vakkahadayayakanapapphāse tementam ṭhitam, yamhi vakkahadayādīni atementaṃ sattā pipāsītā honti.

Tattha yathā jajjarakapāle ṭhitam udakam heṭṭhā leḍḍukhaṇḍādīni tementam na jānāti “ahaṃ jajjarakapāle ṭhitam heṭṭhā leḍḍukhaṇḍādīni tememī”ti, napi jajjarakapālam heṭṭhā leḍḍukhaṇḍādīni vā jānanti “mayi udakam ṭhitam, amhe vā tementam ṭhita”nti; evameva na lohitam jānāti “ahaṃ yakanassa heṭṭhābhāge vakkahadayādīni tementam ṭhita”nti, napi yakanassa heṭṭhābhāgaṭṭhānam vakkahadayādīni vā jānanti “mayi lohitam ṭhitam, amhe vā tementam ṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato lohitam lohitabhāgena paricchinnti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ lohitam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre sedo vaṇṇato pasannatilatelavaṇṇoti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato sedassa okāso nāma nibaddho natthi, yattha sedo lohitam viya sadā tiṭṭheyya. Yasmā vā yadā aggisantāpasūriyasantāpautuvikārādīhi sarīram santapati, atha udakato abbūḷhamattavisamacchinnabhisamuḷlākumudanālakalāpaudakamiva sabbakesalomakūpavivarehi paggharati. Tasmā tesam kesalomakūpavivarānam vasena tam saṇṭhānato vavatthapeti. “Sedapariggaṇhakena ca yogāvacarena kesalomakūpavivare pūretvā ṭhitavaseneva sedo manasikātabbo”ti vuttam pubbācariyehi.

Tattha yathā bhisamuḷālakumudanālakalāpavivarehi paggharantaṃ udakaṃ na jānāti “ahaṃ bhisamuḷālakumudanālakalāpavivarehi paggharāmī”ti, napi bhisamuḷālakumudanālakalāpavivarā jānanti “amhehi udakaṃ paggharatī”ti; evameva na sedo jānāti “ahaṃ kesalomakūpavivarehi paggharāmī”ti, napi kesalomakūpavivarā jānanti “amhehi sedo paggharatī”ti.

Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato sedo sedabhāgena paricchinnoti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ sedaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre cammamamsantare medo vaṇṇato phālitaḥaliddivaṇṇoti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhāno. Tathā hi sukhino thūlasarīrassa cammamamsantare pharitvā t̥hito haliddirattadukūlapilotikasaṇṭhāno, kisasarīrassa jaṅghamaṃsaūrumaṃsapit̥thikaṇṭakanissitapit̥thimaṃsaudarapaṭalamamsāni nissāya saṃvelltivā t̥hapitaḥaliddirattadukūlapilotikakhaṇḍasaṇṭhāno. Disato dvīsu disāsu jāto. Okāsato thūlasarīrassa sakalasarīraṃ pharitvā kisassa jaṅghāmaṃsādīni nissāya t̥hito, yo sinehasaṅkhātōpi hutvā paramajegucchattā na matthakatelatthaṃ na gaṇḍusatelatthaṃ na dīpajālanatthaṃ saṅgayhati.

Tattha yathā maṃsapuñjaṃ nissāya t̥hitā haliddirattadukūlapilotikā na jānāti “ahaṃ maṃsapuñjaṃ nissāya t̥hitā”ti, napi maṃsapuñjo jānāti “haliddirattadukūlapilotikā maṃ nissāya t̥hitā”ti; evameva na medo jānāti “ahaṃ sakalasarīraṃ jaṅghādīsu vā maṃsaṃ nissāya t̥hito”ti, napi sakalasarīraṃ jānāti jaṅghādīsu vā maṃsaṃ “medo maṃ nissāya t̥hito”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato medo heṭṭhā maṃsena, uparī cammena, samantato medabhāgena paricchinnoti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ medaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre assu vaṇṇato pasannatilatelavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānaṃ. Disato uparimāya disāya jātaṃ. Okāsato akkhikūpakesu t̥hitanti. Na cetam pīttakosake pīttamiva akkhikūpakesu sadā sannicitaṃ hutvā tiṭṭhati, kintu yadā somanassajātā sattā mahāhasitaṃ hasanti, domanassajātā rodanti paridevanti, tathārūpaṃ visamāhāraṃ vā haranti, yadā ca tesam akkhīni dhūmarajapaṃsukādīhi abhihaññanti, tadā etehi somanassadomanassavisamāhārādīhi samuṭṭhahitvā assu akkhikūpakesu pūretvā tiṭṭhati paggharati ca. “Assupariggaṇhakena ca yogāvacarena akkhikūpake pūretvā t̥hitavaseneva taṃ manasikātabba”nti pubbācariyā vaṇṇayanti.

Tattha yathā matthakacchinnataruṇatālāt̥thikūpakesu t̥hitaṃ udakaṃ na jānāti “ahaṃ matthakacchinnataruṇatālāt̥thikūpakesu t̥hita”nti, napi matthakacchinnataruṇatālāt̥thikūpakā jānanti “amhesu udakaṃ t̥hita”nti; evameva na assu jānāti “ahaṃ akkhikūpakesu t̥hita”nti, napi akkhikūpakā jānanti “amhesu assu t̥hita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato assu assubhāgena paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ assum vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ sarīre vilīnasinehasaṅkhātā vasā vaṇṇato ācāme āsittatelavaṇṇāti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānā. Disato dvīsu disāsu jātā. Okāsato hatthatalahatthapit̥thipādatalapādapit̥thināsāpuṭanalāṭṭaṃsakūṭesu t̥hitāti. Na cesā

etesu okāsesu sadā vilīnā eva hutvā tiṭṭhati, kintu yadā
aggisantāpasūriyasantāpautuvisabhāgadadhātuvisabhāgehi te padesā usmājātā honti,
tadā tattha vilīnāva hutvā pasannasallīsu udakasonḍikāsu nīhāro viya sarati.

Tattha yathā udakasonḍiyo ajjhottharivā ṭhito nīhāro na jānāti “aham udakasonḍiyo
ajjhottharivā ṭhito”ti, napi udakasonḍiyo jānanti “nīhāro amhe ajjhottharivā ṭhito”ti;
evameva na vasā jānāti “aham hatthatalādīni ajjhottharivā ṭhitā”ti, napi
hatthatalādīni jānanti “vasā amhe ajjhottharivā ṭhitā”ti.

Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato vasā
vasābhāgena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametissā sabhāgaparicchedo,
visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ vasam vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre mukhassabbhantare kheḷo vaṇṇato seto pheṇavaṇṇoti
vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānoti, samuddapheṇasaṇṭhānotipi eke. Disato
uparimāya disāya jātō. Okāsato ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhāya ṭhitoti. Na
ceso ettha sadā sannicito hutvā tiṭṭhati, kintu yadā sattā tathārūpaṃ āhāraṃ passanti
vā saranti vā, uṇhatittakaṭukaloṇambilānaṃ vā kiñci mukhe ṭhapenti. Yadā ca tesam
hadayaṃ āgilāyati, kismiñcideva vā jigucchā uppajjati, tadā kheḷo uppajjivā ubhohi
kapolapassehi orohitvā jivhāya saṇṭhāti. Aggajivhāya cesa kheḷo tanuko hoti,
mūlajivhāya bahalo, mukhe pakkhittaṇca puthukaṃ vā taṇḍulaṃ vā aññaṃ vā kiñci
khādanīyaṃ nadipuline khatakūpasallīlamiva parikkhayamagacchantova sadā
temanasamattho hoti.

Tattha yathā nadipuline khatakūpatale saṇṭhitaṃ udakaṃ na jānāti “aham kūpatale
saṇṭhita”nti, napi kūpatalaṃ jānāti “mayi udakaṃ ṭhita”nti; evameva na kheḷo jānāti
“aham ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhātale saṇṭhito”ti, napi jivhātalaṃ jānāti
“mayi ubhohi kapolapassehi orohitvā kheḷo saṇṭhito”ti.

Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato kheḷo
kheḷabhāgena paricchinnoti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo,
visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ kheḷaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param sarīre siṅghāṇikā vaṇṇato setā taruṇatālamīṇjavaṇṇāti vavatthapeti.
Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānā, sedetvā sedetvā nāsāpuṭe nirantaram
pakkhittavettaṇkurasāṇṭhānātipi eke. Disato uparimāya disāya jātā. Okāsato
nāsāpuṭe pūretvā ṭhitāti. Na cesā ettha sadā sannicitā hutvā tiṭṭhati, kintu seyyathāpi
nāma puriso paduminipatte dadhiṃ bandhitvā heṭṭhā paduminipattaṃ kaṇṭakena
vijjheyya, atha tena chiddena dadhipiṇḍaṃ gaḷitvā bahi papateyya; evameva yadā
sattā rodanti, visabhāgāhārautuvaseṇa vā sañjātadhātukkabhā honti, tadā
antosāsato pūtisemhabhāvaṃ āpannaṃ matthaluṅgaṃ gaḷitvā tālumatthakavivareṇa
otarivā nāsāpuṭe pūretvā tiṭṭhati.

Tattha yathā sippikāya pakkhittaṃ pūtidadhi na jānāti “aham sippikāya ṭhita”nti,
napi sippikā jānāti “mayi pūtikaṃ dadhi ṭhita”nti; evameva na siṅghāṇikā jānāti
“aham nāsāpuṭesu ṭhitā”ti, napi nāsāpuṭā jānanti “amhesu siṅghāṇikā ṭhitā”ti.
Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato
siṅghāṇikā siṅghāṇikabhāgena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametissā
sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ siṅghāṇikaṃ
vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato param antosarīre lasikāti sarīrasandhīnaṃ abbhantare picchilakuṇapaṃ. Sā
vaṇṇato kaṇikāraṇiyyāsavaṇṇāti vavatthapeti. Saṇṭhānato okāsasaṇṭhānā. Disato

dvīsu disāsu jātā. Okāsato atṭhisandhīnaṃ abbhañjanakiccaṃ sādhayamānā asītisatasandhīnaṃ abbhantare tṭhitāti. Yassa cesā mandā hoti, tassa utṭhahantassa nisīdantassa abhikkamantassa paṭikkamantassa samiñjantassa pasārentassa atṭhikāni kaṭakaṭāyanti, accharikāsaddaṃ karonto viya vicarati, ekayojanadviyojanamattampi addhānaṃ gatassa vāyodhātu kuppatti, gattāni dukkhanti yassa pana cesā bahukā hoti, tassa utṭhānanisajjādīsu na atṭhīni kaṭakaṭāyanti, dīghampi addhānaṃ gatassa na vāyodhātu kuppatti, na gattāni dukkhanti.

Tattha yathā abbhañjanatelaṃ na jānāti “ahaṃ akkhaṃ abbhañjitvā tṭhita”nti, napi akkho jānāti “maṃ telaṃ abbhañjitvā tṭhita”nti; evameva na lasikā jānāti “ahaṃ asītisatasandhiyo abbhañjitvā tṭhitā”ti, napi asītisatasandhiyo jānanti “lasikā amhe abbhañjitvā tṭhitā”ti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato lasikā lasikabhāgena paricchinnāti vavatthapeti. Ayametissā sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ lasikaṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tato paraṃ antosaṛīre muttaṃ vaṇṇato māsakhārodakavaṇṇanti vavatthapeti. Saṇṭhānato udakaṃ pūretvā adhomukhaṭhapitaudakakumbhaantaragataudakasaṇṭhānaṃ. Disato heṭṭhimāya disāya jātā. Okāsato vatthissabbhantare tṭhitanti. Vatthi nāma vatthipuṭo vuccati, yattha seyyathāpi nāma candanikāya pakkhitte amukhe peḷāghaṭe candanikāraso pavisati, na cassa pavisanamaggo paññāyati; evameva sarīrato muttaṃ pavisati, na cassa pavisanamaggo paññāyati nikkhamanamaggo eva tu pākaṭo hoti, yamhi ca muttassa bharite “passāvaṃ karomā”ti sattānaṃ āyūhanaṃ hoti. Tattha yathā candanikāya pakkhitte amukhe peḷāghaṭe tṭhito candanikāraso na jānāti “ahaṃ amukhe peḷāghaṭe tṭhito”ti, napi peḷāghaṭo jānāti “mayi candanikāraso tṭhito”ti; evameva muttaṃ na jānāti “ahaṃ vatthimhi tṭhita”nti, napi vatthi jānāti “mayi muttaṃ tṭhita”nti. Ābhogapaccavekkhaṇavirahitā hi ete dhammā...pe... na puggaloti. Paricchedato vatthiabbhantarena ceva muttabhāgena ca paricchinnanti vavatthapeti. Ayametassa sabhāgaparicchedo, visabhāgaparicchedo pana kesasadiso evāti evaṃ muttaṃ vaṇṇādito vavatthapeti. Evamayam imaṃ dvattiṃsākāraṃ vaṇṇādito vavatthapeti.

Tassevaṃ imaṃ dvattiṃsākāraṃ vaṇṇādivasena vavatthapentassa taṃ taṃ bhāvanānuyogaṃ āgamma kesādayo paguṇā honti, koṭṭhāsabhāvena upaṭṭhahanti. Tato pabhuti seyyathāpi nāma cakkhumato purisassa dvattiṃsavaṇṇānaṃ pupphānaṃ ekasuttaganthitaṃ mālaṃ olokontassa sabbapupphāni apubbāpariyamiva pākaṭāni honti; evameva “atthi imasmim kāye kesā”ti imaṃ kāyaṃ satiyā olokontassa sabbe te dhammā apubbāpariyamiva pākaṭā honti. Kesesu āvajjitesu asaṇṭhahamānāva sati yāva muttaṃ, tāva pavattati. Tato pabhuti tassa āhiṇḍantā manussatiracchānādayo ca sattākāraṃ vijahitvā koṭṭhāsarāsivaseneva upaṭṭhahanti, tehi ca ajjhohariyamānaṃ pānabhojanādi koṭṭhāsarāsīmhi pakkhippamānamiva upaṭṭhātīti.

Etthāha “athānena tato paraṃ kiṃ kātappa”nti? Vuccate - tadeva nimittaṃ āsevitabbaṃ bhāvetabbaṃ bahulīkātabbaṃ suvavatthitaṃ vavatthapetabbaṃ. Kathaṃ panāyaṃ taṃ nimittaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti suvavatthitaṃ vavatthapetīti? Ayañhi taṃ kesādīnaṃ koṭṭhāsabhāvena upaṭṭhānanimittaṃ āsevati, satiyā alliyati bhajati upagacchati, satigabbhaṃ gaṇhāpeti. Tattha laddhaṃ vā satim

vaḍḍhento taṃ bhāvetīti vuccati. Bahulīkarotīti punappunaṃ satisampayuttaṃ vitakkavicārabbhātaṃ karoti. Suvavatthitaṃ vavatthapetīti yathā suṭṭhu vavatthitaṃ hoti, na puna antaradhānaṃ gacchati, tathā taṃ satiyā vavatthapeti, upadhāreti upanibandhati.

Atha vā yaṃ pubbe anupubbato, nātisīghato, nātisaṇikato, vikkhepappahānato, paṇṇattisamatikkamanato, anupubbamuñcanato, lakkhaṇato, tayo ca suttantāti evaṃ dasavidhaṃ manasikāraḥkosallaṃ vuttaṃ. Tattha anupubbato manasikaronto āsevati, nātisīghato nātisaṇikato ca manasikaronto bhāveti, vikkhepappahānato manasikaronto bahulī karoti, paṇṇattisamatikkamanādito manasikaronto suvatthitaṃ vavatthapetīti veditabbo.

Etthāha “kathaṃ panāyaṃ anupubbādivasena ete dhamme manasi karotī”ti? Vuccate - ayañhi kese manasi karitvā tadanantaraṃ lome manasi karoti, na nakhe. Tathā lome manasi karitvā tadanantaraṃ nakhe manasi karoti, na dante. Esa nayo sabbattha. Kasmā? Uppaṭipāṭiyā hi manasikaronto seyyathāpi nāma akusalo puriso dvattiṃsapadaṃ nissenīṃ uppaṭipāṭiyā ārohanto kilantakāyo tato nissenīto papatati, na ārohanaṃ sampādeti; evameva bhāvanāsampattivasena adhigantabbassa assādaṃ anadhigamanato kilantacitto dvattiṃsākārabhāvanāto papatati, na bhāvanaṃ sampādetīti.

Anupubbato manasikarontopi ca kesā lomāti nātisīghatopi manasi karoti. Atisīghato hi manasikaronto seyyathāpi nāma addhānaṃ gacchanto puriso samavisamarukkhathalaninnadvedhāpathādīni magganimittāni upalakkhetuṃ na sakkoti, tato na maggakusalo hoti, addhānañca parikkhayaṃ neti; evameva vaṇṇasaṇṭhānādīni dvattiṃsākāranimittāni upalakkhetuṃ na sakkoti, tato na dvattiṃsākāre kusalo hoti, kammaṭṭhānañca parikkhayaṃ neti.

Yathā ca nātisīghato, evaṃ nātisaṇikatopi manasi karoti. Atisaṇikato hi manasikaronto seyyathāpi nāma puriso addhānamaggaṃ paṭipanno antarāmagge rukkhapabbatataḷākādīsu vilambamāno icchitappadesaṃ apāpuṇanto antarāmaggeveva sīhabyagghādīhi anayabyasanaṃ pāpuṇāti; evameva dvattiṃsākārabhāvanāsampadaṃ apāpuṇanto bhāvanāvicchedena antarāyeveva kāmavitakkādīhi anayabyasanaṃ pāpuṇāti.

Nātisaṇikato manasikarontopi ca vikkhepappahānatopi manasi karoti. Vikkhepappahānato nāma yathā aññesu navakammādīsu cittaṃ na vikkhipati, tathā manasi karoti. Bahiddhā vikkhepamānacitto hi kesādīsveva asamāhitacetovitakko bhāvanāsampadaṃ apāpuṇitvā antarāva anayabyasanaṃ āpajjati takkasilāgamane bodhisattassa sahāyakā viya. Avikkhipamānacitto pana kesādīsveva samāhitacetovitakko bhāvanāsampadaṃ pāpuṇāti bodhisatto viya takkasilarajjasampadanti. Tassevaṃ vikkhepappahānato manasikaronto adhikāracariyādhimuttīnaṃ vasena te dhammā asubhato vā vaṇṇato vā suññato vā upaṭṭhahanti.

Atha paṇṇattisamatikkamanato te dhamme manasi karoti. Paṇṇattisamatikkamanatotī kesā lomāti evamādivohāraṃ samatikkamitvā vissajjetvā yathūpaṭṭhitānaṃ asubhādīnaṃveva vasena manasi karoti. Kathaṃ? Yathā araññanivāsūpagatā manussā aparicitabhūmibhāgattā udakaṭṭhānasañjānanatthaṃ sākābhāṅgādinimittaṃ katvā tadanusārena gantvā udakaṃ paribhuñjanti, yadā

pana paricitabhūmibhāgā honti, atha taṃ nimittaṃ vissajjetvā amanasikatvāva udakaṭṭhānaṃ upasaṅkamitvā udakaṃ paribhuñjanti, evamevāyaṃ kesā lomātiādīnā taṃtaṃvohāraṣṣa vasena paṭhamāṃ te dhamme manasākāsi, tesu dhammesu asubhādīnaṃ aññataravasena upaṭṭhahantesu taṃ vohāraṃ samatikkamitvā vissajjetvā asubhādītova manasi karoti.

Etthāha “kathaṃ panassa ete dhammā asubhādito upaṭṭhahanti, kathaṃ vaṇṇato, kathaṃ suññato vā, kathañcāyamate asubhato manasi karoti, kathaṃ vaṇṇato, kathaṃ suññato vā”ti? Kesā tāvassa vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayaṃkāsavasena pañcadhā asubhato upaṭṭhahanti, pañcadhā eva ayamete asubhato manasi karoti. Seyyathidaṃ - kesā nāmete vaṇṇato asubhā paramappaṭikūlajegucchā. Tathā hi manussā divā pānabhojane patitaṃ kesavaṇṇaṃ vākaṃ vā suttaṃ vā disvā kesasaññāya manoramampi pānabhojanaṃ chaḍḍenti vā jigucchanti vā. Saṇṭhānatopi asubhā. Tathā hi rattiṃ pānabhojane patitaṃ kesasaṇṭhānaṃ vākaṃ vā suttaṃ vā phusitvā kesasaññāya manoramampi pānabhojanaṃ chaḍḍenti vā jigucchanti vā. Gandhatopi asubhā. Tathā hi telamakkhanapupphadhūmādisaṅkhārehi virahitānaṃ kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, aggīsu pakkhittassa kesassa gandhaṃ ghāyitvā sattā nāsikaṃ pidhenti, mukhampi vikujjenti. Āsayatopi asubhā. Tathā hi nānāvīdheṇa manussāsucinissandena saṅkāraṭṭhāne taṇḍuleyyakādīni viya pittasemhapubbalohitanissandena te ācitā vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ gamitāti. Okāsatopi asubhā. Tathā hi saṅkāraṭṭhāne viya taṇḍuleyyakādīni paramajegucche lomādiekatimśakuṇaparāsimaṭṭhake manussānaṃ sīsapaliveṭṭhake allacamme jātāti. Esa nayo lomādīsu. Evaṃ tāva ayamete dhamme asubhato upaṭṭhahante asubhato manasi karoti.

Yadi panassa vaṇṇato upaṭṭhahanti, atha kesā nīlakasiṇavasena upaṭṭhahanti. Tathā lomā dantā odātakasiṇavasenāti. Esa nayo sabbattha. Taṃtaṃkasiṇavaseneva ayamete manasi karoti, evaṃ vaṇṇato upaṭṭhahante vaṇṇato manasi karoti. Yadi panassa suññato upaṭṭhahanti, atha kesā ghanavinibbhogavavatthānena ojaṭṭhamakasaṃmūhavasena upaṭṭhahanti. Tathā lomādayo, yathā upaṭṭhahanti. Ayamete tatheva manasi karoti. Evaṃ suññato upaṭṭhahante suññato manasi karoti.

Evaṃ manasikaronto ayamete dhamme anupubbamuñcanato manasi karoti. Anupubbamuñcanatoti asubhādīnaṃ aññataravasena upaṭṭhite kese muñcitvā lome manasikaronto seyyathāpi nāma jalūkā naṅguṭṭhena gahitappadesa sāpekkhāva hutvā tuṇḍena aññaṃ padesaṃ gaṇhāti, gahite ca tasmīṃ itaraṃ muñcati, evameva kesesu sāpekkhova hutvā lome manasi karoti, lomesu ca patiṭṭhite manasikāre kese muñcati. Esa nayo sabbattha. Evaṃ hissa anupubbamuñcanato manasikaroto asubhādīsu aññataravasena te dhammā upaṭṭhahantā anavasesato upaṭṭhahanti, pākaṭatarūpaṭṭhānā ca honti.

Atha yassa te dhammā asubhato upaṭṭhahanti, pākaṭatarūpaṭṭhānā ca honti, tassa seyyathāpi nāma makkāto dvattimśatālake tālavane byādhena paripātiyamāno ekarukkhepi asaṇṭhahanto paridhāvitvā yadā nivatto hoti kilanto, atha ekameva ghanatālapaṇṇapariveṭṭitaṃ tālasuciṃ nissāya tiṭṭhati; evameva cittamakkaṭo dvattimśakoṭṭhāsake imasmīṃ kāye teneva yoginā paripātiyamāno ekakoṭṭhāsakepi asaṇṭhahanto paridhāvitvā yadā anekārammaṇavidhāvane abhilāsābhāvena nivatto hoti kilanto. Atha yvāssa kesādīsu dhammo paguṇatara caritānurūpatara vā, yattha vā pubbe katādhikāro hoti, taṃ nissāya upacāravasena tiṭṭhati. Atha tameva nimittaṃ punappunaṃ takkāhataṃ vitakkāhataṃ karitvā yathākkamaṃ paṭhamāṃ jhānaṃ

uppādeti, tattha patiṭṭhāya vipassanamārabhitvā ariyabhūmiṃ pāpuṇāti.

Yassa pana te dhammā vaṇṇato upaṭṭhahanti, tassāpi seyyathāpi nāma makkaṭo...pe... atha yvāssa kesādīsu dhammo paṇṇatāro caritānurūpatāro vā, yattha vā pubbe katādhikāro hoti, taṃ nissāya upacāravasena tiṭṭhati. Atha tameva nimittaṃ punappunaṃ takkāhataṃ vitakkāhataṃ karitvā yathākkamaṃ nīlakasiṇavasena pītakasiṇavasena vā pañcapi rūpāvacarajjhānāni uppādeti, tesañca yattha katthaci patiṭṭhāya vipassanaṃ ārabhitvā ariyabhūmiṃ pāpuṇāti.

Yassa pana te dhammā suññato upaṭṭhahanti, so lakkhaṇato manasi karoti, lakkhaṇato manasikaronto tattha catudhātuvavatthānavasena upacārajjhānaṃ pāpuṇāti. Atha manasikaronto te dhamme aniccadukkhānattasuttattayavasena manasi karoti. Ayamassa vipassanānayo. So imaṃ vipassanaṃ ārabhitvā yathākkamañca paṭipajjitvā ariyabhūmiṃ pāpuṇātīti.

Ettāvatā ca yaṃ vuttaṃ - “kathaṃ panāyaṃ anupubbādivasena ete dhamme manasi karotī”ti, taṃ byākataṃ hoti. Yañcāpi vuttaṃ - “bhāvanāvasena panassa evaṃ vaṇṇanā veditabbā”ti, tassattho pakāsito hotīti.

Pakiṇṇakanayo

Idāni imasmiṃyeva dvattiṃsākāre vaṇṇanāparicayapāṭavattamaṃ ayaṃ pakiṇṇakanayo veditabbo -

“Nimittato lakkhaṇato, dhātuto suññatopi ca;
Khandhādito ca viññeyyo, dvattiṃsākāranicchayo”ti.

Tattha nimittatoti evaṃ vuttappakāre imasmiṃ dvattiṃsākāre saṭṭhisataṃ nimittāni honti, yesaṃ vasena yogāvacaro dvattiṃsākāraṃ koṭṭhāsato pariggaṇhāti. Seyyathidaṃ - kesassa vaṇṇanimittaṃ, saṇṭhānanimittaṃ, disānimittaṃ, okāsanimittaṃ, paricchedanimittanti pañca nimittāni honti. Evaṃ lomādīsu.

Lakkhaṇatoti dvattiṃsākāre aṭṭhavīsatisataṃ lakkhaṇāni honti, yesaṃ vasena yogāvacaro dvattiṃsākāraṃ lakkhaṇato manasi karoti. Seyyathidaṃ - kesassa thaddhalakkhaṇaṃ, ābandhanalakkhaṇaṃ, uṇhattalakkhaṇaṃ, samudīraṇalakkhaṇanti cattāri lakkhaṇāni honti. Evaṃ lomādīsu.

Dhātutoti dvattiṃsākāre “chadhāturo, bhikkhave, ayaṃ purisapuggalo”ti ettha vuttāsu dhātūsu aṭṭhavīsatisataṃ dhātuyo honti, yāsaṃ vasena yogāvacaro dvattiṃsākāraṃ dhātuto pariggaṇhāti. Seyyathidaṃ - yā kese thaddhatā, sā pathavīdhātu; yā ābandhanatā, sā āpodhātu; yā paripācanatā, sā tejodhātu; yā vitthambhanatā, sā vāyodhātūti catasso dhātuyo honti. Evaṃ lomādīsu.

Suññatoti dvattiṃsākāre aṭṭhavīsatisataṃ suññatā honti, yāsaṃ vasena yogāvacaro dvattiṃsākāraṃ suññato vipassati. Seyyathidaṃ - kese tāva pathavīdhātu āpodhātvādīhi suññā, tathā āpodhātvādayo pathavīdhātvādīhīti catasso suññatā honti. Evaṃ lomādīsu.

Khandhādītoti dvattiṃsākāre kesādīsu khandhādivasena saṅgayhamānesu “kesā kati khandhā honti, kati āyatanāni, kati dhātuyo, kati saccāni, kati satipaṭṭhānāni”ti evamādinā nayena vinicchayo veditabbo. Evañcassa vijānato tiṇakaṭṭhasamūho viya kāyo khāyati. Yathāha -

“Natthi satto naro poso, puggalo nūpalabbhati;
Suññabhūto ayaṃ kāyo, tiṇakaṭṭhasamūpamo”ti.

Athassa yā sā -

“Suññāgāraṃ pavitṭhassa, santacittassa tādino;
Amānusi rati hoti, sammā dhammaṃ vipassato”ti. -

Evam amānusi rati vuttā, sā adūratarā hoti. Tato yaṃ taṃ -

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti. -

Evam vipassanāmayam pītipāmojjāmataṃ vuttaṃ. Taṃ anubhavanto na cireneva ariyajana-sevitaṃ ajarāmaramaṃ nibbānāmataṃ sacchikarotīti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Dvattiṃsākāraṇaṇā niṭṭhitā.

4. Kumārapañhavaṇṇanā

Aṭṭhuppatti

1-10. Idāni ekaṃ nāma kinti evamādīnaṃ kumārapañhānaṃ atthavaṇṇanākkamo anuppatto. Tesam aṭṭhuppattiṃ idha nikkhepappayojanaṃca vatvā vaṇṇanaṃ karissāma -

Aṭṭhuppatti tāva nesaṃ sopāko nāma bhagavato mahāsāvako ahosi. Tenāyasmatā jātiyā sattavasseneva aññā ārādhitā, tassa bhagavā pañhabyākaraṇena upasampadaṃ anuññātukāmo attanā adhippetatthānaṃ pañhānaṃ byākaraṇasamatthataṃ passanto “ekaṃ nāma ki”nti evamādīnā pañhe pucchi. So byākāsi. Tena ca byākaraṇena bhagavato cittaṃ ārādhesi. Sāva tassāyasmato upasampadā ahosi.

Ayaṃ tesam aṭṭhuppatti.

Nikkhepappayojanaṃ

Yasmā pana saraṇagamanehi buddhadhammasaṅghānussativasena cittabhāvanā, sikkhāpadehi sīlabhāvanā, dvattiṃsākārena ca kāyabhāvanā pakāsitā, tasmā idāni nānappakārato paññābhāvanāmukhadassanatthaṃ ime pañhabyākaraṇā idha nikkhittā. Yasmā vā sīlapadaṭṭhāno samādhi, samādhipadaṭṭhānā ca paññā; yathāha - “sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññaṃca bhāvaya”nti, tasmā sikkhāpadehi sīlaṃ dvattiṃsākārena taṃgocaraṃ samādhiṃca dassetvā samāhitacittassa nānādhammaparikkhārāya paññāya pabhedadassanatthaṃ idha nikkhittātipi viññātabbā.

Idaṃ tesam idha nikkhepappayojanaṃ.

Pañhavaṇṇanā

Ekaṃ nāma kintipañhavaṇṇanā

Idāni tesaṃ atthavaṇṇanā hoti - ekaṃ nāma kinti bhagavā yasmiṃ ekadhammasmiṃ bhikkhu sammā nibbindamāno anupubbena dukkhassantakaro hoti, yasmiṃ cāyamāyasmā nibbindamāno anupubbena dukkhassantamakāsi, taṃ dhammaṃ sandhāya pañhaṃ pucchati. “Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti thero puggalādhiṭṭhānāya desanāya vissajjeti. “Katamā ca, bhikkhave, sammāsaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharatī”ti evamādinī cettha suttāni evaṃ vissajjanayuttisambhave sādhakāni. Ettha yenāhārena sabbe sattā “āhāraṭṭhitikā”ti vuccanti, so āhāro taṃ vā nesaṃ āhāraṭṭhitikattaṃ “ekaṃ nāma ki”nti puṭṭhena therena niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Tañhi bhagavatā idha ekanti adhippetam, na tu sāsane loke vā aññaṃ ekaṃ nāma natthīti nāpetum vuttaṃ. Vuttañhetam bhagavatā -

“Ekadhamme, bhikkhave, bhikkhu sammā nibbindamāno sammā virajjamāno sammā vimuccamāno sammā pariyaṇatadassāvī sammattaṃ abhisamecca diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hoti. Katamasmiṃ ekadhamme? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Imasmiṃ kho, bhikkhave, ekadhamme bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Eko pañho eko uddeso ekaṃ veyyākaraṇa’nti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta’nti.

Āhāraṭṭhitikāti cettha yathā “atthi, bhikkhave, subhanimittaṃ. Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā kāmaccchandassa uppādāyā”ti evamādisu paccayo āhāroti vuccati, evaṃ paccayaṃ āhārasaddena gahetvā paccayaṭṭhitikā “āhāraṭṭhitikā”ti vuttā. Cattāro pana āhāre sandhāya - “āhāraṭṭhitikā”ti vuccamāne “asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphasakā avedanakā”ti vacanato “sabbe”ti vacanamayuttaṃ bhaveyya.

Tattha siyā - evampi vuccamāne “katame dhammā sapaccayā? Pañcakkhandhā - rūpakkhandho...pe... viññāṇakkhandho”ti vacanato khandhānaṃyeva paccayaṭṭhitikattaṃ yuttaṃ, sattānantu ayuttamevetam vacanaṃ bhaveyyāti. Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Kasmā? Sattesu khandhopacārasiddhito. Sattesu hi khandhopacāro siddho. Kasmā? Khandhe upādāya paññāpetabbato. Kathaṃ? Gehe gāmapacāro viya. Seyyathāpi hi gehāni upādāya paññāpetabbattā gāmassa ekasmimpi dvīsu tīsupi vā gehesu daḍḍhesu “gāmo daḍḍho”ti evaṃ gehe gāmapacāro siddho, evameva khandhesu paccayaṭṭhena āhāraṭṭhitikesu “sattā āhāraṭṭhitikā”ti ayaṃ upacāro siddhoti veditabbo. Paramatthato ca khandhesu jāyamānesu jīyamānesu mīyamānesu ca “khaṇe khaṇe tvaṃ bhikkhu jāyase ca jīyase ca mīyase cā”ti vadatā bhagavatā tesu sattesu khandhopacāro siddhoti dassito evāti veditabbo. Yato yena paccayākhyena āhārena sabbe sattā tiṭṭhanti, so āhāro taṃ vā nesaṃ āhāraṭṭhitikattaṃ ekanti veditabbaṃ. Āhāro hi āhāraṭṭhitikattaṃ vā aniccatākāraṇato nibbidāṭṭhānaṃ hoti. Atha tesu sabbasattasaññitesu saṅkhāresu aniccatādassanena nibbindamāno anupubbena dukkhassantakaro hoti, paramatthavisuddhiṃ pāpuṇāti. Yathāha -

“Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati;
Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti.

Ettha ca “ekaṃ nāma ki”nti ca “kihā”ti ca duvidho pāṭho, tattha sīhaḷānaṃ kihāti pāṭho. Te hi “ki”nti vattabbe “kihā”ti vadanti. Keci bhaṇanti “ha-iti nipāto, theriyānampi ayameva pāṭho”ti ubhayathāpi pana ekova attho. Yathā ruccati, tathā

paṭhitabbaṃ. Yathā pana “sukhena phuṭṭho atha vā dukhena, dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedetī”ti evamādīsu katthaci dukhanti ca katthaci dukkhanti ca vuccati, evaṃ katthaci ekanti, katthaci ekkanti vuccati. Idha pana ekaṃ nāmaṃti ayameva pāṭho.

Dve nāma kintipaṇḥavaṇṇanā

Evaṃ iminā paṇḥabyākaraṇena āradhacitto satthā purimanayeneva uttariṃ paṇhaṃ pucchati dve nāma kinti? Thero dveti paccanubhāsivā “nāmañca rūpañcā”ti dhammādiṭṭhānāya desanāya vissajjeti. Tattha ārammaṇābhimukhaṃ namanato, cittassa ca natihetuto sabbampi arūpaṃ “nāma”nti vuccati. Idha pana nibbidāhetuttā sāsavadhamameva adhippetam ruppanatṭhena cattāro ca mahābhūtā, sabbañca tadupādāya pavattamānaṃ rūpaṃ “rūpa”nti vuccati, taṃ sabbampi idhādhippetam. Adhippāyavaseneva cettha “dve nāma nāmañca rūpañcā”ti vuttaṃ, na aññesaṃ dvinnamabhāvato. Yathāha -

“Dvīsu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu dvīsu? Nāme ca rūpe ca. Imesu kho, bhikkhave, dvīsu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Dve paṇhā, dve uddesā, dve veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Ettha ca nāmarūpamattadassanena attadiṭṭhiṃ pahāya anattānupassanāmukheneva nibbindamāno anupubbena dukkhassantakaro hoti, paramatthavisuddhiṃ pāpuṇātīti veditabbo. Yathāha -

“Sabbe dhammā anattāti, yadā paṇḥāya passati;
Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti.

Tiṇi nāma kintipaṇḥavaṇṇanā

Idāni imināpi paṇḥabyākaraṇena āradhacitto satthā purimanayeneva uttariṃ paṇhaṃ pucchati tiṇi nāma kinti? Thero tiṇīti paccanubhāsivā puna byākaritabbassa atthassa liṅgānurūpaṃ saṅkhyam dassento “tisso vedanā”ti vissajjeti. Atha vā “yā bhagavatā ‘tisso vedanā’ti vuttā, imāsamatthamahaṃ tiṇīti paccemī”ti dassento āhāti evampettha attho veditabbo. Anekamukhā hi desanā paṭisambhidāpabhedena desanāvilāsappattānaṃ. Keci panāhu “tiṇīti adhikapadamida”nti. Purimanayeneva cettha “tisso vedanā”ti vuttaṃ, na aññesaṃ tiṇṇamabhāvato. Yathāha -

“Tīsu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu tīsu? Tīsu vedanāsu. Imesu kho, bhikkhave, tīsu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Tayo paṇhā, tayo uddesā, tiṇi veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Ettha ca “yaṃkiñci vedayitam, sabbam taṃ dukkhasminti vadāmī”ti vuttasuttānusārena vā. -

“Yo sukhaṃ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato;
Adukkhamasukhaṃ santaṃ, addakkhi naṃ aniccato”ti. -

Evaṃ dukkhadukkhataṃvipariṇāmadukkhataṃsaṅkhāradukkhataṃanusārena vā tissannaṃ vedanānaṃ dukkhabhāvadassanena sukhasaññaṃ pahāya dukkhānupassanāmukhena nibbindamāno anupubbena dukkhassantakaro hoti,

paramatthavisuddhiṃ pāpuṇātīti veditabbo. Yathāha -

“Sabbe saṅkhārā dukkhāti, yadā paññāya passati;
Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti.

Cattāri nāma kintipañhavaṇṇanā

Evaṃ imināpi pañhabyākaraṇena āraddhacitto satthā purimanayeneva uttarim pañhaṃ pucchati cattāri nāma kinti? Tattha imassa pañhassa byākaraṇapakke katthaci purimanayeneva cattāro āhārā adhippetā. Yathāha -

“Catūsu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu catūsu? Catūsu āhāresu. Imesu kho, bhikkhave, catūsu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Cattāro pañhā cattāro uddesā cattāri veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Katthaci yesu subhāvitacitto anupubbena dukkhassantakaro hoti, tāni cattāri satipaṭṭhānāni. Yathāha kajaṅgalā bhikkhunī -

“Catūsu, āvuso, dhammesu bhikkhu sammā subhāvitacitto sammā pariyantadassāvī sammattaṃ abhisamecca diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hoti. Katamesu catūsu? Catūsu satipaṭṭhānesu. Imesu kho, āvuso, catūsu dhammesu bhikkhu sammā subhāvitacitto...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Cattāro pañhā cattāro uddesā cattāri veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ bhagavatā, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Idha pana yesaṃ catunnaṃ anubodhappaṭivedhato bhavataṇhāchedo hoti, yasmā tāni cattāri ariyasaccāni adhippetāni. Yasmā vā iminā pariyāyena byākatam subyākatameva hoti, tasmā therō cattārīti paccañubhāsivā “ariyasaccānī”ti vissajjeti. Tattha cattārīti gaṇanaparicchedo. Ariyasaccānīti ariyāni saccāni, avitathāni avisaṃvādaṇānīti attho. Yathāha -

“Imāni kho, bhikkhave, cattāri ariyasaccāni tathāni avitathāni anaññathāni, tasmā ariyasaccānīti vuccantī”ti.

Yasmā vā sadevakena lokena araṇīyato abhigamanīyatoti vuttaṃ hoti, vāyamitabbaṭṭhānasaññite aye vā iriyanato, anaye vā na iriyanato, sattatiṃsabodhipakkhiyaariyadhammasamāyogato vā ariyasammataṃ buddhapaccekabuddhabuddhasāvaka etāni paṭivijjhanti, tasmāpi “ariyasaccānī”ti vuccanti. Yathāha -

“Cattārimāni, bhikkhave, ariyasaccāni...pe... imāni kho, bhikkhave, cattāri ariyasaccāni, ariyā imāni paṭivijjhanti, tasmā ariyasaccānīti vuccantī”ti.

Apica ariyassa bhagavato saccānītipi ariyasaccāni. Yathāha -

“Sadevake, bhikkhave...pe... sadevamanussāya tathāgato ariyo, tasmā ariyasaccānīti vuccantī”ti.

Atha vā etesaṃ abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhitopi ariyasaccāni. Yathāha -

“Imesaṃ kho, bhikkhave, catunnaṃ ariyasaccānaṃ yathābhūtaṃ abhisambuddhattā tathāgato araham sammāsambuddhoti vuccatī”ti.

Ayametesam padattho. Etesam pana ariyasaccānaṃ anubodhappaṭivedhato

bhavataṇhāchedo hoti. Yathāha -

“Tayidaṃ, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ...pe...
dukkhanirodhagāminipaṭipadā ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, ucchinnā
bhavataṇhā, khīṇā bhavanetti, natthi dāni punabbhavo”ti.

Pañca nāma kintipaṇhavaṇṇanā

Imināpi paṇhabyākaraṇena āraddhacitto satthā purimanayeneva uttariṃ paṇhaṃ
pucchati pañca nāma kinti? Thero pañcāti paccanubhāsivā “upādānakkhandhā”ti
vissajjeti. Tattha pañcāti gaṇanaparicchedo. Upādānajanitā upādānajanakā vā
khandhā upādānakkhandhā. Yaṃkiñci rūpaṃ, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṇca
sāsavā upādāniyā, etesametaṃ adhivacanaṃ. Pubbanayeneva cettha
“pañcupādānakkhandhā”ti vuttaṃ, na aññesaṃ pañcannamabhāvato. Yathāha -

“Pañcasu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe...
dukkhassantakaro hoti. Katamesu pañcasu? Pañcasu upādānakkhandhesu. Imesu
kho, bhikkhave, pañcasu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe...
dukkhassantakaro hoti. ‘Pañca pañhā, pañca uddesā, pañca veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ
taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Ettha ca pañcakkhandhe udayabbayavasena sammāsanto vipassanāmetaṃ laddhā
anupubbena nibbānāmetaṃ sacchikaroti. Yathāha -

“Yato yato sammāsati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti.

Cha nāma kintipaṇhavaṇṇanā

Evaṃ imināpi paṇhabyākaraṇena āraddhacitto satthā purimanayeneva uttariṃ
paṇhaṃ pucchati “cha nāma ki”nti? Thero chaiti paccanubhāsivā ‘ajjhattikāni
āyatanānī’ti vissajjeti. Tattha chaiti gaṇanaparicchedo, ajjhatte niyuttāni, attānaṃ vā
adhikavā pavattāni ajjhattikāni. Āyatanato, āyassa vā tananato, āyatassa vā
saṃsāradukkhassa nayanato āyatanāni, cakkhusotaghānānivhākāyamanānametaṃ
adhivacanaṃ. Pubbanayena cettha “cha ajjhattikāni āyatanānī”ti vuttaṃ, na
aññesaṃ channamabhāvato. Yathāha -

“Chasu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe...
dukkhassantakaro hoti. Katamesu chasu? Chasu ajjhattikesu āyatanesu. Imesu kho,
bhikkhave, chasu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro
hoti. ‘Cha pañhā cha uddesā cha veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ
paṭicca vutta”nti.

Ettha ca cha ajjhattikāni āyatanāni, “suñño gāmoti kho, bhikkhave, channetaṃ
ajjhattikānaṃ āyatanānaṃ adhivacana”nti vacanato suññato pubbuḷakamarīcikādīni
viya aciraṭṭhitikato tucchato vañcanato ca samanupassaṃ nibbindamāno
anupubbena dukkhassantaṃ katvā maccurājassa adassanaṃ upeti. Yathāha -

“Yathā pubbuḷakaṃ passe, yathā passe marīcikaṃ;
Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

Satta nāma kintipaṇhavaṇṇanā

Imināpi pañhabyākaraṇena āraddhacitto satthā uttariṃ pañhaṃ pucchati satta nāma kinti? Thero kiñcāpi mahāpañhabyākaraṇe satta viññāṇaṭṭhitiyo vuttā, apica kho pana yesu dhammesu subhāvitacitto bhikkhu dukkhassantakaro hoti, te dassento “satta bojjhaṅgā”ti vissajjeti. Ayampi cattho bhagavatā anumato eva. Yathāha -

“Paṇḍitā gahapatayo kajaṅgalikā bhikkhunī, mahāpaññā gahapatayo kajaṅgalikā bhikkhunī, mañcepi tumhe gahapatayo upasaṅkamtivā etamatthaṃ paṭipuccheyyātha, ahampi cetam evameva byākareyyaṃ, yathā taṃ kajaṅgalikāya bhikkhuniyā byākata”nti.

Tāya ca evaṃ byākatam -

“Sattasu, āvuso, dhammesu bhikkhu sammā subhāvitacitto...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu sattasu? Sattasu bojjhaṅgesu. Imesu kho, āvuso, sattasu dhammesu bhikkhu sammā subhāvitacitto...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Satta pañhā satta uddesā satta veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ bhagavatā, idametaṃ paṭicca vutta”nti.

Evamayamattho bhagavatā anumato evāti veditabbo.

Tattha sattāti ūnādhikanivāraṇaṇanaparicchedo. Bojjhaṅgāti satiādīnaṃ dhammānametaṃ adhivacanaṃ. Tatrāyaṃ padattho - etāya lokiyalokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogaucchedasassatābhinives ādi- anekupaddavappaṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītippassaddhisamādhupekkhāsāṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhi, kilesasantānaniddāya utṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṃ hoti. Yathāha - “satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho”ti. Yathāvuttappakārāya vā etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvakopi bodhi. Iti tassā dhammasāmaggisāṅkhātāya bodhiyā aṅgabhūtattā bojjhaṅgā jhānaṅgamaggaṅgāni viya, tassa vā bodhīti laddhavohārassa ariyasāvakassa aṅgabhūtattāpi bojjhaṅgā senaṅgarathaṅgādayo viya.

Apica “bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya saṃvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā”ti imināpi paṭisambhidāyaṃ vuttena vidhinā bojjhaṅgānaṃ bojjhaṅgaṭṭho veditabbo. Evamime satta bojjhaṅge bhāvento bahulīkaronto na cirasseva ekantanibbidādiguṇapaṭilābhī hoti, tena diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hotīti vuccati. Vuttañcetaṃ bhagavatā -

“Sattime, bhikkhave, bojjhaṅgā bhāvitā bahulīkatā ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattantī”ti.

Aṭṭha nāma kintipañhavaṇṇanā

Evaṃ imināpi pañhabyākaraṇena āraddhacitto satthā uttariṃ pañhaṃ pucchati aṭṭha nāma kinti? Thero kiñcāpi mahāpañhabyākaraṇe aṭṭha lokadhammā vuttā, apica kho pana yesu dhammesu subhāvitacitto bhikkhu dukkhassantakaro hoti, te dassento “ariyāni aṭṭha maggaṅgānī”ti avatvā yasmā aṭṭhaṅgavinimutto maggo nāma natthi,

aṭṭhaṅgamattameva tu maggo, tasmā tamatthaṃ sādhento desanāvilāsenā ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti vissajjeti. Bhagavatāpi cāyamatto desanānayo ca anumato eva. Yathāha -

“Paṇḍitā gahapatayo kajaṅgalikā bhikkhunī...pe... ahampi evameva byākareyyaṃ, yathā taṃ kajaṅgalikāya bhikkhuniyā byākata”nti.

Tāya ca evaṃ byākatam -

“Aṭṭhasu, āvuso, dhammesu bhikkhu sammā subhāvitacitto...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Aṭṭha pañhā, aṭṭha uddesā, aṭṭha veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ bhagavatā, idametam paṭicca vutta”nti.

Evamayaṃ attho ca desanānayo ca bhagavatā anumato evāti veditabbo.

Tattha ariyoti nibbānatthikehi abhigantabbo, apica ārakā kilesehi vattanato, ariyabhāvakaraṇato, ariyaphalapaṭilābhato cāpi ariyoti veditabbo. Aṭṭha aṅgāni assāti aṭṭhaṅgiko. Svāyaṃ caturaṅgikā viya senā, pañcaṅgikaṃ viya ca tūriyaṃ aṅgavinibbhogena anupalabbhasabhāvato aṅgamattamevāti veditabbo. Maggati iminā nibbānaṃ, sayaṃ vā maggati, kilese mārento vā gacchatīti maggo.

Evamaṭṭhappabhedañcimam aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento bhikkhu avijjaṃ bhindati, vijjaṃ uppādeti, nibbānaṃ sacchikaroti, tena diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hotīti vuccati. Vuttañhetam -

“Seyyathāpi, bhikkhave, sālisūkaṃ vā yavasūkaṃ vā sammā paṇihitaṃ hatthena vā pādena vā akkantaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā bhecchati, lohitaṃ vā uppādessatīti ṭhānametaṃ vijjati. Taṃ kissa hetu? Sammā paṇihitattā, bhikkhave, sūkassa, evameva kho, bhikkhave, so vata bhikkhu sammā paṇihitāya diṭṭhiyā sammā paṇihitāya maggabhāvanāya avijjaṃ bhecchati, vijjaṃ uppādessati, nibbānaṃ sacchikarissatīti ṭhānametaṃ vijjati”ti.

Nava nāma kintipañhavaṇṇanā

Imināpi pañhabyākaraṇena āraddhacitto satthā uttarim pañhaṃ pucchati nava nāma kinti? Thero navaiti paccanubhāsivā “sattāvāsā”ti vissajjeti. Tattha navāti gaṇanaparicchedo. Sattāti jīvitindriyappaṭibaddhe khandhe upādāya paññattā paṇino paṇṇatti vā. Āvāsāti āvasanti etesūti āvāsā, sattānaṃ āvāsā sattāvāsā. Esa desanāmaggo, atthato pana navavidhānaṃ sattānametaṃ adhivacanaṃ. Yathāha -

“Santāvuso, sattā nānattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi manussā ekacce ca devā ekacce ca vinipātikā, ayaṃ paṭhamo sattāvāso. Santāvuso, sattā nānattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi, devā brahmakāyikā, paṭhamābhiniḍḍattā, ayaṃ duttiyo sattāvāso. Santāvuso, sattā ekattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi, devā ābhassarā, ayaṃ tatiyo sattāvāso. Santāvuso, sattā ekattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi, devā subhakiṇhā, ayaṃ catuttho sattāvāso. Santāvuso, sattā asaññino appaṭisaṃvedino, seyyathāpi, devā asaññasattā, ayaṃ pañcamaṃ sattāvāso. Santāvuso, sattā sabbaso rūpasaññānaṃ...pe... ākāsaññāyatanūpagā, ayaṃ chaṭṭho sattāvāso. Santāvuso, sattā...pe... viññāṇaṇcāyatanūpagā, ayaṃ sattamo sattāvāso. Santāvuso, sattā...pe... ākiñcaññāyatanūpagā, ayaṃ aṭṭhamo sattāvāso. Santāvuso, sattā...pe... nevasaññānāsaññāyatanūpagā, ayaṃ navamo sattāvāso”ti.

Purimanayeneva cettha “nava sattāvāsā”ti vuttaṃ, na aññesaṃ navannamabhāvato. Yathāha -

“Navasu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu navasu? Navasu sattāvāsesu. Imesu kho, bhikkhave, navasu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. ‘Nava pañhā, nava uddesā, nava veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta’nti.

Ettha ca “nava dhammā pariññeyyā. Katame nava? Nava sattāvāsā”ti vacanato navasu sattāvāsesu ñātapariññāya dhuvasubhasukhattabhāvadassanaṃ pahāya suddhasaṅkhārapuñjamattadassanena nibbindamāno tīraṇapariññāya aniccānupassanena virajjamāno dukkhānupassanena vimuccamāno anattānupassanena sammā pariyantadassāvī pahānapariññāya sammattamabhisamecca diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hoti. Tenetaṃ vuttaṃ -

“Navasu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hoti. Katamesu navasu? Navasu sattāvāsesū”ti.

Dasa nāma kintipañhavaṇṇanā

Evaṃ imināpi pañhabyākaraṇena āraddhacitto satthā uttariṃ pañhaṃ pucchati dasa nāma kinti? Tattha kiñcāpi imassa pañhassa ito aññatra veyyākaraṇesu dasa akusalakammapathā vuttā. Yathāha -

“Dasasu, bhikkhave, dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe... dukkhassantakaro hoti. Katamesu dasasu? Dasasu akusalakammapathesu. Imesu kho, bhikkhave, dasasu dhammesu bhikkhu sammā nibbindamāno...pe. ... dukkhassantakaro hoti. ‘Dasa pañhā dasa uddesā dasa veyyākaraṇānī’ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametaṃ paṭicca vutta’nti.

Idha pana yasmā ayamāyasmā attānaṃ anupanetvā aññaṃ byākātukāmo, yasmā vā iminā pariyāyena byākataṃ subyākatameva hoti, tasmā yehi dasahi aṅgehi samannāgato arahāti pavuccati, tesaṃ adhigamaṃ dīpento dasahaṅgehi samannāgato arahāti pavuccatīti puggalādhīttānāya desanāya vissajjeti. Yato ettha yehi dasahi aṅgehi samannāgato arahāti pavuccati, tāni dasaṅgāni “dasa nāma ki”nti puṭṭhena therena niddiṭṭhānīti veditabbāni. Tāni ca dasa -

“Asekho asekhoti, bhante, vuccati, kittāvatā nu kho, bhante, bhikkhu asekho hotīti? Idha, bhikkhave, bhikkhu asekhāya sammādiṭṭhiyā samannāgato hoti, asekkena sammāsaṅkappena samannāgato hoti, asekhāya sammāvācāya samannāgato hoti, asekkena sammākammantena samannāgato hoti, asekkena sammāājīvena samannāgato hoti, asekkena sammāvāyāmena samannāgato hoti, asekhāya sammāsatiyā samannāgato hoti, asekkena sammāsamādhinā samannāgato hoti, asekkena sammāñāṇena samannāgato hoti, asekhāya sammāvimuttiyā samannāgato hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu asekho hotī”ti. -

Evamādīsu suttesu vuttanayeneva veditabbānīti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Kumārapañhavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Maṅgalasuttavaṇṇanā

Nikkhepappayojanam

Idāni kumārapañhānantaram nikkhittassa maṅgalasuttassa atthavaṇṇanākkamo anupatto, tassa idha nikkhepappayojanam vatvā atthavaṇṇanam karissāma. Seyyathidaṃ - idaṇhi suttaṃ iminā anukkamena bhagavatā avuttampi yvāyaṃ saraṇagamanehi sāsanotāro, sikkhāpadadvattiṃsākārakumārapañhehi ca sīlasamādhipaṇṇāppabhedanayo dassito, sabbopesa paramamaṅgalabhūto, yato maṅgalatthikena ettheva abhiyogo kātabbo, so cassa maṅgalabhāvo iminā suttānusārena veditabboti dassanattam vuttaṃ.

Idamassa idha nikkhepappayojanam.

Paṭhamamahāsaṅgītikathā

Evaṃ nikkhittassa panassa atthavaṇṇanattham ayaṃ mātikā -

“Vuttaṃ yena yadā yasmā, cetaṃ vatvā imaṃ vidhiṃ;
Evamiccādipāṭhassa, attam nānappakārato.

“Vaṇṇayanto samuṭṭhānam, vatvā yaṃ yattha maṅgalam;
Vavatthapetvā taṃ tassa, maṅgalattaṃ vibhāvaye”ti.

Tattha “vuttaṃ yena yadā yasmā, cetaṃ vatvā imaṃ vidhi”nti ayaṃ tāva addhagāthā yadidaṃ “evaṃ me suttaṃ ekaṃ samayaṃ bhagavā...pe... bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsī”ti, idaṃ vacanaṃ sandhāya vuttā. Idaṇhi anussavavasena vuttaṃ, so ca bhagavā sayambhū anācariyako, tasmā nedaṃ tassa bhagavato vacanaṃ arahato sammāsambuddhassa. Yato vattabbametaṃ “idaṃ vacanaṃ kena vuttaṃ, kadā, kasmā ca vutta”nti. Vuccate - āyasmatā ānandena vuttaṃ, taṇca paṭhamamahāsaṅgītikāle.

Paṭhamamahāsaṅgīti cesā sabbasuttanidānakosallatthamādito pabhuti evaṃ veditabbā. Dhammacakkappavattanaṇhi ādiṃ katvā yāva subhaddaparibbājakavinayanā, katabuddhakicce kusiṇārāyaṃ upavattane mallānaṃ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamadivase paccūsasamaye anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute, bhagavati lokanāthe bhagavato parinibbāne sannipatitānaṃ sattannaṃ bhikkhusatasahassānaṃ saṅghatthero āyasmā mahākassapo sattāhaparinibbute bhagavati subhaddena vuḍḍhapabbajitena “alaṃ, āvuso, mā socittha, mā paridevittha, sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇena, upaddutā ca homa ‘idaṃ vo kappati idaṃ vo na kappatī’ti, idāni pana mayaṃ yaṃ icchissāma taṃ karissāma, yaṃ na icchissāma na taṃ karissāmā”ti vuttavacanamanussaranto “ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati yaṃ pāpabhikkhū ‘atītasatthukaṃ pāvacana’nti maññaṃānā pakkhaṃ labhitvā na cirasseva saddhammaṃ antaradhāpeyyuṃ. Yāva ca dhammavinayo tiṭṭhati, tāva anatītasatthukameva pāvacanaṃ hoti. Yathāha bhagavā -

“Yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti.

“Yaṃnūnāhaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyaṃ, yathayidaṃ sāsanaṃ addhaniyaṃ assa ciraṭṭhitikaṃ”.

Yañcāhaṃ bhagavatā -

“Dhāressasi pana me tvaṃ, kassapa, sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanānī”ti vatvā cīvare sādharmaṇaparibhogena ceva -

“Ahaṃ, bhikkhave, yāvade ākaṅkhāmi vivicca kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharāmi, kassapopi, bhikkhave, yāvadeva ākaṅkhati vivicca kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatī”ti -

Evamādinā nayena navānupubbavihārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanena ca anuggahito, tassa me kimaññaṃ āṇaṇyaṃ bhavissati? “Nanu maṃ bhagavā rājā viya sakakavacaissariyānuppadānena attano kulavaṃsappatiṭṭhāpakam puttaṃ ‘saddhammavaṃsappatiṭṭhāpako me ayaṃ bhavissatī’ti mantvā iminā asādhāraṇena anuggahena anuggahesī”ti cintayanto dhammavinayasaṅgāyanatthaṃ bhikkhūnaṃ ussāhaṃ janesi? Yathāha -

“Atha kho āyasmā mahākassapo bhikkhū āmantesi - ekamidāhaṃ, āvuso, samayaṃ pāvāya kusināraṃ addhānamaggappaṭipanno mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehī”ti sabbam subhaddakaṇḍaṃ vitthāretabbaṃ.

Tato paraṃ āha -

“Handa mayaṃ, āvuso, dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, pure adhammo dippati, dhammo paṭibāhiyyati, avinayo dippati, vinayo paṭibāhiyyati, pure adhammavādino balavanto honti, dhammavādino dubbalā honti, avinayavādino balavanto honti, vinayavādino dubbalā hontī”ti.

Bhikkhū āhaṃsu “tena hi, bhante, thero bhikkhū uccinatū”ti. Thero sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare puthujjanasotāpannasakadāgāmianāgāmisukkhavipassakakhīṇāsavabhikkhū anekasate anekasahassee ca vajjetvā tipīṭakasabbapariyattippabhedadhare paṭisambhidāppatte mahānubhāve yebhuyyena bhagavatā etadaggaṃ āropite tevijjādibhede khīṇāsavabhikkhūyeva ekūnapañcasate pariggahesi. Ye sandhāya idaṃ vuttaṃ “atha kho āyasmā mahākassapo ekenūnapañcaarahantatāni uccinī”ti.

Kissa pana thero ekenūnamakāsīti? Āyasmato ānandattherassa okāsakaraṇatthaṃ. Tena hāyasmatā sahāpi vināpi na sakkā dhammasaṅgīti kātuṃ. So hāyasmā sekho sakaraṇīyo, tasmā saha na sakkā, yasmā panassa kiñci dasabaladesitaṃ suttageyyādikaṃ bhagavato asammukhā paṭiggahitaṃ nāma natthi, tasmā vināpi na sakkā. Yadi evaṃ sekhopi samāno dhammasaṅgītiyā bahūkārattā therena uccinitabbo assa, atha kasmā na uccinitoti? Parūpavādavivajjanato. Thero hi āyasmante ānande ativiya vissattho aho. Tathā hi naṃ sirasmīṃ palitesu jātesupi “na vāyaṃ kumārako mattamaññāsī”ti kumārakavādena odati. Sakyakulappasuto cāyaṃ āyasmā tathāgatassa bhātā cūḷapitu putto, tatra bhikkhū chandāgamaṇaṃ viya maññaṃānā “bahū asekhapaṭisambhidāppatte bhikkhū ṭhapetvā ānandaṃ sekhapaṭisambhidāppattaṃ thero uccinī”ti upavadeyyuṃ. Taṃ parūpavādaṃ parivivajjento “ānandaṃ vinā saṅgīti na sakkā kātuṃ, bhikkhūnaṃyeva anumatiyā gahessāmī”ti na uccini.

Atha sayameva bhikkhū ānandassatthāya theram yāciṃsu. Yathāha -

“Bhikkhū āyasmantaṃ mahākassapaṃ etadavocuṃ - ‘ayaṃ, bhante, āyasmā ānando kiñcāpi sekho, abhabbo chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ, bahu cānena bhagavato santike dhammo ca vinayo ca pariyatto, tena hi, bhante, thero āyasmantampi ānandaṃ uccinatū’ti. Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantampi ānandaṃ uccinī’ti.

Evam bhikkhūnaṃ anumatiyā uccinitena tenāyasmatā saddhiṃ pañcatherasatāni ahesuṃ.

Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi - “kattha nu kho mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāmā’ti. Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi “rājagahaṃ kho mahāgocaraṃ pahūtasenāsaṇaṃ, yaṃnūna mayaṃ rājagahe vassaṃ vasantā dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, naññe bhikkhū rājagahe vassaṃ upagaccheyyu”nti. Kasmā pana nesaṃ etadahosi? Idaṃ amhākaṃ thāvarakammaṃ, koci visabhāgapuggalo saṅghamajjhaṃ pavisitvā ukkoṭeyyāti. Athāyasmā mahākassapo ñattidutiyena kammena sāvesi. Taṃ saṅgītikkhandaṃ vuttanayeneva ñātabbaṃ.

Atha tathāgatassa parinibbānato sattasu sādhuṃkīlanadivasesu sattasu ca dhātupūjādivasesu vītivattesu “aḍḍhamāso atikkanto, idāni gimhānaṃ diyaḍḍho māso seso, upakaṭṭhā vassūpanāyikā’ti mantvā mahākassapatthero “rājagahaṃ, āvuso, gacchāmā’ti upaḍḍhaṃ bhikkhusaṅghaṃ gahetvā ekaṃ maggaṃ gato. Anuruddhattheropi upaḍḍhaṃ gahetvā ekaṃ maggaṃ gato, ānandatthero pana bhagavato pattacīvaraṃ gahetvā bhikkhusaṅghaparivuto sāvatthiṃ gantvā rājagahaṃ gantukāmo yena sāvatthi, tena cārikaṃ pakkāmi. Ānandattherena gatagataṭṭhāne mahāparidevo ahoṃ, “bhante ānanda, kuhiṃ satthāraṃ ṭhapetvā āgatosī’ti? Anupubbena sāvatthiṃ anuppatte there bhagavato parinibbānasamaye viya mahāparidevo ahoṃ.

Tatra sudaṃ āyasmā ānando aniccatādipaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya taṃ mahājanaṃ saññāpetvā jetavanaṃ pavisitvā dasabalena vasitagandhakuṭiyā dvāraṃ vivaritvā mañcapīṭhaṃ nīharitvā papphoṭetvā gandhakuṭiṃ sammajjitvā milātamaḷākacavaraṃ chaḍḍetvā mañcapīṭhaṃ atiharitvā puna yathāṭṭhāne ṭhapetvā bhagavato ṭhitakāle karaṇīyaṃ vattaṃ sabbamakāsi. Atha thero bhagavato parinibbānato pabhuṭi ṭhānanisajjabahulattā ussannadhātukaṃ kāyaṃ samassāsetuṃ dutiyadivase khīravirecanaṃ pivitvā vihāreyeva nisīdi, yaṃ sandhāya subhena māṇavena pahitaṃ māṇavakaṃ etadavoca -

“Akālo kho, māṇavaka, atthi me ajja bhesajjamattā pītā, appeva nāma svepi upasaṅkameyyāmā’ti.

Dutiyadivase cetakattherena pacchāsamaṇena gantvā subhena māṇavena puṭṭho dīghanikāye subhasuttaṃ nāma dasamaṃ suttamabhāsi.

Atha kho thero jetavane vihāre khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṃ kārāpetvā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya rājagahaṃ gato. Tathā mahākassapatthero anuruddhatthero ca sabbaṃ bhikkhusaṅghaṃ gahetvā rājagahameva gatā.

Tena kho pana samayena rājagahe aṭṭhārasa mahāvihārā honti. Te sabbe pi chaḍḍitapatitauklāpā ahesuṃ. Bhagavato hi parinibbāne sabbe bhikkhū attano attano pattacīvaraṃ gahetvā vihāre ca pariveṇe ca chaḍḍetvā agamaṃsu. Tattha therā bhagavato vacanapūjanatthaṃ titthiyavādaparimocanattāñca “paṭhamam māsam khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karomā”ti cintesuṃ. Titthiyā hi vadeyyuṃ “samaṇassa gotamassa sāvakaṃ satthari ṭhiteyeva vihāre paṭijaggiṃsu, parinibbute chaḍḍesu”nti. Tesam vādaparimocanattāñca cintesunti vuttaṃ hoti. Vuttampi cetam

-

“Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi -bhagavatā kho, āvuso, khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ vaṇṇitaṃ, handa mayaṃ, āvuso, paṭhamam māsam khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karoma, majjhimaṃ māsam sannipatitvā dhammañca vinayañca saṅgāyissāmā”ti.

Te dutiyadivase gantvā rājadvāre aṭṭhaṃsu. Ajātasattu rājā āgantvā vanditvā “ahaṃ, bhante, kiṃ karomi, kenattho”ti pavāresi. Therā aṭṭhārasamahāvihārappaṭisaṅkharāṇatthāya hatthakammaṃ paṭivedesuṃ. “Sādhu, bhante”ti rājā hatthakammakārake manusse adāsi. Therā paṭhamam māsam sabbavihāre paṭisaṅkharāpesuṃ.

Atha rañño ārocesuṃ - “niṭṭhitaṃ, mahārāja, vihārappaṭisaṅkharāṇaṃ, idāni dhammavinayasaṅgahaṃ karomā”ti. “Sādhu, bhante, vissatthā karotha, mayhaṃ āṇacakkaṃ, tumhākaṃ dhammacakkaṃ hotu. Āṇāpetha, bhante, kiṃ karomī”ti? “Dhammasaṅgahaṃ karontānaṃ bhikkhūnaṃ sannisajjaṭṭhānaṃ mahārājā”ti. “Kattha karomi, bhante”ti? “Vebhārapabbatapasse sattapaṇṇiguhādvāre kātuṃ yuttaṃ mahārājā”ti. “Sādhu, bhante”ti kho, rājā ajātasattu, vissakammunā nimmitasadisam suvibhattabhittithambhasopānaṃ nānāvidhamālākammalatākammavicitraṃ mahāmaṇḍapaṃ kārāpetvā vividhakusumadāmaolambakaviniggalantacāruvitānaṃ ratanavicitramaṇikoṭṭimatalamiva ca naṃ nānāpupphūpahāravicitraṃ supariniṭṭhitabhūmikammaṃ brahmavimānasadisam alaṅkaritvā tasmiṃ mahāmaṇḍape pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ anagghāni pañcakappiyapaccattharaṇasatāni paññāpetvā dakkhiṇabhāgaṃ nissāya uttarābhimukhaṃ therāsaṇaṃ, maṇḍapamajjhe puratthābhimukhaṃ buddhassa bhagavato āsanārahaṃ dhammāsaṇaṃ paññāpetvā dantakhacitaṃ cittabījaniñcettha ṭhapetvā bhikkhusaṅghassa ārocāpesi “niṭṭhitaṃ, bhante, kicca”nti.

Bhikkhū āyasmantaṃ ānandaṃ āhaṃsu “sve, āvuso ānanda, saṅghasannipāto, tvañca sekho sakaraṇīyo, tena te na yuttaṃ sannipātaṃ gantuṃ, appamatto hohī”ti. Atha kho āyasmā ānando “sve sannipāto, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ sekho samāno sannipātaṃ gaccheyya”nti bahudeva rattiṃ kāyagatāya satiyā vītināmetvā rattiyaṃ paccūsasamaye caṅkamā orohitvā vihāraṃ pavisitvā “nīpajjissāmī”ti kāyaṃ āvajjesi. Dve pādā bhūmito muttā, appattañca sīsaṃ bimbohanaṃ, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Ayañhi āyasmā caṅkamaṇa bahi vītināmetvā visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto cintesi “nanu maṃ bhagavā etadavoca - ‘katapuññosi tvaṃ, ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsavo’ti. Buddhānañca kathādosso nāma natthi, mama pana accāraddhaṃ vīriyaṃ, tena me cittaṃ uddhaccāya saṃvattati, handāhaṃ vīriyasamataṃ yojemī”ti caṅkamā orohitvā pādadhovanaṭṭhāne ṭhatvā pāde dhovitvā vihāraṃ pavisitvā mañcake nisīditvā “thokaṃ vissamissāmī”ti kāyaṃ mañcake upanāmesī. Dve pādā

bhūmito muttā, sīsañca bimbohanamasampattaṃ, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Catuiriyaṃ pathavirahitaṃ therassa arahattaṃ. Tena “imasmiṃ sāsane anisinno anipanno aṭṭhito acaṅkamanto ko bhikkhu arahattaṃ patto”ti vutte “ānandatthero”ti vattuṃ vaṭṭati.

Atha therā bhikkhū dutiyadivase bhattakiccaṃ katvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā dhammasabhāyaṃ sannipatitā. Ānandatthero pana attano arahattappattiṃ ñāpetukāmo bhikkhūhi saddhiṃ na gato. Bhikkhū yathāvuḍḍhaṃ attano attano pattāsane nisīdantā ānandattherassa āsanaṃ ṭhapetvā nisinnā. Tattha kehici “etamāsanaṃ kassā”ti vutte ānandassāti. “Ānando pana kuhiṃ gato”ti. Tasmiṃ samaye thero cintesi “idāni mayhaṃ gamanakālo”ti. Tato attano ānubhāvaṃ dassento pathaviyaṃ nimujjitvā attano āsaneyeva attānaṃ dassesi. Ākāsenāgantvā nisīdīti eke.

Evaṃ nisinne tasmiṃ āyasmante mahākassapatthero bhikkhū āmantesi, “āvuso, kiṃ paṭhamam saṅgāyāma dhammaṃ vā vinayaṃ vā”ti? Bhikkhū āhaṃsu, “bhante mahākassapa, vinayonāma buddhasāsanassa āyu, vinaye ṭhite sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti, tasmā paṭhamam vinayaṃ saṅgāyāmā”ti. “Kaṃ dhuraṃ katvā vinayo saṅgāyitabbo”ti? “Āyasmantaṃ upāli”nti. “Kiṃ ānando nappahoti”ti? “No nappahoti, apica kho pana sammāsambuddho dharmānōyeva vinayapariyattiṃ nissāya āyasmantaṃ upāliṃ etadagge ṭhapesi - ‘etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ upālī”ti. Tasmā upālitheraṃ pucchitvā vinayaṃ saṅgāyāmāti. Tato thero vinayaṃ pucchanaṭṭhāya attanāva attānaṃ sammanni. Upālitheropī vissajjanaṭṭhāya sammanni. Tatrāyaṃ pālī -

Atha kho āyasmā mahākassapo saṅghaṃ ñāpesi -

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ upāliṃ vinayaṃ puccheyya”nti.

Āyasmāpi upāli saṅghaṃ ñāpesi -

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmatā mahākassapena vinayaṃ puṭṭho vissajjeyya”nti.

Evaṃ attanāva attānaṃ sammannitvā āyasmā, upāli, uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanaṃ gahetvā. Tato mahākassapatthero upālitheraṃ paṭhamapārājikaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ vinayaṃ pucchi, upālithero vissajjesi. Sabbe pañcasatā bhikkhū paṭhamapārājikasikkhāpadaṃ sanidānaṃ katvā ekato gaṇasajjhāyamakaṃsu. Evaṃ sesānipīti sabbaṃ vinayaṭṭhakathāya gahetabbaṃ. Etena nayena saubhatovibhaṅgaṃ sakhandhakaparivāraṃ sakalaṃ vinayapiṭakaṃ saṅgāyitvā upālithero dantakhacitaṃ bījanaṃ nikkhipitvā dhammāsanaṃ orohitvā vuḍḍhe bhikkhū vanditvā attano pattāsane nisīdi.

Vinayaṃ saṅgāyitvā dhammaṃ saṅgāyitukāmo āyasmā mahākassapatthero bhikkhū pucchi - “dhammaṃ saṅgāyante hi kaṃ puggalaṃ dhuraṃ katvā dhammo saṅgāyitabbo”ti? Bhikkhū “ānandattheraṃ dhuraṃ katvā”ti āhaṃsu.

Atha kho āyasmā mahākassapo saṅghaṃ ñāpesi -

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ ānandaṃ dhammaṃ puccheyya”nti.

Atha kho āyasmā ānando saṅghaṃ ñāpesi -

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmatā mahākassapena dhammaṃ puṭṭho vissajjeyya”nti.

Atha kho āyasmā ānando uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaram katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījaniṃ gahetvā. Atha mahākassapattthero ānandattheraṃ dhammaṃ pucchi - “brahmajālaṃ, āvuso ānanda, kattha bhāsita”nti? “Antarā ca, bhante, rājagahaṃ antarā ca nāḷandaṃ rājāgāraṃ ambalaṭṭhikāya”nti. “Kaṃ ārabbhā”ti? “Suppiyañca paribbājakaṃ brahmadattañca māṇavaka”nti. Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṃ ānandaṃ brahmajālaṃ nidānampi pucchi, puggalampi pucchi. “Sāmaññaphalaṃ; panāvuso ānanda, kattha bhāsita”nti? “Rājagahe, bhante, jīvakaṃ bhavane”ti. “Kena saddhi”nti? “Ajātasattunā vedehiputtana saddhi”nti. Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṃ ānandaṃ sāmaññaphalaṃ nidānampi pucchi, puggalampi pucchi. Eteneva upāyena pañcapi nikāye pucchi, puṭṭho puṭṭho āyasmā ānando vissajjesi. Ayaṃ paṭhamamahāsaṅgīti pañcahi therasatehi katā -

“Satehi pañcahi katā, tena pañcasatāti ca;
Thereheva katattā ca, therikāti pavuccatī”ti.

Imissā paṭhamamahāsaṅgītiyā vattamānāya sabbaṃ dīghanikāyaṃ majjhimanikāyādiñca pucchitvā anupubbena khuddakanikāyaṃ pucchantena āyasmatā mahākassapena “maṅgalasuttaṃ, āvuso ānanda, kattha bhāsita”nti evamādivacanāvasāne “nidānampi pucchi, puggalampi pucchi”ti ettha nidāne pucchite taṃ nidānaṃ vitthāretvā yathā ca bhāsitaṃ, yena ca suttaṃ, yadā ca suttaṃ, yena ca bhāsitaṃ, yattha ca bhāsitaṃ, yassa ca bhāsitaṃ, taṃ sabbaṃ kathetukāmena “evaṃ bhāsitaṃ mayā suttaṃ, ekaṃ samayaṃ suttaṃ, bhagavatā bhāsitaṃ, sāvatthiyaṃ bhāsitaṃ, devatāya bhāsita”nti etamatthaṃ dassentena āyasmatā ānandena vuttaṃ “evaṃ me suttaṃ - ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme...pe... bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsī”ti. Evamidam āyasmatā ānandena vuttaṃ, tañca pana paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttanti veditabbaṃ.

Idāni “kasmā vutta”nti ettha vuccate - yasmā ayamāyasmā mahākassapatttherena nidānaṃ puṭṭho, tasmānena taṃ nidānaṃ ādito pabhuti vitthāretuṃ vuttaṃ. Yasmā vā ānandaṃ dhammāsane nisinnaṃ vasīgaṇaparivutaṃ disvā ekaccānaṃ devatānaṃ cittamuppannaṃ “ayamāyasmā vedehamuni pakatīyāpi sakyakulamanvayo bhagavato dāyādo, bhagavatāpi pañcakkhattuṃ etadagge niddiṭṭho, catūhi acchariyaabbhutamhehi samannāgato, catunnaṃ parisānaṃ piyo manāpo, idāni maññe bhagavato dhammarajjadāyajjaṃ patvā buddho jāto”ti. Tasmā āyasmā ānando tāsaṃ devatānaṃ cetasaṃ cetoparivitakkamaññāya taṃ abhūtaguṇasambhāvanaṃ anadhivāsento attano sāvakaṃ bhāvameva dīpetuṃ āha “evaṃ me suttaṃ ekaṃ samayaṃ bhagavā ...pe... ajjhabhāsī”ti. Etthantare pañca arahantasatāni anekāni ca devatāsahassāni “sādhū sādhū”ti āyasmantaṃ ānandaṃ abhinandiṃsu, mahābhūmicālo ahosi, nānāvidhakusumavassaṃ antalikkhato papati, aññāni ca bahūni acchariyāni pāturaheṣu, bahūnañca devatānaṃ saṃvego uppajji

“yaṃ amhehi bhagavato sammukhā sutam, idāneva taṃ parokkhā jāta”nti. Evamidam āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vadantenāpi iminā kāraṇena vuttanti veditabbaṃ. Ettavatā ca “vuttam yena yadā yasmā, cetam vatvā imaṃ vidhi”nti imissā addhagāthāya attho pakāsito hoti.

Evamiccādipāṭhavaṇṇanā

1. Idāni “evamiccādipāṭhassa, attham nānappakārato”ti evamādimātikāya saṅgahitattappakāsanattham vuccate - evanti ayaṃ saddo upamūpadesasampahamsanagaraṇavacanasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇā dīsu atthesu daṭṭhabbo. Tathā hesa “evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahu”nti evamādisu upamāyaṃ dissati. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabba”ntiādisu upadese. “Evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti evamādisu sampahamsane. “Evamevaṃ panāyaṃ vasalī yasmim vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti evamādisu garahaṇe. “Evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosu”nti evamādisu vacanasampañiggāhe. “Evaṃ byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī”ti evamādisu ākāre. “Ehi tvaṃ, māṇavaka, yena samaṇo ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamtivā mama vacanena samaṇaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha. ‘Subho māṇavo todeyyaputto bhavantaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati’ti, evaṃ vadehi sādhu kira bhavaṃ ānando yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatū anukampaṃ upādāyā”ti evamādisu nidassane. “Taṃ kiṃ maññatha kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti no vā, kathaṃ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hoti”ti evamādisu avadhāraṇe. Idha pana ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena evaṃ-saddena etamattham dīpeti - nānāyanipunaṃmanekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātum, sabbathāmena pana sotukāmatam janetvāpi evaṃ me sutam, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena “nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikata”nti attānaṃ parimocento “evaṃ me sutam, mayāpi evaṃ suta”nti idāni vattabbaṃ sakalasuttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando”ti evaṃ bhagavatā pasatthabhāvānurūpaṃ attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukamyataṃ janeti “evaṃ me sutam, taṃ kho atthato vā byañjanato vā anūnāmanadhikaṃ, evameva, na aññathā daṭṭhabba”nti.

Me-saddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa “gāthābhigītaṃ me abhojaneyya”nti evamādisu mayāti attho. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti evamādisu mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā”ti evamādisu mamāti attho. Idha pana “mayā suta”nti ca “mama suta”nti ca

atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ sutasaddo saupasaggo anupasaggo ca gamanakhātārāgābhibhūtūpacitānuyogasotaviññeyyasotadvāraviññātādiānekathap pabhedo. Tathā hissa “senāya pasuto”ti evamādīsu gacchantoti attho.

“Sutadhammassa passato”ti evamādīsu khyātadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā”ti evamādīsu rāgābhibhūtā rāgābhibhūtassāti attho. “Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka”nti evamādīsu upacitanti attho. “Ye jhānappasutā dhīrā”ti evamādīsu jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭhaṃ sutam muta”nti evamādīsu sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti evamādīsu sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha pana sutanti sotaviññāṇapubbaṅgamāya viññāṇavīthiyā upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. Tattha yadā me-saddassa mayāti attho, tadā “evaṃ mayā sutam, sotaviññāṇapubbaṅgamāya viññāṇavīthiyā upadhārita”nti yujjati. Yadā me-saddassa mamāti attho, tadā “evaṃ mama sutam sotaviññāṇapubbaṅgamāya viññāṇavīthiyā upadhāraṇa”nti yujjati.

Evametesu tīsu padesu evanti sotaviññāṇakiccanidassanaṃ. Meti vuttaviññāṇasamaṅgīpuggalanidassanaṃ. Sutanti assavanabhāvappaṭikkhepato anūnānadhikāvīparītaggaṇanidassanaṃ. Tathā evanti savanādicittānaṃ nānappakārena ārammaṇe pavattabhāvanidassanaṃ. Meti attanidassanaṃ. Sutanti dhammanidassanaṃ.

Tathā evanti niddisitabbadhammanidassanaṃ. Meti puggalanidassanaṃ. Sutanti puggalakiccanidassanaṃ.

Tathā evanti vīthicittānaṃ ākārapaññattivāsena nānappakāraniddeso. Meti kattāraniddeso. Sutanti visayaniddeso.

Tathā evanti puggalakiccaniddeso. Sutanti viññāṇakiccaniddeso. Meti ubhayakiccaputtapuggalaniddeso.

Tathā evanti bhāvaniddeso. Meti puggalaniddeso. Sutanti tassa kiccaniddeso.

Tattha evanti ca meti ca sacchikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Sutanti vijjamānapaññatti. Tathā evanti ca meti ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti. Sutanti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti.

Ettha ca evanti vacanena asammohaṃ dīpeti, sutanti vacanena sutassa asammosaṃ. Tathā evanti vacanena yonisomanasikāraṃ dīpeti ayoniso manasikaroto nānappakārappaṭivedhābhāvato. Sutanti vacanena avikkhepaṃ dīpeti vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā sutam, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yonisomanasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe katapuññatañca sādheti, avikkhepena saddhammassavanaṃ sappurisūpanissayañca. Evanti ca iminā bhaddakena ākārena pacchimakakkadvayasampattiṃ attano dīpeti, sutanti savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Tathā āsayasuddhiṃ payogasuddhiñca, tāya ca āsayasuddhiyā adhiḡamabyattiṃ, payogasuddhiyā āḡamabyattiṃ.

Evanti ca iminā nānappakārappaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampadaṃ dīpeti. Sutanti iminā sotabbabhedappaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampadaṃ dīpeti. Evanti ca idaṃ yonisomanasikāradīpakaṃ vacanaṃ bhaṇanto “ete mayā dhammā

manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti ñāpeti. Sutanti idaṃ savanayogadīpakavacanāṃ bhaṇanto “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā”ti ñāpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti.

Evam me sutanti iminā pana sakalenapi vacanena āyasmā ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ, atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ paṭiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevettaṃ mayā, tasseva tu bhagavato vacanaṃ arahato sammāsambuddhassā”ti ca dīpento attānaṃ parimoceti, satthāraṃ apadisati, jīnavacanāṃ appeti, dhammanettaṃ paṭiṭṭhāpeti.

Apica “evaṃ me suta”nti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimassavanaṃ vivaranto “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuvesārajjavīsāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammappaṭisaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa. Na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kātābbā”ti sabbadevamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādetiṭi veditabbo. Hoti cettha -

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane;
Evam me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. Samayanti paricchinnaniddeso. Ekaṃ samayanti aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha samayasaddo -

Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati.

Tathā hissa “appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā”ti evamādīsu samavāyo attho. “Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti evamādīsu khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”ti evamādīsu kālo. “Mahāsamayo pavanasmi”nti evamādīsu samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahoṣi, bhagavā kho sāvattthiyaṃ viharati, sopi maṃ jānissati, ‘bhaddāli, nāma bhikkhu satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī’ti, ayampi kho te bhaddāli samayo appaṭividdho ahoṣī”ti evamādīsu hetu. “Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tīdukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī”ti evamādīsu diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī”ti. -

Evamādīsu paṭilābho. “Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā”ti evamādīsu pahānaṃ. “Dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayattṭho”ti evamādīsu paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena ekaṃ samayanti samvaccarautumāsaddhamāsarattidivapubbaṇhamajjhanhikasāyanhapaṭṭhamamajj hima- pacchimayāmamuhuttādīsu kālakhyesu samayesu ekaṃ samayanti dīpeti.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṃvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo bhagavato devamanussesu ativiya pakāsā anekakālakhyā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātā ekaṃ samayanti vuttaṃ hoti. Yo cāyaṃ ñāṇakaruṇākiccasamayesu karuṇākiccasamayo, attahitaparahitappaṭipattisamayesu parahitappaṭipattisamayo, sannipatitānaṃ karaṇīyadvayasamayesu dhammīkathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu yaṃ kiñci sandhāya “ekaṃ samaya”nti vuttaṃ hoti.

Etthāha - atha kasmā yathā abhidhamme “yasmiṃ samaye kāmāvacara”nti ca ito aññesu suttapadesu “yasmiṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca bhumavacanaena niddeso kato, vinaye ca “tena samayena buddho bhagavā”ti karaṇavacanaena, tathā akatvā idha “ekaṃ samaya”nti upayogavacananiddeso katoti. Tattha tathā, idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇaṃhi kālāttho samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyahetusāṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesam bhāvo lakkhiyati, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhumavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetvattho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo sārīputtādīhipi dubbīññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññapento sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacananiddeso kato.

Idha pana aññasmiñca evaṃjātike suttantapāṭhe accantasammyogatttho sambhavati. Yañhi samayaṃ bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananiddeso katoti viññeyyo. Hoti cettha -

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Bhagavāti guṇavisitṭhasattuttamagarugāravādhivacanametam. Yathāha -

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;
Garu gāravayutto so, bhagavā tena vuccatī”ti.

Catubbidhañhi nāmaṃ āvatthikaṃ, liṅgikaṃ, nemittakaṃ, adhiccasamuppannanti. Adhiccasamuppannaṃ nāma “yadicchaka”nti vuttaṃ hoti. Tattha vaccho dammo balibaddhoti evamādi āvatthikaṃ, daṇḍī chattī sikhī karīti evamādi liṅgikaṃ, tevijjo chaḷabhiññoti evamādi nemittakaṃ, sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhakoti evamādi vacanatthamanapekkhitvā pavattaṃ adhiccasamuppannaṃ. Imaṃ pana bhagavāti nāmaṃ guṇanemittakaṃ, na mahāmāyāya, na suddhodanamahārājena, na asītiyā ñāṭisahashehi kataṃ, na sakkasantusitādīhi devatāviseshehi kataṃ. Yathāha āyasmā sārīputtatthero “bhagavāti netam nāmaṃ mātaraṃ kataṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavā”ti.

Yaṃ guṇanemittakañcetaṃ nāmaṃ, tesam guṇānaṃ pakāsanatthaṃ imaṃ gāthaṃ vadanti -

“Bhagī bhajī bhāgī vibhattavā iti,
Akāsi bhagganti garūti bhāgyavā;
Bahūhi ñāyehi subhāvitattano,
Bhavantago so bhagavāti vuccatī”ti.

Niddesādīsu vuttanayeneva cassa attho daṭṭhabbo.

Ayaṃ pana aparo pariyāyo -

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti.

Tattha “vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyāyo”ti evaṃ niruttilakkhaṇaṃ gahetvā saddanayena vā pisodarādipakkhepalakkhaṇaṃ gahetvā yasmā lokiyalokuttarasukhābhiniḃbattaṃ dānasīlādipārappattaṃ bhāgyamassa atthi, tasmā bhāgyavāti vattabbe bhagavāti vuccatīti ñātabbaṃ. Yasmā pana lobhadosamohaviparītaṃ manasikāraahirikānottappaṃ kodhūpanāhamakkhapalā-issāmacchariyamāyāsāṭṭheyyathambhasārambhamānātimānamadapamādataṇhāvijjāt ividhākusalamūladuccarita-saṃkilesaṃ malavisamaṣaṇṇāvitakkaṃ paṇcācātubbidhaviṃsaṃ savagantaṃ oghaṃ gaagatitaṇhupādāna-paṇcacetokhilaṃ vinibandhaṃ nīvaraṇābhiniḃdanachavivādamūlaṇhākāyasattānusaya-aṭṭhamicchatṭanavataṇhāmūlakadasākusalakammaṃ pathadvāsāṭṭhiditṭhigata-aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ pabbhedasabbadarathapaṇiḃhā kilesasatasahassāni, saṅkhepato vā pañca kilesaṃ khandhaṃ abhisaṅkhāramaccudevaṃ puttamaṃ abhaṇṇi, tasmā bhaggattā etesaṃ parissayānaṃ bhaggavāti vattabbe bhagavāti vuccatī. Āha cettha -

“Bhaggarāgo bhaggadoso, bhaggamoho anāsavo;
Bhaggāssa pāpakā dhammā, bhagavā tena vuccatī”ti.

Bhāgyavatāya cassa satapuññalakkhaṇadharassa rūpakāyasampatti dīpitā hoti, bhaggadosatāya dhammakāyasampatti. Tathā lokiyasariṃkkhānāṃ bahumānabhāvo, gahaṭṭhapabbajitehi abhigamanīyatā. Tathā abhigatānaṃ nesaṃ kāyacittadukkhāpanayane paṭibalaṃ bhāvo, āmisadānadhammadānehi upakāritā. Lokiyalokuttarasukhehi ca saṃyojanasamatthata dīpitā hoti.

Yasmā ca loke issariyadhammayasasirikāmapayattesu chasu dhammesu bhagasaddo vattati, paramaṇcassa sakacitte issariyaṃ, aṇimālaghimādikaṃ vā lokiyasammataṃ sabbākāraparipūraṃ atthi, tathā lokuttaro dhammo, lokattayabyāpako yathābhuccaṇṇadhigato ativiya parisuddho yaso, rūpakāyadassanabyāvaṭṭajananayanamanappasādanānasamatthā sabbākāraparipūrā sabbaṅgapaccaṅgasirī, yaṃ yaṃ anena icchitaṃ patthitaṃ attahitaṃ parahitaṃ vā, tassa tassa tatheva abhinipphannaṃ icchitattaṇhāniḃpattisaṇṇito kāmo, sabbalokagarubhāvappattihetubhūto sammāvāyāmasaṅkhāto payatto ca atthi, tasmā imehi bhagehi yuttattāpi bhagā assa santīti iminā atthena “bhagavā”ti vuccatī.

Yasmā pana kusalādibhedehi sabbadhamme, khandhāyatanaḃ dhātusaccaṃ indriyapaṭiccasamuppādādīhi vā kusalādidhamme, piḃḃanasaṅkhatasantaṃ pavipariṇāmaṭṭhena vā dukkhamariyasaccaṃ,

āyūhananidānasam̐yogapalibodhaṭṭhena samudayaṃ,
nissaraṇavivekāsaṅkhataamataṭṭhena nirodhaṃ,
niyyānikahetudassanādhipeyyaṭṭhena maggaṃ vibhattavā, vibhajitvā vivaritvā
desitavāti vuttaṃ hoti, tasmā vibhattavāti vattabbe “bhagavā”ti vuccati.

Yasmā ca esa dibbabrahmaariyavihāre kāyacittaupadhiviveke
suññatāppaṇihitānimittavimokkhe aññe ca lokiya lokuttare uttarimanussadhamme
bhaji sevi bahulamakāsi, tasmā bhattavāti vattabbe “bhagavā”ti vuccati.

Yasmā pana tīsu bhavesu taṇhāsaṅkhātāṃ gamaṇaṃ anena vantaṃ, tasmā bhavesu
vantagamanoti vattabbe bhavasaddato bhakāraṃ gamanasaddato gākāraṃ
vantasaddato vakāraṇca dīghaṃ katvā ādāya “bhagavā”ti vuccati, yathā loke
“mehanassa khaṣṣa mālā”ti vattabbe “mekhalā”ti.

Ettāvata cettha evaṃ me sutanti vacanena yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ
desento paccakkhaṃ katvā bhagavato dhammasarīraṃ pakāseti, tena “nayidaṃ
atītasatthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti bhagavato adassanena
ukkaṇṭhitajanaṃ samassāseti.

Ekaṃ samayaṃ bhagavāti vacanena tasmiṃ samaye bhagavato avijjamānabhāvaṃ
dassento rūpakāyapariniḥṣāṇaṃ dasseti. Tena “evaṃvidhassa imassa
ariyadhammassa desetā dasabaladharo vajirasaṅghātakāyo sopi bhagavā
pariniḥṣuto, tattha kenaññena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadamattaṃ janaṃ
saṃvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti.

Evanti ca bhaṇanto desanāsampattiṃ niddisati, me sutanti sāvakasampattiṃ, ekaṃ
samayanti kālasampattiṃ, bhagavāti desakasampattiṃ.

Sāvattthiyaṃ viharatīti ettha sāvattthīti savatthassa isino nivāsaṭṭhānabhūtaṃ
nagaraṃ, yathā kākandī mākandīti, evaṃ itthilīṅgavasena sāvattthīti vuccati, evaṃ
akkharacintakā. Atṭhakathācariyā pana bhaṇanti “yaṃkiñci manussānaṃ
upabhogaparibhogaṃ sabbamettha atthī”ti sāvattthī. Satthasamāyoge ca “kiṃ
bhaṇḍamatthī”ti pucchite “sabbamatthī”ti vacanamupādāya sāvattthī.

“Sabbadā sabbūpakaraṇaṃ, sāvattthiyaṃ samohitaṃ;
Tasmā sabbamupādāya, sāvattthīti pavuccati.

“Kosalānaṃ puraṃ rammaṃ, dassaneyyaṃ manoramaṃ;
Dasahi saddehi avivittaṃ, annapānasamāyutaṃ.

“Vuḍḍhiṃ vepullataṃ pattaṃ, iddhaṃ phītaṃ manoramaṃ;
Āḷakamandāva devānaṃ, sāvattthipuramuttama”nti.

Tassaṃ sāvattthiyaṃ. Samīpatthe bhumma vacanaṃ.

Viharatīti avisesena iriyāpathadibbabrahmaariyavihāresu
aññataravihārasamaṅgiparidīpanametaṃ. Idha pana
ṭhānagamanāsanāsanaṃ appabhedesu iriyāpathesu
aññatarairiyāpathasamāyogaparidīpanaṃ, tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi
sayānopi bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aparena
iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavatteti. Tasmā
viharatīti vuccati.

Jetavaneti ettha attano paccatthikajanaṃ jinātīti jeto, rañña vā attano paccatthikajane jite jātoti jeto, maṅgalakamyatāya vā tassa evaṃ nāmameva katantipi jeto. Vanayatīti vanaṃ, attasampadāya sattānaṃ bhattiṃ kāreti, attani sinehaṃ uppādetīti attho. Vanute iti vā vanaṃ, nānāvidhakusumagandhasammodamattakokilādivihaṅgavirutehi mandamāluta calitarukkhasākhāviṭṭapapupphaphalapallavapalāsehi ca “etha maṃ paribhuñjathā”ti pāṇino yācati viyāti attho. Jetassa vanaṃ jetavanaṃ. Tañhi jetena rājakumārena ropitaṃ saṃvaddhitāṃ paripālitaṃ, so ca tassa sāmī ahosi, tasmā jetavananti vuccati. Tasmīṃ jetavane.

Anāthapiṇḍikassa ārāmeti ettha sudatto nāma so gahapati mātāpitūhi katanāmasasena, sabbakāmasamiddhitāya tu vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍaṃ adāsi, tena anāthapiṇḍikoti saṅkhyāṃ gato. Āramanti ettha pāṇino, viśesena vā pabbajitāti ārāmo, tassa pupphaphalapallavādisobhanatāya nātidūranāccāsannatādipaṇcavidhasenāsanaṅgasampattiyā ca tato tato āgamma ramanti abhīramanti anukkaṇṭhitā hutvā nivasantīti attho. Vuttappakārāya vā sampattiyā tattha tattha gatepi attano abbhantaramyeva ānetvā rametīti ārāmo. So hi anāthapiṇḍikena gahapatinaṃ jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārasahirañña koṭṭisaṅghārena kiṇṭvā aṭṭhārasahirañña koṭṭiṃ senāsanaṃ kārapetvā aṭṭhārasahirañña koṭṭiṃ viḥāramahaṃ niṭṭhāpetvā evaṃ catupaññāsāya hirañña koṭṭi pariccāgena buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātito, tasmā “anāthapiṇḍikassa ārāmo”ti vuccati. Tasmīṃ anāthapiṇḍikassa ārāme.

Ettha ca “jetavane”ti vacanaṃ purimasāmparikkittanaṃ, “anāthapiṇḍikassa ārāme”ti pacchimasāmparikkittanaṃ. Kimetesāṃ parikkittane payo jananti? Vuccate - adhikārato tāva “kattha bhāsita”nti pucchāniyamakaraṇaṃ aññesaṃ puñña kāmānaṃ diṭṭhānugatiāpajjane niyojanañca. Tattha hi dvārakoṭṭhaka pāsādamāpane bhūmivikkayaladdhā aṭṭhārasa hirañña koṭṭiyo anekakoṭṭiagghanakā rukkhā ca jetassa pariccāgo, catupaññāsa koṭṭiyo anāthapiṇḍikassa. Yato tesāṃ parikkittanena “evaṃ puñña kāmā puññaṃ karontī”ti dassento āyasmā ānando aññepi puñña kāmā tesāṃ diṭṭhānugatiāpajjane niyojenti. Evamettha puñña kāmānaṃ diṭṭhānugatiāpajjane niyojanaṃ payo jananti veditabbaṃ.

Etthāha - “yadi tāva bhagavā sāvattiyaṃ viharati, ‘jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme’ti na vattabbaṃ. Atha tattha viharati, ‘sāvattiya’nti na vattabbaṃ. Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitu”nti. Vuccate - nanu vuttametāṃ “samīpatthe bhumma vacana”nti, yato yathā gaṅgāyamunādīnaṃ samīpe goyūthāni carantāni “gaṅgāya caranti, yamunāya caranti”ti vuccanti, evamidhāpi yadidaṃ sāvattiyaṃ samīpe jetavanaṃ anāthapiṇḍikassa ārāmo, tattha viharanto vuccati “sāvattiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme”ti veditabbo.

Gocaragāmanidassanattamaṃ hissa sāvattivacanaṃ, pabbajitānurūpanivāsattānanidassanattamaṃ sesavacanaṃ.

Tattha sāvattikittanena bhagavato gahaṭṭhānuggahakaraṇaṃ dasseti, jetavanādikittanena pabbajitānuggahakaraṇaṃ. Tathā purimena paccayaggahaṇato attakilamathānuyogavivajjanaṃ, pacchimena vatthukāmapphānato kāmasukhallikānuyogavajjanūpāyadassanaṃ. Purimena ca dhammadesanābhīyogaṃ, pacchimena vivekādhimuttiṃ. Purimena karuṇāya upagamaṃ, pacchimena ca paññāya apagamaṃ. Purimena sattānaṃ hitasukhanipphādanādhimuttiṃ,

pacchimena parahitasukhakarāṇe nirupalepatam. Purimena dhammikasukhāpariccāganimittam phāsuvihāram, pacchimena uttarimanussadhammānuyoganimittam. Purimena manussānam upakārabahulatam, pacchimena devānam. Purimena loke jātassa loke samvaddhabhāvam, pacchimena lokena anupalittatanti evamādi.

Athāti avicchedatthe, khoti adhikārantaranidassanatthe nipāto. Tena avicchinneyeva tattha bhagavato vihāre idamadhikārantaram udapādīti dasseti. Kim tanti? Aññatarā devatātiadi. Tattha aññatarāti aniyamitaniddeso. Sā hi nāmagottato apākaṭṭā, tasmā “aññatarā”ti vuttā. Devo eva devatā, itthipurisasādhāraṇametaṃ. Idha pana puriso eva, so devaputto kintu, sādharāṇanāmavasena devatāti vutto.

Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpaabbhanumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnam pātimokkha”nti evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnam puggalānam abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalam;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. -

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bho gotama, abhikkantaṃ, bho gotamā”ti evamādīsu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyāti parikkhīṇāya rattiyāti vuttam hoti.

Abhikkantavaṇṇāti ettha abhikkantasaddo abhirūpe, vaṇṇasaddo pana chavithutikulavaggakāraṇasaṅghānapamānarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti evamādīsu chaviyam. “Kadā saññūḷhā pana te gahapati ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu thutiyam. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī”ti evamādīsu kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇam abhinimminivā”ti evamādīsu saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyam daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇāti abhirūpacchavīti vuttam hoti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyyaabyāmissānatirekadaḷhatthavisamyoḡāḍianekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariya”nti evamādīsu anavasesatā attho. “Kevalakappā ca aṅgamāgadhā pahūtam khādanīyam bhojanīyam ādāya upasaṅkamissanti”ti evamādīsu yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti evamādīsu abyāmissatā. “Kevalam saddhāmatṭakam nūna ayamāyasmā”ti evamādīsu anatirekatā. “Āyasmato, bhante, anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappam saṅghabhedāya ṭhito”ti evamādīsu daḷhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti evamādīsu visamyoḡo. Idha panassa anavasesattamattho adhippeto.

Kappasaddo panāyam abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesasamantabhāvāḍianekattho. Tathā hissa “okappanīyametaṃ bho gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu abhisaddahanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalam paribhuñjitu”nti evamādīsu vohāro. “Yena sudam

niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu chedanāṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu vikappo. “Atthi kappo nipajjitu”nti evamādīsu leso. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho adhippeto. Yato kevalakappaṃ jetavananti ettha anavasesaṃ samantato jetavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti ābhāya pharivā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti bhummatthe karaṇavacanaṃ. Yato yattha bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, teneva kāraṇena upasaṅkamīti evampettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo?

Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādurasaphalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya. Upasaṅkamīti ca gatāti vuttaṃ hoti. Upasaṅkamitvāti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gatā tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvāti vuttaṃ hoti. Bhagavantaṃ abhivādetvāti bhagavantaṃ vanditvā paṇamitvā namassitvā.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso ekokāsaṃ ekapassanti vuttaṃ hoti. Bhummatthe vā upayogavacanaṃ. Aṭṭhāsīti nisajjādīpaṭikkhepo, ṭhānaṃ kappesi, ṭhitā ahoṣīti attho.

Kathaṃ ṭhitā pana sā ekamantaṃ ṭhitā ahūti?

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato;
Na kacche nopi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate;
Ime dose vivajjetvā, ekamantaṃ ṭhitā ahū”ti.

Kasmā panāyaṃ aṭṭhāsī eva, na nisīdīti? Lahuṃ nivattitukāmatāya. Devatāyo hi kañcideva atthavasāṃ paṭicca sucipuriso viya vaccaṭṭhānaṃ manussalokaṃ āgacchanti. Pakatīyā pana tāsāṃ yojanasatato pabhuti manussaloko duggandhatāya paṭikūlo hoti, na ettha abhiramanti, tena sā āgatakkiccaṃ katvā lahuṃ nivattitukāmatāya na nisīdi. Yassa ca gamanādiiriyāpathaparissamassa vinodanatthaṃ nisīdanti, so devānaṃ parissamo natthi, tasmāpi na nisīdi. Ye ca mahāsāvaka bhagavantaṃ parivāretvā ṭhitā, te patimāneti, tasmāpi na nisīdi. Apica bhagavati gāraveneva na nisīdi. Devatānañhi nisīditukāmānaṃ āsanaṃ nibbattati, taṃ anicchamānā nisajjāya cittampi akatvā ekamantaṃ aṭṭhāsī.

Ekamantaṃ ṭhitā kho sā devatāti evaṃ imehi kāraṇehi ekamantaṃ ṭhitā kho sā devatā. Bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsīti bhagavantaṃ akkharapadaniyamitaganthitena vacanena abhāsīti attho. Kathaṃ? Bahū devā manussā ca...pe... brūhi maṅgalamuttamanti.

Maṅgalapañhasamuṭṭhānakathā

Tattha yasmā “evamiccādīpāṭhassa, atthaṃ nānappakārato. Vaṇṇayanto samuṭṭhānaṃ, vatvā”ti mātikā ṭhapitā, tassa ca samuṭṭhānassa ayaṃ vattabbatāya okāso, tasmā maṅgalapañhasamuṭṭhānaṃ tāva vatvā pacchā imesaṃ gāthāpadānamatthaṃ vaṇṇayissāmi. Kiñca maṅgalapañhasamuṭṭhānaṃ? Jambudīpe kira tattha tattha nagaradvārasanthāgārasabhādīsu mahājano sannipatitvā

hiraññasuvaṇṇaṃ datvā nānappakāraṃ sītāharaṇādikathaṃ kathāpeti, ekekā kathā catumāsaccayena niṭṭhāti. Tattha ekadivasaṃ maṅgalakathā samuṭṭhāsi “kiṃ nu kho maṅgalaṃ, kiṃ diṭṭhaṃ maṅgalaṃ, suttaṃ maṅgalaṃ, mutaṃ maṅgalaṃ, ko maṅgalaṃ jānāti”ti.

Atha diṭṭhamaṅgaliko nāmeko puriso āha “ahaṃ maṅgalaṃ jānāmi, diṭṭhaṃ loke maṅgalaṃ diṭṭhaṃ nāma abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ. Seyyathidaṃ - idhekacco kālasseva vuṭṭhāya cātakasakuṇaṃ vā passati, beluvalaṭṭhiṃ vā gabbhiniṃ vā kumārake vā alaṅkatapaṭiyatte puṇṇaghaṭe vā allaro hitamacchaṃ vā ājaññaṃ vā ājaññarathaṃ vā usabhaṃ vā gāviṃ vā kapilaṃ vā, yaṃ vā panaññaṃ kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ passati, idaṃ vuccati diṭṭhamaṅgala”nti. Tassa vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce na aggahesuṃ. Ye na aggahesuṃ, te tena saha vivadiṃsu.

Atha sutamaṅgaliko nāma eko puriso āha - “cakkhunāmetaṃ, bho, sucimpi passati asucimpi, tathā sundarampi, asundarampi, manāpampi, amanāpampi. Yadi tena diṭṭhaṃ maṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā. Tasmā na diṭṭhaṃ maṅgalaṃ, apica kho pana suttaṃ maṅgalaṃ. Suttaṃ nāma abhimaṅgalasammato saddo. Seyyathidaṃ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā sumanāti vā sirīti vā sirivaḍḍhāti vā ajja sunakkhattaṃ sumuhuttaṃ sudivasaṃ sumaṅgalanti evarūpaṃ vā yaṃkiñci abhimaṅgalasammataṃ saddaṃ suṇāti, idaṃ vuccati sutamaṅgala”nti. Tassāpi vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce na aggahesuṃ. Ye na aggahesuṃ, te tena saha vivadiṃsu.

Atha mutamaṅgaliko nāmeko puriso āha “sotampi hi nāmetaṃ, bho, sādhumpi asādhumpi manāpampi amanāpampi saddaṃ suṇāti. Yadi tena suttaṃ maṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā. Tasmā na suttaṃ maṅgalaṃ, apica kho pana mutaṃ maṅgalaṃ. Mutaṃ nāma abhimaṅgalasammataṃ gandharasaphoṭṭhabbaṃ. Seyyathidaṃ - idhekacco kālasseva vuṭṭhāya padumagandhādipupphagandhaṃ vā ghāyati, phussadantakaṭṭhaṃ vā khādati, pathaviṃ vā āmasati, haritasassaṃ vā allagomayaṃ vā kacchapam vā tilaṃ vā pupphaṃ vā phalaṃ vā āmasati, phussamattikāya vā sammā limpanti, phussasāṭakaṃ vā nivāseti, phussaveṭhanaṃ vā dhāreti. Yaṃ vā panaññaṃ kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ gandhaṃ vā ghāyati, rasaṃ vā sāyati, phoṭṭhabbaṃ vā phusati, idaṃ vuccati mutamaṅgala”nti. Tassāpi vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce na aggahesuṃ.

Tattha na diṭṭhamaṅgaliko sutamutamaṅgalike asakki ñāpetuṃ, na tesam aññataro itare dve. Tesu ca manussesu ye diṭṭhamaṅgalikassa vacanaṃ gaṇhiṃsu, te “diṭṭhaṃ yeva maṅgala”nti gatā. Ye sutamutamaṅgalikānaṃ, te “suttaṃ yeva mutaṃ yeva maṅgala”nti gatā. Evamaṃ maṅgalakathā sakalajambudīpe pākāṭā jātā.

Atha sakalajambudīpe manussā gumbagumbā hutvā “kiṃ nu kho maṅgala”nti maṅgalāni cintayiṃsu. Tesam manussānaṃ āraḥkadevatā taṃ kathaṃ sutvā tatheva maṅgalāni cintayiṃsu. Tāsaṃ devatānaṃ bhummadevatā mittā honti, atha tato sutvā bhummadevatāpi tatheva maṅgalāni cintayiṃsu, tāsaṃ devatānaṃ ākāsaṭṭhadevatā mittā honti, ākāsaṭṭhadevatānaṃ catumahārājikā devatā mittā honti, etenupāyena yāva sudassīdevatānaṃ akaniṭṭhadevatā mittā honti, atha tato sutvā akaniṭṭhadevatāpi tatheva gumbagumbā hutvā maṅgalāni cintayiṃsu. Evaṃ yāva dasasahassacakkavāḷesu sabbattha maṅgalacintā udapādi. Uppannā ca “idaṃ

maṅgalaṃ idaṃ maṅgala’’nti vinicchayaṃ mānāpi appattā eva vinicchayaṃ dvādasā vassāni aṭṭhāsi. Sabbe manussā ca devā ca brahmāno ca tṭhapetvā ariyasāvake diṭṭhasutamutavasena tidhā bhinnā. Ekopi ‘’idameva maṅgala’’nti yathābhuccato niṭṭhaṅgato nāhosi, maṅgalakolāhalaṃ loke uppajji.

Kolāhalaṃ nāma pañcavidhaṃ kappakolāhalaṃ, cakkavattikolāhalaṃ, buddhakolāhalaṃ, maṅgalakolāhalaṃ, moneyyakolāhalanti. Tattha kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudammukhā assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā ‘’vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṃ hohiti, ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddo sussissati, ayañca mahāpathavī sineru ca pabbatarājā uḍḍhayhissati vinassissati, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṃ mārisā bhāvētha, karuṇaṃ muditaṃ upekkhaṃ mārisā bhāvētha, mātaraṃ upaṭṭhahatha, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hotha, jāgaratha mā pamādatthā’’ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ kappakolāhalaṃ nāma.

Kāmāvacaradevāyeva ‘’vassasatassaccayena cakkavattirājā loke uppajjissati’’ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ cakkavattikolāhalaṃ nāma. Suddhāvāsā pana devā brahmābharaṇena alaṅkaritvā brahmaveṭhanaṃ sīse katvā pītisomanassajātā buddhaguṇavādino ‘’vassasahassaccayena buddho loke uppajjissati’’ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ buddhakolāhalaṃ nāma. Suddhāvāsā eva devā devamanussānaṃ cittaṃ ṇatvā ‘’dvādasannaṃ vassānaṃ accayena sammāsambuddho maṅgalaṃ kathessatī’’ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ maṅgalakolāhalaṃ nāma. Suddhāvāsā eva devā ‘’sattannaṃ vassānaṃ accayena aññataro bhikkhu bhagavatā saddhiṃ samāgama moneyyappaṭipadaṃ pucchissati’’ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ moneyyakolāhalaṃ nāma. Imesu pañcasu kolāhalesu devamanussānaṃ idaṃ maṅgalakolāhalaṃ loke uppajji.

Atha devesu ca manussesu ca vicinitvā vicinitvā maṅgalāni alabhamānesu dvādasannaṃ vassānaṃ accayena tāvatiṃsakāyikā devatā saṅgama samāgama evaṃ samacintesuṃ ‘’seyyathāpi nāma gharasāmiko antogharajanānaṃ, gāmasāmiko gāmaṃvāsīnaṃ, rājā sabbamanussānaṃ, evameva ayaṃ sakko devānamindo amhākaṃ aggo ca seṭṭho ca yadidaṃ puññaṃ tejaṇa issariyena paññaṃ dvinnaṃ devalokānaṃ adhipati, yaṃnūna mayaṃ sakkaṃ devānamindaṃ etamatthaṃ puccheyyāma’’ti. Tā sakkassa santikaṃ gantvā sakkaṃ devānamindaṃ taṅkhaṇānurūpanivāsānābharaṇasassirikasarīraṃ aḍḍhateyyakoṭīaccharāgaṇaparivutaṃ pāricchattakamūle paṇḍukambalavarāsane nisinnaṃ abhivādetvā ekamantaṃ tṭhatvā etadavocuṃ ‘’yagghe, mārisa, jāneyyāsi, etarahi maṅgalapañhā samuṭṭhitā, eke ‘diṭṭhaṃ maṅgala’nti vadanti, eke ‘sutaṃ maṅgala’nti, eke ‘mutaṃ maṅgala’nti, tattha mayañca aññaṃ ca anīṭṭhaṅgatā, sādhu vata no tvaṃ yāthāvato byākarohī’’ti. Devarājā pakatiyāpi paññavā ‘’ayaṃ maṅgalakathā kattha paṭhamaṃ samuṭṭhitā’’ti āha. ‘’Mayaṃ, deva, cātumahārājikānaṃ assumhā’’ti āhaṃsu. Tato cātumahārājikā ākāsaṭṭhadevatānaṃ, ākāsaṭṭhadevatā bhummadevatānaṃ, bhummadevatā manussārakkhadevatānaṃ, manussārakkhadevatā ‘’manussaloke samuṭṭhitā’’ti āhaṃsu.

Atha devānamindo ‘’sammāsambuddho kattha vasatī’’ti pucchi. ‘’Manussaloke devā’’ti āhaṃsu. Taṃ bhagavantaṃ koci pucchīti, na koci devāti. Kinna nāma tumhe mārisā aggaṃ chaḍḍetvā khajjopanaṃ ujjaḷetha, yena tumhe anavasesamaṅgaladesakaṃ taṃ bhagavantaṃ atikkamitvā maṃ pucchitabbaṃ maññaṃ, āgacchatha mārisā, taṃ bhagavantaṃ pucchāma, addhā sassirikaṃ

pañhaveyyākaraṇaṃ labhissāmāti ekaṃ devaputtaṃ āṇāpesi “taṃ bhagavantaṃ pucchā”ti. So devaputto taṅkhaṇānurūpena alaṅkārena attānaṃ alaṅkaritvā vijjuriva vijjotamāno devagaṇaparivuto jetavanamahāvihāraṃ gantvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ tathavā maṅgalapaṇhaṃ pucchanto gāthāya ajjhabhāsi “bahū devā manussā cā”ti.

Idaṃ maṅgalapaṇhasamuṭṭhānaṃ.

Bahūdevātigāthāvaṇṇanā

2. Idāni gāthāpadānaṃ atthavaṇṇanā hoti. Bahūti aniyamitasāṅkhyāniddeṣo, tena anekasatā anekasahassā anekasatasahassāti vuttaṃ hoti. Dibbantīti devā, pañcahi kāmagaṇehi kīḷanti, attano vā siriyā jotenti attho. Apica devāti tividhā devā sammutiupapattivisuddhivasena. Yathāha -

“Devāti tayo devā - sammutidevā, upapattidevā, visuddhidevā. Tattha sammutidevā nāma rājāno deviyo rājakumārā. Upapattidevā nāma cātumahārājike deve upādāya taduttaridevā. Visuddhidevā nāma arahanto vuccantī”ti.

Tesu idha upapattidevā adhippetā. Manuno apaccāti manussā. Porāṇā pana bhaṇanti - manaso ussannatāya manussā. Te jambudīpakā, aparagoyānakā, uttarakurukā, pubbavidehakāti catubbidhā, idha jambudīpakā adhippetā. Maṅgalanti mahanti imehi sattāti maṅgalāni, iddhiṃ vuddhiṃca pāpuṇantīti attho. Acintayunti cintesuṃ ākaṅkhamānāti icchamānā patthayamānā pihayamānā. Soṭṭhānanti soṭṭhibhāvaṃ, sabbesaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ sobhanānaṃ sundarānaṃ kalyāṇānaṃ dhammānamatthitanti vuttaṃ hoti. Brūhīti desehi pakāsehi, ācikkha vivara vibhaja uttānīkarohi. Maṅgalanti iddhikāraṇaṃ vuddhikāraṇaṃ sabbasampattikāraṇaṃ. Uttamanti viṣiṭṭhaṃ pavaraṃ sabbalokahitasukhāvahanti ayaṃ gāthāya anupubbapadavaṇṇanā.

Ayaṃ pana piṇḍattho - so devaputto dasasahassacakkavāḷesu devatā maṅgalapaṇhaṃ sotukāmatāya imasmiṃ cakkavāḷe sannipatitvā ekavālaggaṇiokāsamatte dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi saṭṭhiṇi sattatipi asītipi sukhumattabhāve nimminivā sabbadevamārabrahmāno siriyā ca tejasā ca adhiggaṃ virocāmānaṃ paññattavarabuddhāsane nisinnaṃ bhagavantaṃ parivāretvā tithā disvā tasmiṃca samaye anāgatānampi sakalajambudīpakānaṃ manussānaṃ cetasaṃ cetoparivitakkamaññāya sabbadevamanussānaṃ vicikicchāsallasaṃuddharaṇatthaṃ āha -

“Bahū devā manussā ca, maṅgalāni acintayum;
Ākaṅkhamānā soṭṭhānaṃ, brūhi maṅgalamuttama”nti.

Tāsaṃ devatānaṃ anumatiyā manussānaṃca anuggahena mayā puṭṭho samāno yaṃ sabbesameva amhākaṃ ekantahitasukhāvahato uttamaṃ maṅgalaṃ, taṃ no anukampaṃ upādāya brūhi bhagavāti.

Asevanācātigāthāvaṇṇanā

3. Evameṭaṃ devaputtassa vacanaṃ sutvā bhagavā “asevanā ca bālāna”nti gāthamāha. Tattha asevanāti abhajanā apayirupāsana. Bālānanti balanti assasantīti bālā, assasitapassasitamattena jīvanti, na paññājīvitenaṭi adhippāyo. Tesāṃ bālānaṃ. Paṇḍitānanti paṇḍantīti paṇḍitā, sandiṭṭhikasamparāyikesu atthesu

ñāṇagatiyā gacchantīti adhippāyo. Tesam paṇḍitānaṃ. Sevanāti bhajanā payirupāsanaṃ taṃsahāyatā taṃsampavaṅkatā taṃsamaṅgitā pūjāti sakkāragarukāramānanavandanā. Pūjaneyyānanti pūjārahānaṃ. Etaṃ maṅgalamuttamanti yā ca bālānaṃ asevanā, yā ca paṇḍitānaṃ sevanā, yā ca pūjaneyyānaṃ pūjā, taṃ sabbam sampiṇḍetvā āha “etaṃ maṅgalamuttama”nti. Yaṃ tayā puṭṭhaṃ “brūhi maṅgalamuttama”nti, ettha tāva etaṃ maṅgalamuttamanti gaṇhāhīti vuttaṃ hoti. Ayametissā gāthāya padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā panassā evaṃ veditabbā - evametam devaputtassa vacanam sutvā bhagavā “asevanā ca bālāna”nti imaṃ gāthamāha. Tattha yasmā catubbidhā gāthā pucchitagāthā, apucchitagāthā, sānusandhikagāthā, ananusandhikagāthāti. Tattha “pucchāmi taṃ, gotama, bhūripaṇṇa, kathaṅkaro sāvako sādhu hotī”ti ca “katham nu tvam, mārisa, oghamatarī”ti ca evamādisu pucchitena kathitā pucchitagāthā. “Yaṃ pare sukhato āhu, tadariyā āhu dukkhato”ti evamādisu apucchitena attajjhāsayavasena kathitā apucchitagāthā. Sabbāpi buddhānaṃ gāthā “sanidānāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desessāmī”ti vacanato sānusandhikagāthā. Ananusandhikagāthā imasmiṃ sāsane natthi. Evametāsu gāthāsu ayaṃ devaputtana pucchitena bhagavatā kathitattā pucchitagāthā. Ayaṃca yathā cheko puriso kusalo maggassa kusalo amaggassa maggaṃ puṭṭho paṭhamam vijahitabbaṃ ācikkhitvā pacchā gahetabbaṃ ācikkhati “asukasmiṃ nāma tṭhāne dvedhāpatho hoti, tattha vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhathā”ti, evaṃ sevitabbāsevitabbesu asevitabbaṃ ācikkhitvā sevitabbaṃ ācikkhati. Bhagavā ca maggakusalapurisasadiso. Yathāha -

“Puriso maggakusaloti kho, tissa, tathāgatassetam adhivacanam arahato sammāsambuddhassa. So hi kusalo imassa lokassa, kusalo parassa lokassa, kusalo maccudheyyassa, kusalo amaccudheyyassa, kusalo mārādheyyassa, kusalo amārādheyyassā”ti.

Tasmā paṭhamam asevitabbaṃ ācikkhanto āha - “asevanā ca bālānaṃ, paṇḍitānaṃca sevanā”ti. Vijahitabbamaggo viya hi paṭhamam bālā na sevitabbā na payirupāsitabbā, tato gahetabbamaggo viya paṇḍitā sevitabbā payirupāsitabbāti. Kasmā pana bhagavatā maṅgalaṃ kathentena paṭhamam bālānamasevanā paṇḍitānaṃca sevanā kathitāti? Vuccate - yasmā imaṃ diṭṭhādisu maṅgaladiṭṭhiṃ bālasevanāya devamanussā gaṇhiṃsu, sā ca amaṅgalaṃ, tasmā tesam taṃ idhalokaparalokatthabhaṅjakam akalyāṇamittasamsaggaṃ garahantena ubhayalokatthasādhakaṃca kalyāṇamittasamsaggaṃ pasamsantena bhagavatā paṭhamam bālānamasevanā paṇḍitānaṃca sevanā kathitāti.

Tattha bālā nāma ye keci pāṇātipātādiakusalakammamannāgatā sattā, te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha “tīṇimāni, bhikkhave, bālāssa bālalakkhaṇāni”ti suttaṃ. Apica pūraṇakassapādayo cha satthāro, devadattakokālikakaṭamodakatissakhaṇḍadeviyāputtasamuddadattaciṇcamāṇavikād ayo atītakāle ca dīghavidassa bhātāti ime aññe ca evarūpā sattā bālāti veditabbā.

Te aggipadittamiva agāraṃ attanā duggahitena attānañceva attano vacanakārake ca vināsenti. Yathā dīghavidassa bhātā catubuddhantaram saṭṭhiyojanamattena attabhāvena uttāno patito mahāniraye paccati, yathā ca tassa diṭṭhiṃ abhirucanakāni pañca kulasatāni tasseva saḥabyataṃ upapannāni mahāniraye paccanti. Vuttañcetam bhagavatā -

“Seyyathāpi, bhikkhave, naḷāgārā vā tiṇāgārā vā aggi mutto kūṭāgārānipi dahati

ullittāvalittāni nivātāni phusitaggaḷāni pihitavātapānāni, evameva kho, bhikkhave, yāni kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti, no paṇḍitato. Ye keci upaddavā uppajjanti...pe... ye keci upasaggā...pe... no paṇḍitato. Iti kho, bhikkhave, sappatibhaya bālo, appatibhaya paṇḍito. Saupaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito, saupasaggo bālo, anupasaggo paṇḍito”ti.

Apica pūtimacchasadiso bālo, pūtimacchabandhapattapuṭasadiṣo hoti tadupasevī, chaḍḍanīyataṃ jigucchaniyatañca pāpuṇāti viññūnaṃ. Vuttañcetaṃ -

“Pūtimacchaṃ kusaggena, yo naro upanayhati;
Kusāpi pūti vāyanti, evaṃ bālūpasevanā”ti.

Akittipaṇḍito cāpi sakkena devānamindena vare diyyamāne evamāha -

“Bālaṃ na passe na suṇe, na ca bālena saṃvase;
Bālenallāpasallāpaṃ, na kare na ca rocaḃe.

“Kinu te akaraṃ bālo, vada kassapa kāraṇaṃ;
Kena kassapa bālassa, dassanaṃ nābhikaṅkhasi.

“Anayaṃ nayati dummedho, adhuraṃyaṃ niyuñjati;
Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati;
Vinayaṃ so na jānāti, sādhu tassa adassana”nti.

Evaṃ bhagavā sabbākārena bālūpasevanaṃ garahanto “bālānamasevanā maṅgala”nti vatvā idāni paṇḍitasevanaṃ pasamsanto “paṇḍitānañca sevanā maṅgala”nti āha. Tattha paṇḍitā nāma ye keci pāṇātipātāveramaṇiādidasakusalakammappathasamannāgatā sattā, te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha “tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni”ti suttaṃ. Apica buddhapaccekabuddhaasītimahāsāvaka āññe ca tathāgatassa sāvaka sunettamahāgovindavidhurasarabhaṅgamahosadhasutasomanimirāja-ayogharakumāraakittipaṇḍitādayo ca paṇḍitāti veditabbā.

Te bhaye viya rakkhā andhakāre viya padīpo khuppiṇādidukkhābhibhave viya annapānādippaṭilābho attano vacanakarānaṃ sabbabhayupaddavūpasaggavidhamaṇasamatthā honti. Tathā hi tathāgataṃ āgamma asaṅkhyeyyā aparimāṇā devamanussā āsavakkhayaṃ pattā, brahmaloke patitṭhitā, devaloke patitṭhitā, sugatiloke uppannā, sārīputtatthere cittaṃ pasādetvā catūhi ca paccayehi therāṃ upaṭṭhahitvā asīti kulasahassāni sagge nibbattāni. Tathā mahāmoggaḷānamahākassapappabhutīsu sabbamahāsāvakesu, sunettassa satthuno sāvaka appekacce brahmaloke uppajjīṃsu, appekacce paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ saḥabyataṃ...pe... appekacce gahapatimahāsālānaṃ saḥabyataṃ upapajjīṃsu. Vuttampi cetaṃ -

“Natthi, bhikkhave, paṇḍitato bhayaṃ, natthi paṇḍitato upaddavo, natthi paṇḍitato upasaggo”ti.

Apica tagaramālādīgandhasadiso paṇḍito, tagaramālādīgandhabandhapalivethanapattasadiṣo hoti tadupasevī, bhāvanīyataṃ manuññatañca āpajjati viññūnaṃ. Vuttampi cetaṃ -

“Tagarañca palāsena, yo naro upanayhati;

Pattāpi surabhī vāyanti, evaṃ dhīrūpasevanā''ti.

Akittipaṇḍito cāpi sakkena devānamindena vare diyyamāne evamāha -

“Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ, dhīrena saha saṃvase;
Dhīrenallāpasallāpaṃ, taṃ kare tañca rocaḃe.

“Kinnu te akaraṃ dhīro, vada kassapa kāraṇaṃ;
Kena kassapa dhīrassa, dassanaṃ abhikaṇkhasi.

“Nayaṃ nayati medhāvī, adhurāyaṃ na yuñjati;
Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati;
Vinayaṃ so pajānāti, sādhu tena samāgamo''ti.

Evaṃ bhagavā sabbākārena paṇḍitasevanaṃ pasaṃsanto “paṇḍitānaṃ sevanā maṅgala''nti vatvā idāni tāya bālānaṃ asevanāya paṇḍitānaṃ sevanāya ca anupubbena pūjaneyyabhāvaṃ upagatānaṃ pūjaṃ pasaṃsanto “pūjā ca pūjaneyyānaṃ maṅgala''nti āha. Tattha pūjaneyyā nāma sabbadosavirahitattā sabbaguṇasamannāgatattā ca buddhā bhagavanto, tato pacchā paccekabuddhā, ariyasāvaka ca. Tesaṇhi pūjā appakāpi dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti, sumanamālākāramallikādayo cettha nidassanaṃ.

Tatthekaṃ nidassanamattaṃ bhaṇāma - bhagavā hi ekadivasam pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi. Atha kho sumanamālākāro rañño māgadhasa seniyassa bimbisārassa pupphāni gahetvā gacchanto addasa bhagavantaṃ nagaradvāramanuppattaṃ pāsādikaṃ pasādanīyaṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāsītānubyañjanappaṭimaṇḍitaṃ buddhasiriyā jalantaṃ, disvānassa etadahosi “rājā pupphāni gahetvā sataṃ vā sahassaṃ vā dadeyya, tañca idhalokamattameva sukhaṃ bhavēyya, bhagavato pana pūjā appameyyaasaṅkhyeyyaphalā dīgharattaṃ hitasukhāvahā hoti, handāhaṃ imehi pupphehi bhagavantaṃ pūjemī''ti pasannacitto ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ gahetvā bhagavato paṭimukhaṃ khipi, pupphāni ākāseṇa gantvā bhagavato upari mālāvitānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Mālākāro tamānubhāvaṃ disvā pasannataracitto puna ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ khipi, tānipi gantvā mālākaṇcuko hutvā aṭṭhaṃsu. Evaṃ aṭṭha pupphamuṭṭhiyo khipi, tāni gantvā pupphakūṭāgāraṃ hutvā aṭṭhaṃsu.

Bhagavā antokūṭāgāre ahosi, mahājanakāyo sannipati. Bhagavā mālākāraṃ passanto sitaṃ pātīvākāsi. Ānandatthero “na buddhā ahetū apaccayā sitaṃ pātukaronti''ti sitakāraṇaṃ pucchi. Bhagavā āha “eso, ānanda, mālākāro imissā pūjāya ānubhāvena satahassakappe devesu ca manussesu ca saṃsaritvā pariyosāne sumanissaro nāma paccekabuddho bhavissatī''ti. Vacanapariyosāne dhammadesanatthaṃ imaṃ gāthaṃ abhāsi -

“Tañca kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā nānutappati;
Yassa paṭito sumano, vipākaṃ paṭisevatī''ti.

Gāthāvasāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Evaṃ appakāpi tesam pūjā dīgharattaṃ hitāya sukhāya hotīti veditabbā. Sā ca āmisapūjāva, ko pana vādo paṭipattipūjāya? Yato ye kulaputtā saraṇagamanasikkhāpadappaṭiggahaṇena uposathaṅgasamādānena catupārisuddhisīlādīhi ca attano guṇehi bhagavantaṃ pūjenti, ko tesam pūjāphalaṃ

vaṇṇayissati? Te hi tathāgataṃ paramāya pūjāya pūjenti vuttā. Yathāha -

“Yo kho, ānanda, bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā dhammānudhammapaṭipanno viharati sāmīcippaṭipanno anudhammacārī, so tathāgataṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti apaciyati paramāya pūjāyā”ti.

Etenānusārena paccekabuddhaariyasāvakaṇampi pūjāya hitasukhāvahatā veditabbā.

Apica gahaṭṭhānaṃ kaniṭṭhassa jeṭṭho bhātāpi bhaginīpi pūjaneyyā, puttassa mātāpitāro, kulavadhūnaṃ sāmikasassusasurāti evamettha pūjaneyyā veditabbā. Etesampi hi pūjā kusaladhammasaṅkhātattā āyūādivuḍḍhihetuttā ca maṅgalameva. Vuttañhetuṃ -

“Te matteyyā bhavissanti petteyyā sāmāñña brahmañña kule jeṭṭhāpacāyino, idaṃ kusalaṃ dhammaṃ samādāya vattissanti, te tesam kusalānaṃ dhammānaṃ samādānāhetu āyunaṃpi vaḍḍhissanti, vaṇṇenapi vaḍḍhissanti”tiādi.

Idāni yasmā “yaṃ yattha maṅgalaṃ. Vavatthapetvā taṃ tassa, maṅgalattaṃ vibhāvaye”ti iti mātikā nikkhittā, tasmā idaṃ vuccati - evametissā gāthāya bālānaṃ asevanā, paṇḍitānaṃ sevanā, pūjaneyyānañca pūjāti tīṇi maṅgalāni vuttāni. Tattha bālānaṃ asevanā bālasevanapaccayabhayādi parittāṇena ubhayalokattha hetuttā, paṇḍitānaṃ sevanā pūjaneyyānaṃ pūjā ca tāsam phalavibhūtivāṇṇanāyaṃ vuttanayeneva nibbānasugatihetuttā maṅgalanti veditabbā. Ito paraṃ tu mātikaṃ adassetvā eva yaṃ yattha maṅgalaṃ, taṃ vavatthapetvā tassa maṅgalattaṃ vibhāvayissāmāti.

Niṭṭhitā asevanā ca bālānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Patirūpadesavāsocātigāthāvaṇṇanā

4. Evaṃ bhagavā “brūhi maṅgalamuttama”nti ekaṃ ajjesitopi appaṃ yācito bahudāyako uḷārapuriso viya ekāya gāthāya tīṇi maṅgalāni vatvā tato uttaripi devatānaṃ sotukāmatāya maṅgalānamatthitāya yesaṃ yesaṃ yaṃ yaṃ anukulaṃ, te te satte tattha tattha maṅgale niyojetukāmatāya ca “patirūpadesavāso cā”tiādihi gāthāhi punapi anekāni maṅgalāni vattumāraddho. Tattha paṭhamagāthāya tāva patirūpoti anucchaviko. Desoti gāmoti nigamoti nagarampi janapadopi yo koci sattānaṃ nivāso okāso. Vāsoti tattha nivāso. Pubbeti purā atītāsu jātisu. Katapuññatāti upacitakusalatā. Attāti cittaṃ vuccati sakalo vā attabhāvo, sammāpaṇidhīti tassa attano sammā paṇidhānaṃ niyuñjanaṃ, ṭhapananti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayamevāti. Ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - patirūpadesavāso nāma yattha catasso parisā vicaranti, dānādīni puññakiriyavatthūni vattanti, navaṅgaṃ satthu sāsanaṃ dibbati, tattha nivāso sattānaṃ puññakiriyāya paccayattā maṅgalanti vuccati. Sīhaḷadīpapaviṭṭhakevaṭṭādayo cettha nidassanaṃ.

Aparo nayo - patirūpadesavāso nāma bhagavato bodhimaṇḍappadeso dhammacakkavattitappadeso dvādasayojanāya parisāya majjhe sabbatitthiyamatam bhinditvā yamakapāṭihāriyadassitakaṇḍamba rukkhamaṇḍappadeso devorohaṇappadeso, yo vā panaññopi sāvattirājagahādi buddhādhivāsappadeso, tattha nivāso sattānaṃ chaanuttariyappaṭilābhapaccayato maṅgalanti vuccati.

Aparo nayo - puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa parena mahāsālā, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇapuratthimāya disāya sallavatī nāma nadī, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usīraddhajo nāma pabbato, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Ayaṃ majjhimadeso āyāmena tīṇi yojanasatāni, vitthārena aḍḍhateyyāni, parikkhepena nava yojanasatāni honti. Eso patirūpadeso nāma.

Ettha catunnaṃ mahādīpānaṃ dvisahassānaṃ parittadīpānañca issariyādhipaccakārakā cakkavattī uppajjanti, ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā sārīputtamoggallānādayo mahāsāvaka uppajjanti, dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā paccekabuddhā, cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā sammāsambuddhā uppajjanti. Tattha sattā cakkavattirañño ovādaṃ gahetvā pañcasu sīlesu patitṭhāya sagga-parāyaṇā honti. Tathā paccekabuddhānaṃ ovāde patitṭhāya, sammāsambuddhānaṃ pana buddhasāvakaṇaṃ ovāde patitṭhāya sagga-parāyaṇā nibbāna-parāyaṇā ca honti. Tasmā tattha vāso imāsaṃ sampattīnaṃ paccayato maṅgalanti vuccati.

Pubbe katapuññatā nāma atītajātiyaṃ buddhapaccekabuddhakhīṇāsava ārabha upacitakusalatā, sāpi maṅgalaṃ. Kasmā? Buddhapaccekabuddhasammukhato dassetvā buddhānaṃ buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhā sutāya catuppadikāyapi gāthāya pariyosāne arahattaṃ pāpetīti katvā. Yo ca manusso pubbe katādhikāro ussannakusalamūlo hoti, so teneva kusalamūlena vipassanaṃ uppādetvā āsavakkhayaṃ pāpuṇāti yathā rājā mahākappino aggamaheśi ca. Tena vuttaṃ “pubbe ca katapuññatā maṅgala”nti.

Attasammāpaṇidhi nāma idhekacco attānaṃ dussīlaṃ sīle patitṭhāpeti, assaddhaṃ saddhāsampadāya patitṭhāpeti, macchariṃ cāgasampadāya patitṭhāpeti. Ayaṃ vuccati “attasammāpaṇidhi”ti, eso ca maṅgalaṃ. Kasmā? Diṭṭhadhammikasamparāyikaverappahānavividhānisamsādhigamahetutoti.

Evaṃ imissāpi gāthāya patirūpadesavāso ca, pubbe ca katapuññatā, attasammāpaṇidhi cāti tīṇiyeva maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā patirūpadesavāso cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Bāhusaccañcātīgāthāvaṇṇanā

5. Idāni bāhusaccañcāti ettha bāhusaccanti bahussutabhāvo. Sippanti yaṃ kiñci hatthakosallaṃ. Vinayoti kāyavācācittavinayanaṃ. Susikkhitoti suṭṭhu sikkhito. Subhāsītāti suṭṭhu bhāsītā. Yāti aniyataniddeso. Vācāti girā byappatho. Sesam vuttanayamevāti. Ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - bāhusaccaṃ nāma yaṃ taṃ “sutadharo hoti sutasannicayo”ti ca “idhekaccassa bahukaṃ sutaṃ hoti, suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇa”nti ca evamādinā nayena satthusāsanadharattaṃ vaṇṇitaṃ, taṃ akusalappahānakusalādhigamahetuto anupubbena paramatthasaccasacchikiriyāhetuto ca maṅgalanti vuccati. Vuttañhetam bhagavatā -

“Sutavā ca kho, bhikkhave, ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharatī”ti.

Aparampi vuttaṃ -

“Dhatānaṃ dhammānaṃ atthamupaparikkhati, atthaṃ upaparikkhato dhammā nijjhānaṃ khamanti, dhammanijjhānakkhantiyā sati chando jāyati, chandajāto ussahati, ussahanto tulayati, tulayanto padahati padahanto kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikaroti, paññāya ca ativijja passatī”ti.

Apica agārikabāhusaccampi yaṃ anavajjaṃ, taṃ ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalanti veditabbaṃ.

Sippaṃ nāma agārikasippaṇca anagārikasippaṇca. Tattha agārikasippaṃ nāma yaṃ parūparodhavirahitaṃ akusalavivajjitaṃ maṇikārasuvaṇṇakārakammādikaṃ, taṃ idhalokatthāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikasippaṃ nāma cīvaravicāraṇasibbanādisamaṇaparikkhārābhisaṅkharāṇaṃ, yaṃ taṃ “idha, bhikkhave, bhikkhu yāni tāni sabrahmacārīnaṃ uccāvacāni kiṃ karaṇīyāni, tattha dakkho hotī”tiadinā nayena tattha tattha saṃvaṇṇitaṃ, yaṃ “nāthakaro dhammo”ti ca vuttaṃ, taṃ attano ca paresaṇca ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalanti veditabbaṃ.

Vinayo nāma agārikavinayo ca anagārikavinayo ca. Tattha agārikavinayo nāma dasaakusalakammamapathaviramaṇaṃ, so tattha susikkhito asaṃkilesāpajjanena ācāraguṇavavatthānena ca ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikavinayo nāma sattāpattikkhandhaanāpajjanaṃ, sopi vuttanayeneva susikkhito, catupārisuddhisīlaṃ vā anagārikavinayo, so yathā tattha patitṭhāya arahattaṃ pāpuṇāti, evaṃ sikkhanena susikkhito lokiyalokuttarasukhādhigamahetuto maṅgalanti veditabbo.

Subhāsītā vācā nāma musāvādādidosavirahitā. Yathāha “catūhi, bhikkhave, aṅgehi samannāgato vācā subhāsītā hotī”ti. Asamphappalāpā vācā eva vā subhāsītā. Yathāha -

“Subhāsitaṃ uttamamāhu santo,
Dhammaṃ bhaṇe nādhammaṃ taṃ dutiyaṃ;
Piyaṃ bhaṇe nāppiyaṃ taṃ tatiyaṃ,
Saccaṃ bhaṇe nālikaṃ taṃ catuttha”nti.

Ayampi ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalanti veditabbā. Yasmā ca ayaṃ vinayapariyāpannā eva, tasmā vinayaggahaṇena etaṃ asaṅgaṇhitvā vinayo saṅgahetabbo. Atha vā kiṃ iminā parissamena paresaṃ dhammadesanādivācā idha subhāsītā vācātī veditabbā. Sā hi yathā patirūpadesavāso, evaṃ sattānaṃ ubhayalokahitasukhanibbānādhigamapaccayato maṅgalanti vuccatī. Āha ca -

“Yaṃ buddho bhāsati vācaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā;
Dukkassantakiriyaṃ, sā ve vācānamuttamā”ti.

Evaṃ imissā gāthāya bāhusaccaṃ, sippaṃ, vinayo susikkhito, subhāsītā vācātī cattāri maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattaṇca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā bāhusaccaṇcātī imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Mātāpituupaṭṭhānantigāthāvaṇṇanā

6. Idāni mātāpituupaṭṭhānanti ettha mātu ca pitu cāti mātāpitu. Upaṭṭhānanti upaṭṭhahanaṃ. Puttānañca dārānañcāti puttadārassa saṅgaṇhanaṃ saṅgaho. Na ākulā anākulā. Kammāni eva kammantā. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - mātā nāma janikā vuccati, tathā pitā. Upaṭṭhānaṃ nāma pādadhovanasambāhanucchādananhāpanehi catupaccayasampadānena ca upakārakaraṇaṃ. Tattha yasmā mātāpitāro bahūpakārā puttānaṃ atthakāmā anukampakā, ye puttake bahi kīlītvā paṃsumakkhitasarīrake āgate disvā paṃsum puñchitvā matthakaṃ upasiṅghāyantā paricumbantā ca sinehaṃ uppādentī, vassasatampi mātāpitāro sīsena pariharantā puttā tesam patikāraṃ kātuṃ asamatthā. Yasmā ca te āpādakā posakā imassa lokassa dassetāro, brahmasammatā pubbācariyasammatā, tasmā tesam upaṭṭhānaṃ idha pasaṃsaṃ, pecca saggasukhañca āvahati. Tena maṅgalanti vuccati. Vuttañhetam bhagavatā -

“Brahmāti mātāpitāro, pubbācariyāti vuccare;
Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

“Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito;
Annena atha pānena, vatthena sayanena ca;
Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.

“Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā;
Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodatī”ti.

Aparo nayo - upaṭṭhānaṃ nāma bharaṇakiccakaraṇakulavaṃsaṭṭhapanādipañcavidhaṃ, tam pāpanivāraṇādipañcavidhadiṭṭhadhammikahitasukha hetuto maṅgalanti veditabbam. Vuttañhetam bhagavatā -

“Pañcahi kho, gahapatiputta, ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitāro paccupaṭṭhātabbā bhato ne bharissāmi, kiccaṃ nesaṃ karissāmi, kulavaṃsaṃ ṭhapessāmi, dāyajjaṃ paṭipajjissāmi, atha vā pana petānaṃ kālakatānaṃ dakkhiṇaṃ anuppadassāmi”ti. Imehi kho, gahapatiputta, pañcahi ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitāro paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi puttaṃ anukampanti, pāpā nivārenti, kalyāṇe nivesenti, sippaṃ sikkhāpenti, patirūpena dārena saṃyojenti, samaye dāyajjaṃ niyyādentī”ti.

Apica yo mātāpitāro tīsu vatthūsu pasāduppādanena, sīlasamādāpanena, pabbajjāya vā upaṭṭhahati, ayaṃ mātāpituupaṭṭhākānaṃ aggo. Tassa tam mātāpituupaṭṭhānaṃ mātāpitūhi katassa upakārassa paccupakārabhūtaṃ anekesaṃ diṭṭhadhammikānaṃ samparāyikānañca atthānaṃ padaṭṭhānato maṅgalanti vuccati.

Puttadārassāti ettha attato jātā puttāpi dhītaropi puttāicceva saṅkhyāṃ gacchanti. Dārāti vīsatiyā bhariyānaṃ yā kāci bhariyā. Puttā ca dārā ca puttadāraṃ, tassa puttadārassa. Saṅgahoti sammānanādīhi upakārakaraṇaṃ. Tam susaṃvihitakammantatādiditṭhadhammikahitasukha hetuto maṅgalanti veditabbam. Vuttañhetam bhagavatā - “pacchimā disā puttadārā veditabbā”ti ettha uddiṭṭhaṃ

puttadāraṃ bhariyāsaddena saṅgaṇhitvā “pañcahi kho, gahapatiputta, ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhātabbā sammānanāya, anavamānanāya, anati cariyāya, issariyavossaggena, alaṅkāraṇuppadānena. Imehi kho, gahapatiputta, pañcahi ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi sāmikaṃ anukampati, susaṃvihitakammantā ca hoti, saṅgahitaparijanā ca, anaticārini ca, sambhatañca anurakkhati dakkhā ca hoti analasā sabbakiccesū”ti.

Ayaṃ vā aparō nayo - saṅgahoti dhammikāhi dānapiyavācāttacariyāhi saṅgaṇhanaṃ. Seyyathidaṃ - uposathadivasesu paribbayadānaṃ, nakkhattadivasesu nakkhattadassāpanaṃ, maṅgaladivasesu maṅgalakaraṇaṃ, diṭṭhadhammikasamparāyikesu atthesu ovādānusāsanti. Taṃ vuttanayeneva diṭṭhadhammikahitahetuto samparāyikahitahetuto devatāhipi namassanīyabhāvahetuto ca maṅgalanti veditabbaṃ. Yathāha sakko devānamindo -

“Ye gahaṭṭhā puññakarā, sīlavanto upāsakā;
Dhammena dāraṃ posenti, te namassāmi mātālī”ti.

Anākulā kammantā nāma kālaññutāya patirūpakāritāya analasatāya utṭhānavīriyasampadāya, abyasanīyatāya ca kālātikamanaappatirūpakaraṇasithilakaraṇādiākulabhāvavirahitā kasigorakkhavāñijjādayo kammantā. Ete attano vā puttadārassa vā dāsakammakarānaṃ vā byattatāya evaṃ payojitā diṭṭheva dhamme dhanadhaññavuddhipaṭilābhahetuto maṅgalanti vuccanti. Vuttañhetuṃ bhagavatā -

“Patirūpakārī dhuravā, utṭhātā vindate dhana”nti ca.

“Na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā;
Niccaṃ mattenā soṇḍena, sakkā āvasituṃ gharaṃ.

“Atisītaṃ atiuṇhaṃ, atisāyamidā ahu;
Iti vissaṭṭhakammante, atthā accenti māṇave.

“Yodha sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññati;
Karaṃ purisakiccāni, so sukhaṃ na vihāyati”ti.

“Bhoge saṃharamānassa, bhamarasseva irīyato;
Bhogā sannicayaṃ yanti, vammikovūpacīyati”ti. ca evamādi;

Evaṃ imissā gāthāya mātuupaṭṭhānaṃ, pituupaṭṭhānaṃ, puttadārassa saṅgaho, anākulā ca kammantāti cattārī maṅgalāni vuttāni, puttadārassa saṅgahaṃ vā dvidhā katvā pañca, mātāpituupaṭṭhānaṃ vā ekameva katvā tīṇi. Maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā mātāpituupaṭṭhānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Dānañcātigāthāvaṇṇanā

7. Idāni dānañcāti ettha dīyate imināti dānaṃ, attano santakaṃ parassa paṭipādīyatīti vuttaṃ hoti. Dhammassa cariyā, dhammā vā anapetā cariyā dhammacariyā. Ñāyante “amhākaṃ ime”ti ñātakā. Na avajjāni anavajjāni, aninditāni agarahitānīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - dānaṃ nāma paraṃ uddissa subuddhipubbikā

annādidasadānavatthupariccāgacetanā, taṃsampayutto vā alobho. Alobhena hi taṃ vatthum parassa paṭipādeti, tena vuttam “dīyate imināti dāna”nti. Taṃ bahujanapiyamanāpatādīnam diṭṭhadhammikasamparāyikānam phalavisesānam adhigamahetuto maṅgalanti vuccati. “Dāyako, sīha dānapati, bahuno janassa piyo hoti manāpo”ti evamādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

Aparo nayo - dānam nāma duvidham āmisadānam, dhammadānañca, tattha āmisadānam vuttappakārameva. Idhalokaparalokadukkhakkhayasukhāvahassa pana sammāsambuddhappaveditassa dhammassa paresam hitakāmatāya desanā dhammadānam, imesañca dvinnam dānānam etadeva aggaṃ. Yathāha -

“Sabbadānam dhammadānam jināti,
Sabbarasaṃ dhammaraso jināti;
Sabbaratiṃ dhammarati jināti,
Taṇhakkhayo sabbadukkham jināti”ti.

Tattha āmisadānassa maṅgalattaṃ vuttameva. Dhammadānam pana yasmā atthapaṭisaṃveditādīnam guṇānam padaṭṭhānam, tasmā maṅgalanti vuccati. Vuttañhetam bhagavatā -

“Yathā yathā, bhikkhave, bhikkhu yathāsutam yathāpariyattam dhammam vitthārena paresam deseti, tathā tathā so tasmim dhamme atthapaṭisaṃvedī ca hoti dhammapaṭisaṃvedī cā”ti evamādi.

Dhammacariyā nāma dasakusalakammāpathacariyā. Yathāha - “tividhā kho gahapatayo kāyena dhammacariyā samacariyā hotī”ti evamādi. Sā panesā dhammacariyā saggalokūpapattihetuto maṅgalanti veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā - “dhammacariyāsamacariyāhetu kho gahapatayo evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ param maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjantī”ti.

Ñātakā nāma mātito vā pitito vā yāva sattamā pitāmahayugā sambandhā. Tesam bhogapārijuññaena vā byādhipārijuññaena vā abhihatānam attano samīpam āgatānam yathābalaṃ ghāsacchādanadhanadhaññādīhi saṅgaho pasamsādīnam diṭṭhadhammikānam sugatigamanādīnañca samparāyikānam visesādhigamānam hetuto maṅgalanti vuccati.

Anavajjāni kammāni nāma uposathaṅgasamādānavēyyāvaccakaraṇaārāmavanaropanasetukaraṇādīni kāyavacīmanosucaritakammāni. Tāni hi nānappakārahitasukhādhigamahetuto maṅgalanti vuccanti. “Thānam kho panetaṃ, visāke, vijjati yaṃ idhekacco itthi vā puriso vā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposatham upavasitvā kāyassa bhedaṃ param maraṇā cātumahārājikānam devānam saḥabyataṃ upapajjeyyā”ti evamādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

Evam imissā gāthāya dānañca, dhammacariyā ca, ñātakānañca saṅgaho, anavajjāni kammānīti cattāri maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā dānañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Āratīgāthāvaṇṇanā

8. Idāni āratī viratīti ettha āratī āramaṇam, viratīti viramaṇam, viramanti vā etāya

sattāti virati. Pāpāti akusalā. Madanīyaṭṭhena majjaṃ, majjassa pānaṃ majjapānaṃ, tato majjapānā. Saṃyamaṇaṃ saṃyamo appamajjanaṃ appamādo. Dhammesūti kusalesu. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - ārati nāma pāpe ādīnavadassāvino manasā eva anabhirati. Virati nāma kammadvārasena kāyavācāhi viramaṇaṃ, sā cesā virati nāma sampattavirati, samādānavirati, samucchedaviratīti tividhā hoti, tattha yā kulaputtassa attano jātiṃ vā kulaṃ vā gottaṃ vā paṭicca “na me etaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ imaṃ pānaṃ haneyyaṃ, adinnaṃ ādiyeyya”ntiadinā nayena sampattavatthuto virati, ayaṃ sampattavirati nāma. Sikkhāpadasamādānavasena pavattā samādānavirati nāma, yassā pavattito pabhuti kulaputto pāṇātipātādīni na karoti. Ariyamaggasampayuttā samucchedavirati nāma, yassā pavattito pabhuti ariyasāvakassa pañca bhayāni verāni vūpasantāni honti. Pāpaṃ nāma yaṃ taṃ “pāṇātipāto kho, gahapatiputta, kammakilesa, adinnādānaṃ...pe... kāmesumicchācāro...pe... musāvādo”ti evaṃ vitthāretvā -

“Pāṇātipāto adinnādānaṃ, musāvādo ca vuccati;
Paradāragamanañceva, nappasaṃsanti paṇḍitā”ti. -

Evaṃ gāthāya saṅgahitaṃ kammakilesasaṅkhātāṃ catubbidhaṃ akusalaṃ, tato pāpā. Sabbāpesā ārati ca virati ca
diṭṭhadhammikasamparāyikabhayaverappahānādinānappakāravisesādhigamahetuto maṅgalanti vuccati. “Pāṇātipātā paṭivirato kho, gahapatiputta, ariyasāvako”tiādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

Majjapānā saṃyamo nāma pubbe vuttasurāmerayamajjappamādaṭṭhānā veramaṇiyā evetaṃ adhivacanaṃ. Yasmā pana majjapāyī atthaṃ na jānāti, dhammaṃ na jānāti, mātu antarāyaṃ karoti, pitu buddhapacceka buddhatathāgatasāvakānampi antarāyaṃ karoti, diṭṭheva dhamme garaḥaṃ samparāye duggatiṃ aparāpariye ummādañca pāpuṇāti. Majjapānā pana saṃyamo tesam dosānaṃ vūpasamaṃ tabbiparītaguṇasampadañca pāpuṇāti. Tasmā ayaṃ majjapānā saṃyamo maṅgalanti veditabbo.

Kusalesu dhammesu appamādo nāma “kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā, asātaaccakiriyatā, anaṭṭhitakiriyatā, olīnavuttitā, nikkhittachandatā, nikkhittadhuratā, anāsevanā, abhāvanā, abahulīkammaṃ, anadhiṭṭhānaṃ, ananuyogo, pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamādo”ti. Ettha vuttassa pamādassa paṭipakkhavasena atthato kusalesu dhammesu satiyā avippavāso veditabbo. So nānappakārakusalādhigamahetuto amatādhigamahetuto ca maṅgalanti vuccati. Tattha “appamattassa ātāpino”ti ca, “appamādo amataṃ pada”nti ca, evamādi satthu sāsanaṃ anussaritabbaṃ.

Evaṃ imissā gāthāya pāpā virati, majjapānā saṃyamo, kusalesu dhammesu appamādoti tīṇi maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā āratīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Gāravocātigāthāvaṇṇanā

9. Idāni gāravo cāti ettha gāravoti garubhāvo. Nivātoti nīcavuttitā. Santuṭṭhīti santoso. Katassa jānanatā kataññutā. Kālenāti khaṇena samayena. Dhammassa

savanaṃ dhammassavanaṃ. Sesam vuttanayamevāti ayam padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - gāravo nāma garukārappayogārahesu buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakaācariyupajjhāyamātāpitujeṭṭhakabhātikabhagi nīdāsi yathānurūpaṃ garukāro garukaraṇaṃ sagāravatā. Sa cāyaṃ gāravo yasmā sugatigamanādīnaṃ hetu. Yathāha -

“Garukātabbaṃ garuṃ karoti, mānetabbaṃ māneti, pūjetabbaṃ pūjeti. So tena kammena evaṃ samattena evaṃ samādinna kāyassa bheda paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjati. No ce kāyassa...pe... upapajjati, sace manussattaṃ āgacchati, yattha yattha paccājāyati, uccākulīno hoti”ti.

Yathā cāha - “sattime, bhikkhave, aparihāniyā dhammā. Katame satta? Sattugāravatā”tiādi, tasmā maṅgalanti vuccati.

Nivāto nāma nīcamanatā nivātavuttitā, yāya samannāgato puggalo nihamāno nihatadappo pādapuñchanakacolasadisō chinnavisāṇausabhasamo uddhaṭṭadāṭhasappasamo ca hutvā saṅho sakhilo sukhasambhāso hoti, ayam nivāto. Svāyaṃ yasādiguṇappaṭilābhahetuto maṅgalanti vuccati. Āha ca “nivātavutti atthaddho, tādiso labhate yasa”nti evamādi.

Santuṭṭhi nāma itarītarapaccayasantoso, so dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ - cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārappasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādisu.

Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā - idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana bhikkhu ābādhiko hoti, garuṃ cīvaraṃ pārupanto oṇamati vā kilamati vā, so sabhāgena bhikkhuno saddhiṃ taṃ parivattetvā lahekkena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo bhikkhu paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahaggaṃ cīvaraṃ labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ bahussutānaṃ anurūpa”nti tesam datvā attanā saṅkarakūṭā vā aññato vā kutoci nantakāni uccinitvā saṅghātiṃ karitvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare yathāsārappasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Atha pana bhikkhu ābādhiko hoti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā gālhaṃ rogātākaṃ pāpuṇāti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato sappimadhukhīrādīni bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bhikkhu paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so “ayam piṇḍapāto therānaṃ cirapabbajitānaṃ aññesaṃ paṇītapīṇḍapātaṃ vinā ayāpentānaṃ sabrahmacārīnaṃ anurūpo”nti tesam datvā attanā piṇḍāya caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte yathāsārappasantoso.

Idha pana bhikkhuno senāsanaṃ pāpuṇāti. So teneva santussati, puna aññaṃ sundaratarampi pāpuṇantaṃ na gaṇhāti, ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Atha pana bhikkhu ābādhiko hoti, nivātasenāsane vasanto ativiya pittarogādīhi āturīyati. So taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa pāpuṇane savāte sītalasenāsane vasitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo bhikkhu sundaraṃ senāsanaṃ pattampi na sampaṭicchati “sundarāsenāsanaṃ pamādaṭṭhānaṃ, tatra nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati,

niddābhibhūtaṣṣa ca puna paṭibujjhato kāmavitakko samudācaratī”ti. So taṃ paṭikkhipitvā ajjhokāsarukkhamaṃlapanṇakuṭṭisu yattha katthaci nivasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati harītakamaṃ vā āmalakamaṃ vā. So teneva yāpeti, aññehi laddhasappimadhuphāṇitādimpi na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Atha pana bhikkhu ābādhiko hoti, telenatthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telena bhesajjaṃ katvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo bhikkhu ekasmiṃ bhājane pūtimuttaharītakamaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇhatha, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesamaṃ dvinnamaññatarenapi byādhi vūpasammati, atha “pūtimuttaharītakamaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇita”nti ca “pūtimuttabhesajjaṃ nissāya pabbajjā, tattha te yāvajīvaṃ ussāho karaṇīyoti vutta”nti ca cintento catumadhurabhesajjaṃ paṭikkhipitvā pūtimuttaharītakena bhesajjaṃ karontopi paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso.

Evamaṃpabhedo sabbopeso santoso santuṭṭhīti vuccati. Sā atricchatāmahicchatāpāpicchatādīnaṃ pāpadhammānaṃ pahānādhigama hetuto, sugatīhetuto, ariyamaggasambhārabhāvato, cātuddisādhigamāhetuto ca maṅgalanti veditabbā. Āha ca -

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītareṇa”ti. evamādi;

Kataññutā nāma appassa vā bahussa vā yena kenaci katassa upakārassa punappunaṃ anussaraṇabhāvena jānanatā. Apica nerayikādidukkhaparittāṇato puññāni eva pāṇīnaṃ bahūpakārāni, tato tesampi upakārānussaraṇatā kataññutāti veditabbā. Sā sappurisehi paṣaṃsaṇīyādīnānappaṭikāravisesādhigamāhetuto maṅgalanti vuccati. Āha ca “dveme, bhikkhave, puggalā dullabhā lokasmiṃ. Katame dve? Yo ca pubbakārī yo ca kataññū katavedī”ti.

Kālena dhammassavanaṃ nāma yasmiṃ kāle uddhaccasahagataṃ cittaṃ hoti, kāmavitakkādīnaṃ vā aññatarena abhibhūtaṃ, tasmīṃ kāle tesamaṃ vinodanattaṃ dhammassavanaṃ. Apare āhu “pañcame pañcame divase dhammassavanaṃ kālena dhammassavanaṃ nāma. Yathāha āyasmā anuruddho ‘pañcāhikaṃ kho pana mayaṃ, bhante, sabbarattīṃ dhammiyā kathāya sannisīdāmā”ti.

Apica yasmiṃ kāle kalyāṇamitte upasaṅkamitvā sakkā hoti attano kaṅkhāvinodakaṃ dhammaṃ sotuṃ, tasmīṃ kālepi dhammassavanaṃ kālena dhammassavananti veditabbā. Yathāha “te kālena kālaṃ upasaṅkamitvā paripucchati paripaṇṇatī”tiādi. Tadevaṃ kālena dhammassavanaṃ nīvaraṇappahānacaturāṇisaṃsaāsavakkhayādīnānappaṭikāravisesādhigamāhetuto maṅgalanti veditabbā. Vuttañhetamaṃ -

“Yasmiṃ, bhikkhave, samaye ariyasāvako aṭṭhiṃ katvā manasi katvā sabbaṃ cetasā samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇāti, pañcassa nīvaraṇā tasmīṃ samaye na hontī”ti ca.

“Sotānugātānaṃ, bhikkhave, dhammānaṃ...pe... suppaṭividdhānaṃ cattāro ānisaṃsā pāṭikaṅkhā”ti ca.

“Cattārome, bhikkhave, dhammā kālena kālaṃ sammā bhāviyamānā sammā anuparivattiyamānā anupubbena āsavānaṃ khayam pāpentī. Katame cattāro? Kālena dhammassavana”nti ca evamādi.

Evaṃ imissā gāthāya gāravo, nivāto, santuṭṭhi, kataññutā, kālena dhammassavananti pañca maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā gāravo cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Khantīcātīgāthāvaṇṇanā

10. Idāni khantī cāti ettha khamanaṃ khanti. Padakkhiṇaggāhitāya sukhaṃ vaco asminti suvaco, suvacassa kammaṃ sovacassaṃ, sovacassassa bhāvo sovacassatā. Kilesānaṃ samitattā samaṇā. Dassananti pekkhanaṃ. Dhammassa sākacchā dhammasākacchā. Sesaṃ vuttanayamevāti. Ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - khanti nāma adhivāsanakkhanti, tāya samannāgato bhikkhu dasahi akkosavatthūhi akkosante vadhabandhādīhi vā vihesante puggale asuṇanto viya apassanto viya ca nibbikāro hoti khantivādī viya. Yathāha -

“Ahu atītamaddhānaṃ, samaṇo khantidīpano;
Taṃ khantiyāyeva ṭhitam, kāsirājā achedayī”ti.

Bhadrakato vā manasi karoti tato uttari aparādhābhāvena āyasmā puṇṇatthero viya. Yathāha so -

“Sace maṃ, bhante, sunāparantakā manussā akkosissanti paribhāsissanti, tattha me evaṃ bhavissati ‘bhaddakā vatime sunāparantakā manussā, subhaddakā vatime sunāparantakā manussā, yaṃ me nayime pāṇinā pahāraṃ denti’”tiādi.

Yāya ca samannāgato isīnampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha sarabhaṅgo isi -

“Kodhaṃ vadhitvā na kadāci socati,
Makkhappahānaṃ isayo vaṇṇayanti;
Sabbesaṃ vuttaṃ pharusam khametha,
Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti.

Devatānampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha sakko devānamindo -

“Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati;
Tamāhu paramaṃ khantiṃ, niccaṃ khamati dubbalo”ti.

Buddhānampi pasaṃsanīyo hoti. Yathāha bhagavā -

“Akkosaṃ vadhabandhañca, aduṭṭho yo titikkhati;
Khantībalaṃ balāṇīkaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa”nti.

Sā panesā khanti etesañca idha vaṇṇitānaṃ aññesañca guṇānaṃ adhigamahetuto maṅgalanti veditabbā.

Sovacassatā nāma sahadhammikaṃ vuccamāne vikkhepaṃ vā tuṇhībhāvaṃ vā guṇadosacintanaṃ vā anāpajjitvā ativiya ādarañca gāravañca nīcamanatañca purakkhatvā sādhiṭi vacanakaraṇatā. Sā sabrahmacārīnaṃ santikā

ovādānusāsaniṭṭhābhahetuto dosappahānaguṇādhigamahetuto ca maṅgalanti vuccati.

Samaṇānaṃ dassanaṃ nāma upasamitakilesānaṃ bhāvitakāyavacīcittapaññānaṃ uttamadamathasamathasamannāgatānaṃ pabbajitānaṃ upasaṅkamanupaṭṭhānānussaraṇassavanadassanaṃ, sabbampi omakadesanāya dassananti vuttaṃ, taṃ maṅgalanti veditabbaṃ. Kasmā? Bahūpakārattā. Āha ca “dassanampahaṃ, bhikkhave, tesaṃ bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi”tiādi. Yato hitakāmena kulaputtena sīlavante bhikkhū gharadvāraṃ sampatte disvā yadi deyyadhammo atthi, yathābalaṃ deyyadhammena patimānetabbā. Yadi natthi, pañcapaṭiṭṭhitaṃ katvā vanditabbā. Tasmimpi asampajjamāne añjaliṃ paggaḥetvā namassitabbā, tasmimpi asampajjamāne pasannacittena piyacakkhūhi sampassitabbā. Evaṃ dassanamūlakenapi hi puññaṃ anekāni jātisahassāni cakkhumhi rogo vā dāho vā ussādā vā piḷakā vā na honti, vipprasannaṃ pañcavaṇṇasassirikāni honti cakkhūni ratanavimāne ugghāṭitamaṇikavāṭasadisāni, sataśahassakappamattaṃ devesu ca manussesu ca sampattīnaṃ lābhī hoti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ manussabhūto sappaññajātiko sammā pavattitena samaṇadassanamayena puññaṃ evarūpaṃ vipākasampattiṃ anubhaveyya, yattha tiracchānagatānaṃpi kevalaṃ saddhāmatkena katassa samaṇadassanassa evaṃ vipākasampattiṃ vaṇṇayanti.

“Ulūko maṇḍalakkhiko, vediyake ciradīghavāsiko;
Sukhito vata kosiyo ayaṃ, kāluṭṭhitaṃ passati buddhavaraṃ.

“Mayi cittaṃ pasādetvā, bhikkhusaṅghe anuttare;
Kappānaṃ sataśahassāni, duggateso na gacchati.

“Sa devalokā cavitvā, kusalakammena codito;
Bhavissati anantaññaṇo, somanassoti vissuto”ti.

Kālena dhammasākacchā nāma padose vā paccūse vā dve suttantikā bhikkhū aññaṃaññaṃ suttantaṃ sākacchanti, vinayadharā vinayaṃ, ābhidhammikā abhidhammaṃ, jātakabhāṇakā jātakaṃ, aṭṭhakathikā aṭṭhakathaṃ, līnuddhatavicikicchāparetacittavisodhanatthaṃ vā tamhi tamhi kāle sākacchanti, ayaṃ kālena dhammasākacchā. Sā āgamabyattiādīnaṃ guṇānaṃ hetuto maṅgalanti vuccatīti.

Evaṃ imissā gāthāya khanti, sovacassatā, samaṇadassanaṃ, kālena dhammasākacchāti cattāri maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā khantī cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Tapocātigāthāvaṇṇanā

11. Idāni tapo cāti ettha pāpake dhamme tapatīti tapo. Brahmaṃ cariyaṃ, brahmānaṃ vā cariyaṃ brahmacariyaṃ, seṭṭhacariyanti vuttaṃ hoti. Ariyasaccānaṃ dassanaṃ ariyasaccānadassanaṃ, ariyasaccāni dassanantipi eke, taṃ na sundaraṃ. Nikkhantaṃ vānatoti nibbānaṃ, sacchikaraṇaṃ sacchikiriyā, nibbānassa sacchikiriyā nibbānasacchikiriyā. Sesaṃ vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - tapo nāma abhijjhādomanassādīnaṃ tapanato

Asokaṃ nāma khīṇāsavasassa cittaṃ. Tañhi yvāyaṃ “soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko cetaso pariniṇṇhāyitatta”ntiādinā nayena vuccati soko, tassa abhāvato asokaṃ. Keci nibbānaṃ vadanti, taṃ purimāpadena nānusandhiyati. Yathā ca asokaṃ, evaṃ virajaṃ khemantipi khīṇāsavasassa cittaṃ. Tañhi rāgadosamoharajānaṃ vigatattā virajaṃ, catūhi ca yogehi khemattā khemaṃ, yato etaṃ tena tenākārena tamhi tamhi pavattikkhaṇe gahetvā nidditṭhavasena tividhampi appavattakkhandhatādilokuttamabhāvāvahanato āhuneyyādibhāvāvahanato ca maṅgalanti veditabbaṃ.

Evaṃ imissā gāthāya aṭṭhalokadhammehi akampitacittaṃ, asokacittaṃ, virajacittaṃ, khemacittanti cattāri maṅgalāni vuttāni. Maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvīamevāti.

Niṭṭhitā phuṭṭhassa lokadhammehīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

Etādisānītigāthāvaṇṇanā

13. Evaṃ bhagavā asevanā ca bālānantiādihi dasahi gāthāhi aṭṭhatimsa mahāmaṅgalāni kathetvā idāni etāneva attanā vuttamaṅgalāni thunanto “etādisāni katvānā”ti avasānagāthamabhāsi.

Tassāyamatthavaṇṇanā - etādisānīti etāni idisāni mayā vuttappakārāni bālānaṃ asevanādīni. Katvānāti katvā. Katvāna katvā karitvāti hi atthato anaññaṃ. Sabbatthamaparājītāti sabbattha khandhakilesābhisaṅkhāradevaputtamārappabhedesu catūsu paccatthikesu ekenāpi aparājītā hutvā, sayameva te cattāro māre parājetvāti vuttaṃ hoti. Makāro cettha padasandhikaramattoti viññātabbo.

Sabbattha sotthiṃ gacchantīti etādisāni maṅgalāni katvā catūhi mārehi aparājītā hutvā sabbattha idhalokaparalokesu ṭhānacaṅkamanādīsu ca sotthiṃ gacchanti, bālasevanādīhi ye uppajjeyyūṃ āsavā vighātaparilāhā, tesam abhāvā sotthiṃ gacchanti, anupaddutā anupasaṭṭhā khemino appaṭibhayā gacchantīti vuttaṃ hoti. Anunāsiko cettha gāthābandhasukhatthaṃ vuttoti veditabbo.

Taṃ tesam maṅgalamuttamanti iminā gāthāpadena bhagavā desanaṃ niṭṭhāpesi. Kathaṃ? Evaṃ, devaputta, ye etādisāni karonti, te yasmā sabbattha sotthiṃ gacchanti, tasmā taṃ bālānaṃ asevanādiatṭhatimsavidhampi tesam etādisakārakānaṃ maṅgalamuttamaṃ seṭṭhaṃ pavaranti gaṇhāhīti.

Evañca bhagavatā niṭṭhāpitāya desanāya pariyoṣāne koṭisatasahassadevatāyo arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpattisakadāgāmianāgāmiphalasampattānaṃ gaṇanā asaṅkhyeyyā ahosi. Atha bhagavā dutiyadivase ānandattheraṃ āmantesi - “imaṃ pana, ānanda, rattiṃ aññatarā devatā maṃ upasaṅkamitvā maṅgalapañhaṃ pucchi, athassāhaṃ aṭṭhatimsa maṅgalāni abhāsiṃ, uggaṇhāhi, ānanda, imaṃ maṅgalapariyāyaṃ, uggahetvā bhikkhū vācehi”ti. Thero uggahetvā bhikkhū vācesi. Tayidaṃ ācariyaparamparāya ābhataṃ yāvajjatanā pavattati, “evamidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsita”nti veditabbaṃ.

Idāni etesveva maṅgalesu ñāṇaparicayapāṭavattamaṃ ayamādito pabhūti yojanā - evamime idhalokaparalokakuttarasukhākāmā sattā bālajanasevanaṃ pahāya, paṇḍite nissāya, pūjaneyye pūjetvā, patirūpadesavāsena pubbe ca katapuññatāya

kusalappavattiyaṃ codiyamānā attānaṃ sammā paṇidhāya, bāhusaccasippavinayehi alaṅkatattabhāvā, vinayānurūpaṃ subhāsitaṃ bhāsamānā, yāva gihibhāvaṃ na vijahanti, tāva mātāpitūpaṭṭhānena porāṇaṃ iṇamūlaṃ visodhayamānā, puttadārasaṅgahena navaṃ iṇamūlaṃ payojayamānā, anākulakammantatāya dhanadhaññādisamiddhiṃ pāpuṇantā, dānena bhogasāraṃ dhammacariyāya jīvitasāraṇca gahetvā, ñātisaṅgahena sakajanahitaṃ anavajjakammantatāya parajanahitaṇca karontā, pāpaviratiyā parūpaghātaṃ majjapānasamīyameṇa attūpaghātaṇca vivajjetvā, dhammesu appamādena kusalapakkhaṃ vaḍḍhetvā, vaḍḍhitakusalatāya gihibyañjanaṃ ohāya pabbajitabhāve t̥hitāpi buddhabuddhasāvakūpajjhāyācariyādīsu gāravena nivātena ca vattasampadaṃ ārādhetvā, santuṭṭhiyā paccayagedhaṃ pahāya, kataññutāya sappurisabhūmiyaṃ t̥hatvā, dhammassavanena cittalīnataṃ pahāya, khantiyā sabbaparissaye abhibhavitvā, sovacassatāya sanāthaṃ attānaṃ katvā, samaṇadassanena paṭipattipayogaṃ passantā, dhammasākacchāya kaṅkhāṭṭhāniyesu dhammesu kaṅkhaṃ vinodetvā, indriyaṣaṃvaratapena sīlavisuddhiṃ samaṇadhammabrahmacariyena cittavisuddhiṃ tato parā ca catasso visuddhiyo sampādentā, imāya paṭipadāya ariyasaccadassanapariyāyaṃ ñāṇadassanavisuddhiṃ patvā arahattaphalasaṅkhaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, yaṃ sacchikaritvā sinerupabbato viya vātavuṭṭhihi aṭṭhahi lokadhammehi avikampamānacittā asokā virajā khemino honti. Ye ca khemino honti, te sabbattha ekenapi aparājitā honti, sabbattha sotthiṃ gacchanti. Tenāha bhagavā -

“Etādisāni katvāna, sabbatthamaparājitā;
Sabbattha sotthiṃ gacchanti, taṃ tesaṃ maṅgalamuttama”nti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Maṅgalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Ratanasuttavaṇṇanā

Nikkhepappayojanaṃ

Idāni yānīdha bhūtānīti evamādinā maṅgalasuttānantaraṃ nikkhittassa ratanasuttassa atthavaṇṇanākkamo anupatto. Tassa idha nikkhepappayojanaṃ vatvā tato paraṃ supārisuddhena titthēna naditaḷākādīsu salilajjhogāhaṇamiva supārisuddhena nidānena imassa suttassa atthajjhogāhaṇaṃ dassetuṃ -

“Yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā cetaṃ imaṃ nayaṃ;
Pakāsetvāna etassa, karissāmatthavaṇṇanaṃ”.

Tattha yasmā maṅgalasuttēna attarakkhā akalyāṇakaraṇakalyāṇākaraṇapaccayānaṇca āsavānaṃ paṭighāto dassito, imaṇca suttaṃ parārakkhaṃ amanussādipaccayānaṇca āsavānaṃ paṭighātaṃ sādheti, tasmā tadanantaraṃ nikkhittaṃ siyāti.

Idaṃ tāvassa idha nikkhepappayojanaṃ.

Vesālivatthu

Idāni “yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā ceta”nti etthāha “kena panetaṃ suttaṃ vuttaṃ, kadā kattha, kasmā ca vutta”nti. Vuccate - idaṇhi bhagavatā eva vuttaṃ, na sāvakādīhi. Tañca yadā dubbhikkhādīhi upaddavehi upaddutāya vesāliyā licchavīhi rājagahato yācivā bhagavā vesāliṃ ānīto, tadā vesāliyaṃ tesam upaddavānaṃ paṭighātathāya vuttanti. Ayaṃ tesam pañhānaṃ saṅkhepavissajjanā. Vitthārato pana vesālivatthuto pabhuti porāṇehi vaṇṇiyati.

Tatrāyaṃ vaṇṇanā - bārāṇasirañño kira aggamaheṣiyā kucchimhi gabbho saṇṭhāsi, sā taṃ ṇatvā rañño nivedesi, rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihariyamānagabbhā gabbhaparipākakāle vijāyanagharaṃ pāvisi. Puñṇavatīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti. Sā ca tāsam aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakaupupphasadisam maṃsapesiṃ vijāyi. Tato “aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamaheṣī maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā aññatarena paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchitvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaṃ saṃvidahiṃsu. Suvaṇṇapaṭṭakañcetta jātihinṅgulakena “bārāṇasirañño aggamaheṣiyā pajā”ti likhitvā bandhiṃsu. Tato taṃ bhājanaṃ ūmibhayādīhi anupaddutaṃ gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakulaṃ nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgaṃ otaranto bhājanaṃ āgacchantam disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Tato tattha taṃ akkharapaṭṭakaṃ rājamuddikālañchanañca disvā muñcitvā taṃ maṃsapesiṃ addasa, disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtibhāvo natthī”ti. Taṃ assamaṃ netvā suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhutaraṃ ṭhapesi, tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā uṭṭahiṃsu. Tāpaso disvā puna sādhutaraṃ ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasiṃheho uppajji. Aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattaṃ labhati, so bhattaṃ bhuñjitvā khīraṃ dārakānaṃ mukhe āsiñcati. Tesam yaṃ yaṃ udaraṃ pavitṭhaṃ, taṃ sabbaṃ mañibhājanagataṃ viya dissati. Evaṃ licchavī ahesuṃ. Apare panāhu “sibbetvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavī ahosī”ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā licchavīti paññāyīṃsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ piṇḍāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāraṃ ṇatvā gopālakā āhaṃsu, “bhante, pabbajitānaṃ dārakaposanaṃ palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ posessāma, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso “sādhū”ti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākaṃ ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso “mahāpuñña dārakā, appamādena vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā ca aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karoṭhā, pañcagorasena rājānaṃ tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaraṃ māpetha, tattha kumāraṃ abhiññācathā”ti vatvā dārake adāsi. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ.

Dārakā vuḍḍhimanvāya kīlantaṃ vivādatṭhānesu aññe gopāladārake hatthenapi pādenapi paharanti, te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca mātāpitūhi vuttā “ime nimmātāpitikā tāpasapositā amhe atīva paharantī”ti vadanti. Tato tesam mātāpitāro “ime dārakā aññe dārake viheṭhenti dukkhāpentī, na ime saṅgahetabbā, vajjitabbā ime”ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso “vajjī”ti vuccati, tiyojanasataṃ

parimāṇena. Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānaṃ tosetvā aggahesuṃ. Tattheva nagaraṃ māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāraṃ abhisiñcitvā rājānaṃ akaṃsu. Tāya cassa dārikāya saddhiṃ vāreyyaṃ katvā katikaṃ akaṃsu “na bāhirato dārikā ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesaṃ paṭhamasaṃvāsena dve dārakā jātā dhītā ca putto ca, evaṃ soḷasakkhattuṃ dve dve jātā. Tato tesaṃ dārakānaṃ yathākkamaṃ vaḍḍhantānaṃ āramuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattiṃ gahetuṃ appahontaṃ taṃ nagaraṃ tikkhattuṃ gāvutantarena gāvutantarena pākarena parikkhipiṃsu, tassa punappunaṃ visālīkatattā vesālīveva nāmaṃ jātaṃ. Idaṃ vesālivatthu.

Bhagavato nimantanam

Ayaṃ pana vesālī bhagavato uppannakāle iddhā vepullappattā ahosi. Tattha hi rājūnaṃyeva satta sahasāni satta satāni satta ca rājāno ahesuṃ. Tathā yuvarājasenāpatibhaṇḍāgārikappabhutīnaṃ. Yathāha -

“Tena kho pana samayena vesālī iddhā ceva hoti phītā ca bahujanā ākiṇṇamanussā subhikkhā ca, satta ca pāsādasahassāni satta ca pāsādasatāni satta ca pāsādā, satta ca kūṭāgārasahassāni satta ca kūṭāgārasatāni satta ca kūṭāgārāni, satta ca ārāmasahassāni satta ca ārāmasatāni satta ca ārāmā, satta ca pokkharāṇisahassāni satta ca pokkharāṇisatāni satta ca pokkharāṇiyo”ti.

Sā aparena samayena dubbhikkhā ahosi dubbuṭṭhikā dussassā. Paṭhamaṃ duggatamanussā maranti, te bahiddhā chaḍḍenti. Matamanussānaṃ kuṇapagandhena amanussā nagaraṃ pavasiṃsu, tato bahutarā maranti. Tāya paṭikūlatāya sattānaṃ ahivātarogo uppajji. Iti tīhi dubbhikkhaamanussarogabhayehi upaddutā vesālīnagaravāsino upasaṅkamtīvā rājānaṃ āhaṃsu, “mahārāja, imasmiṃ nagare tividhaṃ bhayamuppannaṃ, ito pubbe yāva sattamā rājakulaparivaṭṭā evarūpaṃ anuppannapubbaṃ, tumhākaṃ maññe adhammikattena taṃ etarahi uppanna”nti. Rājā sabbe santhāgāre sannipātāpetvā “mayhaṃ adhammikabhāvaṃ vicinathā”ti āha. Te sabbaṃ paveṇiṃ vicinantā na kiñci addasaṃsu.

Tato rañño dosamadisvā “idaṃ bhayaṃ amhākaṃ kathaṃ vūpasameyyā”ti cintesuṃ. Tattha ekacce cha satthāre apadisiṃsu “etehi okkantamatte vūpasameyyā”ti. Ekacce āhaṃsu - “buddho kira loke uppanno, so bhagavā sabbasattahitāya dhammaṃ deseti mahiddhiko mahānubhāvo, tena okkantamatte sabbabhayāni vūpasameyyu”nti. Tena te attamanā hutvā “kahaṃ pana so bhagavā etarahi viharati, amhehi pesito na āgaccheyyā”ti āhaṃsu. Athāpare āhaṃsu - “buddhā nāma anukampakā, kissa nāgaccheyyūṃ, so pana bhagavā etarahi rājagahe viharati, rājā bimbisāro taṃ upaṭṭhahati, so āgantuṃ na dadeyyā”ti. “Tena hi rājānaṃ saññāpetvā āneyyāmā”ti dve licchavirājāno mahatā balakāyena pahūtaṃ paṇṇākāraṃ datvā rañño santikaṃ pesiṃsu “bimbisāraṃ saññāpetvā bhagavantaṃ ānethā”ti. Te gantvā rañño paṇṇākāraṃ datvā taṃ pavattiṃ nivedetvā, “mahārāja, bhagavantaṃ amhākaṃ nagaraṃ pesehi”ti āhaṃsu. Rājā na sampatīcchi, “tumheyeva jānāthā”ti āha. Te bhagavantaṃ upasaṅkamtīvā vanditvā evamāhaṃsu - “bhante, amhākaṃ nagare tīhi bhayāni uppannāni, sace bhagavā āgaccheyya, sotthi no bhaveyyā”ti. Bhagavā āvajjetvā “vesāliyaṃ ratanasutte vutte sā rakkhā koṭisatasahassaṃ cakkavālānaṃ pharissati, suttapariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo bhavissati”ti adhivāsesi. Atha rājā bimbisāro bhagavato adhivāsanaṃ sutvā “bhagavatā vesāligamanaṃ adhivāsita”nti nagare

ghosanaṃ kārāpetvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā āha - “kiṃ, bhante, sampatiṇṇacchatha vesāligamana”nti? Āma, mahārājāti. Tena hi, bhante, tāva āgametha, yāva maggaṃ paṭiyādemīti.

Atha kho rājā bimbisāro rājagahassa ca gaṅgāya ca antarā pañcayojanabhūmiṃ samaṃ katvā yojane yojane vihāraṃ māpetvā bhagavato gamanakālaṃ paṭivedesi. Bhagavā pañcahi bhikkhusatehi parivuto pāyāsi. Rājā pañcayojanaṃ maggaṃ pañcavaṇṇehi pupphehi jāṇumattaṃ okirāpetvā dhajapaṭākapaṇṇaghaṭakadaliādīni ussāpetvā bhagavato dve setacchattāni ekamekassa ca bhikkhussa ekamekaṃ ukkhipāpetvā saddhiṃ attano parivārena pupphagandhādīhi pūjaṃ karonto ekekasmim vihāre bhagavantaṃ vāsāpetvā mahādānāni datvā pañcahi divasehi gaṅgātīraṃ nesi. Tattha sabbālaṅkārehi nāvaṃ alaṅkaronto vesālikānaṃ sāsanaṃ pesesi “āgato bhagavā, maggaṃ paṭiyādetvā sabbe bhagavato paccuggamaṇaṃ karoṭhā”ti. Te “diguṇaṃ pūjaṃ karissāmā”ti vesāliyā ca gaṅgāya ca antarā tiyojanabhūmiṃ samaṃ katvā bhagavato cattāri ekamekassa ca bhikkhussa dve dve setacchattāni sajjetvā pūjaṃ kurumānā gaṅgātīraṃ āgantvā aṭṭhaṃsu.

Atha bimbisāro dve nāvāyo saṅghaṭetvā maṇḍapaṃ katvā pupphadāmādīhi alaṅkaritvā tattha sabbaratanamayaṃ buddhāsanaṃ paññapesi, bhagavā tattha nisīdi. Pañca satā bhikkhūpi nāvaṃ āruhitvā yathānurūpaṃ nisīdiṃsu. Rājā bhagavantaṃ anugacchanto galappamāṇaṃ udakaṃ ogāhetvā “yāva, bhante, bhagavā āgacchati, tāvāhaṃ idheva gaṅgātīre vasissāmī”ti vatvā nivatto. Upari devatā yāva akaniṭṭhabhavanā pūjaṃ akaṃsu. Heṭṭhāgaṅgānivāsino kambalassatarādayo nāgarājāno pūjaṃ akaṃsu. Evaṃ mahatīyā pūjāya bhagavā yojanamattaṃ addhānaṃ gaṅgāya gantvā vesālikānaṃ sīmantaraṃ pavitṭho.

Tato licchavirājāno bimbisārena katapūjāya diguṇaṃ karontā galappamāṇe udake bhagavantaṃ paccuggacchiṃsu. Teneva khaṇena tena muhuttana vijjupabhāvinaddhandhakāravisataḥkūṭo gaḷagaḷāyanto catūsu disāsu mahāmegho vutṭhāsi. Atha bhagavatā paṭhamapāde gaṅgātīre nikkhittamatte pokkharavassaṃ vassi. Ye temetukāmā, te eva tementi, atemetukāmā na tementi. Sabbattha jāṇumattaṃ ūrumattaṃ kaṭimattaṃ galappamāṇaṃ udakaṃ vahaṭi, sabbakuṇapāni udakena gaṅgaṃ pavesitāni, parisuddho bhūmibhāgo ahoṣi.

Licchavirājāno bhagavantaṃ antarā yojane yojane vāsāpetvā mahādānāni datvā tīhi divasehi diguṇaṃ pūjaṃ karontā vesāliṃ nayiṃsu. Vesāliṃ sampatte bhagavati sakko devānamindo devasaṅghapurakkhato āgacchi. Mahesakkhānaṃ devatānaṃ sannipātena amanussā yebhuyyena palāyiṃsu. Bhagavā nagaradvāre ṭhatvā ānandattheraṃ āmantesi - “imaṃ, ānanda, ratanasuttaṃ uggahetvā balikammūpakaraṇāni gaḥetvā licchavirājakumārehi saddhiṃ vesāliyā tipākārantare vicaronto parittaṃ karoḥi”ti ratanasuttaṃ abhāsi. “Evaṃ kena panetaṃ suttaṃ vuttaṃ, kadā, kattha, kasmā ca vutta”nti etesaṃ pañhānaṃ vissajjanā vitthārena vesālivatthuto pabhuti porāṇehi vaṇṇiyati.

Evaṃ bhagavato vesāliṃ anuppattadivaseyeva vesālinagaradvāre tesam upaddavānaṃ paṭighātathāya vuttamidaṃ ratanasuttaṃ uggahetvā āyasmā ānando parittatthāya bhāsamāno bhagavato pattena udakamādāya sabbanagaraṃ abbhukkiranto anuvicari. Yaṃ kiñcīti vuttamatte eva therena ye pubbe apalātā saṅkārakūṭabhittippadesādinissitā amanussā, te catūhi dvārehi palāyiṃsu, dvārāni anokāsāni ahesuṃ. Tato ekacce dvāresu okāsaṃ alabhamānā pākāraṃ bhinditvā

palātā. Amanussesu gatamattesu manussānaṃ gattesu rogo vūpasanto. Te nikkhamitvā sabbapupphagandhādīhi therāṃ pūjesuṃ. Mahājano nagaramajjhe santhāgāraṃ sabbagandhehi limpitvā vitānaṃ katvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā tattha buddhāsanaṃ paññāpetvā bhagavantaṃ ānesi.

Bhagavā santhāgāraṃ pavisitvā paññatte āsane nisīdi. Bhikkhusaṅghopi kho rājāno manussā ca patirūpe patirūpe āsane nisīdiṃsu. Sakkopi devānamindo dvīsu devalokesu devaparisāya saddhiṃ upanisīdi aññe ca devā, ānandattheropi sabbāṃ vesālīṃ anuvicaranto rakkhaṃ katvā vesālīnagaravāsīhi saddhiṃ āgantvā ekamantaṃ nisīdi. Tattha bhagavā sabbesaṃ tadeva ratanasuttaṃ abhāsīti.

Ettāvatā ca yā “yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā cetāṃ imaṃ nayaṃ. Pakāsetvānā”ti mātikā nikkhittā, sā sabbappakārena vitthāritā hoti.

Yānīdhātīgāthāvaṇṇanā

1. Idāni “etassa karissāmatthavaṇṇana”nti vuttattā atthavaṇṇanā ārabbhate. Apare pana vadanti “ādito pañceva gāthā bhagavatā vuttā, sesā parittakaraṇasamaye ānandattherenā”ti. Yathā vā tathā vā hotu, kiṃ no imāya parikkhāya, sabbathāpi etassa ratanasuttassa karissāmatthavaṇṇanaṃ.

Yānīdha bhūtānīti paṭhamagāthā. Tattha yānīti yādisāni appesakkhāni vā mahesakkhāni vā. Idhāti imasmiṃ padese, tasmīṃ khaṇe sannipātattānaṃ sandhāyāha. Bhūtānīti kiñcāpi bhūtasaddo “bhūtasmiṃ pācittiya”nti evamādīsu vijjamāne. “Bhūtamidanti, bhikkhave, samanupassathā”ti evamādīsu khandhapañcake. “Cattāro kho, bhikkhu, mahābhūtā hetū”ti evamādīsu catubbidhe pathavīdhātvādirūpe. “Yo ca kālaghaso bhūto”ti evamādīsu khīṇāsave. “Sabbeva nikkhipissanti, bhūtā loke samussaya”nti evamādīsu sabbasatte. “Bhūtagāmapātabyatāyā”ti evamādīsu rukkhādike. “Bhūtaṃ bhūtato sañjānāti”ti evamādīsu cātumahārājikānaṃ heṭṭhā sattanikāyaṃ upādāya vattati. Idha pana avisesato amanussesu daṭṭhabbo.

Samāgatānīti sannipatitāni. Bhummanīti bhūmiyaṃ nibbattāni. Vā-iti vikappane. Tena yānīdha bhummanī vā bhūtāni samāgatānīti imamekaṃ vikappaṃ katvā puna dutiyavikappaṃ kātuṃ “yāni va antalikkhe”ti āha. Antalikkhe vā yāni bhūtāni nibbattāni, tāni sabbāni idha samāgatānīti attho. Ettha ca yāmato yāva akaniṭṭhaṃ, tāva nibbattāni bhūtāni ākāse pātubhūtavimānesu nibbattattā “antalikkhe bhūtānī”ti veditabbāni. Tato heṭṭhā sineruto pabhuti yāva bhūmiyaṃ rukkhalatādīsu adhivatthāni pathaviyañca nibbattāni bhūtāni, tāni sabbāni bhūmiyaṃ bhūmipaṭibaddhesu ca rukkhalatāpabbatādīsu nibbattattā “bhummanī bhūtānī”ti veditabbāni.

Evam bhagavā sabbāneva amanussabhūtāni “bhummanī vā yāni va antalikkhe”ti dvīhi padehi vikappetvā puna ekena padena pariggahetvā dassetuṃ “sabbeva bhūtā sumanā bhavantū”ti āha. Sabbeti anavasesā. Evāti avadhāraṇe, ekampi anapanetvāti adhippāyo. Bhūtāti amanussā. Sumanā bhavantūti sukhīmanā pītisomanassajātā bhavantu. Athopīti kiccantarassanniyojanatthaṃ vākyopādāne nipātadvayaṃ. Sakkacca suṇantu bhāsīdanti aṭṭhiṃ katvā manasikatvā sabbāṃ cetasā samannāharitvā dibbasampattilokuttarasukhāvahaṃ mama desanaṃ suṇantu.

Evamettha bhagavā “yānīdha bhūtāni samāgatānī”ti aniyamitavacanena bhūtāni pariggahetvā puna “bhummanī vā yāni va antalikkhe”ti dvidhā vikappetvā tato

“sabbeva bhūtā”ti puna ekajjhaṃ katvā “sumanā bhavantū”ti iminā vacanena āsayasampattiyaṃ niyojento “sakkacca suṇantu bhāsita”nti payogasampattiyaṃ, tathā yonisomanasikārasampattiyaṃ paratoghosasampattiyañca, tathā attasammāpaṇidhisappurisūpanissayasampattīsu samādhipaññāhetusampattīsu ca niyojento gāthaṃ samāpesi.

Tasmā hītigāthāvaṇṇanā

2. Tasmā hi bhūtāti dutiyagāthā. Tattha tasmāti kāraṇavacanaṃ. Bhūtāti āmantanavacanaṃ. Nisāmethāti suṇātha. Sabbeti anavasesā. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yasmā tumhe dibbaṭṭhānāni tattha upabhogaparibhogasampadañca pahāya dhammassavanatthaṃ idha samāgatā, na naṭanaccanādidassanatthaṃ, tasmā hi bhūtā nisāmetha sabbeti. Atha vā “sumanā bhavantu, sakkacca suṇantū”ti vacanena tesam sumanabhāvaṃ sakkaccaṃ sotukamyatañca disvā āha “yasmā tumhe sumanabhāvena attasammāpaṇidhiyonisomanasikārāsayasuddhīhi sakkaccaṃ sotukamyatāya sappurisūpanissayaparatoghosaṇṇapadaṭṭhānato payogasuddhīhi ca yuttā, tasmā hi bhūtā nisāmetha sabbe”ti. Atha vā yaṃ purimagāthāya ante “bhāsita”nti vuttaṃ, taṃ kāraṇabhāvena apadisanto āha “yasmā mama bhāsitaṃ nāma atidullabhaṃ aṭṭhakkaṇaparivajjitassa khaṇassa dullabhattā, anekānisamsaṇṇa paññākaruṇāguṇena pavattattā, tañcāhaṃ vattukāmo ‘suṇantu bhāsita’nti avocaṃ, tasmā hi bhūtā nisāmetha sabbe”ti. Idaṃ iminā gāthāpadena vuttaṃ hoti.

Evamevaṃ kāraṇaṃ niropento attano bhāsitanisāmane niyojetvā nisāmetabbaṃ vattumāraddho “mettaṃ karotha mānusiyaṃ pajāyā”ti. Tassattho - yāyaṃ tīhi upaddavehi upaddutā mānusiṃ pajā, tassā mānusiyaṃ pajāya mettaṃ mittabhāvaṃ hitajjhāsayataṃ paccupaṭṭhapethāti. Keci pana “mānusikaṃ paja”nti paṭhanti, taṃ bhummatthāsambhavā na yujjati. Yampi aññe atthaṃ vaṇṇayanti, sopi na yujjati. Adhippāyo panettha - nāhaṃ buddhoti issariyabalena vadāmi, api tu yaṃ tumhākañca imissā ca mānusiyaṃ pajāya hitatthaṃ vadāmi “mettaṃ karotha mānusiyaṃ pajāyā”ti. Ettha ca -

“Ye sattasaṇḍaṃ pathaviṃ vijetvā,
Rājisayo yajamānānupariyagā;
Assamedhaṃ purisamedhaṃ,
Sammāpāsaṃ vājapeyyaṃ niraggaḥaṃ.

“Mettassa cittassa subhāvitassa,
Kalampi te nānubhavanti soḷasim;
Ekampi ce pāṇamaduttācitto,
Mettāyati kusalo tena hoti.

“Sabbe ca pāṇe manasānukampī, pahūtamariyo pakaroti puñña”nti. -

Evamādīnaṃ suttānaṃ ekādasānisamsānañca vasena ye mettaṃ karonti, etesaṃ mettā hitāti veditabbā.

“Devatānukampito poso, sadā bhadraṇi passatī”ti. -

Evamādīnaṃ suttānaṃ vasena yesu kayirati, tesampi hitāti veditabbā.

Evaṃ ubhayesampi hitabhāvaṃ dassento “mettaṃ karoṭha mānusiya”ti vatvā idāni upakāraṃpi dassento āha “divā ca ratto ca haranti ye baliṃ, tasmā hi ne rakkhatha appamattā”ti. Tassattho - ye manussā cittakammakatṭhakammādhipi devatā katvā cetiyarukkhaḍḍini ca upasaṅkamitvā devatā uddissa divā baliṃ karonti, kālapakkhaḍḍisu ca rattiṃ baliṃ karonti, salākabhaddāni vā datvā ārakkhadevatā upādāya yāva brahmadevatānaṃ pattidānaniyyātanena divā baliṃ karonti, chattāropanadīpamālāya sabbarattikadhammassavanādāni kārāpetvā pattidānaniyyātanena ca rattiṃ baliṃ karonti, te kathaṃ na rakkhitabbā? Yato evaṃ divā ca ratto ca tumhe uddissa karonti ye baliṃ, tasmā hi ne rakkhatha; tasmā balikammakaraṇāpi te manusse rakkhatha gopayatha, ahitaṃ nesaṃ apanetha, hitaṃ upanetha appamattā hutvā taṃ kataññubhāvaṃ hadaye katvā niccamanussarantāti.

Yaṃkiñcīti gāthāvaṇṇanā

3. Evaṃ devatāsu manussānaṃ upakāraabhāvaṃ dassetvā tesāṃ upaddavavūpasamanatthaṃ buddhādiguṇappakāsanena ca devamanussānaṃ dhammassavanatthaṃ “yaṃkiñci vitta”ntiādinaṃ nayena saccavacanaṃ payuñjitumāraddho. Tattha yaṃkiñcīti aniyamitavasena anavasesaṃ pariyādiyati yaṃkiñci tattha tattha vohārūpagaṃ. Vittanti dhaṇaṃ. Tañhi vittiṃ janetīti vittaṃ. Idha vāti manussalokaṃ niddisati. Huraṃ vāti tato paraṃ avasesalokaṃ, tena ca ṭhapetvā manusse sabbalokaggahaṇe patte “saggesu vā”ti parato vuttattā ṭhapetvā manusse ca sagge ca avasesānaṃ nāgasupaṇṇādīnaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Evaṃ imehi dvīhi padehi yaṃ manussānaṃ vohārūpagaṃ alaṅkāraparibhogūpagañca jātārūparajataṃ muttāmaṇiveḷuriyapavāḷalohitaṅkamasāragallādikaṃ, yañca muttāmaṇivālukatthātāya bhūmiyā ratanamayavimānesu anekayojanasatavittathesu bhavanesu uppannānaṃ nāgasupaṇṇādīnaṃ vittaṃ, taṃ niddiṭṭhaṃ hoti. Saggesu vāti kāmāvacararūpāvacaradevalokesu. Te hi sobhanena kammena ajīyantīti saggā. Suṭṭhu aggātipi saggā. Yanti yaṃ sasāmikaṃ vā asāmikaṃ vā. Ratananti ratiṃ nayati vahati janayati vaḍḍhetīti ratanaṃ. Yaṃkiñci cittikataṃ mahaggaṃ atulaṃ dullabhadassanaṃ anomasattaparibhogañca, tassetāṃ adhivacanaṃ. Yathāha -

“Cittikataṃ mahaggañca, atulaṃ dullabhadassanaṃ;
Anomasattaparibhogaṃ, ratanaṃ tena vuccatī”ti.

Pañītaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ atappakaṃ. Evaṃ iminā gāthāpadena yaṃ saggesu anekayojanasatappamāṇasabbaratanamayavimānasudhammavejayantappabhutisu sasāmikaṃ, yañca buddhuppādavirahena apāyameva paripūrentesu sattesu suññavimānappaṭibaddhaṃ asāmikaṃ, yaṃ vā panaññampi pathavimahāsamuddahimavantādinissitamasāmikaṃ ratanaṃ, taṃ niddiṭṭhaṃ hoti.

Na no samaṃ atthi tathāgatenāti na-iti paṭisedhe. No-iti avadhāraṇe. Samanti tulyaṃ. Atthīti vijjati. Tathāgatenāti buddhena. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yaṃ etaṃ vittañca ratanañca pakāsitaṃ, ettha ekampi buddharatanena sadisaṃ ratanaṃ nevatti. Yampi hi taṃ cittikataṭṭhena ratanaṃ, seyyathidaṃ - rañño cakkavattissa cakkaratanaṃ maṇiratanañca, yaṃhi uppanne mahājano na aññattha cittikāraṃ karoti, na koci pupphagandhādini gahetvā yakkaṭṭhānaṃ vā bhūtaṭṭhānaṃ vā gacchati, sabbopi jano cakkaratanaṃ maṇiratanaṃ eva cittikāraṃ karoti pūjeti, taṃ taṃ varaṃ pattheti, patthitapatthitañcassa ekaccaṃ samijjhati, tampi ratanaṃ buddharatanena samaṃ

natthi. Yadi hi cittikataṭṭhena ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ. Tathāgate hi uppanne ye keci mahesakkhā devamanussā na te aññatra cittikāraṃ karonti, na kañci aññaṃ pūjenti. Tathā hi brahmā sahampati sinerumattena ratanadāmena tathāgataṃ pūjesi, yathābalañca aññe devā manussā ca bimbisāraḥkosalarājaanāthapiṇḍikādayo. Parinibbutampi bhagavantaṃ uddissa channavutikoṭidhanaṃ vissajjetvā asokamahārājā sakalajambudīpe caturāsīti vihārasahassāni paṭiṭṭhāpesi, ko pana vādo aññesaṃ cittikārānaṃ. Apica kassaññassa parinibbutassāpi jātibodhidhammacakkappavattanaparinibbānaṭṭhānāni paṭimāceti yādini vā uddissa evaṃ cittikāragarukāro pavattati yathā bhagavato. Evaṃcittikataṭṭhenāpi tathāgatasamaṃ ratanaṃ natthi.

Tathā yampi taṃ mahaggaṭṭhena ratanaṃ. Seyyathidaṃ - kāsikaṃ vatthaṃ. Yathāha - “jiṇṇampi, bhikkhave, kāsikaṃ vatthaṃ vaṇṇavantañceva hoti sukhasamphassañca mahaggaṭṭhācā”ti, tampi buddharatanaṃ samaṃ natthi. Yadi hi mahaggaṭṭhena ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ. Tathāgato hi yesaṃ paṃsukampi paṭiggaṇhāti, tesāṃ taṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ seyyathāpi asokarañño, idamassa mahaggaṭṭhāya. Evaṃ mahaggaṭṭhāvacanena cettha dosābhāvasādhakaṃ idaṃ suttapadaṃ veditabbaṃ -

“Yesaṃ kho pana so paṭiggaṇhāti
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ, tesāṃ taṃ
mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ. Idamassa mahaggaṭṭhāya vadāmi. Seyyathāpi
taṃ, bhikkhave, kāsikaṃ vatthaṃ mahaggaṃ, tathūpamāhaṃ, bhikkhave, imaṃ
puggalaṃ vadāmi”ti.

Evaṃ mahaggaṭṭhenapi tathāgatasamaṃ ratanaṃ natthi.

Tathā yampi taṃ atulaṭṭhena ratanaṃ. Seyyathidaṃ - rañño cakkavattissa cakkaratanaṃ uppajjati indanīlamanimayanābhi sattaratanaṃ mayasahassāraṃ pavālamayanemi rattasuvaṇṇamayasaṇḍhi, yassa dasannaṃ dasannaṃ arānamupari ekaṃ muṇḍāraṃ hoti vātaṃ gahetvā saddakaraṇatthaṃ, yena kato saddo sukusalappatāḷitapañcaṅgikatūriyasaddo viya hoti, yassa nābhiyā ubhosu passesu dve sīhamukhāni honti, abbhantaraṃ sakaṭacakkasseva susiraṃ. Tassa kattā vā kāretā vā natthi, kammaṃpaccayena ututo samuṭṭhāti. Yaṃ rājā dasavidhaṃ cakkavattivattaṃ pūretvā tadahuposathe puṇṇamadvase sīsaṃnhāto uposathiko uparipāsādavaragato sīlāni sodhento nisinno puṇṇacandaṃ viya sūriyaṃ viya ca utṭhentaṃ passati, yassa dvādasayojanato saddo suyyati, yojanato vaṇṇo dissati, yaṃ mahājanena “dutiyo maññe cando sūriyo vā utṭhito”ti ativiya kotūhalajātena dissamānaṃ nagarassa upari āgantvā rañño antepurassa pācīnapasse nātiuccaṃ nātinīcaṃ hutvā mahājanassa gandhapupphādīhi pūjetuṃ, yuttaṭṭhāne akkhāhataṃ viya tiṭṭhati.

Tadeva anubandhamānaṃ hatthiratanāṃ uppajjati, sabbaseto rattapādo sattappaṭiṭṭho iddhiṃ vā vehāsaṅgamo uposathakulā vā chaddantakulā vā āgacchati, uposathakulā ca āgacchanta sabbajetṭho āgacchati, chaddantakulā sabbakaniṭṭho sikkhitasikkho damathūpeto, so dvādasayojanaṃ parisāṃ gahetvā sakalajambudīpaṃ anusamāyāyitvā purepātarāsameva sakaṃ rājadhāniṃ āgacchati.

Tampi anubandhamānaṃ assaratanaṃ uppajjati, sabbaseto rattapādo kāḷasīso muṇḍakeso valāhakassarājakulā āgacchati. Sesametta hatthiratanasādisameva.

Tampi anubandhamānaṃ maṇiratanāṃ uppajjati. So hoti maṇi veḷuriyo subho jātīmā aṭṭhaṃso suparikammakato āyāmato cakkābhisaḍḍiso, vepullapabbatā āgacchati. So caturaṅgasamannāgatepi andhakāre rañño dhajaggaṃ gato yojanaṃ obhāseti, yassobhāsenā manussā “divā”ti maññaṃ mānā kammante payojenti, antamaso kunthakipillikaṃ upādāya passanti.

Tampi anubandhamānaṃ itthiratanāṃ uppajjati, pakatiaggamaheṣī vā hoti, uttarakuruto vā āgacchati maddarājakulato vā, atidīghatādichadosavivajjitā atikkantā mānusaṇṇaṃ appattā dibbavaṇṇaṃ, yassā rañño sītakāle uṇhāni gattāni honti, uṇhakāle sītāni, satadhā phoṭṭa tūlapicuno viya samphasso hoti, kāyato candanagandho vāyati, mukhato uppalagandho, pubbuṭṭhāyinitādiānekaguṇasamannāgatā ca hoti.

Tampi anubandhamānaṃ gahapatiratanāṃ uppajjati rañño pakatikammakāro seṭṭhi, yassa cakkaratane uppannamatte dibbaṃ cakkhu pātubhavati, yena samantato yojanamatte nidhiṃ passati asāmikampi sasāmikampi, so rājānaṃ upasaṅkamitvā pavāreti “apposukko tvaṃ, deva, hohi, ahaṃ te dhanena dhanakaraṇīyaṃ karissāmi”ti.

Tampi anubandhamānaṃ pariṇāyakaratanāṃ uppajjati rañño pakatiyeṭṭhaputto. Cakkaratane uppannamatte atirekapaññāveyyattiyena samannāgato hoti, dvādasayojanāya parisāya cetasaṃ cittāṃ parijānitvā niggahapaggahasamattho hoti, so rājānaṃ upasaṅkamitvā pavāreti “apposukko tvaṃ, deva, hohi, ahaṃ te rajjaṃ anusāsissāmi”ti. Yaṃ vā panaññaṃ evarūpaṃ atulaṭṭhena ratanaṃ, yassa na sakkā tulayitvā tīrayitvā aggho kātuṃ “sataṃ vā sahaṃsaṃ vā agghati koṭṭiṃ vā”ti. Tattha ekaratanampi buddharatanena samaṃ natthi. Yadi hi atulaṭṭhena ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ. Tathāgato hi na sakkā sīlato vā samādhito vā paññādīnaṃ vā aññatarato kenaci tulayitvā tīrayitvā “ettakaguṇo vā iminā samo vā sappāṭibhāgo vā”ti paricchindituṃ. Evaṃ atulaṭṭhenapi tathāgatasamaṃ ratanaṃ natthi.

Tathā yampi taṃ dullabhadassanaṭṭhena ratanaṃ, seyyathidaṃ dullabhapātubhāvo rājā cakkavatti, cakkādīni ca tassa ratanāni, tampi buddharatanena samaṃ natthi. Yadi hi dullabhadassanaṭṭhena ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ, kuto cakkavattiādīnaṃ ratanattaṃ. Tāni hi ekasmiṃyeva kappe anekāni uppajjanti. Yasmā pana asaṅkhyeyyepi kappe tathāgatasuñño loko hoti, tasmā tathāgatova kadāci karahaci uppajjanato dullabhadassano. Vuttampi cetāṃ bhagavatā parinibbānasamaye -

“Devatā, ānanda, ujjhāyanti ‘dūrā ca vatamha āgatā tathāgataṃ dassanāya, kadāci karahaci tathāgatā loke uppajjanti arahanto sammāsambuddhā, ajjeva rattiyaṃ pacchime yāme tathāgatassa parinibbānaṃ bhavissati, ayaṅca mahesakkho bhikkhu bhagavato purato ṭhito ovārento, na mayaṃ labhāma pacchime kāle tathāgataṃ dassanāya”ti.

Evaṃ dullabhadassanaṭṭhenāpi tathāgatasamaṃ ratanaṃ natthi.

Tathā yampi taṃ anomasattaparibhogatṭhena ratanaṃ. Seyyathidaṃ - rañño cakkavattissa cakkaratanaṃ tañhi koṭṭisatasahassadhaṇānampi sattabhūmikapāsādaratāle vasantānampi caṇḍālavenanesādarathakārapukkusādīnaṃ nīcakulikānaṃ omakapurisānaṃ supinantepi paribhogatṭhāya na nibbattati. Ubhato sujātassa pana rañño

khattiyasseva paripūritadasavidhacakkavattivattassa paribhogatthāya nibbattanato anomasattaparibhogamyeva hoti, tampi buddharatanasamaṃ natthi. Yadi hi anomasattaparibhogatthēna ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ. Tathāgato hi loke omakasattasammatānaṃ anupanissayasampannānaṃ viparītadassanānaṃ pūraṇakassapādīnaṃ channaṃ satthārānaṃ aññesañca evarūpānaṃ supinantepi aparibhogo. Upanissayasampannānaṃ pana catuppadāyapi gāthāya pariyosāne arahattamadhigantum samatthānaṃ nibbedhikaññadassanānaṃ bāhiyadārucīriyappabhutīnaṃ aññesañca mahākulappasutānaṃ mahāsāvakānaṃ paribhogo, te hi taṃ dassanānuttariyasavanānuttariyapāricariyānuttariyādīni sādhentā tathāgataṃ paribhuñjanti. Evaṃ anomasattaparibhogatthēnāpi tathāgatasamaṃ ratanaṃ natthi.

Yampi taṃ avisesato ratijjanatthēna ratanaṃ. Seyyathidaṃ - rañño cakkavattissa cakkaratanaṃ. Tañhi disvāva rājā cakkavatti attamano hoti, evampi taṃ rañño ratim janeti. Puna caparaṃ rājā cakkavatti vāmena hatthēna suvaṇṇabhiṅkāraṃ gahetvā dakkhiṇēna hatthēna cakkaratanaṃ abbhukkirati “pavattatu bhavaṃ cakkaratanaṃ, abhivijjātu bhavaṃ cakkaratana”nti. Tato cakkaratanaṃ pañcaṅgikaṃ viya tūriyaṃ madhurassaraṃ niccharantaṃ ākāsena puratthimaṃ disaṃ gacchati, anvadeva rājā, cakkavatti cakkānubhāvena dvādasayojanavittihīṇāya caturaṅginīyā senāya nātiuccaṃ nātinīcaṃ uccarukkhānaṃ heṭṭhābhāgena, nīcarukkhānaṃ uparibhāgena, rukkhesu pupphaphalapallavādipaṇṇākāraṃ gahetvā āgatānaṃ hatthato paṇṇākārañca gaṇhanto “ehi kho, mahārājā”ti evamādinā paramanipaccakārena āgate paṭirājāno “pāṇo na hantabbo”tiādinā nayena anusāsanto gacchati. Yattha pana rājā bhuñjitukāmo vā divāseyyaṃ vā kappetukāmo hoti, tattha cakkaratanaṃ ākāsā orohitvā udakādisabbakiccakkhame same bhūmibhāge akkhāhataṃ viya tiṭṭhati. Puna rañño gamanacitte uppanne purimanayeneva saddaṃ karontaṃ gacchati, taṃ sutvā dvādasayojanikāpi parisā ākāsena gacchati. Cakkaratanaṃ anupubbena puratthimaṃ samuddaṃ ajjhogāhati, tasmim ajjhogāhante udakaṃ yojanappamāṇaṃ apagantvā bhittikataṃ viya tiṭṭhati. Mahājano yathākāmaṃ satta ratanāni gaṇhāti. Puna rājā suvaṇṇabhiṅkāraṃ gahetvā “ito paṭṭhāya mama rajja”nti udakena abbhukkiritvā nivattati. Senā purato hoti, cakkaratanaṃ pacchato, rājā majjhe. Cakkaratanaṃ osakkitosakkitaṭṭhānaṃ udakaṃ paripūراتي. Eteneva upāyena dakkhiṇapacchimuttarepi samudde gacchati.

Evaṃ catuddisaṃ anusaṃyāyitvā cakkaratanaṃ tiyojanappamāṇaṃ ākāsaṃ ārohati. Tattha ṭhito rājā cakkaratanaṃnubhāvena vijitavijayo pañcasataparittadīpapaṭimaṇḍitaṃ sattayojanasahassaparimaṇḍalaṃ pubbavidehaṃ, tathā aṭṭhajojanasahassaparimaṇḍalaṃ uttarakurum, sattayojanasahassaparimaṇḍalaṃyeva aparagoyānaṃ, dasayojanasahassaparimaṇḍalaṃ jambudīpañcāti evaṃ catumahādīpadvisahassaparittadīpapaṭimaṇḍitaṃ ekaṃ cakkavāḷaṃ suphullapuṇḍarīkavanaṃ viya oloketi. Evaṃ olokeyato cassa anappakā rati uppajjati. Evampi taṃ cakkaratanaṃ rañño ratim janeti, tampi buddharatanasamaṃ natthi. Yadi hi ratijjanatthēna ratanaṃ, tathāgatova ratanaṃ, kiṃ karissati etaṃ cakkaratanaṃ? Tathāgato hi yassā dibbāya ratiyā cakkaratanaḍḍhi sabbehipi janitā cakkavattirati saṅkhampi kalampi kalabhāgampi na upeti, tatopi ratito uttaritarañca paṇītatarañca attano ovādappaṭīkarānaṃ asaṅkhyeyyānampi devamanussānaṃ paṭhamajjhānaratiṃ dutiyatatiyacatutthapañcamajjhānaratiṃ, ākāsānañcāyatanaratiṃ,

hi cakkhu attā vā attaniyaṃ vāti appaṭisiddhameva siyā. Evaṃ ratanaṃ paṇṭanti ratanattaṃ paṇṭaṃ, ratanabhāvo paṇṭoti ayamatto veditabbo. Itarathā hi buddho neva ratananti sikkheyya. Na hi yatta ratanaṃ atthi, taṃ ratananti na sikkhati. Yatta pana cittaṭṭhādiatthasaṅkhātāṃ yena vā tena vā vidhinā sambandhagataṃ ratanaṃ atthi, yasmā taṃ ratanattamupādāya ratananti paññāpīyati, tasmā tassa ratanassa atthitāya ratananti sikkhati. Atha vā idampi buddhe ratananti imināpi pakārena buddhova ratananti evamatto veditabbo. Vuttamattāya ca bhagavatā imāya gāthāya rājakulassa sotthi jātā, bhayaṃ vūpasantaṃ. Imissā gāthāya āṇa koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Khayaṃ virāgantigāthāvaṇṇanā

4. Evaṃ buddhaguṇena saccaṃ vatvā idāni nibbānadhammaguṇena vattumāraddho “khayaṃ virāga”nti. Tattha yasmā nibbānasacchikiriyāya rāgādayo khīṇā honti parikkhīṇā, yasmā vā taṃ tesāṃ anuppādanirodhakkhayamattaṃ, yasmā ca taṃ rāgādivippayuttaṃ sampayogato ca ārammaṇato ca, yasmā vā tamhi sacchikate rāgādayo accantaṃ virattā honti vigatā viddhastā, tasmā khayanti ca virāganti ca vuccati. Yasmā panassa na uppādo paññāyati, na vayo, na ṭhitassa aññathattaṃ tasmā taṃ na jāyati na jīyati na mīyatīti katvā amatanti vuccati. Uttamatthena pana atappakaṭṭhena ca paṇṭanti. Yadajjhagāti yaṃ ajjhagā vindi paṭilabhi, attano ñāṇabalena sacchākāsi. Sakyamunīti sakyakulappasutattā sakyo, moneyyadhammasamannāgatattā muni, sakyo eva muni sakyamuni. Samāhitoti ariyamaggasamādhinā samāhitacitto. Na tena dhammena samatthi kiñcīti tena khayādināmakena sakyamuninā adhigatena dhammena samaṃ kiñci dhammajātaṃ natthi. Tasmā suttantarepi vuttaṃ - “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesāṃ aggamakkhāyati”tiādi.

Evaṃ bhagavā nibbānadhammassa aññehi dhammehi asamataṃ vatvā idāni tesāṃ sattānaṃ uppannaupaddavavūpasamatthaṃ khayavirāgāmatapaṇṭatāguṇehi nibbānadhammaratanassa asadisabhāvaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi dhamme ratanaṃ paṇṭaṃ, etena saccena suvatthi hotū”ti. Tassatto purimagāthāya vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇa koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Yaṃ buddhaseṭṭhotigāthāvaṇṇanā

5. Evaṃ nibbānadhammaguṇena saccaṃ vatvā idāni maggadhammaguṇena vattumāraddho “yaṃ buddhaseṭṭho”ti. Tattha “bujjhita saccānī”tiādinā nayena buddho, uttamo pasaṃsanīyo cāti seṭṭho, buddho ca so seṭṭho cāti buddhaseṭṭho, anubuddhapaccekaḥbuddhasutabuddhakhyesu vā buddhesu seṭṭhoti buddhaseṭṭho. So buddhaseṭṭho yaṃ parivaṇṇayī “atthaṅgikova maggānaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā”ti ca “ariyaṃ vo, bhikkhave, sammāsamādhimā desissāmi saupanisaṃ saparikkhāra”nti ca evamādinā nayena tattha tattha pasaṃsi pakāsayi. Sucinti kilesamalasaṃucchadakkaraṇato accantavodānaṃ. Samādhimānantarikaññamāhūti yañca attano pavattisamanantaraṃ niyameneva phalapadānato “ānantarikasamādhī”ti āhu. Na hi maggasaṃmādhimhi uppanne tassa phaluppattinisedhako koci antarāyo atthi. Yathāha -

“Ayañca puggalo sotāpatti phalasacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṃ puggalo na sotāpatti phalaṃ sacchikaroti, ayaṃ vuccati puggalo ṭhitakappī. Sabbepi

maggasamaṅgino puggalā t̥hitakappino''ti.

Samādhinā tena samo na vijjatīti tena buddhaseṭṭhaparivaṇṇitena sucinā ānantarikasamādhinā samo rūpāvacarasamādhī vā arūpāvacarasamādhī vā koci na vijjati. Kasmā? Tesam bhāvitattā tattha tattha brahmaloke upapannassāpi puna nirayādīsipi upapattisambhavato, imassa ca arahattasamādhissa bhāvitattā ariyapuggalassa sabbūpapattisamugghātasambhavato. Tasmā suttantarepi vuttaṃ - ''yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tesam aggamakkhāyati''tiādi.

Evam bhagavā ānantarikasamādhissa aññehi samādhīhi asamataṃ vatvā idāni purimanayeneva maggadhammaratanassa asadisabhāvaṃ nissāya saccavacanam payuñjati ''idampi dhamme...pe... hotū''ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Ye puggalātigāthāvaṇṇanā

6. Evam maggadhammaguṇenāpi saccam vatvā idāni saṅghaguṇenāpi vattumāraddho ''ye puggalā''ti. Tattha yeti aniyamtvā uddeso. Puggalāti sattā. Aṭṭhāti tesam gaṇanaparicchedo. Te hi cattāro ca paṭipannā cattāro ca phale t̥hitāti aṭṭha honti. Sataṃ pasatthāti sappurisehi buddhapaccekabuddhabuddhasāvakehi aññehi ca devamanussehi pasatthā. Kasmā? Sahajātasīlādiguṇayogā. Tesañhi campakavakulakusumādīnaṃ sahajātavaṇṇagandhādayo viya sahajātā sīlasamādhīdayo guṇā, tena te vaṇṇagandhādisampannāni viya pupphāni devamanussānaṃ sataṃ piyā manāpā pasamsanīyā ca honti. Tena vuttaṃ ''ye puggalā aṭṭhasataṃ pasatthā''ti.

Atha vā yeti aniyamtvā uddeso. Puggalāti sattā. Aṭṭhasatanti tesam gaṇanaparicchedo. Te hi ekabījī kolaṃkolo sattakkhattuparamoti tayo sotāpannā. Kāmarūpārūpabhavesu adhigataphalā tayo sakadāgāmino. Te sabbepi catunnaṃ paṭipadānaṃ vasena catuvīsati. Antarāparinibbāyī, upahaccaparinibbāyī, sasaṅkhāraparinibbāyī, asaṅkhāraparinibbāyī, uddhamṃsoto, akaniṭṭhagāmīti aviheṣu pañca. Tathā atappasudassasudassīsu. Akaniṭṭhesu pana uddhamṃsotavajjā cattāroti catuvīsati anāgāmino. Sukkhavipassako samathayānikoti dve arahanto. Cattāro maggaṭṭhāti catupaññāsa. Te sabbepi saddhādhurapaññādhurānaṃ vasena diguṇā hutvā aṭṭhasataṃ honti. Sesam vuttanayameva.

Cattāri etāni yugāni hontīti te sabbepi aṭṭha vā aṭṭhasataṃ vāti vitthārasena uddiṭṭhapuggalā saṅkhepavasena sotāpattimaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yugaṃ, evam yāva arahattamaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yuganti cattāri yugāni honti. Te dakkhiṇeyyāti ettha teti pubbe aniyamtvā uddiṭṭhānaṃ niyamtvā niddeso. Ye puggalā vitthārasena aṭṭha vā, aṭṭhasataṃ vā, saṅkhepavasena cattāri yugāni hontīti vuttā, sabbepi te dakkhiṇaṃ arahantīti dakkhiṇeyyā. Dakkhiṇā nāma kammañca kammavipākañca saddahitvā ''esa me idaṃ vejjakammaṃ vā jaṅghapesanikaṃ vā karissatī''ti evamādīni anapekkhitvā diyyamāno deyyadhammo, taṃ arahanti nāma sīlādiguṇayuttā puggalā, ime ca tādisā, tena vuccanti ''te dakkhiṇeyyā''ti.

Sugatassa sāvakāti bhagavā sobhanena gamanena yuttattā, sobhanañca t̥hānaṃ gatattā, suṭṭhu ca gatattā, suṭṭhu eva ca gadattā sugato, tassa sugatassa. Sabbepi te vacanaṃ suṇantīti sāvakā. Kāmañca aññepi suṇanti, na pana sutvā kattabbakiccaṃ

karonti, ime pana sutvā kattabbaṃ dhammānudhammappaṭipattiṃ katvā maggaphalāni pattā, tasmā “sāvaka”ti vuccanti. Etesu dinnāni mahapphalānīti etesu sugatasāvakesu appakānīpi dānāni dinnāni paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhibhāvaṃ upagatatā mahapphalāni honti. Tasmā suttantarepi vuttaṃ -

“Yāvatā, bhikkhave, saṅghā vā gaṇā vā tathāgatasāvakaṃsaṅgho, tesam aggamakkhāyati, yadidaṃ cattāri purisayugāni aṭṭha purisapuggalā, esa bhagavato sāvakaṃsaṅgho...pe... aggo vipāko hotī”ti.

Evam bhagavā sabbesampi maggaṭṭhaphalaṭṭhānaṃ vasena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇa koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Ye suppayuttātigāthāvaṇṇanā

7. Evam maggaṭṭhaphalaṭṭhānaṃ vasena saṅghaguṇena saccaṃ vatvā idāni tato ekaccānaṃ phalasamāpattisukhamanubhavantānaṃ khīṇāsavapuggalānameva guṇena vattumāraddho “ye suppayuttā”ti. Tattha yeti aniyamituddesavacanaṃ. Suppayuttāti suṭṭhu payuttā, anekavihiṭṭaṃ anesanaṃ pahāya suddhājīvitam nissāya vipassanāya attānaṃ payuñjitumāraddhāti attho. Atha vā suppayuttāti suvisuddhakāyavacīpayogasamannāgatā, tena tesam sīlakkhandhaṃ dasseti. Manasā daḷhenāti daḷhena manasā, thirasamādhiyuttena cetasāti attho. Tena tesam samādhikkhandhaṃ dasseti. Nikkāminoti kāye ca jīvite ca anapekkhā hutvā paññādhurena vīriyena sabbakilesehi katanikkamaṇā. Tena tesam vīriyasampannaṃ paññakkhandhaṃ dasseti.

Gotamasāsanamhīti gottato gotamassa tathāgatasseva sāsanaṃhi. Tena ito bahiddhā nānappakāraṃpi amaratapam karontānaṃ suppayogādiguṇābhāvato kilesehi nikkamaṇābhāvaṃ dasseti. Teti pubbe uddiṭṭhānaṃ niddesavacanaṃ. Pattipattāti ettha pattabbāti patti, pattabbā nāma pattuṃ arahā, yaṃ patvā accantayogakkhemino honti, arahattaphalassetam adhivacanaṃ, tam pattiṃ pattāti pattipattā. Amatanti nibbānaṃ. Vigayhāti ārammaṇavasena vigāhitvā. Laddhāti labhitvā. Mudhāti abyayena kākaṇikamattampi byayaṃ akatvā. Nibbutinti paṭippassaddhakilesadarathaṃ phalasamāpattiṃ. Bhuñjamānāti anubhavamānā. Kiṃ vuttaṃ hoti? Ye imasmiṃ gotamasāsanamhi sīlasampannattā suppayuttā, samādisampannattā manasā daḷhena, paññāsampannattā nikkāmino, te imāya sammāpaṭipadāya amataṃ vigayha mudhā laddhā phalasamāpattisaññitaṃ nibbutiṃ bhuñjamānā pattipattā nāma hontīti.

Evam bhagavā phalasamāpattisukhamanubhavantānaṃ khīṇāsavapuggalānameva vasena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇa koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Yathindakhīlotigāthāvaṇṇanā

8. Evam khīṇāsavapuggalānaṃ guṇena saṅghādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni bahujanapaccakkhena sotāpannasseva guṇena vattumāraddho “yathindakhīlo”ti. Tattha yathāti upamāvacanaṃ. Indakhīloti nagaradvāraṇivāraṇatthaṃ ummārabbhantare aṭṭha vā dasa vā hatthe pathaviṃ khaṇitvā ākoṭitassa sārādārumayathambhassetam adhivacanaṃ. Pathavinti bhūmiṃ. Sitoti anto pavisitvā

nissito. Siyāti bhavēyya. Catubbhi vātehi catūhi disāhi āgatehi vātehi. Asampakampiyoti kampetum vā cāletum vā asakkuṇeyyo. Tathūpamanti tathāvidham. Sappurisanti uttamapurisaṃ. Vadāmīti bhaṇāmi. Yo ariyasaccāni avecca passatīti yo cattāri ariyasaccāni paññāya ajjhogāhetvā passati. Tattha ariyasaccāni kumārappañhe vuttanayeneva veditabbāni.

Ayaṃ panettha saṅkhepattho - yathā hi indakhīlo gambhīranematāya pathavissito catubbhi vātehi asampakampiyo siyā, imampi sappurisaṃ tathūpamameva vadāmi, yo ariyasaccāni avecca passati. Kasmā? Yasmā sopi indakhīlo viya catūhi vātehi sabbatitthiyavādavātehi asampakampiyo hoti, tamhā dassanā kenaci kampetum vā cāletum vā asakkuṇeyyo. Tasmā suttantarepi vuttaṃ -

“Seyyathāpi, bhikkhave, ayokhīlo vā indakhīlo vā gambhīranemo sunikhāto acalo asampakampī, puratthimāya cepi disāya āgaccheyya bhusā vātavutthi, neva naṃ saṅkampeyya na sampakampeyya na sampacāleyya. Pacchimāya...pe... dakkhiṇāya, uttarāyapi ce...pe... na sampacāleyya. Taṃ kissa hetu? Gambhīrattā, bhikkhave, nemassa, sunikhātattā indakhīlassa. Evameva kho, bhikkhave, ye ca kho keci samaṇā vā brāhmaṇā vā ‘idaṃ dukkhanti...pe... paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānanti, te na aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā mukhaṃ olokenti ‘ayaṃ nūna bhavaṃ jānaṃ jānāti, passaṃ passatī’ti. Taṃ kissa hetu? Sudiṭṭhattā, bhikkhave, catunnaṃ ariyasaccāna’nti.

Evaṃ bhagavā bahujanapaccakkhassa sotāpannasseva vasena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe’ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Ye ariyasaccānītigāthāvaṇṇanā

9. Evaṃ avisesato sotāpannassa guṇena saṅghādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni ye te tayo sotāpannā ekabījī kolaṃkolo sattakkhattuparamoti. Yathāha -

“Idhekacco puggalo tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā sotāpanno hoti...pe...so ekaṃyeva bhavaṃ nibbattivā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ ekabījī. Tathā dve vā tīṇi vā kulāni sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ kolaṃkolo. Tathā sattakkhattum deve su ca manussesu ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ sattakkhattuparamo’ti.

Tesaṃ sabbakaniṭṭhassa sattakkhattuparamassa guṇena vattumāraddho “ye ariyasaccānī’ti. Tattha ye ariyasaccānī etaṃ vuttanayameva. Vibhāvayantīti paññāobhāseṇa saccappaṭicchādakaṃ kilesandhakāraṃ vidhamitvā attano pakāsāni pākaṭāni karonti. Gambhīrapaññenāti appameyyapaññatāya sadevakassa lokassa ñāṇena alabbhaneyyappatiṭṭhapaññena, sabbaññunāti vuttaṃ hoti. Sudesitānīti samāsabyāsaśākalyavekalyādīhi tehi tehi nayehi suṭṭhu desitāni. Kiñcāpi te honti bhusaṃ pamattāti te vibhāvitaariyasaccā puggalā kiñcāpi devarajjacakkavattirajjādippamādaṭṭhānaṃ āgamma bhusaṃ pamattā honti, tathāpi sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyumaṃ nāmañca rūpañca, tesaṃ niruddhattā atthaṅgatattā na aṭṭhamamaṃ bhavaṃ ādiyanti, sattamabhava eva pana vipassanaṃ ārabhitvā arahattaṃ pāpuṇanti.

Evam bhagavā sattakkhattuparamavasena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇa koṭisatasahassacakkavālesu amanussehi paṭiggahitāti.

Sahāvassātigāthāvaṇṇanā

10. Evam sattakkhattuparamassa aṭṭhamam bhavaṃ anādiyanaguṇena saṅghādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni tasseva satta bhava ādiyatopi aññehi appahīnabhavādānehi puggalehi visiṭṭhena guṇena vattumāraddho “sahāvassā”ti. Tattha sahāvāti saddhiṃyeva. Assāti “na te bhavaṃ aṭṭhamamādiyanti”ti vuttesu aññatarassa. Dassanasampadāyāti sotāpattimaggasampattiyā. Sotāpattimaggo hi nibbānaṃ disvā kattabbakiccasampadāya sabbapaṭhamam nibbānadassanato “dassana”nti vuccati, tassa attani pātubhāvo dassanasampadā, tāya dassanasampadāya saha eva. Tayassu dhammā jahitā bhavantīti ettha assu-iti padapūraṇamatte nipāto “idaṃ su me, sārīputta, mahāvikaṭabhojanasmim hotī”tiādīsu viya. Yato sahāvassa dassanasampadāya tayo dhammā jahitā bhavanti pahīnā hontīti ayamettha attho.

Idāni jahitadhammadassanatthamāha “sakkāyadiṭṭhī vicikicchitañca, sīlabbatam vāpi yadatthi kiñcī”ti. Tattha sati kāye vijjamāne upādānakkhandhapañcakākhya kāye vīsativatthukā diṭṭhi sakkāyadiṭṭhi, satī vā tattha kāye diṭṭhītipi sakkāyadiṭṭhi, yathāvuttappakāre kāye vijjamānā diṭṭhīti attho. Satiyeva vā kāye diṭṭhītipi sakkāyadiṭṭhi, yathāvuttappakāre kāye vijjamāne rūpādisaṅkhāto attāti evaṃ pavattā diṭṭhīti attho. Tassā ca pahīnattā sabbadiṭṭhigatāni pahīnāneva honti. Sā hi nesaṃ mūlaṃ. Sabbakilesabyādhivūpasamanato paññā“cikicchita”nti vuccati, taṃ paññācikkicchitaṃ ito vigataṃ, tato vā paññācikkicchitā idaṃ vigatanti vicikicchitaṃ. “Satthari kaṅkhatī”tiādinā nayena vuttāya aṭṭhavatthukāya vimatiyā etaṃ adhivacanaṃ. Tassā pahīnattā sabbānīpi vicikicchitāni pahīnāni honti. Tañhi nesaṃ mūlaṃ. “Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṃ sīlena suddhi vatena suddhī”ti evamādisu āgataṃ gosīlakukkurasīlādikaṃ sīlaṃ govatakukkuravatādikañca vataṃ sīlabbatanti vuccati, tassa pahīnattā sabbampi naggiyamuṇḍikādiamaratapaṃ pahīnaṃ hoti. Tañhi tassa mūlaṃ, teneva sabbāvasāne vuttaṃ “yadatthi kiñcī”ti. Dukkhadassanasampadāya cettha sakkāyadiṭṭhi samudayadassanasampadāya vicikicchitaṃ, maggadassananibbānadassanasampadāya sīlabbatam pahīyatīti viññātabbaṃ.

Catūhapāyehītigāthāvaṇṇanā

11. Evamassa kilesavaṭṭappahānaṃ dassetvā idāni tasmiṃ kilesavaṭṭe sati yena vipākavaṭṭena bhavitabbaṃ, tappahānā tassāpi pahānaṃ dīpento āha “catūhapāyehi ca vippamutto”ti. Tattha cattāro apāyā nāma nirayatiracchānapettivisayaasurakāyā. Tehi esa satta bhava ādiyantopi vippamuttoti attho.

Evamassa vipākavaṭṭappahānaṃ dassetvā idāni yamassa vipākavaṭṭassa mūlabhūtaṃ kammavaṭṭam, tassāpi pahānaṃ dassento āha “chaccābhiṭṭhānāni abhabba kātu”nti. Tattha abhiṭṭhānāni oḷārikatṭhānāni, tāni esa cha abhabbo kātuṃ. Tāni ca “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaraṃ jīvītā voropeyyā”tiādinā nayena ekaṇipāte vuttāni mātughātapitughātaarahantaghātalohituppadasaṅghabhedaaññasatthāruddhesakamm ānīti veditabbāni. Tāni hi kiñcāpi diṭṭhisampanno ariyasāvako kunthakipillikampi jīvītā

na voropeti, apica kho pana puthujjanabhāvassa vigarahaṇatthaṃ vuttāni. Puthujjano hi aditṭhisampannattā evaṃmahāsāvajjāni abhiṭṭhānānipi karoti, dassanasampanno pana abhabbo tāni kātunti. Abhabbaggaṇaṇcetta bhavantarepi akaraṇadassanatthaṃ. Bhavantarepi hi esa attano ariyasāvakabhāvaṃ ajānantopi dhammatāya eva etāni vā cha pakatipāṇātipātādīni vā pañca verāni aññasatthāruddesena saha cha ṭhānāni na karoti, yāni sandhāya ekacce “cha chābhiṭṭhānānī”tipi paṭhanti. Matamacchaggāhādayo cettha ariyasāvakagāmadārakānaṃ nidassanaṃ.

Evaṃ bhagavā satta bhave ādiyatopi ariyasāvakassa aññehi appahīnabhavādānehi puggalehi visiṭṭhaguṇavasena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Kiñcāpi sotigāthāvaṇṇanā

12. Evaṃ satta bhave ādiyatopi aññehi appahīnabhavādānehi puggalehi visiṭṭhaguṇena saṅghādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni na kevalaṃ dassanasampanno cha abhiṭṭhānāni abhabbo kātuṃ, kintu appamattakampi pāpakammaṃ katvā tassa paṭicchādānāyapi abhabboti pamādavihārinopi dassanasampannassa katappaṭicchādānābhāvaguṇena vattumāraddho “kiñcāpi so kamma karoti pāpaka”nti.

Tassattho - so dassanasampanno kiñcāpi satisammosena pamādavihāraṃ āgama yaṃ taṃ bhagavatā lokavajjaṃ sañciccātikkamanaṃ sandhāya vuttaṃ “yaṃ mayā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mama sāvaka jīvitahetupi nātikkamantī”ti taṃ ṭhapetvā aññaṃ kuṭikārasahaseyyādiṃ paṇṇattivajjavīttikkamasāṅkhātāṃ buddhappatikuṭṭhaṃ kāyena pāpakammaṃ karoti, padasodhammauttarichappañcavācādharmadesanasamphappalāpapharusavacanādi ṃ vā vācāya, uda cetasa vā katthaci lobhadosuppādanaṃ jātarūpādisādiyaṇaṃ cīvarādiriparibhogesu apaccavekkhaṇādiṃ vā pāpakammaṃ karoti. Abhabbo so tassa paṭicchādāya na so taṃ “idaṃ akappiyamakaraṇīya”nti jānitvā muhuttampi paṭicchādeti, taṃkhaṇaṃ eva pana satthari vā viññūsu vā sabrahmacārīsu āvi katvā yathādhammaṃ paṭikaroti, “na puna karissāmī”ti evaṃ saṃvaritabbaṃ vā saṃvarati. Kasmā? Yasmā abhabbatā diṭṭhapadassa vuttā, evarūpampi pāpakammaṃ katvā tassa paṭicchādāya diṭṭhanibbānapadassa dassanasampannassa puggalassa abhabbatā vuttāti attho.

Kathaṃ?

“Seyyathāpi, bhikkhave, daharo kumāro mando uttānaseyyako hatthena vā pādena vā aṅgāraṃ akkamitvā khippameva paṭisaṃharati, evameva kho, bhikkhave, dhammatā esā diṭṭhisampannassa puggalassa, kiñcāpi tathārūpiṃ āpattiṃ āpajjati, yathārūpāya āpattiyā vuṭṭhānaṃ paññāyati. Atha kho naṃ khippameva satthari vā viññūsu vā sabrahmacārīsu deseti vivarati uttānīkaroti, desetvā vivarivā uttānīkatvā āyatīṃ saṃvaram āpajjati”ti.

Evaṃ bhagavā pamādavihārinopi dassanasampannassa katappaṭicchādānābhāvaguṇena saṅgharatanassa guṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjati “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva

veditabbo. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Vanappagumbetigāthāvaṇṇanā

13. Evaṃ saṅghapariyāpannānaṃ puggalānaṃ tena tena guṇappakārena saṅghādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni yvāyaṃ bhagavatā ratanattayaguṇaṃ dīpentena idha saṅkhepena aññatra ca vitthārena pariyattidhammo desito, tampi nissāya puna buddhādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vattumāraddho “vanappagumbe yathā phussitagge”ti. Tattha āsannasannivesavavatthitānaṃ rukkhānaṃ samūho vanaṃ, mūlasārapheggutacasākhāpalāsehi pavuddho gumbo pagumbo, vanassa, vane vā pagumbo vanappagumbo. Svāyaṃ “vanappagumbe”ti vutto, evampi hi vattum labbhati “atthi savitakkasavicāre, atthi avitakkavicāramatte, sukhe dukkhe jīve”tiādīsu viya. Yathāti upamāvacanaṃ. Phussitāni aggāni assāti phussitaggo, sabbasākhāpasākhāsu sañjātapupphoti attho. So pubbe vuttanayeneva “phussitagge”ti vutto. Gimhānamāse paṭhamasmiṃ gimheti ye cattāro gimhānaṃ māsā, tesam catunnaṃ gimhamāsānaṃ ekasmiṃ māsē. Katarasmiṃ māsē iti ce? Paṭhamasmiṃ gimhe, citramāseti attho. So hi “paṭhamagimho”ti ca “bālavasanto”ti ca vuccati. Tato paraṃ padatthato pākaṭameva.

Ayaṃ panettha piṇḍattho - yathā paṭhamagimhanāmake bālavasante nānāvidharukkhagahane vane supupphitaggasākho taruṇarukkhagacchapariyāyanāmo pagumbo ativiya sassiriko hoti, evameva khandhāyatanādīhi satipaṭṭhānasammappadhānādīhi sīlasamādhikkhandhādīhi vā nānappakārehi atthappabhedapupphehi ativiya sassirikattā tathūpamaṃ nibbānagāmiaggadīpanato nibbānagāmiṃ pariyattidhammavaraṃ neva lābhahetu na sakkārādihetu, kevalantu mahākaruṇāya abbhussāhitahadayo sattānaṃ paramahitāya adesayīti. Paramaṃ hitāyāti ettha ca gāthābandhasukhatthaṃ anunāsiko. Ayaṃ panattho - paramahitāya nibbānāya adesayīti.

Evaṃ bhagavā imaṃ supupphitagganappagumbasadisaṃ pariyattidhammaṃ vatvā idāni tameva nissāya buddhādhiṭṭhānaṃ saccavacanaṃ payuñjati “idampi buddhe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Kevalaṃ pana idampi yathāvuttapakārapariyattidhammasaṅkhātāṃ buddhe ratanaṃ paṇṭanti evaṃ yojetabbaṃ. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Varo varaññūtigāthāvaṇṇanā

14. Evaṃ bhagavā pariyattidhammena buddhādhiṭṭhānaṃ saccaṃ vatvā idāni lokuttaradhammena vattumāraddho “varo varaññū”ti. Tattha varoti paṇṭādhimuttikehi icchito “aho vata mayampi evarūpā assāmā”ti, varaguṇayogato vā varo uttamo seṭṭhoti attho. Varaññūti nibbānaññū. Nibbānañhi sabbadhammānaṃ uttamaṭṭhena varaṃ, tañcesa bodhimūle sayam paṭivijjhitvā aññāsi. Varadoti pañcavaggiyabhaddavaggiyaṭilādīnaṃ aññesañca devamanussānaṃ nibbedhabhāgiyavāsanābhāgiyavaradhammāyīti attho. Varāharoti varassa maggassa āhaṭattā varāharoti vuccati. So hi bhagavā dīpaṅkarato pabhuti samatimsa pāramiyo pūrento pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ purāṇamaggavaramāhari, tena “varāharo”ti vuccati.

Apica sabbaññaññāṇappaṭilābhena varo, nibbānasacchikiriyaṃ varaññū, sattānaṃ vimuttisukhadānena varado, uttamaṃ paṭipadāharaṇena varāharo. Etehi lokuttaraḡuṇehi adhikassa kassaci ḡuṇassa abhāvato anuttaro.

Aparo nayo - varo upasamādhittānāparipūraṇena, varaññū paññādhittānāparipūraṇena, varado cāḡādhittānāparipūraṇena, varāharo saccādhittānāparipūraṇena, varaṃ maggasaccamāharīti. Tathā varo puññussayena, varaññū paññussayena, varado buddhabhāvatthikānaṃ tadupāyasampadānena, varāharo paccekabuddhabhāvatthikānaṃ tadupāyāharaṇena, anuttaro tattha tattha asadisatāya, attanā vā anācariyako hutvā paresaṃ ācariyabhāvena, dhammavaraṃ adesayi sāvakaḡbhāvatthikānaṃ tadatthāya svākkhātātāḡuṇayuttassa dhammavarassa desanato. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Evaṃ bhagavā navavidhena lokuttaradhammena attano ḡuṇaṃ vatvā idāni tameva ḡuṇaṃ nissāya buddhādhittānaṃ saccavacanaṃ payuñjati “idampi buddhe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Kevalaṃ pana yaṃ varaṃ lokuttaradhammaṃ esa aññāsi, yañca adāsi, yañca āhari, yañca desesi, idampi buddhe ratanaṃ pañṭanti evaṃ yojetabbaṃ. Imissāpi ḡāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḡesu amanussehi paṭiggahitāti.

Khīṇantigāthāvaṇṇanā

15. Evaṃ bhagavā pariyattidhammañca navalokuttaradhammañca nissāya dvīhi ḡāthāhi buddhādhittānaṃ saccaṃ vatvā idāni ye taṃ pariyattidhammaṃ assosumaṃ, sutānusārena ca paṭipajjitvā navappakāraṃpi lokuttaradhammaṃ adhigamaṃsu, tesamaṃ anupādisesanibbānapattiguṇaṃ nissāya puna saṅghādhittānaṃ saccaṃ vattumāraddho “khīṇaṃ purāṇa”nti. Tattha khīṇanti samucchinnaṃ. Purāṇanti purātanaṃ. Navanti sampati vattamānaṃ. Natthi sambhavanti avijjamānapātubhāvaṃ. Virattacittāti vītarāḡacittā. Āyatike bhavasṃmanti anāgatamaddhānaṃ punabbhave. Teti yesamaṃ khīṇaṃ purāṇaṃ navaṃ natthi sambhavaṃ, ye ca āyatike bhavasṃmiṃ virattacittā, te khīṇāsava bhikkhū. Khīṇabījāti ucchinnaḡijā. Avirūḡhichandāti virūḡhichandavirahitā. Nibbantīti vijjhāyanti. Dhīrāti dhisampannā. Yathāyaṃ padīpoti ayaṃ padīpo viya.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Yaṃ taṃ sattānaṃ uppajjitvā niruddhampi purāṇaṃ atītakālikaṃ kammaṃ taṇhāsinehassa appahīnattā paṭisandhiāharaṇasamatthatāya akhīṇaṃyeva hoti, taṃ purāṇaṃ kammaṃ yesamaṃ arahattamaggena taṇhāsinehassa sositattā agginā daḡḡhabījamaiva āyatiṃ vipākadānāsamatthatāya khīṇaṃ. Yañca nesaṃ buddhapūjādivasena idāni pavattamānaṃ kammaṃ navanti vuccati, tañca taṇhāpahāneneva chinnaṃulapādapapupphamaiva āyatiṃ phaladānāsamatthatāya yesamaṃ natthi sambhavaṃ, ye ca taṇhāpahāneneva āyatike bhavasṃmiṃ virattacittā, te khīṇāsava bhikkhū “kammaṃ khettaṃ viññāṇaṃ bīja”nti ettha vuttassa paṭisandhiviññāṇassa kammakkhayeneva khīṇattā khīṇabījā. Yopi pubbe punabbhavasakkhātāya virūḡhiyā chando ahoṣi. Tassapi samudayappahāneneva pahīnattā pubbe viya cutikāle asambhavena avirūḡhichandā dhisampannattā dhīrā carimaviññāṇanirodhena yathāyaṃ padīpo nibbuto, evaṃ nibbanti, puna “rūpino vā arūpino vā”ti evamādiṃ pañṇattipathaṃ accentīti. Tasmīṃ kira samaye nagaradevatānaṃ pūjanatthāya jālitesu padīpesu eko padīpo vijjhāyi, taṃ dassento āha “yathāyaṃ padīpo”ti.

Evaṃ bhagavā ye taṃ purimāhi dvīhi ḡāthāhi vuttaṃ pariyattidhammaṃ assosumaṃ,

sutānusārena ca paṭipajjitvā navappakārampi lokuttaradhammaṃ adhigamiṃsu, tesam anupādisesanibbānapattiguṇaṃ vatvā idāni tameva guṇaṃ nissāya saṅghādhiṭṭhānaṃ saccavacanaṃ payuñjanto desanaṃ samāpesi “idampi saṅghe”ti. Tassattho pubbe vuttanayeneva veditabbo. Kevalaṃ pana idampi yathāvuttena pakārena khīṇāsavabhikkhūnaṃ nibbānasaṅkhātāṃ saṅghe ratanaṃ paṇṭanti evaṃ yojetabbaṃ. Imissāpi gāthāya āṇā koṭisatasahassacakkavāḷesu amanussehi paṭiggahitāti.

Desanāpariyosāne rājakulassa sotthi ahosi, sabbūpaddavā vūpasamiṃsu, caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi.

Yānīdhātigāthāttayavaṇṇanā

16. Atha sakko devānamindo “bhagavatā ratanattayaguṇaṃ nissāya saccavacanaṃ payuñjamānena nāgarassa sotthi katā, mayāpi nāgarassa sotthitthaṃ ratanattayaguṇaṃ nissāya kiñci vattabba”nti cintetvā avasāne gāthāttayaṃ abhāsi “yānīdha bhūtānī”ti tattha yasmā buddho yathā lokahitatthāya ussukkaṃ āpannehi āgantabbaṃ, tathā āgatato yathā ca tehi gantabbaṃ, tathā gatato yathā ca tehi ājānitabbaṃ, tathā ājānato, yathā ca jānitabbaṃ, tathā jānato, yañca tatheva hoti, tassa gadanato ca “tathāgato”ti vuccati. Yasmā ca so devamanussehi pupphagandhādīnā bahi nibbattena upakārakena, dhammānudhammapaṭipattādīnā ca attani nibbattena ativiya pūjito, tasmā sakko devānamindo sabbaṃ devapariṣaṃ attanā saddhiṃ sampiṇḍetvā āha “tathāgataṃ devamanussapūjitaṃ, buddhaṃ namassāma suvatthi hotū”ti.

17. Yasmā pana dhamme maggadhammo yathā yuganaddhasamathavipassanābalena gantabbaṃ kilesapakkhaṃ samucchindantena, tathā gatoti tathāgato. Nibbānadhammopi yathā gato paññāya paṭividdho sabbadukkhappaṭivighātāya sampajjati, buddhādīhi tathā avagato, tasmā “tathāgato”tveva vuccati. Yasmā ca saṅghopi yathā attahitāya paṭipannehi gantabbaṃ tena tena maggena, tathā gatoti “tathāgato”tveva vuccati. Tasmā avasesagāthādvayepi tathāgataṃ dhammaṃ namassāma suvatthi hotu, tathāgataṃ saṅghaṃ namassāma suvatthi hotūti vuttaṃ. Sesam vuttanayamevāti.

Evaṃ sakko devānamindo imaṃ gāthāttayaṃ bhāsītvā bhagavantaṃ padakkhiṇaṃ katvā devapurameva gato saddhiṃ devapariṣāya. Bhagavā pana tadeva ratanasuttaṃ dutiyadivasepi desesi, puna caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, evaṃ yāva sattamadivasam desesi, divase divase tatheva dhammābhisamayo ahosi. Bhagavā aḍḍhamāsameva vesāliyaṃ viharitvā rājūnaṃ “gacchāmā”ti paṭivedesi. Tato rājāno diguṇena sakkārena puna tīhi divasehi bhagavantaṃ gaṅgātīraṃ nayiṃsu. Gaṅgāya nibbattā nāgarājāno cintesum “manussā tathāgatassa sakkāraṃ karonti, mayaṃ kiṃ na karissāmā”ti suvaṇṇarajatamaṇimayā nāvāyo māpetvā suvaṇṇarajatamaṇimaye eva pallaṅke pañṇāpetvā pañcavaṇṇapadumasañchannaṃ udakaṃ karitvā “amhākaṃ anuggahaṃ karoṭhā”ti bhagavantaṃ yāciṃsu. Bhagavā adhivāsetvā ratananāvamārūḷho, pañca ca bhikkhusatāni pañcasataṃ nāvāyo abhirūḷhā. Nāgarājāno bhagavantaṃ saddhiṃ bhikkhusaṅghena nāgabhavanaṃ pavesesum. Tatra sudaṃ bhagavā sabbarattim nāgapariṣāya dhammaṃ desesi. Dutiyadivase dibbehi khādanīyabhojanīyehi mahādānaṃ akaṃsu, bhagavā anumoditvā nāgabhavanā nikkhami.

Bhūmaṭṭhā devā “manussā ca nāgā ca tathāgatassa sakkāraṃ karonti, mayaṃ kiṃ na karissāmā”ti cintetvā vanappagumbarukkhapabbatādīsu chattātichattāni ukkhipiṃsu. Eteneva upāyena yāva akaniṭṭhabrahmabhavanaṃ, tāva mahāsakkāraviseso nibbatti. Bimbisāropi licchavīhi āgatakāle katasakkārato diguṇamakāsi. Pubbe vuttanayeneva pañcahi divasehi bhagavantaṃ rājagahaṃ ānesi.

Rājagahamanuppatte bhagavati pacchābhattaṃ maṇḍalamāle sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ ayamantarakathā udapādi “aho buddhassa bhagavato ānubhāvo, yaṃ uddissa gaṅgāya orato ca pārato ca aṭṭhajojana bhūmibhāgo ninnañca thalañca samaṃ katvā vālukāya okiritvā pupphehi sañchanno, yojanappamāṇaṃ gaṅgāya udakaṃ nānāvaṇṇehi padumehi sañchannaṃ, yāva akaniṭṭhabhavanaṃ, tāva chattātichattāni ussitāni”ti. Bhagavā taṃ pavattiṃ ṇatvā gandhakuṭito nikkhamitvā taṅkhaṇānurūpena pāṭihāriyena gantvā maṇḍalamāle paññattavarabuddhāsane nisīdi. Nisajja kho bhagavā bhikkhū āmantesi - “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinā”ti. Bhikkhū sabbaṃ ārocesuṃ bhagavā etadavoca - “na, bhikkhave, ayaṃ pūjāviseso mayhaṃ buddhānubhāvena nibbatto, na nāgadevabrahmānubhāvena, apica kho pubbe appamattakapariccāgānubhāvena nibbatto”ti. Bhikkhū āhaṃsu “na mayaṃ, bhante, taṃ appamattakaṃ pariccāgaṃ jānāma, sādhu no bhagavā tathā kathetu, yathā mayaṃ taṃ jāneyyāmā”ti.

Bhagavā āha - bhūtapubbaṃ, bhikkhave, takkasilāyaṃ saṅkho nāma brāhmaṇo ahosi. Tassa putto susīmo nāma māṇavo soḷasavassuddesiko vayena. So ekadivasam pītaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha taṃ pitā āha “kiṃ, tāta, susīmā”ti? So āha “icchāmahaṃ, tāta, bārāṇasiṃ gantvā sippaṃ uggahetu”nti. “Tena hi, tāta, susīma, asuko nāma brāhmaṇo mama sahāyako, tassa santikaṃ gantvā uggaṇhāhi”ti kahāpaṇasahassaṃ adāsi. So taṃ gahetvā mātāpitaro abhivādetvā anupubbena bārāṇasiṃ gantvā upacārayuttana vidhinā ācariyaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā attānaṃ nivedesi. Ācariyo “mama sahāyakassa putto”ti māṇavaṃ sampaṭicchitvā sabbaṃ pāhuneyyavattamakāsi. So addhānakilamathaṃ vinodetvā taṃ kahāpaṇasahassaṃ ācariyassa pādamūle ṭhapetvā sippaṃ uggahetuṃ okāsaṃ yāci. Ācariyo okāsaṃ katvā uggaṇhāpesi.

So lahuñca gaṇhanto, bahuñca gaṇhanto, gahitagahitañca suvaṇṇabhājane pakkhittatelaṃ avinassamānaṃ dhārento, dvādasavassikaṃ sippaṃ katipayamāseneva pariyosāpesi. So sajjhāyaṃ karonto ādimajjhaṃyeva passati, no pariyosānaṃ. Atha ācariyaṃ upasaṅkamitvā āha “imassa sippassa ādimajjhameva passāmi, no pariyosāna”nti. Ācariyo āha “ahampi, tāta, evamevā”ti. Atha ko, ācariya, imassa sippassa pariyosānaṃ jānātīti? Isipatane, tāta, isayo atthi, te jāneyyunti. Te upasaṅkamitvā pucchāmi, ācariyāti? Puccha, tāta, yathāsukhanti. So isipatanaṃ gantvā paccekabuddhe upasaṅkamitvā pucchi “api, bhante, pariyosānaṃ jānāthā”ti? Āma, āvuso, jānāmāti. Taṃ mampi sikkhāpethāti. Tena hāvuso, pabbajāhi, na sakkā apabbajitena sikkhāpetunti. Sādhu, bhante, pabbājettha vā maṃ, yaṃ vā icchatha, taṃ katvā pariyosānaṃ jānāpethāti. Te taṃ pabbājetvā kammaṭṭhāne niyojetuṃ asamatthā “evaṃ te nivāsetabbaṃ, evaṃ pārupitabba”ntiādinā nayena ābhisamācārikaṃ sikkhāpesuṃ. So tattha sikkhanto upanissayasampannattā na cireneva paccekabodhiṃ abhisambujjhi. Sakalabārāṇasiyaṃ “susīmapaccekabuddho”ti pākaṭo ahosi lābhaggayasaggappatto sampannaparivāro.

So appāyukasaṃvattanikassa kammassa katattā na cireneva parinibbāyi. Tassa paccekabuddhā ca mahājanakāyo ca sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gahetvā nagaradvāre thūpaṃ patiṭṭhāpesuṃ.

Atha kho saṅkho brāhmaṇo “putto me ciragato, na cassa pavattiṃ jānāmī”ti puttaṃ daṭṭhukāmo takkasilāya nikkhamitvā anupubbena bārāṇasiṃ gantvā mahājanakāyaṃ sannipatitaṃ disvā “addhā bahūsu ekopi me puttassa pavattiṃ jānissatī”ti cintento upasaṅkamtivā pucchi “susīmo nāma māṇavo idha āgato atthi, api nu tassa pavattiṃ jānāthā”ti? Te “āma, brāhmaṇa, jānāma, imasmiṃ nagare brāhmaṇassa santike tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā paccekabuddhānaṃ santike pabbajitvā paccekabuddho hutvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, ayamassa thūpo patiṭṭhāpito”ti āhaṃsu. So bhūmiṃ hatthena paharivā roditvā ca paridevitvā ca taṃ cetiyaṅgaṇaṃ gantvā tiṇāni uddharitvā uttarasāṭakena vālukaṃ ānetvā paccekabuddhacetiyaṅgaṇe okiritvā kamaṇḍaluto udakena samantato bhūmiṃ paripphositvā vanapupphehi pūjaṃ katvā uttarasāṭakena paṭākāṃ āropetvā thūpassa upari attano chattaṃ bandhitvā pakkāmīti.

Evam atītaṃ desetvā jātakaṃ paccuppannaṃ anusandhento bhikkhūnaṃ dhammakathaṃ kathesi. “Siyā kho pana vo, bhikkhave, evamassa ‘aṅṅo nūna tena samayena saṅkho brāhmaṇo ahoṣī’ti, na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, ahaṃ tena samayena saṅkho brāhmaṇo ahoṣiṃ, mayā susīmassa paccekabuddhassa cetiyaṅgaṇe tiṇāni uddhaṭāni, tassa me kammassa nissandena aṭṭhayaṇamaggaṃ vigatakhāṇukaṇṭakaṃ katvā samaṃ suddhamakaṃsu. Mayā tattha vālukā okiṇṇā, tassa me nissandena aṭṭhayaṇamagge vālukaṃ okiriṃsu. Mayā tattha vanakusumehi pūjā katā, tassa me nissandena navayojane magge thale ca udake ca nānāpupphehi pupphasantharamakaṃsu. Mayā tattha kamaṇḍaludakena bhūmi paripphositā, tassa me nissandena vesāliyaṃ pokkharavassaṃ vassi. Mayā tasmiṃ cetiye paṭākā āropitā, chattaṇca baddhaṃ, tassa me nissandena yāva akaniṭṭhabhavanā paṭākā ca āropitā, chattātichattāni ca ussitāni. Iti kho, bhikkhave, ayaṃ mayhaṃ pūjāviseso neva buddhānubhāvena nibbatto, na nāgadevabrahmānubhāvena, apica kho appamattakapariccāgānubhāvena nibbatto”ti. Dhammakathāpariyosāne imaṃ gāthamabhāsi -

“Mattāsukhapariccāgā, passe ce vipulaṃ sukhaṃ;
Caje mattāsukhaṃ dhīro, sampassaṃ vipulaṃ sukha”nti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Ratanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tirokuṭṭasuttavaṇṇanā

Nikkhepappayojanaṃ

1-12. Idāni “tirokuṭṭesu tiṭṭhantī”tiādinā ratanasuttānantaraṃ nikkhittassa tirokuṭṭasuttassa atthavaṇṇanākkamo anuppatto, tassa idha nikkhepappayojanaṃ vatvā atthavaṇṇanaṃ karissāma.

Tattha idañhi tirokuṭṭaṃ iminā anukkamena bhagavatā avuttampi yāyaṃ ito pubbe nānappakārena kusalakammaṇṇapatti dassitā, tattha pamādaṃ āpajjamāno nirayatiracchānayanonīhi viṣiṭṭhatarepi ṭhāne uppajjamāno yasmā evarūpesu petesu uppajjati, tasmā na ettha pamādo karaṇīyoti dassanattaṃ, yehi ca bhūtehi upaddutāya vesāliyā upaddavavūpasamanattaṃ ratanasuttaṃ vuttaṃ, tesu ekaccāni evarūpānīti dassanattaṃ vā vuttanti.

Idamassa idha nikkhepappayojanaṃ veditabbaṃ.

Anumodanākathā

Yasmā panassa atthavaṇṇanā -

“Yena yattha yadā yasmā, tirokuṭṭaṃ pakāsitaṃ;
Pakāsetvāna taṃ sabbaṃ, kayiramānā yathākkamaṃ;
Sukatā hoti tasmāhaṃ, karissāmi tattheva taṃ”.

Kena panetaṃ pakāsitaṃ, kattha kadā kasmā cāti? Vuccate - bhagavatā pakāsitaṃ, taṃ kho pana rājagahe dutiyadivase rañño māgadhasa anumodanattaṃ. Imassa catthassa vibhāvanattaṃ ayamettha vitthārakathā kathetabbā -

Ito dvānavutikappe kāsī nāma nagaraṃ ahosi. Tattha jayaseno nāma rājā. Tassa sirimā nāma devī, tassā kucchiyaṃ phusso nāma bodhisatto nibbattitvā anupubbena sammāsambodhiṃ abhisambujjhi. Jayaseno rājā “mama putto abhinikkhamitvā buddho jāto, mayhameva buddho, mayhaṃ dhammo, mayhaṃ saṅgho”ti mamattaṃ uppādetvā sabbakālaṃ sayameva upaṭṭhahati, na aññesaṃ okāsaṃ deti.

Bhagavato kaniṭṭhabhātaro vemātikā tayo bhātaro cintesum - “buddhā nāma sabbalokahitāya uppajjanti, na cekassevatthāya, amhākañca pitā aññesaṃ okāsaṃ na deti, kathaṃ nu mayaṃ labheyyāma bhagavantaṃ upaṭṭhātu”nti. Tesam etadahosi - “handa mayaṃ kiñci upāyaṃ karomā”ti. Te paccantaṃ kupitaṃ viya kārāpesum. Tato rājā “paccanto kupito”ti sutvā tayopi putte paccantavūpasamanattaṃ pesesi. Te vūpasametvā āgatā, rājā tuṭṭho varaṃ adāsi “yaṃ icchatha, taṃ gaṇhathā”ti. Te “mayaṃ bhagavantaṃ upaṭṭhātuṃ icchāmā”ti āhaṃsu. Rājā “etaṃ ṭhapetvā aññaṃ gaṇhathā”ti āha. Te “mayaṃ aññaṃ anathikā”ti āhaṃsu. Tena hi paricchedaṃ katvā gaṇhathāti. Te satta vassāni yāciṃsu, rājā na adāsi. Evaṃ cha, pañca, cattāri, tīṇi, dve, ekaṃ, satta māsāni, cha, pañca, cattārīti yāva temāsaṃ yāciṃsu. Rājā “gaṇhathā”ti adāsi.

Te varaṃ labhitvā paramatuṭṭhā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā āhaṃsu - “icchāma mayaṃ, bhante, bhagavantaṃ temāsaṃ upaṭṭhātuṃ, adhivāsetu no, bhante, bhagavā imaṃ temāsaṃ vassāvāsa”nti. Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvena. Tato te attano janapade niyuttakapurisassa lekhaṃ pesesum “imaṃ temāsaṃ amhehi bhagavā upaṭṭhātabbo, vihāraṃ ādiṃ katvā sabbaṃ bhagavato upaṭṭhānasambhāraṃ karohī”ti. So taṃ sabbaṃ sampādetvā paṭinivedesi. Te kāsāyavatthanivatthā hutvā aḍḍhateyyehi purisasahashehi veyyāvaccakarehi bhagavantaṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahamānā janapadaṃ netvā vihāraṃ niyyātetvā vasāpesum.

Tesam bhaṇḍāgāriko eko gahapatiputto sapajāpatiko saddho ahosi pasanno. So buddhappamukhassa saṅghassa dānavattaṃ sakkaccaṃ adāsi. Janapade niyuttakapuriso taṃ gahetvā jānapadehi ekādasamattehi purisasahashehi saddhiṃ

sakkaccameva dānaṃ pavattāpesi. Tattha keci jānapadā paṭihatacittā ahesuṃ. Te dānassa antarāyaṃ katvā deyyadhamme attanā khādiṃsu, bhattasālañca agginā dahiṃsu. Pavārite rājaputtā bhagavato mahantaṃ sakkāraṃ katvā bhagavantaṃ purakkhatvā pituno sakāsameva agamaṃsu. Tattha gantvā eva bhagavā parinibbāyi. Rājā ca rājaputtā ca janapade niyuttakapuriso ca bhaṇḍāgāriko ca anupubbena kālaṃ katvā saddhiṃ parisāya sagge uppajjiṃsu, paṭihatacittajanā nirayesu nibbattiṃsu. Evaṃ tesāṃ dvinnāṃ gaṇānaṃ saggato saggāṃ, nirayato nirayaṃ upapajjantānaṃ dvānavutikappā vītivattā.

Atha imasmiṃ bhaddakappe kassapabuddhassa kāle te paṭihatacittajanā petesu uppannā. Tadā manussā attano ñātakānaṃ petānaṃ atthāya dānaṃ datvā uddisanti “idaṃ amhākaṃ ñātīnaṃ hotū”ti. Te sampattiṃ labhanti. Atha imepi petā taṃ disvā bhagavantaṃ kassapaṃ upasaṅkamitvā pucchiṃsu - “kiṃ nu kho, bhante, mayampi evarūpaṃ sampattiṃ labheyyāmā”ti? Bhagavā āha - “idāni na labhatha, apica anāgate gotamo nāma buddho bhavissati, tassa bhagavato kāle bimbisāro nāma rājā bhavissati, so tumhākaṃ ito dvānavutikappe ñāti ahoṣi, so buddhassa dānaṃ datvā tumhākaṃ uddisissati, tadā labhissathā”ti. Evaṃ vutte kira tesāṃ petānaṃ taṃ vacanaṃ “sve labhissathā”ti vuttaṃ viya ahoṣi.

Atha ekasmiṃ buddhantare vītivatte amhākaṃ bhagavā loke uppajji. Tepi tayo rājaputtā tehi aḍḍhateyyehi purisasahashehi saddhiṃ devalokā cavitvā magadharaṭṭhe brāhmaṇakule uppajjitvā anupubbena isipabbajjaṃ pabbajitvā gayāsīse tayo jaṭilā ahesuṃ, janapade niyuttakapuriso, rājā ahoṣi bimbisāro, bhaṇḍāgāriko, gahapati visākho nāma mahāseṭṭhi ahoṣi, tassa pajāpati dhammadinnā nāma seṭṭhidhītā ahoṣi. Evaṃ sabbāpi avasesā parisā rañño eva parivārā hutvā nibbattā.

Amhākaṃ bhagavā loke uppajjitvā sattasattāhaṃ atikkamitvā anupubbena bārāṇasiṃ āgamma dhammacakkaṃ pavattetvā pañcavaggiye ādiṃ katvā yāva aḍḍhateyyasahasaparivāre tayo jaṭile vinetvā rājagahaṃ agamaṃsi. Tattha ca tadahupasaṅkamantaṃyeva rājānaṃ bimbisāraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi ekādasanavutehi māgadhahehi brāhmaṇagahapatikehi saddhiṃ. Atha rañña svātanāya bhattena nimantito bhagavā adhvāsetvā dutiyadivase sakkena devānamindena purato purato gacchantena -

“Danto dantehi saha purāṇajaṭilehi, vip̐pamutto vip̐pamuttehi;
Siṅgīnikkhasavaṇṇo, rājagahaṃ pāvīsi bhagavā”ti. -

Evaṃādīhi gāthāhi abhithaviyamāno rājagahaṃ pavisitvā rañño nivesane mahādānaṃ sampaṭicchi. Te petā “idāni rājā amhākaṃ dānaṃ uddisissati, idāni uddisissatī”ti āsāya parivāretvā aṭṭhaṃsu.

Rājā dānaṃ datvā “kattha nu kho bhagavā vihareyyā”ti bhagavato vihāraṭṭhānameva cintesi, na taṃ dānaṃ kassaci uddisi. Petā chinnāsā hutvā rattiṃ rañño nivesane ativiya bhiṃsanakaṃ vissaramakaṃsu. Rājā bhayaṣaṃvegasantāsamāpajji, tato pabhātāya rattiyaṃ bhagavato ārocesi - “evarūpaṃ saddamassosiṃ, kiṃ nu kho me, bhante, bhavissatī”ti. Bhagavā āha - “mā bhāyi, mahārāja, na te kiñci pāpakaṃ bhavissati, apica kho te purāṇañātakā

petesu uppannā santi, te ekaṃ buddhantaraṃ tameva paccāsīsamānā vicaranti
'buddhassa dānaṃ datvā amhākaṃ uddisissatī'ti, na tesam tvaṃ hiyyo uddisi, te
chinnāsā tathārūpaṃ vissaramakamsū'ti.

So āha "idāni pana, bhante, dinne labheyyu"nti? "Āma, mahārājā'ti. "Tena hi me,
bhante, adhivāsetu bhagavā ajjatanāya dānaṃ, tesam uddisissāmī'ti? Bhagavā
adhivāsesi. Rājā nivesanaṃ gantvā mahādānaṃ paṭiyādetvā bhagavato kālaṃ
ārocāpesi. Bhagavā rājantepuraṃ gantvā paññatte āsane nisīdi saddhiṃ
bhikkhusaṅghena. Tepi kho petā "api nāma ajja labheyyāmā'ti gantvā tirokuṭṭādīsu
aṭṭhaṃsu. Bhagavā tathā akāsi, yathā te sabbeva rañño pākaṭā ahesuṃ. Rājā
dakkhiṇodakaṃ dento "idaṃ me ñātīnaṃ hotū'ti uddisi, taṅkhaṇaṇṇeva tesam
petānaṃ padumasañchannā pokkharāṇiyo nibbattiṃsu. Te tattha nhatvā ca pivitvā
ca paṭippassaddhadarathakilamathapipāsā suvaṇṇavaṇṇā ahesuṃ. Rājā
yāgukhajjakabhojanāni datvā uddisi, taṅkhaṇaṇṇeva tesam
dibbayāgukhajjakabhojanāni nibbattiṃsu. Te tāni paribhuñjitvā pīṇindriyā ahesuṃ.
Atha vatthasenāsanāni datvā uddisi. Tesam
dibbavatthadibbayānadibbapāsādadibbapaccattharaṇadibbaseyyādialaṅkāravidhayo
nibbattiṃsu. Sāpi tesam sampatti yathā sabbāva pākaṭā hoti, tathā bhagavā
adhiṭṭhāsi. Rājā ativiya attamano ahosi. Tato bhagavā bhuttāvī pavārito rañño
māgadhasa anumodanattam "tirokuṭṭesu tiṭṭhantī'ti imā gāthā abhāsi.

Ettāvatā ca "yena yattha yadā yasmā, tirokuṭṭaṃ pakāsitaṃ, pakāsetvāna taṃ
sabba"nti ayaṃ mātikā saṅkhepato vitthārato ca vibhattā hoti.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā

1. Idāni imassa tirokuṭṭassa yathākkamaṃ atthavaṇṇanaṃ karissāma. Seyyathidaṃ -
paṭhamagāthāya tāva tirokuṭṭāti kuṭṭānaṃ parabhāgā vuccanti. Tiṭṭhantīti
nisajjādippaṭikkhepato ṭhānakappanavacanametam. Tena yathā pākāraparabhāgaṃ
pabbataparabhāgañca gacchantam "tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno
gacchatī'ti vadanti, evamidhāpi kuṭṭassa parabhāgesu tiṭṭhante "tirokuṭṭesu
tiṭṭhantī'ti āha. Sandhisīṅghāṭakesu cāti ettha sandhiyoti catukkoṇaracchā vuccanti
gharasandhibhittisandhiālokasandhiyo cāpi. Sīṅghāṭakāti tikoṇaracchā vuccanti,
tadekajjhaṃ katvā purimena saddhiṃ saṅghaṭento "sandhisīṅghāṭakesu cā'ti āha.
Dvārabāhāsu tiṭṭhantīti nagaradvāragharadvārānaṃ bāhā nissāya tiṭṭhanti.
Āgantvāna sakaṃ gharanti ettha sakaṃ gharaṃ nāma pubbañātigharampi attanā
sāmikabhāvena ajjhāvutthapubbagharampi. Tadubhayampi yasmā te
sakagharasaññāya āgacchanti, tasmā "āgantvāna sakaṃ ghara"nti āha.

Dutiagāthāvaṇṇanā

2. Evaṃ bhagavā pubbe anajjhāvutthapubbampi pubbañātigharaṃ
bimbisāranivesanaṃ sakagharasaññāya āgantvā
tirokuṭṭasandhisīṅghāṭakadvārabāhāsu ṭhite issāmacchariyaphalaṃ anubhavante,
appekacce dīghamassukesavikāradhare andhakāramukhe
sithilabandhanavilambamānakisapharusakāḷakaṅgapaccaṅge tattha tattha
ṭhitavanadāhadaḍḍhatālarukkhasadise, appekacce
jighacchāpipāsāraṇinimmathanena udarato uṭṭhāya mukhato viniccharantāya
aggijālāya pariḍāyhamānasarīre, appekacce sūcichiddāṇumattakaṇṭhabilitāya
pabbatākārakucchitāya ca laddhampi pānabhojanaṃ yāvadattam bhuñjitum
asamatthatāya khuppiṭpāsāparete aññaṃ rasamavindamāne, appekacce

aññamaññassa aññesaṃ vā sattānaṃ pabhinnaṅgaṇḍapiḷakamukhā
paggharitarudhirapubbalasikādiṃ laddhā amatamiva sāyamāne ativiya
duddasikavirūpabhayaṇakasārīre bahū pete rañño nidassento -

“Tirokuṭṭesu tiṭṭhanti, sandhisinḥhāṭakesu ca;
Dvārabāhāsu tiṭṭhanti, āgantvāna sakaṃ ghara”nti. -

Vatvā puna tehi katassa kammaṃ dāruṇabhāvaṃ dassento “pahūte
annapānamhī”ti dutiyagāthamāha.

Tattha pahūteti anappake bahumhi, yāvadatthiketi vuttaṃ hoti. Bha-kārassa hi ha-
kāro labbhati “pahu santo na bharaṭi”tiādīsu viya. Keci pana “bahūte” iti ca
“bahūke” iti ca paṭhanti. Pamādapāṭhā ete. Anne ca pānamhi ca annapānamhi.
Khajje ca bhojje ca khajjabhojje, etena asitaṇṭakāyitasāyitavasena catubbidham
āhāraṃ dasseti. Upaṭṭhiteti upagamma ṭhite, sajjite paṭiyatte samohiteti vuttaṃ hoti.
Na tesam koci sarati, sattānanti tesam pettivisaṃ uppannānaṃ sattānaṃ koci mātā
vā pitā vā putto vā na sarati. Kiṃ kāraṇā? Kammaṃ paccayā, attanā katassa
adānaṃ appaṭisaḍḍhaṇḍibhedassa kadariyakammaṃ paccayā. Tañhi tesam
kammaṃ ñātīnaṃ saritum na deti.

Tatthagāthāvaṇṇanā

3. Evaṃ bhagavā anappakepi annapānādimhi paccupaṭṭhite “api nāma amhe
uddissa kiñci dadeyyu”nti ñātī paccāsīsaṇṭānaṃ vicaraṇaṃ tesam petānaṃ tehi
katassa atikaṭukavipākakārassa kammaṃ paccayena kassaci ñātino
anussaraṇamattābhāvaṃ dassento -

“Pahūte annapānamhi, khajjabhojje upaṭṭhite;
Na tesam koci sarati, sattānaṃ kammaṃ paccayā”ti. -

Vatvā puna rañño pettivisaṃ upapanne ñātake uddissa dinnam dānaṃ paṇṇasanto
“evaṃ dadanti ñātīna”nti tatthagāthamāha.

Tattha evanti upamāvacanaṃ. Tassa dvidhā sambandho - tesam sattānaṃ
kammaṃ paccayā asaraṇepi kismiñci dadanti, ñātīnaṃ, ye evaṃ anukampakā hontīti
ca yathā tayā, mahārāja, dinnam, evaṃ sucim paṇṭam kālena kappiyaṃ
pānabhojanaṃ dadanti ñātīnaṃ, ye honti anukampakāti ca. Dadantīti denti uddisanti
niyyātentī. Ñātīnanti mātito ca pitito ca sambandhānaṃ. Yeti ye keci puttā vā dhītaro
vā bhātaro vā hontīti bhavanti. Anukampakāti atthakāmā hitesino. Sucinti vimalaṃ
dassaneyyaṃ manoraṃ dhammikaṃ dhammaladdhaṃ. Paṇṭanti uttamaṃ
setṭhaṃ. Kālenāti ñātipetānaṃ tirokuṭṭādīsu āgantvā ṭhitakālena. Kappiyanti
anucchavikaṃ patirūpaṃ ariyānaṃ paribhogārahaṃ. Pānabhojananti pānañca
bhojanañca. Idha pānabhojanamukhena sabbopi deyyadhammo adhippeto.

Catutthagāthāpubbaddhavaṇṇanā

4-7. Evaṃ bhagavā raññā māgadheṇa petabhūtānaṃ ñātīnaṃ anukampāya dinnam
pānabhojanaṃ paṇṇasanto -

“Evaṃ dadanti ñātīnaṃ, ye honti anukampakā;
Sucim paṇṭam kālena, kappiyaṃ pānabhojana”nti. -

Vatvā puna yena pakārena dinnam tesam hoti, tam dassento “idaṃ vo ñātīnaṃ

hotū''ti catutthagāthāya pubbaddhamāha taṃ tatiyagāthāya pubbaddhena sambandhitabbaṃ -

“Evaṃ dadanti ñātīnaṃ, ye honti anukampakā;
Idaṃ vo ñātīnaṃ hotu, sukhitā hontu ñātayo''ti.

Tena “idaṃ vo ñātīnaṃ hotūti evaṃ dadanti, no aññathā''ti ettha ākāratthena evaṃsaddena dātabbākāranidassanaṃ kataṃ hoti.

Tattha idanti deyyadhammanidassanaṃ. Voti “kacci pana vo anuruddhā samaggā sammodamānā''ti ca, “yehi vo ariyā''ti ca evamādīsu viya kevalaṃ nipātamattaṃ, na sāmivacanaṃ. Ñātīnaṃ hotūti pettivisaye uppannānaṃ ñātakānaṃ hotu. Sukhitā hontu ñātayoti te pettivisayūpapannā ñātayo idaṃ paccañubhavantā sukhitā hontūti.

Catutthagāthāparaddhapañcamagāthāpubbaddhavaṇṇanā

4-5. Evaṃ bhagavā yena pakārena pettivisayūpapannānaṃ ñātīnaṃ dātabbaṃ, taṃ dassento “idaṃ vo ñātīnaṃ hotu, sukhitā hontu ñātayo''ti vatvā puna yasmā “idaṃ vo ñātīnaṃ hotū''ti vuttepī na aññena kataṃ kammaṃ aññassa phaladaṃ hoti, kevalantu tathā uddissa diyyamānaṃ taṃ vatthu ñātīnaṃ kusalakammassa paccayo hoti. Tasmā yathā tesā tasmimīyeva vatthusmimī tañkhaṇe phalanibbattaṃ kusalakammaṃ hoti, taṃ dassento “te ca tatthā''ti catutthagāthāya pacchimaddhaṃ “pahūte annapānamhī''ti pañcamagāthāya pubbaddhañca āha.

Tesaṃ attho - te ñātipetā yattha taṃ dānaṃ dīyati, tattha samantato āgantvā samāgantvā, samodhāya vā ekajjhaṃ hutvāti vuttaṃ hoti, sammā āgatā samāgatā “ime no ñātayo amhākaṃ atthāya dānaṃ uddisissantī''ti etadatthaṃ sammā āgatā hutvāti vuttaṃ hoti. Pahūte annapānamhīti tasmimī attano uddissamāne pahūte annapānamhī. Sakkaccaṃ anumodareti abhisaddahantā kammaphalaṃ avijahantā cittikāraṃ avikkhittacittā hutvā “idaṃ no dānaṃ hitāya sukhāya hotū''ti modanti anumodanti, pītisomanassajātā hontīti.

Pañcamagāthāparaddhachaṭṭhagāthāpubbaddhavaṇṇanā

5-6. Evaṃ bhagavā yathā pettivisayūpapannānaṃ tañkhaṇe phalanibbattaṃ kusalaṃ kammaṃ hoti, taṃ dassento -

“Te ca tattha samāgantvā, ñātipetā samāgatā;
Pahūte annapānamhī, sakkaccaṃ anumodare''ti. -

Vatvā puna ñātake nissāya nibbattakusalakammaphalaṃ paccañubhontānaṃ tesā ñāti ārabba thomanākāraṃ dassento “ciraṃ jīvantū''ti pañcamagāthāya pacchimaddhaṃ “amhākañca katā pūjā''ti chaṭṭhagāthāya pubbaddhañca āha.

Tesaṃ attho - ciraṃ jīvantūti cirañjīvino dīghāyukā hontu. No ñātīti amhākaṃ ñātakā. Yesaṃ hetūti ye nissāya yesaṃ kāraṇā. Labhāmaseti labhāma. Attanā tañkhaṇaṃ paṭiladdhasampattiṃ apadisantā bhaṇanti. Petānañhi attano anumodanena, dāyakānaṃ uddesena, dakkhiṇeyyasampadāya cāti tīhi aṅgehi dakkhiṇā samijjhati, tañkhaṇe phalanibbattikā hoti. Tattha dāyakā visesahetu. Tenāhaṃsu “yesaṃ hetu labhāmase''ti. Amhākañca katā pūjāti “idaṃ vo ñātīnaṃ hotū''ti evaṃ imaṃ dānaṃ uddisantehi amhākañca pūjā katā. Dāyakā ca anipphalāti yamhi santāne pariccāgamayaṃ kammaṃ kataṃ, tassa tattheva phaladānato dāyakā ca anipphalāti.

Etthāha - “kiṃ pana pettivisayūpapannā eva ñātayo labhanti, udāhu aññepi labhanti”ti? Vuccate - bhagavatā evetaṃ byākatam jāṇussoṇinā brāhmaṇena puṭṭhena, kimettha amhehi vattabbaṃ atthi. Vuttaṃ hetam -

“Mayamassu, bho gotama, brāhmaṇā nāma dānāni dema, saddhāni karoma ‘idaṃ dānaṃ petānaṃ ñātisālohitānaṃ upakappatu, idaṃ dānaṃ petā ñātisālohitā paribhuñjantū’ti, kacci taṃ, bho gotama, dānaṃ petānaṃ ñātisālohitānaṃ upakappati, kacci te petā ñātisālohitā taṃ dānaṃ paribhuñjantīti. Tṭhāne kho, brāhmaṇa, upakappati, no aṭṭhāneti.

“Katamaṃ pana taṃ, bho gotama, tṭhānaṃ, katamaṃ aṭṭhānanti? Idha, brāhmaṇa, ekacco paṇātipātī hoti...pe... micchādiṭṭhiko hoti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā nirayaṃ upapajjati. Yo nerayikānaṃ sattānaṃ āhāro, tena so tattha yāpeti, tena so tattha tiṭṭhati. Idam kho, brāhmaṇa, aṭṭhānaṃ, yattha tṭhitassa taṃ dānaṃ na upakappati.

“Idha pana, brāhmaṇa, ekacco paṇātipātī hoti...pe... micchādiṭṭhiko hoti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā tiracchānayaṇiṃ upapajjati. Yo tiracchānayaṇikānaṃ sattānaṃ āhāro, tena so tattha yāpeti, tena so tattha tiṭṭhati. Idampi kho, brāhmaṇa, aṭṭhānaṃ, yattha tṭhitassa taṃ dānaṃ na upakappati.

“Idha pana, brāhmaṇa, ekacco paṇātipātā paṭivirato hoti...pe... sammādiṭṭhiko hoti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā manussānaṃ saḥabyataṃ upapajjati...pe... devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati. Yo devānaṃ āhāro, tena so tattha yāpeti, tena so tattha tiṭṭhati. Idampi kho, brāhmaṇa, aṭṭhānaṃ, yattha tṭhitassa taṃ dānaṃ na upakappati.

“Idha pana, brāhmaṇa, ekacco paṇātipātī hoti...pe... micchādiṭṭhiko hoti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pettivisayaṃ upapajjati. Yo pettivisayikānaṃ sattānaṃ āhāro, tena so tattha yāpeti, tena so tattha tiṭṭhati. Yaṃ vā panassa ito anupaveccanti mittāmaccā vā ñātisālohitā vā, tena so tattha yāpeti, tena so tattha tiṭṭhati. Idam kho, brāhmaṇa, tṭhānaṃ, yattha tṭhitassa taṃ dānaṃ upakappatīti.

“Sace pana, bho gotama, so peto ñātisālohitō taṃ tṭhānaṃ anupapanno hoti, ko taṃ dānaṃ paribhuñjatīti? Aññepissa, brāhmaṇa, petā ñātisālohitā taṃ tṭhānaṃ upapannā honti, te taṃ dānaṃ paribhuñjantīti.

“Sace pana, bho gotama, so ceva peto ñātisālohitō taṃ tṭhānaṃ anupapanno hoti, aññepissa petā ñātisālohitā taṃ tṭhānaṃ anupapannā honti, ko taṃ dānaṃ paribhuñjatīti? Aṭṭhānaṃ kho etaṃ brāhmaṇa anavakāso, yaṃ taṃ tṭhānaṃ vivittaṃ assa iminā dīghena addhunā yadidaṃ petehi ñātisāloहितehi. Apica brāhmaṇa dāyakopi anipphalo”ti.

Chaṭṭhagāthāparaddhasattamagāthāvaṇṇanā

6-7. Evaṃ bhagavā rañño māgadhasa pettivisayūpapannānaṃ pubbañātīnaṃ sampattiṃ nissāya thomento “ete te, mahārāja, ñātī imāya dānasampadāya attamanā evaṃ thomentī”ti dassento -

“Ciraṃ jīvantu no ñātī, yesaṃ hetu labhāmase;
Amhākañca katā pūjā, dāyakā ca anipphalā”ti. -

Vatvā puna tesam pettivisayūpapannānaṃ aññassa kasigorakkhādino

sampattipaṭilābhakāraṇassa abhāvaṃ ito dinnena yāpanabhāvañca dassento “na hi tattha kasī atthī”ti chaṭṭhagāthāya pacchimaddhaṃ “vaṇijjā tādisī”ti imaṃ sattamaḡāthañca āha.

Tatrāyaṃ atthavaṇṇanā - na hi, mahārāja, tattha pettivisaye kasi atthi, yaṃ nissāya te petā sampattiṃ paṭilabheyyuṃ. Gorakkhettha na vijjati na kevalaṃ kasi eva, gorakkhāpi ettha pettivisaye na vijjati, yaṃ nissāya te sampattiṃ paṭilabheyyuṃ. Vaṇijjā tādisī natthīti vāṇijjāpi tādisī natthi, yā tesāṃ sampattipaṭilābhahetu bhaveyya. Hiraññaṇa kayākayanti hiraññaṇa kayavikkayampi tattha tādisaṃ natthi, yaṃ tesāṃ sampattipaṭilābhahetu bhaveyya. Ito dinnena yāpenti, petā kālagatā tahinti kevalaṃ pana ito ñātīhi vā mittāmaccehi vā dinnena yāpenti, attabhāvaṃ gamenti. Petāti pettivisayūpapannā sattā. Kālagatāti attano maraṇakālena gatā, “kālakatā”ti vā pāṭho, katakālā katamaraṇāti attho. Tahinti tasmaṃ pettivisaye.

Atṭhamanavamagāthādvayaṇṇanā

8-9. Evaṃ “ito dinnena yāpenti, petā kālagatā tahi”nti vatvā idāni upamāhi tamatthaṃ pakāsento “unname udakaṃ vuṭṭha”nti idaṃ gāthādvayaṃ māha.

Tassattho - yathā unnate thale ussāde bhūmibhāge meghehi abhivuṭṭhaṃ udakaṃ ninnāṃ pavattati, yo yo bhūmibhāgo ninno oṇato, taṃ taṃ pavattati gacchati pāpuṇāti, evameva ito dinnāṃ dānaṃ petānaṃ upakappati nibbattati, pātubhavatīti attho. Ninnamiva hi udakappavattiyā ṭhānaṃ petaloko dānupakappanāya. Yathāha - “idaṃ kho, brāhmaṇa, ṭhānaṃ, yattha ṭhitassa taṃ dānaṃ upakappatī”ti. Yathā ca kandarapadarasākhāpasākhakusobbhamahāsobbhasannipātehi vārivahā mahānājjo pūrā hutvā sāgaraṃ paripūrenti, evampi ito dinnadānaṃ pubbe vuttanayeneva petānaṃ upakappatīti.

Dasamagāthāvaṇṇanā

10. Evaṃ bhagavā “ito dinnena yāpenti, petā kālagatā tahi”nti imaṃ atthaṃ upamāhi pakāsetvā puna yasmā te petā “ito kiñci lacchāmā”ti āsābhibhūtā ñātigharaṃ āgantvāpi “idaṃ nāma no dethā”ti yācituṃ asamatthā, tasmā tesāṃ imāni anussaraṇavatthūni anussaranto kulaputto dakkhiṇaṃ dajjāti dassento “adāsi me”ti imaṃ gāthamāha.

Tassattho - “idaṃ nāma me dhanaṃ vā dhaññaṃ vā adāsī”ti ca, “idaṃ nāma me kiccaṃ attanā uyyogamāpajjanto akāsī”ti ca, “amu me mātito vā pitito vā sambandhattā ñātī”ti ca sinehavasena tāṇasamatthatāya “mittā”ti ca, “asuko me saha paṃsukīlako sakhā”ti ca evaṃ sabbamanussaranto petānaṃ dakkhiṇaṃ dajjā, dānaṃ niyyāteyyāti. Aparo pāṭho “petānaṃ dakkhiṇā dajjā”ti. Tassattho - dātabbāti dajjā. Kā sā? Petānaṃ dakkhiṇā, teneva “adāsi me”tiādinā nayena pubbe katamanussaraṃ anussaratāti vuttaṃ hoti. Karaṇavacanappasaṅge paccattavacanāṃ veditabbaṃ.

Ekādasamagāthāvaṇṇanā

11. Evaṃ bhagavā petānaṃ dakkhiṇāniyyātane kāraṇabhūtāni anussaraṇavatthūni dassento -

“Adāsi me akāsi me, ñātimitthā sakhā ca me;

Petānaṃ dakkhiṇaṃ dajjā, pubbe katamanussara”nti. -

Vatvā puna ye ñātimaraṇena ruṇṇasokādiparā eva hutvā tiṭṭhanti, na tesam atthāya kiñci denti, tesam taṃ ruṇṇasokādi kevalam attaparitāpanameva hoti, na petānam kiñci attham nipphādetīti dassento “na hi ruṇṇam vā”ti imam gāthamāha.

Tattha ruṇṇanti rodanā roditattam assupātanam, etena kāyaparissamam dasseti. Sokoti socanā socitattam, etena cittaparissamam dasseti. Yā caññāti yā ca ruṇṇasokehi aññā. Paridevanāti ñātibyanena phuṭṭhassa lālappanā, “kaḥam ekaputtaka piya manāpā”ti evamādinā nayena guṇasamvaṇṇanā, etena vacīparissamam dasseti.

Dvādasamagāthāvaṇṇanā

12. Evaṃ bhagavā “ruṇṇam vā soko vā yā caññā paridevanā, sabbampi taṃ petānam atthāya na hoti, kevalantu attānam paritāpanamattameva, evam tiṭṭhanti ñātayo”ti ruṇṇādīnam niratthakabhāvam dassetvā puna māgadharājena yā dakkhiṇā dinnā, tassā sātthakabhāvam dassento “ayañca kho dakkhiṇā”ti imam gāthamāha.

Tassattho - ayañca kho, mahārāja, dakkhiṇā tayā ajja attano ñātigaṇam uddissa dinnā, sā yasmā saṅgho anuttaram puññakkhettaṃ lokassa, tasmā saṅghamhi suppatiṭṭhitā assa petajanassa dīgharattam hitāya upakappati sampajjati phalatīti vuttam hoti. Upakappatīti ca ṭhānaso upakappati, taṃkhaṇamyeva upakappati, na cirena. Yathā hi taṃkhaṇaññeva paṭibhantaṃ “ṭhānasovetaṃ tathāgataṃ paṭibhātī”ti vuccati, evamidhāpi taṃkhaṇamyeva upakappantā “ṭhānaso upakappatī”ti vuttā. Yaṃ vā taṃ “idaṃ kho, brāhmaṇa, ṭhānam, yattha ṭhitassa taṃ dānam upakappatī”ti vuttam, tattha khuppiṭṭhikavantaṃ aparadattūpajjiviniyāmatāṃhikādibhedabhinne ṭhāne upakappatīti vuttam yathā kahāpaṇam dento “kahāpaṇaso detī”ti loke vuccati. Imasmiñca atthavikappe upakappatīti pātubhavati, nibbattatīti vuttam hoti.

Terasamagāthāvaṇṇanā

13. Evaṃ bhagavā raññā dinnāya dakkhiṇāya sātthakabhāvam dassento -

“Ayañca kho dakkhiṇā dinnā, saṅghamhi suppatiṭṭhitā;
Dīgharattam hitāyassa, ṭhānaso upakappatī”ti. -

Vatvā puna yasmā imam dakkhiṇam dentena ñātīnam ñātīhi kattabbakicckaraṇavasena ñātidhammo nidassito, bahujaṇassa pākāṭikato, nidassanam vā kato, tumhehi ñātīnam evameva ñātīhi kattabbakicckaraṇavasena ñātidhammo paripūretabbo, na niratthakehi ruṇṇādīhi attā paritāpetabboti ca pete dibbasampattiṃ adhigamentena petānam pūjā katā ulārā, buddhappamukhañca bhikkhusaṅgham annapānādīhi santappentena bhikkhūnam balaṃ anupadinnaṃ, anukampādiguṇaparivārañca cāgacetanam nibbattentena anappakaṃ puññaṃ pasutaṃ, tasmā bhagavā imehi yathābhuccaguṇehi rājānam sampahaṃsento -

“So ñātidhammo ca ayaṃ nidassito,
Petāna pūjā ca katā ulārā;
Balañca bhikkhūnamanupadinnaṃ,
Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka”nti. -

Imāya gāthāya desanam pariyoṣāpeti.

Atha vā “so ñātidhammo ca ayaṃ nidassito”ti iminā gāthāpadena bhagavā rājānaṃ dhammiyā kathāya sandasseti. Ñātidhammanidassanameva hi ettha sandassanaṃ petāna pūjā ca katā ulārāti iminā samādapeti. Ulārāti pasaṃsanameva hi ettha punappunaṃ pūjākaraṇe samādapanaṃ. Balañca bhikkhūnāmanuppaddinanti iminā samuttejeti. Balānuppadānameva hi ettha evaṃ dānaṃ, balānuppadānatāti tassa ussāhavaḍḍhanena samuttejanaṃ. Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappakanti iminā sampahaṃseti. Puññappasutakittanameva hi ettha tassa yathābhuccaguṇasaṃvaṇṇanabhāvena sampahaṃsanajanāto sampahaṃsananti veditabbaṃ.

Desanāpariyosāne ca pettivisayūpapattiādinavasamvaṇṇanena saṃviggānaṃ yoniso padahataṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Dutiyadivasepi bhagavā devamanussānaṃ idameva tirokuṭṭaṃ desesi, evaṃ yāva sattamadivasā tādiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Tirokuṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nidhikaṇḍasuttavaṇṇanā

Nikkhepakāraṇaṃ

Idāni yadidaṃ tirokuṭṭānantaraṃ “nidhiṃ nidheti puriso”tiādinā nidhikaṇḍaṃ nikkhittaṃ, tassa -

“Bhāsivā nidhikaṇḍassa, idha nikkhepakāraṇaṃ;
Aṭṭhuppattiñca dīpetvā, karissāmatthavaṇṇanaṃ”.

Tattha idha nikkhepakāraṇaṃ tāvassa evaṃ veditabbaṃ. Idañhi nidhikaṇḍaṃ bhagavatā iminā anukkamena avuttampi yasmā anumodanavasena vuttassa tirokuṭṭassa mithunabhūtaṃ, tasmā idha nikkhittaṃ. Tirokuṭṭena vā puññavirahitānaṃ vipattiṃ dassetvā iminā katapuññaṃ sampattidassanatthampi idaṃ idha nikkhittanti veditabbaṃ. Idamassa idha nikkhepakāraṇaṃ.

Suttaṭṭhuppatti

Aṭṭhuppatti panassa - sāvatthiyaṃ kira aññataro kuṭumbiko aḍḍho mahaddhano mahābhogo. So ca saddho hoti pasanno, vigatamalamaccherena cetasā agāraṃ ajjhāvasati. So ekasmiṃ divase buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānaṃ deti. Tena ca samayena rājā dhanatthiko hoti, so tassa santike purisaṃ pesesi “gaccha, bhaṇe, itthannāmaṃ kuṭumbikaṃ ānehī”ti. So gantvā taṃ kuṭumbikaṃ āha “rājā taṃ gahapati āmanteti”ti. Kuṭumbiko saddhādiguṇasamannāgatena cetasā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ parivisanto āha “gaccha, bho purisa, pacchā āgamiṣāmi, idāni tāvamhi nidhiṃ nidhento tṭhito”ti. Atha bhagavā bhuttāvī pavārito tameva puññasampadaṃ paramatthato nidhīti dassetuṃ tassa kuṭumbikassa anumodanattham “nidhiṃ nidheti puriso”ti imā gāthāyo abhāsi. Ayamassa aṭṭhuppatti.

Evamassa -

“Bhāsivā nidhikaṇḍassa, idha nikkhepakāraṇaṃ;

Atthuppattiñca dīpetvā, karissāmatthavaṇṇanam’’.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā

1. Tattha nidhiṃ nidheti purisoti nidhīyatīti nidhi, ṭhapīyati rakkhīyati gopīyatīti attho. So catubbidho thāvaro, jaṅgamo, aṅgasamo, anugāmikoti. Tattha thāvaro nāma bhūmigataṃ vā vehāsaṭṭhaṃ vā hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā khettaṃ vā vatthu vā, yaṃ vā panaññaṃ evarūpaṃ iriyāpathavirahitaṃ, ayaṃ thāvaro nidhi. Jaṅgamo nāma dāsīdāsaṃ hatthigavassavaḷavaṃ ajeḷakaṃ kukkuṭasūkaraṃ yaṃ vā panaññaṃ evarūpaṃ iriyāpathapaṭisaṃyuttaṃ. Ayaṃ jaṅgamo nidhi aṅgasamo nāma kammāyatanaṃ, sippāyatanaṃ, vijjāṭṭhānaṃ, bāhusaccaṃ, yaṃ vā panaññaṃ evarūpaṃ sikkhitvā gahitaṃ aṅgapaccaṅgamiva attabhāvappaṭibaddhaṃ, ayaṃ aṅgasamo nidhi. Anugāmiko nāma dānamayaṃ puññaṃ sīlamayaṃ bhāvanāmayaṃ dhammassavanamayaṃ dhammadesanāmayaṃ, yaṃ vā panaññaṃ evarūpaṃ puññaṃ tattha tattha anugantvā viya itṭhaphalamanuppadeti, ayaṃ anugāmiko nidhi. Imasmiṃ pana ṭhāne thāvaro adhippeto.

Nidhetīti ṭhapeti paṭisāmeti gopeti. Purisoti manusso. Kāmañca purisopi itthīpi paṇḍakopi nidhiṃ nidheti, idha pana purisasīsena desanā katā, atthato pana tesampi idha samodhānaṃ daṭṭhabbaṃ. Gambhīre odakantiketi ogāhetabbaṭṭhena gambhīraṃ, udakassa antikabhāvena odakantikaṃ. Atthi gambhīraṃ na odakantikaṃ jaṅgale bhūmibhāge satikaporiso āvāṇo viya, atthi odakantikaṃ na gambhīraṃ ninne pallale ekadvividatthiko āvāṇo viya, atthi gambhīrañceva odakantikañca jaṅgale bhūmibhāge yāva idāni udakaṃ āgamissatīti, tāva khato āvāṇo viya. Taṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “gambhīre odakantike”ti. Atthe kicce samuppanneti atthā anapetanti atthaṃ, atthāvahaṃ hitāvahanti vuttaṃ hoti. Kātabbanti kiccaṃ, kiñcideva karaṇīyanti vuttaṃ hoti. Uppannaṃ eva samuppannaṃ, kattabbabhāvena upaṭṭhanti vuttaṃ hoti. Tasmīṃ atthe kicce samuppanne. Atthāya me bhavissatīti nidhānappayojananidassanametaṃ. Etadatthañhi so nidheti “atthāvahe kismiñcideva karaṇīye samuppanne atthāya me bhavissati, tassa me kiccassa nipphattiyā bhavissatī”ti. Kiccanipphattiyeva hi tassa kicce samuppanne atthoti veditabbo.

Dutiyagāthāvaṇṇanā

Evam nidhānappayojanaṃ dassento atthādhigamādhippāyaṃ dassetvā idāni anattāpagamādhippāyaṃ dassetumāha -

2. “Rājato vā duruttassa, corato pīḷitassa vā.

Ḥassa vā pamokkhāya, dubbhikkhe āpadāsu vā”ti.

Tassattho “atthāya me bhavissatī”ti ca “ḥassa vā pamokkhāyā”ti ca ettha vuttehi dvīhi bhavissatipamokkhāya-padehi saddhiṃ yathāsambhavaṃ yojetvā veditabbo.

Tatthāyaṃ yojanā - na kevalaṃ atthāya me bhavissatīti eva puriso nidhiṃ nidheti, kintu “ayaṃ coro”ti vā “pāradāriko”ti vā “suñkaghātako”ti vā evamādinā nayena paccatthikehi paccāmittehi duruttassa me sato rājato vā pamokkhāya bhavissati, sandhicchedādīhi dhanaharaṇena vā, “ettakaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ dehī”ti jīvaggāhena vā corehi me pīḷitassa sato corato vā pamokkhāya bhavissati. Santi me ḥāyikā, te maṃ “ḥaṃ dehī”ti codessanti, tehi me codiyamānassa ḥassa vā

pamokkhāya bhavissati. Hoti so samayo, yaṃ dubbhikkhaṃ hoti dussassaṃ dullabhapiṇḍaṃ, tattha na sukaraṃ appadhaṇaṇa yāpetuṃ, tathāvidhe āgate dubbhikkhe vā me bhavissati. Yathārūpā āpadā uppajjanti aggito vā udakato vā appiyadāyādato vā, tathārūpāsu vā uppannāsu āpadāsu me bhavissatīti puriso nidhiṃ nidhetīti.

Evam atthādhigamādhippāyaṃ anattāpagamādhippāyañcāti dvīhi gāthāhi duvidhaṃ nidhānappayojanaṃ dassetvā idāni tameva duvidhaṃ payojanaṃ nigamento āha -

“Etadatthāya lokasmiṃ, nidhi nāma nidhīyati”ti.

Tassattho - yvāyaṃ “atthāya me bhavissati”ti ca “rājato vā duruttassā”ti evamādīhi ca atthādhigamo anattāpagamo ca dassito. Etadatthāya etesaṃ nipphādanatthāya imasmiṃ okāsaloke yo koci hiraññasuvaṇṇādibhedo nidhi nāma nidhīyati tṭhapīyati paṭisāmiyati.

Tatīyagāthāvaṇṇanā

Idāni yasmā evaṃ nihitopi so nidhi puññavataṃyeva adhippetatthasādhako hoti, na aññesaṃ, tasmā tamatthaṃ dīpento āha -

3. “Tāvassunihito santo, gambhīre odakantike.

Na sabbo sabbadā eva, tassa taṃ upakappatī”ti.

Tassattho - so nidhi tāva sunihito santo, tāva suṭṭhu nikhaṇitvā tṭhapito samānoti vuttaṃ hoti. Kīva suṭṭhūti? Gambhīre odakantike, yāva gambhīre odakantike nihitoti saṅkhaṃ gacchati, tāva suṭṭhūti vuttaṃ hoti. Na sabbo sabbadā eva, tassa taṃ upakappatīti yena purisena nihito, tassa sabbopi sabbakālaṃ na upakappati na sampajjati, yathāvuttakiccarāṇasamattho na hotīti vuttaṃ hoti. Kintu kocideva kadācideva upakappati, neva vā upakappatīti. Ettha ca nti padapūraṇamatte nipāto daṭṭhabbo “yathā taṃ appamattassa ātāpino”ti evamādīsu viya. Liṅgabhedo vā katvā “so”ti vattabbe “ta”nti vuttaṃ. Evaṃ hi vuccamāne so attho sukhaṃ bujjhatīti.

Catutthapañcamagāthāvaṇṇanā

4-5. Evaṃ “na sabbo sabbadā eva, tassa taṃ upakappatī”ti vatvā idāni yehi kāraṇehi na upakappati, tāni dassento āha -

4. “Nidhi vā tṭhānā cavati, saññā vāssa vimuyhati.

Nāgā vā apanāmenti, yasmā vāpi haranti naṃ.

5. “Appiyā vāpi dāyādā, uddharanti apassato”ti.

Tassattho - yasmiṃ tṭhāne sunihito hoti nidhi, so vā nidhi tamhā tṭhānā cavati apeti vigacchati, acetanopi samāno puññakkhayaavasena aññaṃ tṭhānaṃ gacchati. Saññā vā assa vimuyhati, yasmiṃ tṭhāne nihito nidhi, taṃ na jānāti, assa puññakkhayaacoditā nāgā vā taṃ nidhiṃ apanāmenti aññaṃ tṭhānaṃ gamenti. Yakkhā vāpi haranti yenicchakaṃ ādāya gacchanti. Apassato vā assa appiyā vā dāyādā bhūmiṃ khaṇitvā taṃ nidhiṃ uddharanti. Evamassa etehi tṭhānā cavanādīhi kāraṇehi so nidhi na upakappatīti.

Evam Ƨhānā cavanādīni lokasammatāni anupakappanakāraṇāni vatvā idāni yaṃ taṃ etesampi kāraṇānaṃ mūlabhūtaṃ ekaṇṇeva puṇṇakkhayasaṇṇitaṃ kāraṇaṃ, taṃ dassento āha -

“Yadā puṇṇakkhayo hoti, sabbametaṃ vinassatī”ti.

Tassattho - yasmiṃ samaye bhogasampattinipphādakassa puṇṇassa khayo hoti, bhogapārijuṇṇasaṃvattanikamapuṇṇamokāsaṃ katvā Ƨhitaṃ hoti, atha yaṃ nidhiṃ nidhentaṃ nihitaṃ hiraṇṇasuvaṇṇādiddhanajātaṃ, sabbametaṃ vinassatīti.

ChaƧṭhagāthāvaṇṇanā

Evam bhagavā tena tena adhippāyena nihitampi yathādhippāyaṃ anupakappantaṃ nānappakārehi nassanadhammaṃ lokasammataṃ nidhiṃ vatvā idāni yaṃ puṇṇasampadaṃ paramatthato nidhīti dassetuṃ tassa kuṭumbikassa anumodanatthamidaṃ nidhikaṇḍamāraddhaṃ, taṃ dassento āha -

6. “Yassa dānena sīlena, saṃyamena damena ca.

Nidhī sunihito hoti, itthiyā purisassa vā”ti.

Tattha dānanti “dānaṇca dhammacariyā cā”ti ettha vuttanayeneva gahetabbaṃ. Sīlanti kāyikavācasiko avītikkamo. Paṇcaṅgadasaṅgapātīmokkhasaṃvarādi vā sabbampi sīlaṃ idha sīlanti adhippettaṃ. Saṃyamoti saṃyamanaṃ saṃyamo, cetaso nānārammaṇagatinivāraṇanti vuttaṃ hoti, samādhissetaṃ adhivacanaṃ. Yena saṃyamena samannāgato “hatthasaṃyato, pādasamāyato, vācāsamāyato, saṃyatuttamo”ti ettha saṃyatuttamoti vutto. Apare āhu “saṃyamanaṃ saṃyamo, saṃvaraṇanti vuttaṃ hoti, indriyasaṃvarassettaṃ adhivacana”nti. Damoti damanaṃ, kilesūpasamananti vuttaṃ hoti, paṇṇāyetaṃ adhivacanaṃ. Paṇṇā hi katthaci paṇṇātveva vuccati “sussūsā labhate paṇṇā”nti evamādīsu. Katthaci dhammoti “saccaṃ dhammo dhiti cāgo”ti evamādīsu. Katthaci damoti “yadi saccā damā cāgā, khantiyā bhiyyo na vijjatī”tiādīsu.

Evam dānādīni ṇatvā idāni evaṃ imissā gāthāya sampiṇḍetvā attho veditabbo - yassa itthiyā vā purisassa vā dānena sīlena saṃyamena damena cāti imehi catūhi dhammehi yathā hiraṇṇena suvaṇṇena muttāya maṇinā vā dhanamayo nidhi tesam suvaṇṇādīnaṃ ekattha pakkhipanena nidhīyati, evaṃ puṇṇamayo nidhi tesam dānādīnaṃ ekacittasantāne cetiyādimhi vā vatthumhi suṭṭhu karaṇena sunihito hotīti.

Sattamagāthāvaṇṇanā

Evam bhagavā “yassa dānenā”ti imāya gāthāya puṇṇasampadāya paramatthato nidhibhāvaṃ dassetvā idāni yattha nihito, so nidhi sunihito hoti, taṃ vatthum dassento āha -

7. “Cetiyamhi ca saṅghe vā, puggale atithīsu vā.

Mātari pitari cāpi, atho jeṭṭhamhi bhātari”ti.

Tattha cayitabbanti cetiyaṃ, pūjetabbanti vuttaṃ hoti, citattā vā cetiyaṃ. Taṃ panetaṃ cetiyaṃ tividhaṃ hoti paribhogacetiyaṃ, uddissakacetiyaṃ, dhātukacetiyaṃ. Tattha bodhirukkho paribhogacetiyaṃ, buddhapaṭimā uddissakacetiyaṃ, dhātugabbhathūpā sadhātukā dhātukacetiyaṃ. Saṅghoti

buddhappamukhādīsu yo koci. Puggaloti gahaṭṭhapabbajitesu yo koci. Natthi assa tithi, yamhi vā tamhi divase āgacchatīti atithi. Taṅkhaṇe āgatapāhunakassetam adhivacanaṃ. Sesam vuttanayameva.

Evaṃ cetiyādīni ñatvā idāni evaṃ imissā gāthāya sampiṇḍetvā attho veditabbo -yo so nidhi “sunihito hotī”ti vutto, so imesu vatthūsu sunihito hoti. Kasmā? Dīgharattaṃ iṭṭhaphalānuppadānasamatthatāya. Tathā hi appakampi cetiyamhi datvā dīgharattaṃ iṭṭhaphalalābhino honti. Yathāha -

“Ekapupphaṃ yajitvāna, asītikappakoṭiyo;
Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ phala”nti ca.

“Mattāsukhapariccāgā, passe ce vipulaṃ sukha”nti ca.

Evaṃ dakkhiṇāvisuddhivelāmasuttādīsu vuttanayena saṅghādivatthūsupi dānaphalavibhāgo veditabbo. Yathā ca cetiyādīsu dānassa pavatti phalavibhūti ca dassitā, evaṃ yathāyogaṃ sabbattha taṃ taṃ ārabhitvā cārittavārittavasena sīlassa, buddhānussativasena saṃyamassa, tabbatthukavipassanāmanasikārapaccavekkhaṇavasena damassa ca pavatti tassa tassa phalavibhūti ca veditabbā.

Aṭṭhamagāthāvaṇṇanā

Evaṃ bhagavā dānādīhi nidhiyamānassa puñṇamayanidhino cetiyādibhedam vatthum dassetvā idāni etesu vatthūsu sunihitassa tassa nidhino gambhīre odakantike nihitanidhito visesaṃ dassento āha -

8. “Eso nidhi sunihito, ajeyyo anugāmiko.

Pahāya gamanīyesu, etaṃ ādāya gacchatī”ti.

Tattha pubbapadena taṃ dānādīhi sunihitanidhiṃ niddisati “eso nidhi sunihito”ti. Ajeyyoti parehi jetvā gahetuṃ na sakkā, acceyyotipi pāṭho, tassa accitabbo accanāraho hitasukhatthikena upacitabboti attho. Etasmiṃca pāṭhe eso nidhi acceyyoti sambandhitvā puna “kasmā”ti anuyogaṃ dassetvā “yasmā sunihito anugāmiko”ti sambandhitabbaṃ. Itarathā hi sunihitassa acceyyattaṃ vuttaṃ bhavede, na ca sunihito accanīyo. Accito eva hi soti. Anugacchatīti anugāmiko, paralokaṃ gacchantampi tattha tattha phaladānena na vijahatīti attho.

Pahāya gamanīyesu etaṃ ādāya gacchatīti maraṇakāle paccupaṭṭhite sabbabhogesu pahāya gamanīyesu etaṃ nidhiṃ ādāya paralokaṃ gacchatīti ayaṃ kira etassa attho. So pana na yujjati. Kasmā? Bhogānaṃ agamanīyato. Pahātabbā eva hi te te bhogā, na gamanīyā, gamanīyā pana te te gativisesā. Yato yadi esa attho siyā, pahāya bhoge gamanīyesu gativisesesu iti vadeyya. Tasmā evamettha attho veditabbo - “nidhi vā ṭhānā cavatī”ti evamādinā pakārena pahāya maccaṃ bhogesu gacchantesu etaṃ ādāya gacchatīti. Eso hi anugāmikattā taṃ nappajahatīti.

Tattha siyā “gamanīyesūti ettha gantabbesūti attho, na gacchantesū”ti. Taṃ na ekaṃsato gahetabbaṃ. Yathā hi “ariyā niyyānikā”ti ettha niyyantāti attho, na niyyātabbāti, evamidhāpi gacchantesūti attho, na gantabbesūti.

Atha vā yasmā esa maraṇakāle kassaci dātukāmo bhoge āmasitumpi na labhati, tasmā tena te bhogā pubbaṃ kāyena pahātabbā, pacchā vihatāsena cetasā

gantabbā, atikkamitabbāti vuttaṃ hoti. Tasmā pubbaṃ kāyena pahāya pacchā cetasā gamanīyesu bhogesūti evamettha attho daṭṭhabbo. Purimasmiṃ atthe niddhāraṇe bhumma vacanaṃ, pahāya gamanīyesu bhogesu ekamevetaṃ puññanidhivibhavaṃ tato nīharitvā ādāya gacchatīti. Pacchime atthe bhāvenabhāvalakkhaṇe bhumma vacanaṃ. Bhogānañhi gamanīyabhāvena etassa nidhissa ādāya gamanīyabhāvo lakkhiyatīti.

Navamagāthāvaṇṇanā

Evaṃ bhagavā imassa puññanidhino gambhīre odakantike nihitanidhito visesaṃ dassetvā puna attano bhaṇḍaguṇasaṃvaṇṇanena kayajanassa ussāhaṃ janento ulārabhaṇḍavāṇiyo viya attanā desitapuññanidhiguṇasaṃvaṇṇanena tasmīṃ puññanidhimhi devamanussānaṃ ussāhaṃ janento āha -

9. “Asādhāraṇamaññesaṃ, acorāharaṇo nidhi.

Kayirātha dhīro puññāni, yo nidhi anugāmiko”ti.

Tattha asādhāraṇamaññesanti asādhāraṇo aññesaṃ, makāro padasandhikaro “adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā”tiādīsu viya. Na corehi āharaṇo acorāharaṇo, corehi ādātabbo na hotīti attho. Nidhātāboti nidhi. Evaṃ dvīhi padehi puññanidhiguṇaṃ saṃvaṇṇetvā tato dvīhi tattha ussāhaṃ janeti “kayirātha dhīro puññāni, yo nidhi anugāmiko”ti. Tassattho - yasmā puññāni nāma asādhāraṇo aññesaṃ, acorāharaṇo ca nidhi hoti. Na kevalaṃca asādhāraṇo acorāharaṇo ca nidhi, atha kho pana “eso nidhi sunihito, ajeyyo anugāmiko”ti ettha vutto yo nidhi anugāmiko. So ca yasmā puññāniyeva, tasmā kayirātha kareyya dhīro buddhisampanno dhisampanno ca puggalo puññānīti.

Dasamagāthāvaṇṇanā

Evaṃ bhagavā guṇasaṃvaṇṇanena puññanidhimhi devamanussānaṃ ussāhaṃ janetvā idāni ye ussahitvā puññanidhikiriyaṃ sampādentī, tesaṃ so yaṃ phalaṃ deti, taṃ saṅkhepato dassento āha -

10. “Esa devamanussānaṃ, sabbakāmadado nidhī”ti.

Idāni yasmā patthanāya paṭibandhitassa sabbakāmadadattaṃ, na vinā patthanam hoti. Yathāha -

“Ākaṅkheyya ce gahapatayo dhammacārī samacārī ‘aho vatāhaṃ kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā khattiyamahāsālānaṃ saṃvāyamaṃ upapajjeyya’nti, tathānaṃ kho panetaṃ vijjati yaṃ so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā khattiyamahāsālānaṃ saṃvāyamaṃ upapajjeyya. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so dhammacārī samacārī”.

Evaṃ “anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayama abhiññā sacchikatvā upasampajja vihareyya. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so dhammacārī samacārī”ti.

Tathā cāha -

“Idha, bhikkhave, bhikkhu saddhāya samannāgato hoti, sīlena, sutena, cāgena, paññāya samannāgato hoti, tassa evaṃ hoti ‘aho vatāhaṃ kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā khattiyamahāsālānaṃ saṃvāyamaṃ upapajjeyya’nti. So taṃ cittaṃ padahati,

taṃ cittaṃ adhiṭṭhāti, taṃ cittaṃ bhāveti. Tassa te saṅkhārā ca vihārā ca evaṃ
bhāvitā evaṃ bahulikatā tatrūpapattiyā saṃvattantī”ti evamādi.

Tasmā taṃ tathā tathā ākaṅkhaṇariyāyaṃ
cittapadahanādhīṭṭhānabhāvanāparikkhāraṃ patthanaṃ tassa sabbakāmadadatte
hetuṃ dassento āha -

“Yaṃ yadevābhīpatthenti, sabbametenā labbhatī”ti.

Ekādasamaḡāthāvaṇṇanā

11. Idāni yaṃ taṃ sabbamaṃ etena labbhati, taṃ odhiso odhiso dassento “suvaṇṇatā
susaratā”ti evamādigāthāyo āha.

Tattha paṭhamagāthāya tāva suvaṇṇatā nāma sundaracchavivaṇṇatā
kaṅcanasannibhattacatā, sāpi etena puñṇanidhinā labbhati. Yathāha -

“Yampi, bhikkhave, tathāgato purimaṃ jātiṃ...pe... pubbe manussabhūto samāno
akkodhano ahosi anupāyāsabahuḷo, bahumpi vutto samāno nābhisajji na kuppi na
byāpajji na patitthīyi, na kopañca dosañca appaccayañca pātvākāsi, dātā ca ahosi
sukhumānaṃ mudukānaṃ attharaṇānaṃ pāvuraṇānaṃ khomasukhumānaṃ
kappāsika...pe... koseyya...pe... kambalasukhumānaṃ. So tassa kammaṣa katattā
upacitattā...pe... itthattaṃ āgato samāno imaṃ mahāpurisalakkhaṇaṃ paṭilabhati.
Suvaṇṇavaṇṇo hoti kaṅcanasannibhattaco”ti.

Susaratā nāma brahmassaratā karavīkabhāṇitā, sāpi etena labbhati. Yathāha -

“Yampi, bhikkhave, tathāgato purimaṃ jātiṃ...pe... pharusamaṃ vācamaṃ pahāya
pharusāya vācāya paṭivirato ahosi, yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā...pe... tathārūpiṃ
vācamaṃ bhāsītā ahosi. So tassa kammaṣa katattā upacitattā...pe... itthattaṃ āgato
samāno imāni dve mahāpurisalakkhaṇāni paṭilabhati. Pahutajivho ca hoti
brahmassaro ca karavīkabhāṇī”ti.

Susaṇṭhānāti suṭṭhu saṇṭhānatā, samacitavaṭṭitayuttaṭṭhānesu aṅgapaccaṅgānaṃ
samacitavaṭṭitabhāvena sannivesoti vuttaṃ hoti. Sāpi etena labbhati. Yathāha -

“Yampi, bhikkhave, tathāgato purimaṃ jātiṃ...pe... pubbe manussabhūto samāno
bahujanassa atthakāmo ahosi hitakāmo phāsukāmo yogakkhemakāmo ‘kinti me
saddhāya vaḍḍheyyuṃ, sīlena sutena cāgena paññāya dhanadhaññaṃ
khattavattunā dvipadacatuppadehi puttadārehi dāsakammakaraporisehi ñātīhi
mittehi bandhavehi vaḍḍheyyu’nti, so tassa kammaṣa...pe... samāno imāni tīṇi
mahāpurisalakkhaṇāni paṭilabhati, sīhapubbaḍḍhakāyo ca hoti citantaraṃso ca
samavaṭṭakkhandho cā”ti evamādi.

Iminā nayena ito paresampi iminā puñṇanidhinā paṭilābhasādhakāni suttapadāni tato
tato ānetvā vattabbāni. Ativittārabhayena tu saṃkhittaṃ, idāni avasesapadānaṃ
vaṇṇanaṃ karissāmi.

Surūpatāti ettha sakalasarīraṃ rūpanti veditabbaṃ “ākāso parivārito rūpaṃtveva
saṅkhaṃ gacchatī”tiādīsu viya, tassa rūpassa sundaratā surūpatā nātidiḡhatā
nātirassatā nātikisatā nātithūlatā nātikālatā naccodātātāti vuttaṃ hoti. Ādhipaccanti
adhipatibhāvo, khattiyamahāsālādibhāvena sāmikabhāvoti attho. Parivāroti
agārikānaṃ sajanaparijanasampatti, anagārikānaṃ parisasampatti, ādhipaccañca

parivāro ca ādhipaccaparivāro. Ettha ca suvaṇṇatādīhi sarīrasampatti, ādhipaccena bhogasampatti, parivārena sajanaparijanasampatti vuttāti veditabbā. Sabbametena labbhatīti yaṃ taṃ “yaṃ yadevābhipatthenti, sabbametena labbhatī”ti vuttaṃ, tattha idampi tāva paṭhamam odhiso vuttasuvaṇṇatādi sabbametena labbhatīti veditabbanti dasseti.

Dvādasamagāthāvaṇṇanā

12. Evamimāya gāthāya puññānubhāvena labhitabbaṃ rajjasampattito oraṃ devamanussasampattiṃ dassetvā idāni tadubhayarajjasampattiṃ dassento “padesarajja”nti imaṃ gāthamāha.

Tattha padesarajjanti ekadīpampi sakalaṃ apāpuṇitvā pathaviyā ekamekasmim padese rajjaṃ. Issarabhāvo issariyaṃ, iminā dīpacakkavattirajjaṃ dasseti. Cakkavattisukhaṃ piyanti iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ cakkavattisukhaṃ. Iminā cāturantacakkavattirajjaṃ dasseti. Devesu rajjaṃ devarajjaṃ, etena mandhātādīnampi manussānaṃ devarajjaṃ dassitaṃ hoti. Api dibbesūti iminā ye te divi bhavattā “dibbā”ti vuccanti, tesu dibbesu kāyesu uppannānampi devarajjaṃ dasseti. Sabbametena labbhatīti yaṃ taṃ “yaṃ yadevābhipatthenti, sabbametena labbhatī”ti vuttaṃ, tattha idampi dutiyaṃ odhiso padesarajjādi sabbametena labbhatīti veditabbanti dasseti.

Terasamagāthāvaṇṇanā

13. Evamimāya gāthāya puññānubhāvena labhitabbaṃ devamanussarajjasampattiṃ dassetvā idāni dvīhi gāthāhi vuttaṃ sampattiṃ samāsato purakkhatvā nibbānasampattiṃ dassento “mānussikā ca sampatti”ti imaṃ gāthamāha.

Tassāyaṃ padavaṇṇanā - manussānaṃ ayanti mānussī, mānussī eva mānussikā. Sampajjanaṃ sampatti. Devānaṃ loko devaloko. Tasmim devaloke. Yāti anavasesapariyādānaṃ, ramanti etāya ajjhattaṃ uppannāya bahiddhā vā upakaraṇabhūtāyāti rati, sukhassa sukhavatthuno cetaṃ adhivacanaṃ. Yāti aniyatavacanaṃ casaddo pubbasampattiyaṃ saha sampiṇḍanattho. Nibbānaṃyeva nibbānasampatti.

Ayaṃ pana atthavaṇṇanā - yā esā “suvaṇṇatā”tiādīhi padehi mānussikā ca sampatti devaloke ca yā rati vuttā, sā ca sabbā, yā cāyamaṃaparā saddhānusārībhāvādivasena pattabbā nibbānasampatti, sā cāti idaṃ tatiyampi odhiso sabbametena labbhatīti.

Atha vā yā pubbe suvaṇṇatādīhi avuttā “sūrā satimanto idha brahmacariyavāso”ti evamādinā nayena niddiṭṭhā paññāveyyattiyādibhedā ca mānussikā sampatti, aparā devaloke ca yā jhānādirati, yā ca yathāvuttappakārā nibbānasampatti cāti idampi tatiyaṃ odhiso sabbametena labbhatīti. Evampettha atthavaṇṇanā veditabbā.

Cuddasamagāthāvaṇṇanā

14. Evamimāya gāthāya puññānubhāvena labhitabbaṃ saddhānusārībhāvādivasena pattabbaṃ nibbānasampattiṃ dassetvā idāni tevijjaubhatobhāgavimuttabhāvavasenapi pattabbaṃ tameva tassa upāyañca dassento “mittasampadamāgammā”ti imaṃ gāthamāha.

Tassāyaṃ padavaṇṇanā - sampajjati etāya guṇavibhūtiṃ pāpuṇātīti sampadā, mitto eva sampadā mittasampadā, taṃ mittasampadaṃ. Āgammāti nissāya. Yonisoti upāyena. Payuṇṇatoti yogānuṭṭhānaṃ karoto. Vijānāti etāyāti vijjā, vimuccati etāya, sayāṃ vā vimuccatīti vimutti, vijjā ca vimutti ca vijjāvimuttiyo, vijjāvimuttīsu vasībhāvo vijjāvimuttivasībhāvo.

Ayaṃ pana atthavaṇṇanā - yvāyaṃ mittasampadamāgama satthāraṃ vā aññataraṃ vā garuṭṭhāniyaṃ sabrahmacāriṃ nissāya tato ovādañca anusāsaniñca gahetvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā yoniso payuṇṇato pubbenivāsādīsu tīsu vijjāsu “tattha katamā vimutti? Cittassa ca adhimutti nibbānañcā”ti evaṃ āgatāya aṭṭhasamāpattinibbānabhedāya vimuttiyā ca tathā tathā adandhāyitattena vasībhāvo, idampi catutthaṃ odhiso sabbametenā labbhatīti.

Pannarasamagāthāvaṇṇanā

15. Evamimāya gāthāya pubbe kathitavijjāvimuttivasībhāvabhāgiyapuññānubhāvena labhitabbaṃ tevijjaubhatobhāgavimuttabhāvavasenapi pattabbaṃ nibbānasampattiṃ dassetvā idāni yasmā vijjāvimuttivasībhāvappattā tevijjā ubhatobhāgavimuttāpi sabbe paṭisambhidādiguṇavibhūtiṃ labhanti, imāya puññasampadāya ca tassā guṇavibhūtiyā padaṭṭhānavasena tathā tathā sāpi labbhati, tasmā tampi dassento “paṭisambhidā vimokkhā cā”ti imaṃ gāthamāha.

“Yato sammā katena yā cāyaṃ dhammatthaniruttipaṭibhānesu pabhedagatā paññā paṭisambhidā”ti vuccati, ye cime “rūpī rūpāni passatī”tiādinā nayena aṭṭha vimokkhā, yā cāyaṃ bhagavato sāvakehi pattabbā sāvakasampattisādhikā sāvakaṇāmaṃ, yā ca sayambhubhāvasādhikā paccekabodhi, yā ca sabbasattuttamabhāvasādhikā buddhabhūmi, idampi pañcamaṃ odhiso sabbametenā labbhatīti veditabbaṃ.

Soḷasamagāthāvaṇṇanā

16. Evaṃ bhagavā yaṃ taṃ “yaṃ yadevābhipatthenti, sabbametenā labbhatī”ti vuttaṃ, taṃ imāhi pañcahi gāthāhi odhiso odhiso dassetvā idāni sabbamevidaṃ sabbakāmadadanidhisaññitaṃ puññasampadaṃ pasaṃsanto “evaṃ mahatthikā esā”ti imāya gāthāya desanaṃ niṭṭhapesi.

Tassāyaṃ padavaṇṇanā - evanti atītatthanidassanaṃ. Mahanto attho assāti mahatthikā, mahato atthāya saṃvattatīti vuttaṃ hoti, mahiddhikātipi pāṭho. Esāti uddesavacanaṃ, tena “yassa dānena sīlenā”ti ito pabhūti yāva “kayirātha dhīro puññānī”ti vuttaṃ puññasampadaṃ uddisati. Yādanti abhimukhakarāṇatthe nipāto, tena esāti uddiṭṭhaṃ niddisituṃ yā esāti abhimukhaṃ karoti. Puññānaṃ sampadā puññasampadā. Tasmāti kāraṇavacanaṃ. Dhīrāti dhitimanto. Pasaṃsantīti vaṇṇayanti. Paṇḍitāti paññāsampannā. Katapuññatanti katapuññabhāvaṃ.

Ayaṃ pana atthavaṇṇanā - iti bhagavā suvaṇṇatādiṃ buddhabhūmipariyosānaṃ puññasampadānubhāvena adhigantabbamatthaṃ vaṇṇayitvā idāni tamevatthaṃ sampiṇḍetvā dassento tenevatthena yathāvuttappakārāya puññasampadāya mahatthikattaṃ thunanto āha - evaṃ mahato atthassa āvahanena mahatthikā esā, yadidaṃ mayā “yassa dānena sīlenā”tiādinā nayena desitā puññasampadā, tasmā mādisā sattānaṃ hitasukhāvahāya dhammadesanāya akilāsutāya yathābhūtaguṇena ca dhīrā paṇḍitā “asādhāraṇamaññesaṃ, acorāharaṇo nidhī”tiādīhi idha vuttehi ca,

avuttehi ca “mā, bhikkhave, puññānaṃ bhāyittha, sukhassetam, bhikkhave, adhivacanaṃ, yadidaṃ puññānī”tiādīhi vacanehi anekākāravokāraṃ katapuññataṃ pasamsanti, na pakkhapātenāti.

Desanāpariyosāne so upāsako bahujanena saddhiṃ sotāpattiphale patitthāsi, rañño ca pasenadikosalassa santikaṃ gantvā etamatthaṃ ārocesi, rājā ativiya tuṭṭho hutvā “sādhū, gahapati, sādhū kho tvaṃ, gahapati, mādisehipi anāharaṇīyaṃ nidhiṃ nidhesī”ti saṃrādhettvā mahatiṃ pūjamakāsīti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Nidhikaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mettasuttavaṇṇanā

Nikkhepappayojanaṃ

Idāni nidhikaṇḍānantaraṃ nikkhittassa mettasuttassa vaṇṇanākkamo anuppatto. Tassa idha nikkhepappayojanaṃ vatvā tato paraṃ -

“Yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā cetesa dīpanā;
Nidānaṃ sodhayitvāssa, karissāmatthavaṇṇanaṃ”.

Tattha yasmā nidhikaṇḍena dānasīlādipuññasampadā vuttā, sā ca sattesu mettāya katāya mahapphalā hoti yāva buddhabhūmiṃ pāpetuṃ samatthā, tasmā tassā puññasampadāya upakāradassanatthaṃ, yasmā vā saraṇehi sāsane otaritvā sikkhāpadehi sīle patitthitānaṃ dvattiṃsākārena rāgappahānasamatthaṃ, kumārappañhena mohappahānasamatthañca kammaṭṭhānaṃ dassetvā, maṅgalasuttena tassa pavattiyā maṅgalabhāvo attarakkhā ca, ratanasuttena tassānurūpā pararakkhā, tirokuṭṭena rattanasutte vuttabhūtesu ekaccabhūtaḍassanaṃ vuttappakārāya puññasampattiyā pamajjantānaṃ vipatti ca, nidhikaṇḍena tirokuṭṭe vuttavipattiapaṭipakkhabhūtā sampatti ca dassitā, dosappahānasamatthaṃ pana kammaṭṭhānaṃ adassitameva, tasmā taṃ dosappahānasamatthaṃ kammaṭṭhānaṃ dassetuṃ idaṃ mettasuttaṃ idha nikkhittaṃ. Evañhi suparipūro hoti khuddakapāṭhoti idamassa idha nikkhepappayojanaṃ.

Nidānasodhanaṃ

Idāni yāyaṃ -

“Yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā cetesa dīpanā;
Nidānaṃ sodhayitvāssa, karissāmatthavaṇṇanaṃ”nti. -

Mātikā nikkhittā, tattha idaṃ mettasuttaṃ bhagavatāva vuttaṃ, na sāvakaḍīhi, tañca pana yadā himavantapassato devatāhi ubbāḷhā bhikkhū bhagavato santikaṃ āgatā, tadā sāvattiyaṃ tesam bhikkhūnaṃ parittatthāya kammaṭṭhānatthāya ca vuttanti evaṃ tāva saṅkhepato etesaṃ padānaṃ dīpanā nidānasodhanā veditabbā.

Vitthārato pana evaṃ veditabbā - ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvattiyaṃ viharati upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya, tena kho pana samayena sambahulā nānāverajjakā bhikkhū bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā tattha tattha vassaṃ

upagantukāmā bhagavantam upasaṅkamanti. Tatra sudam bhagavā rāgacaritānaṃ saviññāṇakaaviññāṇakavasena ekādasavidham asubhakammaṭṭhānaṃ, dosacaritānaṃ catubbidham mettādikammaṭṭhānaṃ, mohacaritānaṃ maraṇassatikammaṭṭhānādīni, vitakkacaritānaṃ ānāpānassatipathavīkasiṇādīni, saddhācaritānaṃ buddhānussatikammaṭṭhānādīni, buddhicaritānaṃ catudhātuvavatthānādīnīti iminā nayena caturāsītisahassappabhedacaritānukūlāni kammaṭṭhānāni katheti.

Atha kho pañcamattāni bhikkhusatāni bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ uggahetvā sappāyasenāsanañca gocaragāmañca pariyesamānāni anupubbena gantvā paccante himavantena saddhiṃ ekābaddham nīlakācamaṇisannibhasilātalam sītalaghanacchāyanīlavanasaṇḍamaṇḍitam muttājālarajatapaṭṭasadisavālukaṇṇabhūmibhāgaṃ sucisātasītalajalāsayaaparivāritam pabbatamaddasaṃsu. Atha te bhikkhū tatthekarattim vasitvā pabhātāya rattiyā sarīraparikammaṃ katvā tassa avidūre aññataram gāmaṃ piṇḍāya pavisiṃsu. Gāmo ghananivesanasanniviṭṭhakulasahassayutto, manussā cettha saddhā pasannā te paccante pabbajitadassanassa dullabhatāya bhikkhū disvā eva pītisomanassajāta hutvā te bhikkhū bhojetvā “idheva, bhante, temāsaṃ vasathā”ti yācitvā pañca padhānakuṭṭisatāni kāretvā tattha mañcapīṭhapānīyaparibhojanīyaghaṭṭādīni sabbūpakaraṇāni paṭiyādesuṃ.

Bhikkhū dutiyadivase aññaṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisiṃsu. Tatthapi manussā tatheva upaṭṭhahitvā vassāvāsaṃ yāciṃsu. Bhikkhū “asati antarāye”ti adhivāsetvā taṃ vanasaṇḍam pavisitvā sabbarattindivam āraddhavīriyā yāmaghaṇḍikaṃ koṭṭetvā yonisomanasikārabahulā viharantā rukkhāmūlāni upagantvā nisīdiṃsu. Sīlavantānaṃ bhikkhūnaṃ tejena vihatatejā rukkhadevatā attano attano vimānā oruyha dārake gahetvā ito cito vicaranti. Seyyathāpi nāma rājūhi vā rājamahāmattehi vā gāmakāvāsaṃ gatehi gāmaṃvāsīnaṃ ghāresu okāse gahite ghāraṃmanussakā gharā nikkhamitvā aññatra vasantā “kadā nu gamissantī”ti dūratova olokenti, evameva devatā attano attano vimānāni chaḍḍetvā ito cito ca vicarantiyo dūratova olokenti “kadā nu bhadantā gamissantī”ti. Tato evaṃ samacintesuṃ “paṭhamavassūpagatā bhikkhū avassaṃ temāsaṃ vasissantī, mayaṃ pana tāva ciraṃ dārake gahetvā okkamma vasituṃ na sakkoma, handa mayaṃ bhikkhūnaṃ bhayānaṃ ārammaṇaṃ dassemā”ti. Tā rattim bhikkhūnaṃ samaṇadhammakaraṇavelāya bhiṃsanakāni yakkarūpāni nimminivā purato purato tiṭṭhanti, bheravasaddaṃ karonti. Bhikkhūnaṃ tāni rūpāni disvā tañca saddaṃ sutvā hadayaṃ phandi, dubbaṇṇā ca ahesuṃ uppaṇḍuppaṇḍukajātā. Tena te bhikkhū cittaṃ ekaggaṃ kātuṃ nāsakkhiṃsu, tesāṃ anekaggacittānaṃ bhayena ca punappunaṃ saṃviggānaṃ sati sammussi, tato tesāṃ muṭṭhasatīnaṃ duggandhāni ārammaṇāni payojesuṃ, tesāṃ tena duggandhena nimmathiyamānamiva matthaluṅgaṃ ahosi, gāḷhā sīsavedanā uppajjiṃsu, na ca taṃ pavattim aññaṃaññaṃ ārocesuṃ.

Athekadivasaṃ saṅghattherassa upaṭṭhānakāle sabbesu sannipatitesu saṅghatthero pucchi “tumhākaṃ, āvuso, imaṃ vanasaṇḍam pavitṭhānaṃ katipāhaṃ ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi pariyodāto, vippasannāni ca indriyāni, etarahi panattha kisā dubbaṇṇā uppaṇḍuppaṇḍukajātā, kiṃ vo idha asappāya”nti. Tato eko bhikkhu āha - “ahaṃ, bhante, rattim īdisaṃca īdisaṃca bheravārammaṇaṃ passāmi ca suṇāmi ca, īdisaṃca gandhaṃ ghāyāmi, tena me cittaṃ na samādhīyati”ti, eteneva upāyena

sabbeva te taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Saṅghatthero āha - “bhagavatā, āvuso, dve vassūpanāyikā paññattā, amhākañca idaṃ senāsanaṃ asappāyaṃ, āyāmāvuso, bhagavato santikaṃ gantvā aññaṃ sappāyaseṇāsanaṃ pucchāmā”ti. “Sādhu, bhante”ti te bhikkhū therassa paṭissuṇitvā sabbeva senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya anupalittattā kulesu kañci anāmantetvā eva yena sāvatti tena cārikaṃ pakkamiṃsu. Anupubbena sāvattiṃ gantvā bhagavato santikaṃ āgamiṃsu.

Bhagavā te bhikkhū disvā etadavoca - “na, bhikkhave, antovassaṃ cārikā caritabbāti mayā sikkhāpadaṃ paññattaṃ, kissa tumhe cārikaṃ carathā”ti. Te bhagavato sabbamārocesuṃ. Bhagavā āvajjento sakalajambudīpe antamaso catupādapīṭhakaṭṭhānamattampi tesāṃ sappāyaseṇāsanaṃ nāddasa. Atha te bhikkhū āha - “na, bhikkhave, tumhākaṃ aññaṃ sappāyaseṇāsanaṃ atthi, tattheva tumhe viharantā āsavakkhayaṃ pāpuṇissatha, gacchatha, bhikkhave, tameva senāsanaṃ upanissāya viharatha, sace pana devatāhi abhayaṃ icchatha, imaṃ parittaṃ uggaṇhatha. Etañhi vo parittañca kammaṭṭhānañca bhavissatī”ti idaṃ suttamabhāsi.

Apāre paṇāhu - “gacchatha, bhikkhave, tameva senāsanaṃ upanissāya viharathā”ti idaṃca vatvā bhagavā āha - “apica kho āraññaṃ pariharaṇaṃ ñātabbam. Seyyathidaṃ - sāyaṃ pātaṃ karaṇavasena dve mettā dve parittā dve asubhā dve maraṇassatī aṭṭhamahāsaṃvegavatthusamāvajjanañca, aṭṭha mahāsaṃvegavatthūni nāma jātijarābyādhimaraṇaṃ cattāri apāyadukkhānīti, atha vā jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhāṃ pañcamaṃ, atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhāṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhāṃ, paccuppanne āhārapariyēṭṭhimūlakaṃ dukkha”nti. Evaṃ bhagavā pariharaṇaṃ ācikkhitvā tesāṃ bhikkhūnaṃ mettatthañca parittatthañca vipassanāpādaṃ kajjhānatthañca idaṃ suttamabhāsi. Evaṃ vitthāratopi “yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā ce”ti etesaṃ padānaṃ dīpanā nidānasodhanā veditabbā.

Ettāvatā ca yā sā “yena vuttaṃ yadā yattha, yasmā cetesa dīpanā. Nidānaṃ sodhayitvā”ti mātikā ṭhapitā, sā sabbākārena vitthāritā hoti.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā

1. Idāni “assa karissāmatthavaṇṇana”nti vuttattā evaṃ katanidānasodhanassa assa suttassa atthavaṇṇanā ārabbhate. Tattha karaṇīyamattakusalenāti imissā paṭhamagāthāya tāva ayaṃ padavaṇṇanā - karaṇīyanti kātabbam, karaṇārahanti attho. Atthoti paṭipadā, yaṃ vā kiñci attano hitaṃ, taṃ sabbam araṇīyato atthoti vuccati, araṇīyato nāma upagantabbato. Atthe kusaleṇa atthakusaleṇa atthachekeṇāti vuttaṃ hoti. Yanti aniyamitapaccattaṃ. Nti niyamitapayogaṃ, ubhayampi vā yaṃ tanti paccattavacanaṃ. Santaṃ padanti upayogavacanaṃ, tattha lakkhaṇato santaṃ, pattaṃ padaṃ, nibbānassetam adhivacanaṃ. Abhisameccāti abhisamāgantvā. Sakkoṭṭi sakko, samattho paṭibhoti vuttaṃ hoti. Ujūti ajjavayutto. Suṭṭhu ujūti suhujū. Sukham vaco tasminti suvaco. Assāti bhavēyya. Mudūti maddavayutto. Na atimānīti anatimāni.

Ayaṃ panettha atthavaṇṇanā - karaṇīyamattakusaleṇa, yantaṃ santaṃ padaṃ abhisameccāti ettha tāva atthi karaṇīyaṃ, atthi akaraṇīyaṃ. Tattha saṅkhepatopi sikkhattayaṃ karaṇīyaṃ. Sīlavipatti, diṭṭhivipatti, ācāravipatti, ājīvavipattīti evamādi akaraṇīyaṃ. Tathā atthi atthakusalo, atthi anattakusalo. Tattha yo imasmiṃ sāsane pabbajitvā na attānaṃ sammā payojeti, khaṇḍasīlo hoti, ekavīsatividham anesanaṃ

nissāya jīvikaṃ kappeti. Seyyathidaṃ - veḷudānaṃ pattadānaṃ pupphadānaṃ phaladānaṃ dantakaṭṭhadānaṃ mukhodakadānaṃ sinānadānaṃ cuṇṇadānaṃ mattikādānaṃ cāṭukamyataṃ muggasūpyataṃ pāribhaṭayataṃ jaṅghapesanikaṃ vejjakammaṃ dūtakammaṃ pahiṇagamanāṃ piṇḍapaṭipīṇḍaṃ dānānuppādānaṃ vatthuvijjaṃ nakkhattavijjaṃ aṅgavijjanti. Chabbidhe ca agocare carati. Seyyathidaṃ - vesiyāgocare vidhavathullakumārikapaṇḍakabhikkhūpānāgāragocareti. Saṃsaṭṭho ca viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisaṃsaggena, yāni vā pana tāni kulāni assaddhāni appasannāni anopānabhūtāni akkosakaparibhāsakāni anattakāmāni ahitaaphāsukayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ...pe... upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni sevati bhajati payirupāsati. Ayaṃ anattakusalo.

Yo pana imasmiṃ sāsane pabbajitvā attānaṃ sammā payojeti, anesanaṃ pahāya catupārisuddhisīle paṭiṭṭhātukāmo saddhāsīsena pātimokkhasaṃvaramṃ satisīsena indriyasaṃvaramṃ vīriyasīsena ājīvapārisuddhiṃ, paññāsīsena paccayapaṭisevanāṃ pūreti. Ayaṃ atthakusalo.

Yo vā sattāpattikkhandhasodhanavasena pātimokkhasaṃvaramṃ, chadvāre ghaṭṭitārammaṇesu abhiṇṇhādīnaṃ anuppattivāsena indriyasaṃvaramṃ, anesanaparivajjanavasena viññūppasatthabuddhabuddhasāvakavaṇṇitapaccayapaṭisevanena ca ājīvapārisuddhiṃ, yathāvuttapaccavekkhaṇavasena paccayapaṭisevanāṃ, catuiriyaṃ pathaparivattane sātthakatādipaccavekkhaṇavasena sampajaññaṃ sodheti. Ayaṃ atthakusalo.

Yo vā yathā ūsodakaṃ paṭicca saṃkiliṭṭhaṃ vatthaṃ pariyodāpayati, chārikaṃ paṭicca ādāso, ukkāmaṃ paṭicca jātarūpaṃ, tathā ñāṇaṃ paṭicca sīlaṃ vodāyatīti ñatvā ñāṇodakena dhovanto sīlaṃ pariyodāpeti. Yathā ca kīkā sakunīkā aṇḍaṃ, camarī migo vāladhiṃ, ekaputtikā nārī piyaṃ ekaputtakaṃ, ekanayano puriso taṃ ekanayanaṃ rakkhati, tathā ativiya appamatto attano sīlakkhandhaṃ rakkhati, sāyaṃ pātaṃ paccavekkhamāno aṇumattampi vajjaṃ na passati. Ayaṃ atthakusalo.

Yo vā pana avippaṭisārakare sīle paṭiṭṭhāya kilesavikkhambhanapaṭipadaṃ paggaṇhāti, taṃ paggaṇhitvā kasiṇaparikammaṃ karoti, kasiṇaparikammaṃ katvā samāpattiyo nibbatteti. Ayaṃ atthakusalo.

Yo vā pana samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsītva arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ atthakusalānaṃ aggo. Tattha ye ime yāva avippaṭisārakare sīle paṭiṭṭhānena yāva vā kilesavikkhambhanapaṭipadāyapaggahaṇena vaṇṇitā atthakusalā, te imasmiṃ atthe atthakusalāti adhippetā. Tathā vidhā ca te bhikkhū. Tena bhagavā te bhikkhū sandhāya ekapuggalādhiṭṭhānāya desanāya “karaṇīyamattakusalenā”ti āha.

Tato “kiṃ karaṇīya”nti tesāṃ sañjātakaṅkhānaṃ āha “yantaṃ santaṃ padaṃ abhisameccā”ti. Ayamettha adhippāyo - taṃ buddhānubuddhehi vaṇṇitaṃ santaṃ nibbānapadaṃ paṭivedhasena abhisamecca viharitukāmena yaṃ karaṇīyanti. Ettha ca yanti imassa gāthāpadassa ādito vuttameva karaṇīyanti adhikārato anuvattati, taṃ santaṃ padaṃ abhisameccāti. Ayaṃ pana yasmā sāvasesapāṭho attho, tasmā viharitukāmenāti vuttanti veditabbaṃ.

Atha vā santaṃ padaṃ abhisameccāti anussavādivasena lokiyapaññāya nibbānapadaṃ “santa”nti ñatvā taṃ adhigantukāmena yantaṃ karaṇīyanti adhikārato anuvattati, taṃ karaṇīyamattakusalenāti evampettha adhippāyo veditabbo. Atha vā “karaṇīyamattakusalenā”ti vutte “ki”nti cintentānaṃ āha “yantaṃ santaṃ padaṃ abhisameccā”ti. Tassevaṃ adhippāyo veditabbo - lokiyapaññāya santaṃ padaṃ abhisamecca yaṃ karaṇīyaṃ kātappaṃ, taṃ karaṇīyaṃ, karaṇārahameva tanti vuttaṃ hoti.

Kiṃ pana tanti? Kimaññaṃ siyā aññatra tadadhigamupāyato, kāmañcetam karaṇārahaṭṭhena sikkhattayadīpakena ādipadeneva vuttaṃ. Tathā hi tassa atthavaṇṇanāyaṃ avocumhā “atthi karaṇīyaṃ, atthi akaraṇīyaṃ. Tattha saṅkhepato sikkhattayaṃ karaṇīya”nti. Atisaṅkhepena desitattā pana tesam bhikkhūnaṃ kehici viññātaṃ, kehici na viññātaṃ. Tato yehi na viññātaṃ, tesam viññāpanatthaṃ yaṃ visesato āraññaṃ bhikkhunā kātappaṃ, taṃ vitthārento “sakko ujū ca suhujū ca, suvaco cassa mudu anatimānī”ti imaṃ tāva upaḍḍhagāthamāha.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Santaṃ padaṃ abhisamecca viharitukāmo, lokiyapaññāya vā taṃ abhisamecca tadadhigamāya paṭipajjamāno āraññaṃ bhikkhu dutiyacatutthapadhāniyaṅgasamannāgamena kāye ca jīvite ca anapekkho hutvā saccappaṭivedhāya paṭipajjitum sakko assa, tathā kasiṇaparikkammavattasamādānādīsu attano pattacīvarappaṭisaṅkharānādīsu ca yāni tāni sabrahmacārīnaṃ uccāvacāni kiṃ karaṇīyāni, tesu aññesu ca evarūpesu sakko assa dakkho analaso samattho. Sakko hontopi ca tatiyapadhāniyaṅgasamannāgamena uju assa. Uju hontopi ca sakiṃ ujubhāvena daharakāle vā ujubhāvena santosaṃ anāpajjitvā yāvajīvaṃ punappunaṃ asithilakaraṇena suṭṭhutam uju assa. Asaṭhatāya vā uju, amāyāvitāya suhujū. Kāyavacīvaṅkappahānena vā uju, manovaṅkappahānena suhujū. Asantaguṇassa vā anāvikaraṇena uju, asantaguṇena uppannassa lābhassa anadhivāsanena suhujū. Evaṃ ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānehi purimadvayatatiyasikkhāhi payogāsayasuddhīhi ca uju ca suhujū ca assa.

Na kevalaṅca uju ca suhujū ca, apica pana suvaco ca assa. Yo hi puggalo “idaṃ na kātappa”nti vutto “kiṃ te diṭṭhaṃ, kiṃ te suttaṃ, ko me sutvā vadasi, kiṃ upajjhāyo ācariyo sandiṭṭho sambhatta vā”ti vadeti, tuṇhībhaṇena vā taṃ viheseti, sampaṭicchitvā vā na tathā karoti, so visesādhigamassa dūre hoti. Yo pana ovadiyamāno “sādhū, bhante suṭṭhu vuttaṃ, attano vajjaṃ nāma duddasaṃ hoti, punapi maṃ evarūpaṃ disvā vadeyyātha anukampaṃ upādāya, cirassaṃ me tumhākaṃ santikā ovādo laddho”ti vadati, yathānusiṭṭhaṅca paṭipajjati, so visesādhigamassa avidūre hoti. Tasmā evaṃ parassa vacanaṃ sampaṭicchitvā karonto suvaco ca assa.

Yathā ca suvaco, evaṃ mudu assa. Mudūti gahaṭṭhehi dūtagamanapahiṇagamanādīsu niyujjamāno tattha mudubhāvaṃ akatvā thaddho hutvā vattapaṭipattiyaṃ sakalabrahmacariye ca mudu assa suparikammakatasuvaṇṇaṃ viya tattha tattha viniyogakkhamo. Atha vā mudūti abhākuṭiko uttānamukho sukhāsambhāso paṭisanthāravutti sutitthaṃ viya sukhāvagāho assa. Na kevalaṅca mudu, apica pana anatimānī assa, jātigottādīhi atimānavatthūhi pare nātimaññeyya, sārīputtatthero viya caṇḍālakumārakasamena cetasā vihareyyāti.

Dutiyagāthāvaṇṇanā

2. Evaṃ bhagavā santaṃ padaṃ abhisamecca viharitukāmassa tadadhigamāya vā paṭipajjamānassa visesato āraññakassa bhikkhuno ekaccaṃ karaṇīyaṃ vatvā puna tatuttariṇi vattukāmo “santussako cā”ti dutiyagāthamāha.

Tattha “santuṭṭhī ca kataññutā”ti ettha vuttappabhedena dvādasavidhena santosena santussatīti santussako. Atha vā tussatīti tussako, sakena tussako, santena tussako, samena tussakoti santussako. Tattha sakaṃ nāma “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāyā”ti evaṃ upasampadamaṇḍale uddiṭṭhaṃ attanā ca sampatiṇṇhitāṃ catupaccayajātaṃ, tena sundarena vā asundarena vā sakkaccaṃ vā asakkaccaṃ vā dinnena paṭiggahaṇakāle paribhogakāle ca vikāraṃ adassetvā yāpento “sakena tussako”ti vuccati. Santaṃ nāma yaṃ laddhaṃ hoti attano ‘vijjamānaṃ, tena santeneva tussanto tato paraṃ na patthento atricchatāṃ pajahanto “santena tussako”ti vuccati. Samaṃ nāma iṭṭhāniṭṭhesu anunayapaṭighappahānaṃ, tena samena sabbārammaṇesu tussanto “samena tussako”ti vuccati.

Sukhena bharīyatīti subharo, suposoti vuttaṃ hoti. Yo hi bhikkhu manussehi sālīmaṃsodanādīnaṃ patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvaṃ anattamanabhāvameva ca dasseti, tesaṃ vā sammukhāva taṃ piṇḍapātaṃ “kiṃ tumhehi dinna”nti apasādentō sāmaṇeragahaṭṭhādīnaṃ deti, esa dubbharo. Etaṃ disvā manussā dūratova parivajjenti “dubbharo bhikkhu na sakkā posetu”nti. Yo pana yaṃ kiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā appaṃ vā bahuṃ vā labhitvā attamano vipprasannamukho hutvā yāpeti, esa subharo. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti, “amhākaṃ bhadanto subharo, thokathokenāpi tussati, mayameva naṃ posessāmā”ti paṭiññaṃ katvā posenti. Evarūpo idha subharoti adhippeto.

Appaṃ kiccamassāti appakicco, na kammārāmatābhassārāmatāsaṅgaṇikārāmatādiānekakiccabyāvaṭṭo, atha vā sakalavihāre navakammasaṅghaparibhogasāmaṇeraārāmikavosāsanādikiccavirahito, attano kesanakhacchedanapattacīvarakammādiṃ katvā samaṇadhammakiccaparo hotīti vuttaṃ hoti.

Sallahukā vutti assāti sallahukavutti. Yathā ekacco bahubhaṇḍo bhikkhu disāpakkamanakāle bahuṃ pattacīvarapaccattharaṇatelaḡuḷādiṃ mahājanena sīsabhārakaṭibhārādīhi ubbahāpetvā pakkamati, evaṃ ahutvā yo appaparikkhāro hoti, pattacīvarādiatṭhasamaṇaparikkhāramattameva pariharati, disāpakkamanakāle pakkhī sakuṇo viya samādāyeva pakkamati, evarūpo idha sallahukavuttīti adhippeto. Santāni indriyāni assāti santindriyo, iṭṭhārammaṇādīsū rāgādivasena anuddhatindriyoti vuttaṃ hoti. Nipakoti viññū vibhāvī paññavā, sīlānurakkhaṇapaññāya cīvarādivicāraṇapaññāya āvāsādisattasappāyaparijānanapaññāya ca samannāgatoti adhippāyo.

Na pagabbhoti appagabbho, atṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena anekena ṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitoti attho.

Atṭhaṭṭhānaṃ kāyapāgabbhiyaṃ nāma saṅghagaṇapuggalabhojanasālājantāgharanhānatitṭhabhikkhācāramaggaantaraghara ppavesanesu kāyena appatirūpakaraṇaṃ. Seyyathidaṃ - idhekaṃ saṅghamajjhe pallatthikāya vā nisīdati pāde pādmodahitvā vāti evamādi. Tathā gaṇamajjhe catuparisasannipāte, tathā vuḍḍhatare puggale. Bhojanasālāyaṃ pana vuḍḍhānaṃ

āsanaṃ na deti, navānaṃ āsanaṃ paṭibāhati. Tathā jantāghare, vuḍḍhe cettha anāpucchā aggijālanādīni karoti. Nhānatitthe ca yadidaṃ “daharo vuḍḍhoti pamāṇaṃ akatvā āgatapaṭipāṭiyā nhāyitabba”nti vuttaṃ, tampi anādiyanto pacchā āgantvā udakaṃ otaritvā vuḍḍhe ca nave ca bādhethi. Bhikkhācāramagge pana aggāsanaaggodakaaggapiṇḍatthaṃ vuḍḍhānaṃ purato purato yāti, bāhāya bāhaṃ paharanto. Antaragharappavesane vuḍḍhānaṃ paṭhamataraṃ pavisati, daharehi kāyakīlanaṃ karotīti evamādi.

Catutthānaṃ vacīpāgabbhiyaṃ nāma saṅghagaṇapuggalaantaragharesu appatirūpavācānicchāraṇaṃ. Seyyathidaṃ - idhekacco saṅghamajjhe anāpucchā dhammaṃ bhāsati, tathā pubbe vuttappakāre gaṇe vuḍḍhatare puggale ca, tattha manussehi pañhaṃ puṭṭho vuḍḍhataraṃ anāpucchā vissajjeti, antaraghare pana “itthannāme kiṃ atthi, kiṃ yāgu udāhu khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā, kiṃ me dassasi, kiṃ ajja khādissāmi, kiṃ bhuñjissāmi, kiṃ pivissāmi”ti evamādiṃ bhāsati.

Anekaṭṭhānaṃ manopāgabbhiyaṃ nāma tesu tesu ṭhānesu kāyavācāhi ajjhācāraṃ anāpajjitvāpi manasā eva kāmavitakkādīnānappakāraṃ appatirūpavitakkanaṃ.

Kulesvananugiddhoti yāni tāni kulāni upasaṅkamati, tesu paccayataṇhāya vā ananulomikagihisaṃsaggavasena vā ananugiddho, na sahasokī, na sahanandī, na sukhitesu sukhito, na dukkhitesu dukkhito, na uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā vā uyyogamāpajjitāti vuttaṃ hoti. Imissāya ca gāthāya yaṃ “suvaco cassā”ti ettha vuttaṃ assāti vacanaṃ, taṃ sabbapadehi saddhiṃ santussako ca assa, subharo ca assāti evaṃ yojetabbaṃ.

Tatīyagāthāvaṇṇanā

3. Evaṃ bhagavā santaṃ padaṃ abhisamecca viharitukāmassa tadadhigamāya vā paṭipajjitukāmassa visesato āraññakassa bhikkhuno taduttaripi karaṇīyaṃ ācikkhitvā idāni akaraṇīyampi ācikkhitukāmo “na ca khuddamācare kiñci, yena viññū pare upavadeyyu”nti imaṃ upaḍḍhagāthamāha.

Tassattho - evamimaṃ karaṇīyaṃ karonto yaṃ taṃ kāyavacīmanoduccaritaṃ khuddaṃ lāmakanti vuccati, taṃ na ca khuddaṃ samācare, asamācaranto ca na kevalaṃ oḷārikaṃ, kintu kiñci na samācare, appamattakampi aṇumattakampi na samācareti vuttaṃ hoti.

Tato tassa samācāre sandiṭṭhikamevādīnavaṃ dasseti “yena viññū pare upavadeyyu”nti. Ettha ca yasmā aviññū pare appamāṇaṃ. Te hi anavajjaṃ vā sāvajjaṃ karonti, appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ. Viññū eva pana pamāṇaṃ. Te hi anuvicca pariyoḡāhetvā avaṇṇārahassa avaṇṇaṃ bhāsanti, vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsanti. Tasmā “viññū pare”ti vuttaṃ.

Evaṃ bhagavā imāhi aḍḍhateyyāhi gāthāhi santaṃ padaṃ abhisamecca viharitukāmassa tadadhigamāya vā paṭipajjitukāmassa visesato āraññakassa, āraññakasīsena ca sabbesampi kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharitukāmānaṃ karaṇīyākaraṇīyabhedaṃ kammaṭṭhānūpacāraṃ vatvā idāni tesam bhikkhūnaṃ tassa devatābhayassa paṭighātāya parittatthaṃ vipassanāpāḍakajjhānavasena kammaṭṭhānatthañca “sukhinova khemino hontū”tiādīnā nayena mettakathaṃ kathetumāraddho.

Tattha sukhinoti sukhasampannā. Kheminoti khemavanto, abhayā nirupaddavāti vuttaṃ hoti. Sabbeti anavasesā. Sattāti pāṇino. Sukhitattāti sukhitacittā. Ettha ca kāyikena sukkena sukhino, mānasena sukhittā, tadubhayenāpi sabbabhayupaddavavigamena vā kheminoti veditabbo. Kasmā pana evaṃ vuttaṃ? Mettābhāvanākāradassanattāṃ. Evañhi mettā bhāvetabbā “sabbe sattā sukhino hontū”ti vā, “kheminō hontū”ti vā, “sukhitattā hontū”ti vā.

Catutthagāthāvaṇṇanā

4. Evaṃ yāva upacārato appanākoṭi, tāva saṅkhepena mettābhāvanam dassetvā idāni vitthāratopi taṃ dassetuṃ “ye kecī”ti gāthādvayamāha. Atha vā yasmā puthuttārammaṇe paricitaṃ cittaṃ na ādikeneva ekatte saṅghāti ārammaṇappabhedaṃ pana anugantvā anugantvā kamena saṅghāti, tasmā tassa tasathāvarādidukatikappabhede ārammaṇe anugantvā anugantvā saṅghānatthampi “ye kecī”ti gāthādvayamāha. Atha vā yasmā yassa yaṃ ārammaṇam vibhūtaṃ hoti, tassa tattha cittaṃ sukhaṃ tiṭṭhati, tasmā tesam bhikkhūnam yassa yaṃ vibhūtaṃ ārammaṇam, tassa tattha cittaṃ saṅghāpetukāmo tasathāvarādidukatikārammaṇabhedadīpakam “ye kecī”ti imaṃ gāthādvayamāha.

Ettha hi tasathāvaradukam dīṭṭhādīṭṭhadukam dūrasantikadukam bhūtasambhavesidukanti cattāro duke, dīghādīhi ca chahi padehi majjhimapadassa tīsu aṇukapadassa ca dvīsu tikesu atthasambhavato dīgharassamajjhimatikam mahantāṇukamajjhimatikam thūlāṇukamajjhimatikanti tayo tike ca dīpeti. Tattha ye kecī anavasesavacanam. Pāṇā eva bhūtā pāṇabhūtā. Atha vā pāṇantīti pāṇā, etena assāsapassāsappaṭibaddhe pañcavokārasatte gaṇhāti. Bhavantīti bhūtā, etena ekavokāracatuvokārasatte gaṇhāti. Atthīti santi saṃvījanti.

Evaṃ “ye keci pāṇabhūtattī”ti iminā vacanena dukatikehi saṅgahetabbe sabbasatte ekato dassetvā idāni sabbepi te tasā vā thāvarā va navasesāti iminā dukena saṅgahetvā dasseti.

Tattha tasantīti tasā, sataṇhānam sabhayānañcetaṃ adhivacanam. Tiṭṭhantīti thāvarā, pahīnataṇhābhayānam arahataṃ etaṃ adhivacanam. Natthi tesam avasesanti anavasesā, sabbepīti vuttaṃ hoti. Yañca dutiyagāthāya ante vuttaṃ, taṃ sabbadukatikehi sambandhitabbaṃ “ye keci pāṇabhūtattī tasā vā thāvarā vā anavasesā, imepi sabbe sattā bhavantu sukhittā. Evaṃ yāva bhūtā vā sambhavesī vā, imepi sabbe sattā bhavantu sukhittā”ti.

Idāni dīgharassamajjhimāditikattayadīpakesu dīghā vātiādīsu chasu padesu dīghāti dīghattabhāvā nāgamacchagodhādayo. Anekabyāmasatappamāṇāpi hi mahāsamudde nāgānam attabhāvā anekayojanappamāṇā ca macchagodhādīnam attabhāvā honti. Mahantāti mahantattabhāvā jale macchakacchapādayo, thale hatthināgādayo, amanussesu dānavādayo. Āha ca “rāhuggaṃ attabhāvīna”nti. Tassa hi attabhāvo ubbedhena cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni, bāhū dvādasayojanasataparimāṇā, paññāsayojanam bhamukantaram, tathā aṅgulantarikā, hatthatalāni dve yojanasatānīti. Majjhimāti assaṇṇamahimsasūkarādīnam attabhāvā. Rassakāti tāsu tāsu jātīsu vāmanādayo dīghamajjhimehi omakappamāṇā sattā. Aṇukāti maṃsacakkhussa agocarā dibbacakkhuvisayā udakādīsu nibbattā sukhumattabhāvā sattā ūkādayo vā. Apica ye tāsu tāsu jātīsu mahantamajjhimehi thūlamajjhimehi ca omakappamāṇā sattā, te aṇukāti veditabbā. Thūlāti parimaṇḍalattabhāvā sippikasambukādayo sattā.

Pañcamagāthāvaṇṇanā

5. Evaṃ tīhi tikehi anavasesato satte dassetvā idāni “diṭṭhā vā ye va adiṭṭhā”tiādīhi tīhi dukehipi te saṅgahetvā dasseti.

Tattha diṭṭhāti ye attano cakkhussa āpāthamāgatavasena diṭṭhapubbā. Adiṭṭhāti ye parasamuddaparaselaparacakkavāḷādīsu tīhitā. “Ye vā dūre vasanti avidūre”ti iminā pana dukena attano attabhāvassa dūre ca avidūre ca vasante satte dasseti, te apadadvipadavasena veditabbā. Attano hi kāye vasantā sattā avidūre, bahikāye vasantā sattā dūre. Tathā antoupacāre vasantā avidūre, bahiupacāre vasantā dūre. Attano vihāre gāme janapade dīpe cakkavāḷe vasantā avidūre, paracakkavāḷe vasantā dūre vasantīti vuccanti.

Bhūtāti jātā abhinibbattā. Ye bhūtā eva, na puna bhavissantīti saṅkhyāṃ gacchanti, tesāṃ khīṇāsavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Sambhavamesantīti sambhavesī. Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpi sambhavaṃ esantānaṃ sekhaputhujjanānametaṃ adhivacanaṃ. Atha vā catūsu yonīsu aṇḍajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṃ vatthikosañca na bhindanti, tāva sambhavesī nāma, aṇḍakosaṃ vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesī nāma, dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṃ na pāpuṇanti, tāva sambhavesī nāma, tato paraṃ bhūtāti.

Chaṭṭhagāthāvaṇṇanā

6. Evaṃ bhagavā “sukhino vā”tiādīhi aḍḍhateyyāhi gāthāhi nānappakārato tesāṃ bhikkhūnaṃ hitasukhāgamapattanāvasena sattesu mettābhāvanaṃ dassetvā idāni ahitadukkhānāgamapattanāvasenāpi taṃ dassento āha “na paro paraṃ nikubbethā”ti. Esa porāṇo pāṭho, idāni pana “paraṃ hī”tipi paṭhanti, ayaṃ na sobhano.

Tattha paroti parajano. Paranti parajanaṃ. Na nikubbethāti na vañceyya. Nātimaññethāti na atikkamitvā maññeyya. Katthacīti katthaci okāse, gāme vā gāmakhette vā nātimajjhe vā pūgamajjhe vātiādi. Nanti etaṃ. Kañcīti yaṃ kañci khattiyaṃ vā brāhmaṇaṃ vā gahaṭṭhaṃ vā pabbajitaṃ vā sukhitaṃ vā dukkhitaṃ vātiādi. Byārosanā paṭighasaññāti kāyavacīvikārehi byārosanāya ca manovikārena paṭighasaññāya ca. “Byārosanāya paṭighasaññāyā”ti hi vattabbe “byārosanā paṭighasaññā”ti vuccati, yathā “sammadaññāya vimuttā”ti vattabbe “sammadaññā vimuttā”ti, yathā ca “anupubbasicchāya anupubbakiriyāya anupubbapaṭipadāyā”ti vattabbe “anupubbasicchā anupubbakiriyā anupubbapaṭipadā”ti. Nāññamaññassa dukkhamiccheyyāti aññamaññassa dukkhaṃ na iccheyya. Kiṃ vuttaṃ hoti? Na kevalaṃ “sukhino vā khemino vā hontū”tiādimanasikāravaseneva mettaṃ bhāveyya, kintu “ahovata yo koci parapuggalo yaṃ kañci parapuggalaṃ vañcanādīhi nikatīhi na nikubbetha, jātiādīhi ca navahi mānavatthūhi katthaci padese kañci parapuggalaṃ nātimaññeyya, aññamaññassa ca byārosanāya vā paṭighasaññāya vā dukkhaṃ na iccheyyā”ti evampi manasikaronto bhāveyyāti.

Sattamagāthāvaṇṇanā

7. Evaṃ ahitadukkhānāgamapattanāvasena atthato mettābhāvanaṃ dassetvā idāni tameva upamāya dassento āha “mātā yathā niyaṃputta”nti.

Tassattho - yathā mātā niyaṃ puttāṃ attani jātaṃ orasaṃ puttāṃ, tañca ekaputtameva āyusā anurakkhe, tassa dukkhāgamappaṭibāhanatthaṃ attano āyumpi cajitvā taṃ anurakkhe, evampi sabbabhūtesu idaṃ mettākhyāṃ mānasāṃ bhāvaye, punappunaṃ janaye vaḍḍhaye, tañca aparimāṇasattārammaṇavasena ekasmiṃ vā satte anavasesapharaṇavasena aparimāṇaṃ bhāvayeti.

Aṭṭhamagāthāvaṇṇanā

8. Evaṃ sabbākārena mettābhāvanāṃ dassetvā idāni tasseva vaḍḍhanaṃ dassento āha “mettañca sabbalokasmi”ti.

Tattha mijjati tāyati cāti mitto, hitajjhāsayatāya siniyhati, ahitāgamato rakkhati cāti attho. Mittassa bhāvo mettaṃ. Sabbalokasmiṃ anavasese sattaloke. Manasi bhavanti mānasāṃ. Tañhi cittasampayuttatā evaṃ vuttaṃ. Bhāvayeti vaḍḍhaye. Na assa parimāṇanti aparimāṇaṃ, appamāṇasattārammaṇatāya evaṃ vuttaṃ. Uddhanti upari, tena arūpabhavaṃ gaṇhāti. Adhoti hetṭhā, tena kāmabhavaṃ gaṇhāti. Tiriyaṃ vemajjhaṃ, tena rūpabhavaṃ gaṇhāti. Asambādhanti sambādhavirahitaṃ, bhinnasīmanti vuttaṃ hoti. Sīmā nāma paccatthiko vuccati, tasmimpi pavattanti attho. Averanti veravirahitaṃ, antarantarāpi veracetanāpātubhāvavirahitanti attho. Asapattanti vigatapaccatthikaṃ. Mettāvihārī hi puggalo manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, nāssa koci paccatthiko hoti, tenassa taṃ mānasāṃ vigatapaccatthikattā asapattanti vuccati. Pariyāyavacanañhi etaṃ, yadidaṃ paccatthiko sapattoti. Ayaṃ anupadato atthavaṇṇanā.

Ayaṃ panettha adhippetatthadīpanā - yadidaṃ “evampi sabbabhūtesu mānasāṃ bhāvaye aparimāṇa”nti vuttaṃ, tañcetaṃ aparimāṇaṃ mettaṃ mānasāṃ sabbalokasmiṃ bhāvaye vaḍḍhaye, vuḍḍhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ gamaye pāpaye. Kathaṃ? Uddhaṃ adho ca tiriyañca, uddhaṃ yāva bhavaggā, adho yāva avīceto, tiriyaṃ yāva avasesadisā. Uddhaṃ vā āruppaṃ, adho kāmādhātuṃ, tiriyaṃ rūpadhātuṃ anavasesaṃ pharanto. Evaṃ bhāventopi ca taṃ yathā asambādhaṃ averaṃ asapattañca hoti, tathā sambādhaverasapattānaṃ abhāvaṃ karonto bhāvaye. Yaṃ vā taṃ bhāvanāsampadaṃ pattaṃ sabbattha okāsalokavasena asambādhaṃ, attano paresu āghātappaṭivīnayanena averaṃ, attani ca paresaṃ āghātavinayanena asapattaṃ hoti. Taṃ asambādhamaveramasapattaṃ aparimāṇaṃ mettaṃ mānasāṃ uddhaṃ adho tiriyañcāti tividhaparicchede sabbalokasmiṃ bhāvaye vaḍḍhayeti.

Navamagāthāvaṇṇanā

9. Evaṃ mettābhāvanāya vaḍḍhanaṃ dassetvā idāni taṃ bhāvanamanuyuttassa viharato iriyāpathaniyamābhāvaṃ dassento āha “tiṭṭhaṃ caraṃ...pe... adhiṭṭheyyā”ti.

Tassattho - evametaṃ mettaṃ mānasāṃ bhāvento so “nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāyā”tiādīsu viya iriyāpathaniyamaṃ akatvā yathāsukhaṃ aññataraññatarairiyāpathabāddhanavinodanaṃ karonto tiṭṭhaṃ vā caraṃ vā nisinno vā sayāno vā yāvatā vigatamiddho assa, atha etaṃ mettājhānasatiṃ adhiṭṭheyya.

Atha vā evaṃ mettābhāvanāya vaḍḍhanaṃ dassetvā idāni vasībhāvaṃ dassento āha “tiṭṭhaṃ cara”nti. Vasippatto hi tiṭṭhaṃ vā caraṃ vā nisinno vā sayāno vā yāvatā iriyāpathena etaṃ mettājhānasatiṃ adhiṭṭhātukāmo hoti, atha vā tiṭṭhaṃ vā caraṃ

vā...pe... sayāno vāti na tassa ṭhānādīni antarāyakarāni honti, apica kho yāvatā etaṃ mettājhānasatiṃ adhiṭṭhātukāmo hoti, tāvatā vigatamiddho hutvā adhiṭṭhāti, natthi tassa tattha dandhāyitattaṃ. Tenāha “tiṭṭhaṃ caraṃ nisinno va, sayāno yāvatāssa vitamiddho. Etaṃ satiṃ adhiṭṭheyyā”ti.

Tassāyamadhippāyo - yaṃ taṃ “mettañca sabbalokasmi, mānasam bhāvaye”ti vuttaṃ, taṃ yathā bhāveyya, yathā ṭhānādīsu yāvatā iriyāpathena ṭhānādīni vā anādiyitvā yāvatā etaṃ mettājhānasatiṃ adhiṭṭhātukāmo assa, tāvatā vigatamiddhova hutvā etaṃ satiṃ adhiṭṭheyyāti.

Evaṃ mettābhāvanāya vasībhāvaṃ dassento “etaṃ satiṃ adhiṭṭheyyā”ti tasmiṃ mettāvihāre niyojetvā idāni taṃ vihāraṃ thunanto āha “brahmametaṃ vihāramidhamāhū”ti.

Tassattho - yvāyaṃ “sukhino vā khemino vā hontū”tiādi katvā yāva “etaṃ satiṃ adhiṭṭheyyā”ti vaṇṇito mettāvihāro. Etaṃ catūsu dibbabrahmaariyairiyāpathavihāresu niddosattā attanopi paresampī atthakarattā ca idha ariyassa dhammavinaye brahmavīhāramāhu seṭṭhavihāramāhūti, yato satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ tiṭṭhaṃ caraṃ nisinno vā sayāno vā yāvatāssa vigatamiddho, etaṃ satiṃ adhiṭṭheyyāti.

Dasamagāthāvaṇṇanā

10. Evaṃ bhagavā tesam bhikkhūnaṃ nānappakārato mettābhāvanaṃ dassetvā idāni yasmā mettā sattārammaṇattā attadiṭṭhiyā āsannā hoti, tasmā diṭṭhigahananisedhanamukhena tesam bhikkhūnaṃ tadeva mettājhānaṃ pādakaṃ katvā ariyabhūmippattiṃ dassento “diṭṭhiñca anupaggammā”ti imāya gāthāya desanaṃ samāpesi.

Tassattho - yvāyaṃ “brahmametaṃ vihāramidhamāhū”ti saṃvaṇṇito mettājhānavihāro, tato vuṭṭhāya ye tattha vitakkavicārādayo dhammā, te tesañca vatthādianusārena rūpadhamme pariggahetvā iminā nāmarūpaparicchedena “suddhasaṅkhārapuññaṃ, nayidha sattūpalabbhatī”ti evaṃ diṭṭhiñca anupaggamma anupubbena lokuttarasīlena sīlavā hutvā lokuttarasīlasampayutteneva sotāpattimaggasammādiṭṭhisaññitena dassanena sampanno, tato paraṃ yopāyaṃ vatthukāmesu gedho kilesakāmo appahīno hoti, tampi sakadāgāmianāgāmimaggehi tanubhāvena anavasesappahānena ca kāmesu gedhaṃ vineyya vinayitvā vūpasametvā na hi jātu gabbhaseyyaṃ puna reti ekaṃseneva puna gabbhaseyyaṃ na eti. Suddhāvāsesu nibbattitvā tattheva arahattaṃ pāpuṇitvā parinibbātīti.

Evaṃ bhagavā desanaṃ samāpetvā te bhikkhū āha - “gacchatha, bhikkhave, tasmiṃyeva vanasaṇḍe viharatha, imañca suttaṃ māsassa aṭṭhasu dhammassavanadivasesu ghaṇḍiṃ ākoṭetvā ussāretha, dhammakathaṃ karotha sākacchatha anumodatha, idameva kammaṭṭhānaṃ āsevatha bhāvetha bahulīkarotha, tepi vo amanussā taṃ bheravārammaṇaṃ na dassessanti, aññadatthu atthakāmā hitakāmā bhavissanti”ti. Te “sādhū”ti bhagavato paṭissuṇitvā uṭṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā tattha gantvā tathā akaṃsu. Devatāyo ca “bhadantā amhākaṃ atthakāmā hitakāmā”ti pītisomanassajātā hutvā sayameva senāsaṇaṃ sammajjanti, uṇhodakaṃ paṭiyādentī, piṭṭhiparikammaṃ pādaparikammaṃ karonti, ārakkhaṃ saṃvidahanti. Tepi bhikkhū

tameva mettam bhāvetvā tameva ca pādakaṃ katvā vipassanaṃ ārabhitvā sabbe
tasmiṃyeva antotemāse aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇitvā mahāpavāraṇāya
visuddhipavāraṇaṃ pavāresunti.

Evampi atthakusalena tathāgatena,
Dhammissarena kathitaṃ karaṇīyamattaṃ;
Katrānubhūya paramaṃ hadayassa santiṃ,
Santam padaṃ abhisamenti samattapaññā.

Tasmā hi taṃ amatamabbhutamariyakantaṃ,
Santam padaṃ abhisamecca viharitukāmo;
Viññū jano vimalasīlasamādhipaññā -
Bhedaṃ kareyya satataṃ karaṇīyamattanti.

Paramatthajotikāya khuddakapāṭha-aṭṭhakathāya

Mettasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca yaṃ vuttaṃ -

“Uttamaṃ vandaneyyānaṃ, vanditvā ratanattayaṃ;
Khuddakānaṃ karissāmi, kesañci atthavaṇṇana”nti.

Tattha

saraṇasikkhāpadadvattiṃsākārakumārappañhamāṅgalasuttaratanasuttatirokuṭṭhanidhik
aṇḍamettasuttavasena navappabhedassa khuddakapāṭhassa tāva atthavaṇṇanā katā
hoti. Tenetaṃ vuccati -

“Imaṃ khuddakapāṭhassa, karontenatthavaṇṇanaṃ;
Saddhammaṭṭhitikāmena, yaṃ pattaṃ kusalaṃ mayā.
Tassānubhāvato khippaṃ, dhamme ariyappavedite;
Vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ, pāpuṇātu ayaṃ jano”ti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyaguṇappaṭimaṇḍitena
sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena
sakasamayasaṃmayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena
paññāveyyattiyasaṃnāgatena tipīṭakapariyattidhammappabhede sātṭhakathe
satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena
chamahāveyyākaraṇenachamahāveyyākaraṇena
karaṇasampattijanitasukhaviniggaṭamadhurodāravacanālāvaṇṇayuttana
yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā
chaḷabhiññāpaṭisambhidāḍḍipabhedaguṇappaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme
suppatiṭṭhitabuddhīnaṃ theravaṃsappadīpānaṃ therānaṃ mahāvihāravāsīnaṃ
vaṃsālāṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā buddhaghosoti garūhi
gahitaṇāmadheyyena therena katā ayaṃ paramatthajotikā nāma
khuddakapāṭhavaṇṇanā -

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ;
Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ sīlādisuddhiyā.

Yāva buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino;
Lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati mahesinoti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Khuddakapāṭhavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 01. Σχόλια για τα μικρά αναγνώσματα. 1. Τα τρία καταφύγια έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org